శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారి సంపూర్ణగ్రంథావళి

125వ జయంతి ప్రచురణలు

వేటూరివారి పీఠికలు

మొదటి భాగము

గ్రంథకర్త

శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి

ప్రచురణ

శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి వాఙ్మయపీఠం

తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానములు, తిరుపతి

2012

VETURIVARI PEETHIKALU

By Sri Veturi Prabhakara Sastri

T.T.D. Religious Publications Series No.

2012

Copies : 1000

Price.Rs...............

Published by

Sri L.V. Subrahmanyam,I.A.S.,
Executive Officer,
Tirumala Tirupati Devasthanams,
Tirupati -517 501

D.T.P. SVPSVP., T.T.D. Tirupati.

Printed at
Tirumala Tirupati Devasthanams, Press.
Tirupati.

వేటూరివారి పీఠికలు

మొదటి భాగము

గ్రంథకర్త :
శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి

శ్రీ ప్రభాకర సంపూర్ణ గ్రథావళి

సంపాదకులు

డా॥ వేటూరి ఆనందమూర్తి

మణిమంజరి ప్రచురణలు

శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి మెమోరియల్ ట్రస్ట్

హైదరాబాదు

శ్రీ ప్రభాకర సంపూర్ణ గ్రంథావళి

వేటూరివారి పీఠికలు

మొదటి భాగము

గ్రంథకర్త :
శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి

గ్రంథ ప్రశంస

శ్రీ తిరుమల రామచంద్ర

డా॥ అడపా రామకృష్ణరావు

మణిమంజరి ప్రచురణలు

శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి మెమోరియల్ ట్రస్ట్

హైదరాబాదు

ఓం నమో వేంకటేశాయ

ముందుమాట

ఎల్.వి. సుబ్రహ్మణ్యం, ఐ.ఏ.ఎస్. - -2012
కార్యనిర్వహణాధికారి,
తి.తి.దేవస్థానములు,
తిరుపతి.

శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు జగద్విఖ్యాత శతావధానులగు శ్రీ చెళ్ళపిళ్ళ వేంకటశాస్త్రి గారి శిష్యరికంలో సంస్కృతాంధ్ర సాహిత్యములను అభ్యసించారు. అపారమైన పాండిత్యాన్ని సంపాదించి సుప్రసిద్ధ పండితునిగా, కవిగా, విమర్శకునిగా, పరిశోధకునిగా, బహుగ్రంథపరిష్కర్తగా ప్రసిద్ధిని పొందారు. మాస్టర్ సి.వి.వి గారి యోగసాధనలో సిద్ధులై వారి యోగవిద్యతో వ్యాధిగ్రస్తులైనవారి నెందరినో రక్షించి వారికి ప్రాణభిక్ష పెట్టిన మహనీయులు. మహాతపస్వి.

శ్రీ శాస్త్రిగారు మొదట మదరాసులో తెలుగుపండితునిగా కొంతకాలం పనిచేశారు. పిమ్మట 1910 నుండి 1939 వరకు మద్రాసు ప్రభుత్వ ప్రాచ్యలిఖితపుస్తక భాండాగారంలో తెలుగుపరిశోధక పండితపదవి నలంకరించారు. ఆ 29 సం॥ల కాలంలో వారు పరిశోధకులకు పంటపొలాలన దగిన అముద్రిత గ్రంథ వివరణసూచికలు (Descriptive Catalogues) 20 సంపుటాలు నిర్మించారు. శాస్త్రిగారు ఆ కాలంలో స్వయంగా 20కి పైగా ఉత్తమ పరిశోధన గ్రంథాలు పరిష్కరించి ప్రచురించారు. తర్వాత తి.తి.దే ఓరియంటల్ కళాశాలలో ఆచార్యులుగా పనిచేశారు. ఎంతోమంది శిష్యులను పండితులుగా తీర్చిదిద్దారు. వారికి జ్ఞానభిక్షను ప్రసాదించారు.

బహుముఖప్రజ్ఞాశాలి, ఉత్తమ పరిశోధకులు, ఆత్మదర్శనులు, నిరంతర యోగసాధకులు, కవి, రచయిత, శాసన పరిశోధకుడు అయిన శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిగారి సాహిత్యకృషిని గుర్తించి తి.తి.దేవస్థాన యాజమాన్యం 2007వ సం॥లో శ్వేతభవనంలో "శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి వాఙ్మయపీఠాన్ని"

స్థాపించి, వారు రచించిన ముద్రిత, అముద్రిత గ్రంథాలను తి.తి.దే ద్వారా ప్రచురించి ఆంధ్రసాహితీ లోకానికి అందించడానికి శ్రీకారం చుట్టింది. ఇప్పటివరకు ఈ పీఠం "తెలుగుమెఱుగులు, మీగడతఱకలు, సింహావలోకనము, పూలవిందు, ప్రజ్ఞాప్రభాకరము-గురుపూజ, అన్నమాచార్యచరిత్ర పీఠిక, కేయూరబాహుచరిత్ర, వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి వాఙ్మయసూచిక" అనే గ్రంథాలను ప్రచురించింది.

ప్రస్తుతం ఫిబ్రవరి 7, 2013 వ తేదీన శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిగారి 125వ జయంతి సందర్భంగా శాస్త్రిగారి "వేటూరివారి పీఠికలు" అనే గ్రంథము 1వ సంపుటమును శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రి వాఙ్మయపీఠం ద్వారా తి.తి.దేవస్థానం ప్రచురించింది.

ఈ పీఠికా సంపుటంలో శాస్త్రిగారు మనుచరిత్ర, ఉద్భటారాధ్య చరిత్ర, బసవపురాణం, ప్రబంధరత్నావళి మొదలైన గ్రంథాలకు రచించిన పీఠికలు, ఉపోద్ఘాతములు, తొలిపలుకులు, సమీక్షలు, అభిప్రాయాలు చోటుచేసు కున్నాయి. ఇవన్నీ ఎంతో వైవిధ్యం కలిగిన రచనలు. ఇటువంటి శాస్త్రిగారి మహత్తర రచనలు సాహిత్య పరిశోధకులకు చక్కని మార్గదర్శ కాలవుతాయి. సాహిత్య జిజ్ఞాసువులు ఈ పీఠికలను పఠించి మనోవికాసాన్ని పొందగలరు.

శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిగారి 125వ జయంతి సందర్భంగా ఆవిష్కరింప బడుతున్న ఈ సంపుటములు సాహితీ ప్రియులకు, పరిశోధకులకు, సాహిత్య విద్యార్థినీ విద్యార్థులకు ఎంతో ఉపయోగపడుతాయి. కనుక ఈ గ్రంథాలను సహృదయ పాఠకులందరు చదివి, చదివించి శాస్త్రిగారి సాహితీ సౌరభాలను పదిమందికి పంచిపెట్టగలరని ఆశిస్తున్నాను.

(ఎల్.వి. సుబ్రహ్మణ్యం)

మనవి

(మణిమంజరి ప్రచురణలో ఉన్నది యథాతథం)

శ్రీ ప్రభాకర సంపూర్ణ గ్రంథావళిలో మూడవ కుసుమముగా ఇప్పుడు వెలువడుతున్న గ్రంథము 'వేటూరివారి పీఠికలు'. ఇంతకు మునుపు నీతినిధి, శృంగార శ్రీనాథము వెలువడినవి. అంతకును మునుపు ప్రబంధ రత్నావళి వెలువడినది. ప్రస్తుతము 'వ్యాసమంజరి' 'చాటుపద్య మణిమంజరి' అచ్చులో నున్నవి. ఇవికాక తక్కినవానిని కూడ అచ్చుకూర్పునకు దెచ్చి మరి రెండేండ్లలో రానున్న శ్రీ ప్రభాకర శతజయంతి (1988) నాటికి శ్రీ ప్రభాకర సంపూర్ణ గ్రంథావళిని వెలువరింప జేయవలెనని మా సంకల్పము. ఆంధ్ర పాఠకలోక మందించు సహాయ సహకారములతో మా యీ ఉద్యమము నిర్విఘ్నముగా నెరవేరగలదని ఆశించుచున్నాము.

ఇవేకాక మణిమంజరి ప్రచురరణలుగా ప్రభాకరుల మరికొన్ని రచనలకు కూడ ఇటీవల ముద్రించితిమి. అవి తంజావూరు ఆంధ్రరాజుల చరిత్ర, కామధేనువు కథ, కుమార సంభవము (వ్యాఖ్య-విమర్శ-పాఠపరామర్శ) అనునవి. నీతి ద్విషష్టిక (సంస్కృతము); భగవదజ్జుకము(సంస్కృతము); అచ్చులో నున్నవి. ఇట్లు మణిమంజరి ప్రచురణలుగా శ్రీ ప్రభాకర సంపూర్ణ గ్రంథావళిని వెలువరింపజేయుటలో శ్రీ ప్రభాకర పరిశోధక మండలి నిర్విరామ కృషి సల్పుచున్నది. లోకము దృష్టిని ఈ కృషివైపు ఆకర్షించుటకై వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి మెమోరియల్ ట్రస్ట్‌వారు 'మణిమంజరి' అను వాఙ్మయ-యోగ-పరిశోధన షాణ్మాసిక సంచికను గత ఐదేండ్లుగా నిర్వహించుచున్నారు. నేటికి అవి పది సంచికలు వెలువడి ప్రజాదరమును బడసినవి. శ్రీ ప్రభాకర శతజయంతిలోగా (1986-87) లో అవి మరి నాలుగు సంచికలు రానున్నవి.

వందరూపాయలు చందా కట్టి ట్రస్టులో మిత్రవర్గ సభ్యులుగా చేరి మాకు చేదోడు వాదోడుగా నున్న సహృదయ మిత్రులందరికి ఆ విలువగల 'మణిమంజరి' సంచిక (1984-87) లను ఉచితముగా అందజేయుటేకాక మణిమంజరి గ్రంథ ప్రచురణలనన్నిటిని కోరిన వారికి సగముధరకే లభ్యమగు

నంతవఱకు అందించే యత్నము చేయుచున్నాము. మా ప్రచురణలన్నియు వేయి ప్రతులకు లోపే అచ్చగుచున్నవి. అవి చెల్లిపోయిన పిదప వానిని పునర్ముద్రించు అవకాశము ప్రస్తుత ముండదు. కనుక సాహిత్యాభిమానులు ఆశాభంగము నొందకుండుటకై వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి మెమోరియల్ ట్రస్టులో మిత్రవర్గ సభ్యులుగా చేరి ఈ అవకాశమును గ్రహించి తమకు వలసిన గ్రంథములకు ఆర్డరు పంపవలసినదిగా వేడుచున్నాము.

ప్రస్తుత గ్రంథమున శ్రీ ప్రభాకరుల గ్రంథ పీఠికలు, ఉపోద్ఘాతములు, తొలి పలుకులు మొదలగువాని నన్నిటిని సేకరించి రచనా కాలక్రమము ననుసరించి ముద్రించితిమి. ఈ సంపుటమున 1910 మొదలుకొని 1928 వఱకు రచితములైన శాస్త్రిగారి పీఠికలు ముద్రింపబడినవి. 1928 నుండి 1950 వఱకు వెలువడిన గ్రంథపీఠికలతో అచిరకాలముననే మఱియొక సంపుటము రానున్నది. సౌకర్యమును ముద్రణ వ్యయమును దృష్టిలో నుంచుకొని వీనినిట్లు కూర్చితిమి.

ప్రభాకరుల పీఠికలతో వెలువడిన గ్రంథములెన్నో ఈనాడు లభించుట లేదు. వానిని యథాతథముగా ఆయా గ్రంథములలో పునర్ముద్రించుట వ్యవసాధ్యము కావున, పీఠికలనేని ఒకచో కూర్చి ప్రకటించిన బాగని తలచి పండితపరిశోధక పాఠకుల ఉపయోగార్థము వీనినిట్లు సంధానించితిమి. ముద్రణలో మేము మార్పులు గావింపలేదు. ఆయా గ్రంథపీఠికలందు వారొ సగిన సూచనలున్న తావుల వానిని విడిగా గుర్తించితిమి. గ్రంథోదాహర ణముల నుద్ధరించిన తావులందు పాఠకుల సౌకర్యమునకై వాని పూర్తి పాఠముల నిందు గ్రహించితిమి. ప్రధానములైన పెద్ద పీఠికలను. రచనా కాలక్రమమున గ్రంథమునందు ముందు చేర్చి తొలి పలుకులలో తక్కువ పుటలున్న వానిని సంస్కృత భాషలో నారగాక్షరములలో నున్న వానిని సౌకర్యము నపేక్షించి పరిశిష్టమున గూర్చితిమి. ఈ పీఠికలను ఇట్లు కూర్చి రచనాకాలక్రమమున ముద్రించుటవలన ప్రభాకరుల రచనలలోని మౌలిక కృషిని, బహుముఖ పాండిత్యవైభవమును, పరిశోధనపాటవమును, శైలీరామణీయకమును, భావరచనాపరిణామమును పాఠకులు గ్రహించుట కనుపడుచున్నది. ఇందు శ్రీ ప్రభాకర పరిశోధకమండలివారి ప్రచురణల నుండియేకాక వావిళ్ల, ఆంధ్రగ్రంథమాల, సరస్వతీ గ్రంథమాల మొదలగు సుప్రసిద్ధ ప్రచురణ సంస్థలవారు ముద్రించిన గ్రంథములకును మున్ను ప్రభాకరులు వెలయించిన పీఠికాదులను స్వీకరించితిమి. ఈ సందర్భమున ఆయా సంస్థలవారి సౌజన్యమును, సాహిత్యసేవను కృతజ్ఞతతో స్మరించి సంభావించుచున్నాము.

నీతిద్విషష్టికకు శ్రీ ప్రభాకరులు సంస్కృతమున వ్రాసిన ఉపోద్ఘాతమును డా॥ పుల్లెల శ్రీరామచంద్రుడుగారు తెనుగుచేసి సురభారతి పక్షమున ప్రకటించిన 'ఆర్యా' గ్రంథమున ప్రకటించియుండిరి. మేము వారి సౌజన్యముతో ఆ అనువాదమును శాస్త్రిగారి సంస్కృత రచనతోపాటు ఇందు గ్రహించితిమి. వారికి మా కృతజ్ఞతలు.

మేము కోరిన వెంటనే అంగీకరించి ఈ సంపుటమును గూర్చిన ప్రశంసాపూర్వకమగు పరిచయ వ్యాసములనందించిన సుప్రసిద్ధ సాహిత్యా చార్యులు శ్రీ తిరుమల రామచంద్రగారికిని, డా॥ అడపా రామకృష్ణరావు గారికిని కృతజ్ఞతాభివందనము లర్పించుచున్నాము. రచయితల గ్రంథముద్రణ వ్యయమును భరించుటలో తోడుపడు పథకము క్రింద ఆవశ్యకమెరిగి కొంత ఆర్థిక సహాయమందించిన ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వ సాంస్కృతిక వ్యవహారాలశాఖ వారి సౌజన్యమును కీర్తించుచున్నాము. గ్రంథమును అచిరకాలములోనే అందముగా ముద్రించిన శ్రీ లక్ష్మీ వేంకటేశ్వర పవర్ ప్రెస్సు వారికిని, నాగరాక్షరములలో గల పరిశిష్ట గ్రంథభాగమును బాధ్యత వహించి ముద్రించి వేళ కందించిన ఆర్కెప్రింటర్స్ అధినేత శ్రీ కంభంపాటి సీతారామాంజనేయులు గారికిని మా ధన్యవాదములు అందజేయుచున్నాము.

హైదరాబాదు
11-11-85

-ప్రకాశకులు

పీఠికార్చన

(మణిమంజరి ప్రచురణలో ఉన్నది యథాతథం)

నాయమాత్మా ప్రవచనేన లభ్యో
న మేధయా న బహునా శ్రుతేన
యమేవైష వృణుతే తేన లభ్యః
తస్యైష ఆత్మా వివృణుతే తనూం స్వామ్.

భగవంతుని పొందడం పాండిత్య ప్రవచనాలతోను, మేధతోను సాధ్యంకాదు. భగవంతుడు ఎవరిని వరిస్తాడో, వారికే లభిస్తాడు; తన స్వరూపాన్ని వివరిస్తాడు – అని ఉపనిషదుక్తి. ఇట్టి భగవదనుగృహీతునికి తక్కినసామాన్య విషయాలు హస్తివదన్యాయంగా కరతలామలక మౌతాయనడానికి నేను దర్శించిన పలువురు మహనీయుల జీవితాలే తార్కాణ. భగవదనుగ్రహమనే ఆ దివ్యశక్తి ఎక్స్‌రే కిరణాలకన్నా మర్మభేదిని. అది వారికి చర్మచక్షురగ్రాహ్యమైన దానిని, మేధాతీతమైన దానిని తృటిలో భాసింప జేస్తుంది; ఇతరులతో వారికి యోజనాల అంతరం కలిగిస్తుంది. అలాంటి శక్తి నిండారిన మహనీయులు గురువర్యులు ప్రభాకరులు.

యోగంలోగాని, యోగేతరవిషయాలలోగాని ప్రభాకరులు సమస్య లను పరిష్కరించడం అపూర్వంగా ఉండేది. ఏదైనా సమస్య వచ్చినపుడు, ఎవరైనా ప్రశ్నించినప్పుడు ఒక్క క్షణం కళ్లు మూసుకొనేవారు. మరుక్షణం వారి ముఖం వేయి బల్బుల కాంతితో వెలిగేది. వెంటనే కళ్లు విప్పేవారు. శాంతి వాత్సల్యాలు కుమ్మరించే ఆ కళ్లనుంచి పృచ్ఛకుడు సమాధానం పొందినట్లే అనుభూతి పొందేవాడు; పరిష్కార మార్గం తనలోనే తోచినట్లు భావించేవాడు. పృచ్ఛకుని ఈ ఆభిముఖ్యం విచిత్రంగా తోచేది. వారి మనన, నిదిధ్యాసనలూ కొనసాగేవి. ఇలాంటి సన్నివేశాలలో వెలువడినట్టివే ప్రభాకరుల వివిధ సారస్వత రత్నసముచ్చయాలు. ఆ సముచ్చయాలలో ఒక భాగమే పీఠికలు.

ఈ పీఠికలను విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు

" వేటురివారి వ్యాఖ్యలును పీఠికలున్ తెలుగుంబొలంతికిన్
పేటులు రేగు గంధవొడివెట్టిన పూతలు....."

అన్నారు. విషయబాహుళ్యానికి, విస్తృతికేకాక ప్రామాణికతకూ ఈ పీఠికలు పెట్టిందిపేరు. ఈ యుగంలో విస్తృత పీఠికలకు పేరుపొందినవాడు సుప్రసిద్ధ ఆంగ్లరచయిత జార్జ్ బెర్‌నార్డ్‌షా. ఆయన పీఠికలు మూలరచనకు ఇబ్బడిగా ఉంటాయి. దక్షిణ భాషలలో విస్తృత, ప్రామాణిక, విషయ సంభృత పీఠికలకు ప్రభాకరులదే ఒజ్జబంతి అని నా నమ్మకం.

ప్రభాకరులు ఇంతటి విపుల పీఠికలు వెలయించడానికి కారణమూ ఉంది. కలం పట్టినప్పుడెల్లా కలకాలం నిలిచే సత్యాన్ని చెప్పడం వారి ఆశయం. అంతవరకు కాసటబీసటగా వున్న విషయాలను, గాథలను వింగడించి, విమర్శించి, చెప్పడానికి హేతువులు చెప్పాలి. ప్రమాణాలు చూపాలి. తాము సత్యమని నమ్మిన దానిని ఎవ్వరికీ బాధాకరం కాని రీతిగా– సత్యం బ్రూయాత్ ప్రియం బ్రూయాత్– గా చెప్పాలి. అయినప్పుడు విస్తృతి తప్పదు. ఇంత విస్తారంగా ఉన్నా అవి విసుగు కలిగించవు. దానికి కారణం, రచనా రామణీయ కమేకాక, విషయవైదగ్ధ్యంకూడ. జిజ్ఞాసువు రచనతోను, విషయ భారంతోను సంతృప్తి చెంది, తన్మయతతోతనిసిపోతాడు. అందువలన, వాటిని ప్రత్యేకంగా ప్రచురించడం జిజ్ఞాసువులకు ప్రయోజనకరమనే దృష్టితో మణిమంజరి ప్రచురణ సంస్థవారు ఆ ప్రయత్నానికి పూనుకుని ఈ పీఠికాసంపుటాన్ని ప్రచురించారు. దీనిలో తంజావూరి చరిత్ర, ప్రబంధరత్నావళి, చారుచర్య, శ్రీకాకుళ శ్రీహరిశతకము, భగవదజ్జుకము, ఉద్భటారాధ్య చరిత్రము, మను చరిత్రము, ప్రతిమానాటకము, బసవపురాణము, బసవోదాహరణము, నీతి ద్విషష్టిక, కర్ణభారము, మధ్యమవ్యాయోగము, చాటుపద్య మణిమంజరి, భగవదజ్జుకము (సంస్కృతం); నీతిద్విషష్టిక (సం.) పీఠికలు ఉన్నాయి. ఇవి రచనా కాలానుగుణంగా ప్రచురితాలు. ఇలా చేయడం వల్ల పాఠకులకు ప్రభాకరుల పీఠికా రచనా క్రమపరిణామ వికాసాలు తెలుస్తాయి.

తంజావూరి చరిత్ర పీఠిక :– కృష్ణరాయల రాయబారులైన నాయకులు తంజావూరు, మధుర రాజ్యాలను ఏలారు. అప్పుడు తెలుగు సరస్వతి దక్షిణాన ముత్యాల పల్లకి ఎక్కి మురిసిపోయింది. దక్షిణ దేశంలో పుట్టిన తెలుగు ప్రబంధాలు వందల వందలు. వాటి ముక్కు మొగం చూడక కొందరు వెక్కి రించారు. అవి మంచి ప్రబంధాలు కావని. దానికి కారణం పెక్కు దక్షిణాది

కావ్యాలు ప్రచారంలో లేకపోవడమే. అలాటి విమర్శకుల "మాటలు మనం పాటించరాదు. మంచికాలం వస్తుంది. అందరూ వాటివల్ల ఆనందిస్తారు" అన్నారు ప్రభాకరులు. కనుకనే ఈ పీఠికలో ప్రభాకరులు తంజావూరు నాయకరాజ్యస్థాపన చరిత్ర మొదలయిన వివరాలతో పాటు సాహిత్య చరిత్ర కూడ తెలుపవలసివచ్చింది.

ప్రమాణం లేందే పలుకైనా కాయితం మీద పెట్టని నియమం ప్రభాకరులది. కనుక, తాము చెప్పిన ప్రతిచారిత్రకాంశానికీ, సమకాలిక సాహిత్యం నుంచి, శాసనాల నుంచి ప్రమాణాలు చూపారు. అచ్యుతప్ప నాయకుని మంత్రి గోవింద దీక్షితులు. ఇతడు మహామంత్రజ్ఞుడు, మహాకవి, మహాగాయకుడు, మహాయజ్వ. అచ్యుతప్ప నాయకుడు సాక్షాత్తు శ్రీరంగేశుడనే వర్ణించాడు చేమకూర వెంకటకవి. వారిద్దరిని గురించి ప్రభాకరులిచ్చిన ఒక అనుష్టుప్పును మాత్రం పేర్కొనక తప్పదు.

"త్రినామాద్యంత నామానౌ మహీక్షిద్దీక్షితా వుభౌ,
శస్త్రే శాస్త్రే చ నిపుణౌ ఆహవేషు హవేషు చ.

అచ్యుత, అనంత, గోవింద అనే నామములకు త్రినామ నామత్రయ సంజ్ఞలు గలవు – (ఆ నామములలో మొదటిది అచ్యుతనామం. అచ్యుతప్పనాయకుడు. చివరిది గోవిందనామం – గోవింద దీక్షితులు) రాజుకు దగిన మంత్రి, మంత్రికి తగినరాజు... ఈయన సాగ్ని చిత్య సర్వతోముఖాతిరాత్ర సాగ్ని చిత్యాప్తవాజపేయాది యజ్ఞములు చేసినాడు... సంగీతసుధ ఈ మహాత్ముని ఆజ్ఞమీదనే రఘునాథరాయలు రచించెను. దాని పీఠిక ఈయన రచించినదే. వేద శాస్త్రాలు చదువుకొని యజ్ఞాలు చేసిన శ్రోత్రియ పండితునికి సరస కవిత్వము, సంగీత విద్యయెట్లా అబ్బినవో! మంత్రిత్వం ఎట్లా నిర్వహించినాడో! ఆహా !"

అచ్యుతప్పనాయకుని కుమారుడు రఘునాథనాయకుడు. ఇతడు మహావీరుడేకాక, నాట్య సంగీతాది సకలశాస్త్రజ్ఞుడు. గోవింద దీక్షితుల జ్యేష్ఠ పుత్రుడు, మహావిద్వత్కవి, సాగ్నిచిత్సర్వక్రతు యాజి యజ్ఞనారాయణ దీక్షితులు తాను రఘునాథరాయల శిష్యుణ్ణని చెప్పుకొన్నాడు. రఘునాథరాయలు మధుర

నాయకులను జయించాడు; నేపాళ భూపాలస్థాపనాచార్య అనే బిరుదుకూడ ఇతనికుంది."మరిన్నీ ఇంతకు ముందే ఈ రఘునాథనాయడు పారశీకరాజుకు, నేపాలరాజు ఓడిపోయి తన్ను శరణువేడగా అభయమిచ్చి యుద్ధంలో ఆ పారశీకుణ్ని ఓడించి నేపాలరాజును తిరిగి రాజ్యమున నిలిపినట్టు బహు గ్రంథాలలో కలదు. ఆ సందర్భంలోనే రఘునాథరాయలు సముద్రంలోని పట్నం ఒకటి సంపాదించినాడట. పారశీకరాజు, నేపాళరాజు అంటే ఎవరో! తురకరాజులయియుందురేమో!" అని ప్రభాకరులు ఆలోచనలో పడ్డారు. అప్పటికి తగినన్ని చారిత్రకాధారాలు లేనందున వారు అలా భావించారు. ఈ నేపాళం ఉత్తరాన హిమాలయోపత్యకాలలో వున్న నేపాళం కాదు; సింహళ ద్వీపంలో వున్న యాళ్పాణం. దీనికి 'జాఫ్నా' అని వ్యవహారం. యాల్పాణరాజు కథ నిజమైనది. తమిళ భాషలోని యాళ్పాణం తెలుగులో నేపాలమయింది.

ప్రభాకరులు రఘునాథనాయకుని వైభవాన్ని, ఆతనికాలంలో తెలుగు సరస్వతి సంతరించుకొన్న కొత్త అందచందాలను తెలిపే సమకాలిక రచయిత్రులు రంగాజమ్మ మొదలయిన వారిని గురించి పెక్కు అపూర్వ విషయాలు తెలిపారు.

నాయకరాజులు తమ దైనందిన చర్యలోను, రాజ్యపరిపాలన చర్యలోను పూర్తిగా విజయనగరసార్వభౌముల సంప్రదాయాన్ని అనుసరించారు. తిరుమల కొండమీద ఆనివార్ ఆస్థానం అనే ఉత్సవం ఏటా జరుగుతుంది. దానిని విజయ నగర సార్వభౌములు ప్రవేశపెట్టారు. ఆ ఉత్సవంలో దేవస్థానం ప్రధానాధికారి శ్రీ వేంకటేశ్వరునికి సంవత్సరం ఆదాయం వ్యయం లెక్కలు వినిపిస్తాడు. విజయనగర సార్వభౌములు తమను వేంకటేశ్వర సేవకులుగా భావించడం వల్ల, తమ ఏడాది లెక్కలను పెరుమాళ్లకు వినిపించేవారు. అది కాలక్రమాన దేవాలయోత్సవంలో ఒకటయింది. నాయకరాజులు విజయనగర సార్వభౌమ సామంతులు గనుక ప్రతిదినమూ ఆదాయ వ్యయాలు ఆస్థానంలో వినే పద్ధతిని అనుసరించారు. రఘునాథ నాయకుని కుమారుడు విజయరాఘవనాయకుడు రచించిన రఘునాథాభ్యుదయ నాటకంలోని జమాఖర్చు లెక్కలను ప్రభాకరులు ఈ పీఠికలో ఉదాహరించి చరిత్రకారులకు కనువిప్పు కలిగించారు.

"అట్టవణ రంగయ లెక్క వినిపించుట:– చిదంబరనాథ మొదలారి మీద మూడు లక్షలమాళ్లకు చెల్లు రెండు లక్షలున్ను, ముప్పై అయిదువేలుగాక పార్వ్వనిల్వ పదిహేనువేలున్ను, శుద్ధనిల్వ యాభైవేలున్ను, అంతు నిల్వ అరవై వేలున్ను, కుబుసం లక్ష్మయ్యమీద మణియం మనోవర్తి రెండులక్షలున్ను, యాభైవేలకు రొఖ్ఖ చెల్లు లక్షయాభైవేలు. ధాన్యాలచెల్లు యాభైవేలు అంతు రెండు లక్షలుగాక నిల్వ యాభైవేలు. నాచమాళిమీద కరతొరలు లక్షవరహాలకు రొఖ్ఖ చెల్లు యెనభైవేలు కాక నిల్వ యిరవైవేలు. కోనేటిపిళ్లమీద సుంకం పద్ధెనిమిది వేలకు చెల్లు పన్నెండు వేలుకాక నిల్వ ఆరువేల మాళ్లు. అంతు నిల్వ లక్షాయెనభై యొక్కవేల మాళ్లు."

తెలుగును అధికార భాషగా తీర్చిదిద్దదలచుకొన్న పెద్దలు విజయనగర, తంజాపుర, మధుర తెలుగు పాలకుల పరిపాలన వాణిజ్యాది పారిభాషిక పదాలను గ్రహించడం అవసరం. ఈ తొమ్మిది పంక్తుల లెక్కల వక్కణంలోని పదాలు శుద్ధనిల్వ, రొఖ్ఖచెల్లు, కరతొరలు, అంతునిల్వ ఎంత సహజంగా జనంలో ప్రాకాయో ప్రభాకరులు చెప్పకనే చెప్పారు.

ప్రభాకరులు ఈ పీఠికలో తెలిపిన " ప్రధానులు దిన చర్యలు చదివిన" కమ్మవక్కణం ద్విపదలో వున్నా, నిత్యవ్యవహారానికి ఎంత సన్నిహితమో తరచిచూస్తే ఆశ్చర్యమవుతుంది. "ఇటువలె గడచిన దక్కడి కార్య, మటుగాన నెఱిగుండ నవధరించేది" అని ఈ కమ్మ సమాప్తమౌతుంది. ఎంత సరళ సుందరం!

గ్రంథ పరిష్కరణ అసిధారావ్రతం. వేయి కళ్లతో చూచి చేసినా, 'తన మతానికి అనుగుణంగా దిద్దేసినాడు పాఠాలను; విషయాన్ని' అని విసుర్లు విసిరే వారు ఉండనే వుంటారు. కనుక ప్రభాకరులు "ఈ ప్రచురించిన అసలు కథా వృత్తాంతం చెన్నపురి లైబ్రరీలో వున్నది. హెచ్చులు తగ్గులు చేయలేదు. కాని, కొత్తచేసినాను. భాషా స్వరూపం పాడు చెయ్యలేదు. ఇందులో కథలవంటి సందర్భములు కొన్ని ఉన్నవి. ముక్కరవృత్తాంతం మొదలయినవి. నేను తీసివేయలేదు.." అని తమకృషిని నిష్కపటంగా చెప్పుకొన్నారు.

తెలుగువారు ఎక్కడమెట్టినా తమజాతి కీర్తిని గుట్టలుగా పేర్చారు. దక్షిణాంధ్రుల భాషాసాహిత్యసేవ గొప్పది; రాజుల హృదయం బహుదొడ్డది.

ప్రభాకరులు వారి చరిత్రను యథాతథంగా విషయతుందిలమూ, మౌలికమూ అయిన విపుల పీఠికతో ప్రచురించి తెలుగు జాతికి ఆనాడు చేసిన మహోపకారం దక్షిణాంధ్రులపై అనంతర కాలంలో పెక్కు పరిశోధనలకు నాందిగా విరాజిల్లింది.

ప్రబంధరత్నావళి పీఠిక :– ప్రాచీన కవుల కావ్యాలు చదువు తున్నప్పుడు, రసవంతమయిన పద్యాలను గుర్తుపెట్టుకోడం, అవి విస్మృతం కాకుండ వాడుకోడం సహృదయుల అలవాటు. ఈ అలవాటు సంధాన గ్రంథాలకు మూలమయింది. సంస్కృత వాఙ్మయంలో శార్‌ఙ్గధరపద్ధతి, బిల్హణుని సూక్తిముక్తావళి, వల్లభదేవుని సుభాషితావళి, సుభాషిత రత్న భాండాగారం మున్నగు సంధాన గ్రంథాలున్నాయి. వాటివల్ల పలువురు అపూర్వకవులరచనలు తెలియవస్తాయి. ఆ కావ్యాలు పూర్తిగా లభింపక పోయినా, ఈ సంధానగ్రంథాలలోని భాగాలవల్లనయినా, ఆ కవులు, కావ్యాలు జనం నాలుకలపై నాట్యమాడే అవకాశముంటుంది.

తెలుగులో ఈలాంటి సంధానగ్రంథాలను తొలిసారిగా ప్రచురించిన వారు సుగృహీత నామధేయులు మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు. అవి ప్రయోగ రత్నాకరము, సకలనీతి సమ్మతము, ప్రబంధమణి భూషణము అనేవి. ప్రభాకరులకు తంజావూరు సరస్వతీమహలు పుస్తకభాండాగారములో ప్రబంధరత్నాకరము అనే సంధాన గ్రంథము – సంకలన గ్రంథం లభించింది. దీని సంధాత పెదపాటి జగన్నాథకవి 1620 నాటివాడు. కృష్ణాజిల్లాలోని పెదపాడు వాస్తవ్యుడు. సంధాత దీనిని ఐదాశ్వాసాలదిగా రచించాడు. కాని, లభించింది మూడాశ్వాసాల వరకే. కాకినాడలోని ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తులో మరొక సంకలన గ్రంథం లభించింది. దానికి మొదలు తుద లేవు. పేరు "ఉదాహరణ పద్యములు" అని వుంది. ప్రభాకరులు ఈ రెండింటినీ కలిపి ప్రబంధరత్నావళి అనే పేర ప్రచురించి తెలుగు సాహిత్యానికి అపూర్వసేవ చేశారు. ఈ రెండింటిని గుదిగుచ్చడంలో వారు అనుసరించిన పద్ధతిని ఇలా చెప్పుకొన్నారు. " ఈ యిర్వుర కూర్పులందలి పద్యములను గ్రుచ్చి యెత్తి నే నీ ప్రబంధరత్నావళిని గ్రొత్త వెలయించితిని. పై యిరువుర సంధానము లందుండినను నిప్పటికి ముద్రితములై సుప్రసిద్ధములై దొరకుచున్న నన్నయాదుల భారతాదులలోని పద్యముల నిందు జేకొనలేదు. కవులను,

గావ్యములందలి పద్యములను గూడ నకారాద్యక్షర క్రమమునకు దార్చితిని. భాషాచరిత్రాద్య పేక్షుల కీ చేత మిక్కిలి సాహాయ్యక మగునని చక్క జర్చించియే సల్పితిని."

ఈ సంకలన గ్రంథం వల్ల అప్పటికి కవి చరిత్రలో చేరని అన్నమాచార్యులు మున్నగు పలువురు ప్రాచీనకవులు వెలుగులోకి వచ్చారు. కవుల కాలాదులు నిర్ణయించడంలో ప్రభాకరుల నిర్భీక న్యాయప్రవృత్తి స్పష్టమవుతున్నది. "వికృతి వివేకమనియు, త్రిలింగ శబ్దానుశాసనమనియు సంస్కృతమున రెండాంధ్ర వ్యాకరణ గ్రంథము లితని (అథర్వణుని) పేర గానవచ్చుచున్నవి. ఈ రెండును నథర్వణుని పేర నిటీవల గల్పింపబడినవే యని యూహ. శ్లేష సఖండ నిర్బింద్వో రిత్యాది లక్షణము లుండుటను బట్టి యాయూహ యుక్తమకా దోచుచున్నది. అరయగా సంస్కృతముననున్న యాంధ్రవ్యాకరణములన్నియు గొంత యసత్య కల్పనముతో గూడినవిగనే కన్పట్టును" అని వారు చెప్పినది అక్షరాల సత్యం. లిపి పరిణామ దృష్టితో ఖండబిందువు చిహ్నం చాల ఇటీవలిది. శాసనాలలో కనిపించదు.

"రా. బ. కందుకూరు వీరేశలింగము పంతులుగారు ప్రమాణ మకలంకస్య పూజ్య పాదస్య లక్షణం" అని వికృతి వివేకమున బేర్కొనబడిన యకలంకుడు కర్ణాటక వ్యాకరణము రచించిన యకలంకుడనియు, నాతడు క్రీ. శ. 1604 లో నుండెను గావున, నది యహోబల పండితుని కాలముననే సృష్టింపబడెననియు గ్రొత్త వెల్వరించిన కవులచరిత్రమున విశేష విషయము చేర్చినాడు. ఇది సిద్ధాంతము కానేరదు." అని ప్రభాకరులు వీరేశలింగంగారి వాదాన్ని నిర్ద్వంద్వంగా ఖండిస్తూ ప్రాకృత వ్యాకరణకర్తలలో పూజ్యపాదుడు ప్రాచీనతముడున్నాడని, అతడే అహోబలునిచే పేర్కొనబడిన వాడని నిరూపించారు.

నన్నెచోడడు సోమనకు సమకాలికుడై వుంటాడు. దానికి పండితారాధ్య చరిత్రలోని నన్నెచోడుని కుమారసంభవంలోని పెక్కు ఘట్టాలు సంవదిస్తుండడం ప్రభాకరులు తొలిసారిగా చూపారు. "చన సత్యాశ్రయుని దొట్టి చాళుక్య నృపుల్" అన్న పాఠాన్ని రామకృష్ణకవిగారు "ఎక్కడి ప్రతి నుండి సంపాదించినారో?" అని ప్రభాకరులు వేసిన ప్రశ్న నేటికీ ప్రశ్నగానే మిగిలింది. నిజానికి నన్నెచోడుని కుమార సంభవం ఏకైక ప్రతే లభించింది; నాటికీ నేటికీ మరొక ప్రతే లభించలేదు.

కవిజనాశ్రయం వేములవాడ భీమకవి కృతం కాదన్న భావాన్ని ప్రభాకరులు ఈ పీఠికలో సుదీర్ఘచర్చలో స్పష్టపరిచారు. జయంతి రామయ్యపంతులు గారు ముప్పై నలభై కవిజనాశ్రయం వ్రాతప్రతులలో కానరాని, ఒక్క ప్రతిలో మాత్రమే ఉన్న అవతారికా పద్యాలతో పుస్తకాన్ని ప్రచురించి "ఈ యవతారిక యొక్కప్రతిలో మాత్రముండుటచే బ్రక్షిప్తమని తోపవచ్చునుగాని, కవితా వైఖరిబట్టి చూడ నది ప్రక్షిప్తము కాదనియే నా నమ్మకము" అని అన్న మాటలను ప్రభాకరులు "పంతులుగారి యీ నమ్మక మసమర్థమని నా నమ్మకము. అనంతుని ఛందమందలి మొదటి పద్యమే యీషద్భేదముతో నీ యవతారికకు మొదటి పద్యముగా నున్నది" అని మృదువుగా, గట్టిగా ఖండించడం చాల సమంజసంగా ఉంది. భీమన కవిజనాశ్రయకర్త కానేరడని వారు కంఠోక్తిగా చెప్పారు.

కవిజనాశ్రయం రేచన కృతమనడంలో సందేహంలేదు. రేచన నన్నయకు దాదాపు వంద సంవత్సరాలకు పూర్వుడు. ఇటీవల డాక్టర్ నేలటూరి వెంకటరమణయ్యగారు కనుగొన్న గంగాధర కన్నడ శాసనంలో తొలి కన్నడ కవి పంపని తమ్ముడు జినవల్లభుడు చెప్పిన విషయాలు తెలుగు కన్నడ భాషాసాహిత్య చరిత్రలపై గొప్ప వెలుగును ప్రసారించాయి. పంపసోదరుల తండ్రి భీముడు. జినవల్లభునికి వాచకాభరణుడు మున్నగు బిరుదులున్నాయి. ఇవి కేవలం జైనులవే. ఇవి కవిజనాశ్రయంలోను ఉన్నాయి. భీమ సుతుని సహాయంతో ఆతని ప్రీతికి నేనీ ఛందస్సు చెబుతున్నానని రేచన చెప్పాడు. అంత్యప్రాసలో భీమసుతుణ్ని బిగించాడు. కనుక రేచన పంపని సాహాయ్యంతోనో, జినవల్లభుని సాహాయ్యంతోనో ఈ ఛందస్సు రచించాడనడం స్పష్టం. జినవల్లభుడు ఆ కన్నడ శాసనంలో తెలుగు యతినియమంలేని నాల్గైదు తెలుగు కందాలు కూడా రచించాడు. కనుక నన్నయకు వందేళ్లముందే తెలుగునాట తెలుగు కవిత వెలసిందనడం స్పష్టం. ప్రభాకరులు ఆరు దశాబ్దాలకు పూర్వమే కవిజనాశ్రయం భీమన రచన కాదనడం వారి నిశిత పరిశీలనకు తార్కాణ. కవిజనాశ్రయ కర్తృత్వం గురించి సుప్రసిద్ధ ఐతిహాసికులు డాక్టర్ పుచ్చా పరబ్రహ్మశాస్త్రిగారు శాసనాద్యాధారాలు సేకరిస్తున్నారు. దానితో నన్నయకు పూర్వం తెలుగు కవులు ఎవరూ లేరన్న సిద్ధాంతం పరాస్తమవుతుంది. కొందరికిది కష్టమైనా, సత్య జిజ్ఞాసువులకు సంతోషకరమవుతుంది.

"శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు వల్లభరాయడు రచించినట్టున్న

క్రీడాభిరామమను వీథినాటకమే శ్రీనాథుని వీథినాటకము కావచ్చుననిరి. శ్రీ కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులుగారది యతిసాహస మనిరి. నానిశ్చయము తప్పక యది శ్రీనాథకృతి యగునని; కారణసామగ్రి పుష్కలముగా నున్నది." అని ప్రభాకరులు అన్నారు. శ్రీనాథుడు దానిని సంస్కరించి వుండవచ్చు; లేక వల్లభరాయడే శ్రీనాథుని అనుకరించి వ్రాశాడేమో!

సుప్రసిద్ధ చరిత్రకారులు శ్రీ వేదం వేంకటరాయశాస్త్రి (ఎం.ఏ) గారు క్రీడాభిరామం వ్యంగ్యకావ్యమన్నారు. వల్లభరాయడు విజయనగరరాజుల మిత్రుడు. రెడ్డిరాజులకు అతనికి పడదు. ప్రతి ఆస్థానానికి తిరుగుతూ, అందరినీ పొగడుతూ రెడ్డిరాజులకు అవచి తిప్పయ్యసెట్టిద్వారా ధనసాహాయ్యం చేయిస్తూన్న శ్రీనాథుని, అవచి తిప్పయ్యసెట్టిని పాత్రలుగాచేసి వారిని వట్టి కాముకులు అని ఈసడించడానికి క్రీడాభిరామాన్ని శ్రీనాథుని శైలిలోనే వల్లభ రాయడు రచన సాగించాడని శ్రీ వేదం వారి వాదం. ఇది కొత్తగా వున్నా పరిశీలించవలసివలసిందే. ఇదే నిజమైతే క్రీడాభిరామం తొలి వీథి కావడంతోపాటు తొలి ఉత్ప్రాసకావ్యమూ అవుతుంది.

చారుచర్య పీఠిక :- అప్పనమంత్రి చారుచర్యను ప్రభాకరులు ప్రచురించిన తీరు చాల కుతూహలకరం. తంజావూరు, ముక్త్యాల, ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తులలో లభించిన వ్రాతప్రతులను పరిశీలించి ఎంతో శ్రమపడ్డారు. అప్పన మంత్రి నన్నయ్యకు అనంతరం పావులూరి మల్లన కాలంవాడు కావచ్చునని సాహిత్య చరిత్రకారులు అభిప్రాయ పడ్డారు. నన్నయ తర్వాత శాస్త్రగ్రంథానువాదం కొంతకాలం కొనసాగింది. వైద్యనీతి ధర్మశాస్త్రాలకు అవిరోధంగా మానవుడు జీవించే విధానాన్ని తెలిపే ఈ చారుచర్యను ప్రచురించి ప్రభాకరులు ఆంధ్రావళికి మహోపకారం చేశారు. దీనిమూలం భోజమహారాజు సంస్కృత చారుచర్య.

శ్రీకాకుళ శ్రీహరి శతక పీఠిక :- కృష్ణరాయలను ఆముక్తమాల్యదా రచనకు ప్రబోధించినవాడు శ్రీకాకుళ విభుడు. ఇతనికి ఆంధ్రవల్లభుడని, తెలుగురాయడని పేర్లున్నాయి. కృష్ణరాయలు కళింగ విజయానికి దండెత్తిపోయి నప్పుడు విజయవాడలో కొంతకాలం విడిచి శ్రీకాకుళ క్షేత్రానికి వెళ్ళి, ఏకాదశి నాడు ఆంధ్రనాయక స్వామిని సేవించుకొని, కైంకర్యము జరిపి శాసనం వేయించాడు. విశిష్టాద్వైత ప్రవర్తకులైన వేదాంత దేశికులకుమారులు

వరదాచార్యులవారు సర్వజ్ఞసింగభూపతి ఆస్థానంలో సన్మానితులైనప్పుడు శ్రీకాకుళం దర్శించి ఆంధ్రనాయకుని స్తోత్రంచేశారు. రాయల కాలం వరకు ఈ క్షేత్రం మహావైభవంతో విరాజిల్లింది.

ప్రభాకరులు ఈ పీఠికలో అధర్వణాచార్య కృతముగా త్రిలింగ శబ్దానుశాసనమనే పేరుతో ఉపలబ్ధమవుతున్న వ్యాకరణ గ్రంథంలో ఈ క్షేత్రం గురించి వున్న శ్లోకాల సాధుత్వాసాధుత్వాలను, సంస్కృతంలో వున్న శ్రీకాకుళ క్షేత్ర మాహాత్మ్యాలను, పద్యకావ్యాలను చర్చించారు. ఇదెప్పుడూ ఆంధ్రరాజుల రాజధానిగా లేదని నిర్ధారణగా చెప్పారు. ఆంధ్ర నాయక పదానికి సంస్కృత క్షేత్ర మాహాత్మ్యంలో ఇచ్చిన పెక్కు నిర్వచనాలను చర్చించి ప్రాచీన కాలంలో ఆంధ్రపదమే కాని, ఆంధ్రపదంలేదని, కనుక ఈ వ్యుత్పత్తులు "నవీనములని" వారు అన్నారు.

ఈ ఆంధ్ర నాయకుడు స్థానిక దేవత అయి వుంటాడని నా అభిప్రాయం. పెక్కు స్థానిక దైవాలు మత సామరస్యోద్యమంలో వివిధ సంస్కృతి సమ్మేళనోద్యమంలో శివకేశవరూపాలు దాల్చినట్టే ఈ తెలగన్న- తెలగయ్య - తెలుగు రాయడు విష్ణువయ్యాడేమో ! పెక్కు జైన దైవాలు విష్ణువుగాను, బౌద్ధ దైవాలు శైవమూర్తులుగాను మారాయి. ఉదాహరణకు. బెజవాడ కనకదుర్గను చెప్పవచ్చు. ఈమె బౌద్ధుల తార. కృష్ణాతీరంలోని పోతలకలో (పోతర్లంకేమో?) అవలోకితేశ్వర తారల పూజ జరుగుతున్నదని చైనా గ్రంథాలలో వుందట. అవలోకితేశ్వరపూజ తొలిసారిగా ఆంధ్రదేశంలో ఆరంభమై ఇతరత్రా వ్యాపించింది. ఈ తార బౌద్ధమతం క్షీణించిన తర్వాత శాక్తుల దేవత అయి స్థానికుల దేవత అయి వుంటుంది. తారాదేవికి అవలోకితేశ్వరునికి బంగారుపూత పూయడం ఆచారంగా వుండేది. దానినిబట్టి బంగారమ్మ అనో, పైడమ్మ అనో, స్థానిక సామాన్యులు వ్యవహరించి వుంటారు. వామాచారపూజలందుకుంటున్న ఈ దేవతను శంకరాచార్యులో తదను యాయులో వామాచారపూజ నుంచి తప్పించినట్లు చెబుతారు. అప్పటికి ఆమె దుర్గ అయింది. బంగారమ్మకు సంస్కృతీకరణం కనకదుర్గ. ఇలా స్థానిక దేవతలు మారుతున్నందున తెలుగున సంస్కృత వేషంలో ఆంధ్రనాయకుడయి వుంటాడు.

భగవదజ్జుక పీఠిక :- భగవదజ్జుక మనేది సంస్కృత ప్రహసనం. ఇది క్రీస్తుశకం ఆరవ శతాబ్దినాటిది. దీని కర్త బోధాయనుడు. అప్పటికి

ప్రబలముగా నున్న బౌద్ధమతాన్ని వెక్కిరించి వేద మతాన్ని ప్రచారం చేయడం ఈ ప్రహసనోద్దేశం. ప్రసక్తానుప్రసక్తంగా సాంఖ్యయోగ వైద్యశాస్త్రాదుల వాక్యాలు ప్రస్తావించబడినవి.

బోధాయనులు ముగ్గురున్నారు– కల్పసూత్రకారుడు, రామానుజులు తమ బ్రహ్మసూత్రభాష్యానికి – శ్రీభాష్యానికి – మూలకల్పమని పేర్కొన్న బ్రహ్మసూత్రవృత్తిని రచించిన వాడు, భగవదజ్జుకకారుడు. ప్రభాకరులు ఈ విషయం సుదీర్ఘంగా దర్శించి భగవదజ్జుకకారుడు ఈ ప్రహసనంలో రుద్రుని పేర నాంది వుండడం, యోగ దర్శనానికి ప్రాముఖ్యముండడం, విశిష్టాద్వైత సిద్ధాంతవాసన లేకపోవడం మున్నగు కారణాలవల్ల రామానుజులు ఆదరించిన బోధాయనుడు కాకపోవచ్చునని, ప్రహసనంలో శాంతికపౌష్టిక శ్రౌతకర్మల ప్రాధాన్యం లేనందున కల్పసూత్రకారుడు కాకపోవచ్చునని, బోధాయనుని పలువురు కవిగా పేర్కొనడం వల్ల ఇతడు మరొకడయివుంటాడని అన్నారు.

కాని, రామానుజులు మొదట అద్వైతియేకదా! గురువుగారితో అభిప్రాయభేదం ఏర్పడి, విష్ణుసర్వోత్తమత్వ, విశిష్టాద్వైత ప్రవర్తకులయ్యారు. బోధాయనుడు ప్రహసనం రచించిన కాలానికున్న భావాలను, మతాన్ని తర్వాత ఎందుకు మార్చుకొని వుండరాదు?

ప్రభాకరులు దీనిని చక్కని తెలుగులో అనువదించారు. వారే అన్నట్లు మూలగ్రంథం మిక్కిలి హృద్యం. అనువాదం మహోదాత్తంగా వుందని చదివిన వాడిని గనుక చెప్పగలను.

ఉద్భటారాధ్య చరిత్ర పీఠిక :– ఉద్భటారాధ్య చరిత్రను తెనాలి రామలింగకవి రచించాడు. రామలింగడు వైష్ణవమతం స్వీకరించిన పిదప రామకృష్ణుడయ్యాడు. ఈ విషయాన్ని ప్రారంభంలో కొందరు నమ్మలేదు. ప్రభాకరులు కూడ ప్రబంధరత్నావళి పీఠికలో "రామకృష్ణుడు వేఱు, రామలింగడు వేఱుగా మా. రా. కవిగారు వ్రాసినారు సత్యము కావచ్చును" అని సందేహించారు. ఇది 1918 జనవరి 9వ తేదీ నాటి అభిప్రాయం. ఉద్భటారాధ్య చరిత్ర పీఠిక రచనాకాలం 1925. అప్పటికి వారికి ఇద్దరూ ఒకరేననే ఉపపత్తులు చాల దొరికాయి. కనుక ఒకరేనని సిద్ధాంతీకరించారు.

రామకృష్ణుడు రామలింగడుగా ఉన్నప్పుడు ఉద్భటారాధ్య చరిత్ర రచించాడు. వైష్ణవమతం స్వీకరించిన పిదప పాండురంగ మాహాత్మ్యం,

ఘటికాచల మాహాత్మ్యం రచించాడు. ఉద్భటారాధ్య చరిత్ర, పాండురంగ మాహాత్మ్యం అవతారికలను ప్రభాకరులు తైఫారుచేసి, ఇరువురు కౌండిన్య గోత్రులు, శుక్లయజుర్వేదులు, ఇరువురి తండ్రిపేరు రామయ్యే, తల్లిపేరు లక్ష్మమ్మ. రామలింగడు కుమారభారతీ బిరుదాభిరాముడు. రామకృష్ణుడు శారదా స్వరూపుడని కీర్తితుడు. కాని, రామలింగని గురువు పాలగుమియేలేశ్వరుడు; రామకృష్ణుని గురువు భట్టరు చిక్కా చార్యులు. ఆశ్వాసాంత గద్యాల తీరు భిన్నం. ఇవి రెండూ మతం మార్పువల్ల కలిగినవేనని ఇద్దరు వ్యక్తులూ ఒక్కరేనని ప్రభాకరులు ఉపపత్తి చెబుతూ, ఇందుమతీ పరిణయ కర్తయయిన తెనాలి రామభద్రకవి గ్రంథావతారికలో చెప్పినదాన్ని ప్రమాణాంతరంగా పేర్కొన్నారు. తనతాతలు ముగ్గురని, పెద్దతాత రామకృష్ణకవి పాండురంగ మాహాత్మ్యాదులు రచించాడని, తన తాత శ్రీగిరి శ్రీశైల మాహాత్మ్యకృతి రచించాడని, తన పిన తాత అన్నప్ప సుదక్షిణా పరిణయం రచించాడని చెప్పుకొన్నాడు. ఈ హేతు బలంతో ప్రభాకరులు ఇద్దరూ ఒక్కరేనని అత్యద్భుతంగా నిరూపించారు.

ఉద్భటారాధ్య చరిత్ర రచనాకాలము 1525 కావచ్చును, గనుక "తెనాలి రామలింగకవి కృష్ణదేవరాయల సభలో నున్నాడన్న లోక ప్రతీతి సదాధారమయి సంరక్షిత మగుచున్నది" అని అన్నారు ప్రభాకరులు. రామలింగకవి రాయల ఆస్థానంలో ఉన్నట్టు స్పష్టమైన ఆధారాలు ఇకముందు దొరకవచ్చును.

మనుచరిత్రము పీఠిక :– ఈ పీఠిక ఆరు దశాబ్దాల క్రిందట రచించినది. అప్పటి సాధన సామగ్రితో, ఆధునిక పద్ధతిలో జరిగిన కావ్యసమీక్ష మనకు ఎంతో ఆశ్చర్యానందాలు కలిగిస్తుంది. రచనాచాతుర్యము, శైలీ, ఔచితీ నిర్వాహము; కల్పనాచాతుర్యము, భావప్రకాశనము, స్వభావపరిజ్ఞానము, పూర్వకవుల అనుసరణలో మెలకువలు, కథా సంవిధానము మున్నగు వింగడింపులతో ప్రభాకరుల విమర్శసాగినది. పెద్దన చేసిన కొన్ని సంస్కృత వ్యాకరణ విరుద్ధ ప్రయోగాలను చెబుతూ ప్రభాకరులు పాణిని పదచర్చను మహోదాత్తంగా నిర్వహించారు. "పణినసూను కణాదబాదరాయణ సూత్ర ఫక్కి విద్వాంసు లుపన్యసింప" అని పెద్దన "పణినాపత్యోక్త శాస్త్రంబులోన్" అనే శ్రీనాథుని ప్రయోగాన్ని అనుసరించాడు. పాణిని పాణిన ముని కుమారుడు కాని, పణిన ముని కుమారుడు కాదు. "పణనం పణిః– పణోస్యాస్తీతి పణీ. నకారాంతమగు నీ పణిన్ శబ్దముపై గోత్రాపత్యార్థమున

ఆణ్‌ప్రత్యయమురాగా, పాణిన అను రూపమేర్పడినది. పదపడి యువా పత్యార్థమున ఇఞ్ ప్రత్యయమురాగా పాణిని యను రూపమేర్పడినది. ఎట్లయినను బాణిని పాణినసూను దగునుగాని, పణినసూనుడు గాడు. ఇది సమర్థింపవెరవు గానరాదు." అని తెగవేసి చెప్పారు. ఈ పీఠిక ఆధునిక పద్ధతి విమర్శకొక మచ్చుగా నేను సంభావిస్తాను.

ప్రతిమానాటక పీఠిక :- తిరువాన్కూరులో భాస నాటక చక్రం లభించింది ఈ శతాబ్దం ఆరంభదశకంలో. లభించడమే తడవుగా శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు వాటిని నకలు చేసుకొని వచ్చారు. కొన్నిటిని అనువదించారు, ప్రభాకరులు ప్రతిమా నాటకం మున్నగువాటిని అనువదించారు. తర్వాత మహామహోపాధ్యాయ గణపతిశాస్త్రిగారు తిరువనంతపురం సంస్కృత గ్రంథమాలలో ముద్రించారు. ప్రతిమా నాటకం 1910 లోనే ప్రభాకరులు అనువదించారు. 1913లో కర్ణభారం, మధ్యమ వ్యాయోగం అనువదించారు. వాటికి ప్రభాకరులు వ్రాసిన తొలిపలుకులను పరిశిష్టంలో చూడవచ్చును. భాసనాటకానువాదాల శ్రేయస్సు తొలిసారిగా మానవల్లి వారికీ, ప్రభాకరులకూ చెందుతుంది.

బసవపురాణ పీఠిక :- ప్రభాకరుల పీఠికలలో బృహత్తరమయినదీ, ఆంధ్రసాహిత్య లోకంలో బృహత్కల్లోలం కలిగించినదీ బసవపురాణ పీఠిక. దీనిని గురించి వ్రాయవలసి వస్తే పీఠికంత గ్రంథమవుతుంది. ప్రభాకరులు సోమనకాలదేశవర్తమానాలను గురించి, భాషాచ్ఛందోవ్యాకరణాలను గురించి చెప్పిన సిద్ధాంతాలేవీ మార్చవలసినంత కారణ కలాపం ఇంతవరకు లభించలేదనే నా విశ్వాసం. సోమనాథుడు నన్నయ, తిక్కనల మధ్యకాలం వాడనే - 1132- 1198 నిర్ణయం మారవలసిన అవసరం కానరాదు. ఈ పీఠిక ప్రభాకరుల చరిత్ర జ్ఞానానికి, న్యాయదృష్టికి, విమర్శపాటవానికి, వైదుష్య వైదగ్ధ్యానికి పెద్ద అద్దం.

ఈ గ్రంథ పరిశిష్టంలో ప్రభాకరులు తెలుగులో వ్రాసిన మరి మూడు గ్రంథాల తొలిపలుకులూ రెండు గ్రంథాలకు సంస్కృతంలో వ్రాసిన ఉపోద్ఘాతాలూ చేరినవి. చిన్నవనీ నాగరాక్షరాలలో వున్నవనీ ఉజ్జగించక వాటినీ కాలక్రమాన పరిశిష్టంలో చేర్చడం సముచితమే.

చాటుపద్యమణిమంజరి :- దీని తొలిసంపుటానికి ప్రభాకరులు

వ్రాసిన తొలిపలుకు చిన్నదైనా చాటు పద్యాల సేకరణలోనూ కూర్పులోనూ వారి ఆసక్తిని పరిశ్రమను వివరించేదిగా వున్నది. ఏడు దశాబ్దాల క్రిందట తెలుగు పాఠకలోకాన్ని ఉత్తేజపరచి తెలుగుతీపిని చవి చూపిన గ్రంథాలలో ప్రభాకరులు సంధానించిన చాటుపద్యమణిమంజరి ప్రముఖమైనది.

ప్రభాకరుల సంస్కృత రచనలు విరళాలైనా, ప్రభాభాసితాలు. సుందర పాండ్యుని నీతిద్విషష్టికకు వారు వెలయించిన పీఠిక వారి సంస్కృత శైలికి మచ్చు. సుందరపాండ్యుడు ఆరవ శతాబ్దానికి ముందున్నవాడని శ్రీ ప్రభాకరులు ఈ కావ్యానికి వ్రాసిన ఉపోద్ఘాతంలో నిర్ణయించారు. శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణ కవిగారు కూడా ఈ గ్రంథాన్ని వ్రాసిన ఆంగ్ల పీఠికలో ఆ వాదాన్నే సమర్థించారు.

సుందరపాండ్యుని ఆర్యలను పంచతంత్రకారాదులే కాక పలువురు తెలుగు కవులూ గ్రహించారు. సుమతిశతకకారుడు, మంచన, శ్రీనాథుడు మొదలయినవారూ ఈ ఆర్యలను ఉపయోగించుకొన్నవిధం ప్రభాకరులు పీఠికలో తెలిపారు. శ్రీనాథుడు భీమఖండంలో

నికటమున నుండి శ్రుతిపుటనిష్ఠురముగ
నదరి కాకులు చేరి బిట్టరచునపుడు
ఉడిగి రాయంచ యూరకయుంట లెస్స
సైపరాకున్న నెందేని జనుట లెస్స.

అనే పద్యానికి మూలం నీతిద్విషష్టికలోని

కటు రటతి నికటవర్తీ
వాచాటష్టిట్టిభో యత స్తస్మాత్,
అపసరణ మేవ యుక్తం
మౌనం వా రాజహంసస్య. అనే ఆర్య.

సుమతి శతకకారుడు

మిత్రమపి యాతి రిపుతాం
స్వస్థానా త్ప్రచ్యుతస్య పురుషస్య,
కమలం జలాదపేతం
శోషయతి రవి ర్న తోషయతి:

అనే ఆర్యను పూర్తిగా అనువదించుకొన్నాడు ఇలా :

కమలములు నీట బాసిన
కమలాప్తుని రశ్మిసోకి కమలినభంగిన్
తమ తమ నెలవులు దప్పిన
తమ మిత్రులు శత్రులౌట తథ్యము సుమతీ.

ప్రభాకరుల సంస్కృత శైలికి ఈ పీఠికలోని కొన్ని పంక్తులు ఉదాహరిస్తాను :

అపిచాయం నీతిద్విషష్టికాకారః సుందరపాండ్యోఽన్యతమః. సుభాషిత గ్రంథసంధాతృభి ర్బహుభి రముష్య గ్రంథః పరామృష్టః, సుభాషితావల్యాం వల్లభదేవోఽస్యాః కృతే ర్బహ్వీరార్యాః పరిజగ్రాహ. శ్రుతానుశ్రవికయైవ సతాస్సమాకలయత్ పరమిమాం కృతి మానుపూర్వ్యా స నైవాపశ్యత్.."

ప్రభాకరులు దీనిని సంస్కృత లోకానికి అందించి మహోపకారం చేశారు. దీనిని సుగృహీతనామధేయులు రాళ్లపల్లి అనంతకృష్ణశర్మగారు, ఆర్య అనే పేర అతిమనోహరంగా పద్యానువాదం చేశారు. డాక్టర్ పుల్లెల రామచంద్రుడుగారు దీనికి తెలుగులో అర్థతాత్పర్యాలు రచించారు.

సాహిత్య జిజ్ఞాసువులు ఈ పీఠికలతో ఎంతో మనోవికాసం పొంది సత్యాన్వేషణ మార్గంలో ముందంజ వేస్తారు.

యోగివర్యులు, కరుణావరుణాలయులు, మేధామూర్తులు, న్యాయాసిధారావ్రతులు నయిన గురువర్యులు ప్రభాకరులను ఈ విధంగా స్మరించడానికి అవకాశమిచ్చిన గురుపుత్రులు – ఆ విధంగా సోదరులు అయిన ఆనందమూర్తి గారికి ఎంతో ఋణపడి ఉన్నాను.

హైదరాబాదు   తిరుమల రామచంద్ర
5-11-1985.

Adapa Ramakrishna Rao
professor and Head Department of English
Osmania University
Hyderabad- 500 007

PREFACE

To write a preface to the collected writings of a scholar of Sri Veturi Prabhakara Sastri's stature who set an exacting standard in writing eminently readable and highly illuminating prefaces to the books he composed and edited is no easy task. Yet I have undertaken it only because I wish to avail myself of this opportunity to pay my homage to the venerable litterateur to whom the Telugu people owe a deep debt of gratitude for his services in the fields of literature and culture.

Sri Prabhakara Sastri, whose birth centenary will be celebrated in about three years from now, was a pioneer in many respects, and he was quite active in a variety of fields. First and foremost, he was a sensitive poet who captured the agony and the ecstasy of human existence in a series of neatly drawn vignettes. He was also an eminent scholar- critic who not only edited many classics already known to the reading public but also discovered unknown masterpieces lying hidden in palm-leaf manuscripts in the libraries in Madras and Tanjavur, and brought them to light after diligently editing them, restoring the texts where necessary, and scrupulously pointing out his own conjectural emendations. In fact it was he who went from one village to another in search of rare manuscripts for the Oriental Manuscripts Library of the Govermnent of Madras, and prepared authentic Descriptive Catalogues of its collections. It

may be mentioned that it was mainly owing to his dedicated efforts to make transcriptions of the devotional lyrics of Sri Annamacharya from copper plates, and his active role in getting them printed and propagated that the saint- poet's name has become today a house- hold word among the Telugu people.

Sri Sastri's study of inscriptions relating to Andhra history and culture have led to significant discoveries in the area of the evolution of the Telugu language as well as the history of the race. He devoted much time likewise to collecting art pieces for the proposed museum at Tirupati, and we owe to him the identification of the idol of Kakatamma, the tutelery deity of the Kakatiya rulers. His interest in archaeology led him to get many excavations of pre- historic mounds made around Muktyala in Krishna District of Andhra Pradesh.

Sri Sastri was also a gifted translator of Sanskrit classics whose translations include three famous plays of Bhasa, **Pratima Natakam, Madhyama Vyayogam and Karnabharam,** besides other works like **Bhagavadajjukam** and **Mattavilasam**. He was, further, a noble teacher who trained a select band of young scholars in the art of emendatory and interpretative literary criticism. And he was, besided, a great mystic with proven yogic powers who brought solace to many a person sick in body and mind. It must be admitted that it is only at rare intervals that we find such a great soul in our midst.

Sri Prabhakara Sastri's learned prefaces are scattered in many books some of which are not easily accessible to readers today, and so and attempt is being made to collect and publish them in a few volumes, and the present book is one of them. It consists of his prefaces to fourteen literary works, ranging from

long narrative poems like **Basava Puranam. Manucharithra** and **Udbhataradhyacharitra** to shorter pieces like **Charucharya** and **Bhasavodaharanam**.

The first (1913) of these prefaces in this Volume deals with the History of the Andhra Nayaka kings who ruled over part of South India from Tanjavur after the fall of Vijayanagara empire. It may be noted here that the discoveries made by Sri Prabhakara Sastri from the palm-leaf manuscripts at Saraswati Mahal Library at Tanjavur were largely responsible for providing the correct perspective to the understanding and appreciation of one of the glorious periods in theAndhra history. The preface makes a judicious appraisal of the contribution of the Nayaka kings to Telugu literature and culture.

Three of the prefaces, included in this volume, dealing with Palkuriki Somanatha's **Basavapuranam(1926)**. Allasani Peddana's **Manucharitra (1926),** and Tenali Ramakrishna's **Udbhataradhyacharitra (1925**, have become classics in Telugu literary criticism and may be justly claimed to have laid the foundations for balanced explicatory and expository critical writing on the lives and works of these three major poets. Sri Sastri's extensive knowledge of socio- political history, archaeology, epigraphy, literature and theology enabled him to shed light on many intricate passages in these poems.

When Bhasa's plays were discovered and published from Trivandrum, Sri Prabhakara Sastri's curiosity was roused by the event, and subsequently he translated three of the plays into Telugu. If his rendering of **Pratima Natakam (1910)** is a specimen of an ideal translation of a dramatic work, his preface to the translation is equally praiseworthy for its discussion of Bhasa's

motives in introducing innovations into the well- known **Ramayan** story, especially the dramatist's attempt to redeem the much-maligned character of Kaikeyi.

The other prefaces in the volume too are highly instrucrive to the general reader and the research scholar alike, containing as they do many flashes of insight and subtle interpretations of abtruse passages. The publishers deserve our praise for making available such a treasure- house to literary criticism in a handy volume.

Hyderabad
25 October 1985 **ADAPA RAMAKRISHNA RAO**

విషయసూచిక

విషయము **పుటలు**

1. తొడిమ - తంజావూరి చరిత్ర పీఠిక (1914) 1
2. ప్రబంధ రత్నావళి పీఠిక (1918) 33
3. చారుచర్య - ఉపోద్ఘాతము (1922) 58
4. శ్రీకాకుళ శ్రీహరిశతక పీఠిక (1923) 62
5. భగవదజ్జుకము - తొడిమ (1924) 70
6. ఉద్భటారాధ్య చరిత్ర పీఠిక (1925) 79
7. మనుచరిత్ర పీఠిక (1926) 98
8. ప్రతిమా నాటకము - తొలిపలుకు (1910- 1927) 130
9. బసవ పురాణము - పీఠిక (1926) 134
10. బసవోదాహరణము - తొలిపలుకు (1928) 300
11. నీతిద్విషష్టిక - ఉపోద్ఘాతము
సంస్కృత (1928) రచనకు తెలుగు అనువాదము (1981) 301

పరిశిష్టము

12. కర్ణభారము - తొలిపలుకు (1913) 311
13. మధ్యమ వ్యాయోగము - తొలిపలుకు (1913) 312
14. చాటుపద్య మణిమంజరి - తొలిపలుకు 313
15. భగవదజ్జుకము (ఉపోద్ఘాతము - సంస్కృతము) (1925)
16. నీతిద్విషష్టిక (ఉపోద్ఘాతము - సంస్కృతము) (1928)

తొడిమ

శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారు పాండ్యరాజ్యము, చోళరాజ్యము సంపూర్ణంగా స్వాధీనపరుచుకొన్నారు. వారి అనుజ్ఞమీదనే మొదట, విశ్వనాథనాయడు, అక్కడకుపోయి ఆ రెండు రాజ్యములు, ఆలించి పాలించినట్లు కొన్నిచోట్ల వున్నది. కృష్ణరాయల తర్వాత ఆయన సవతితమ్ముడు అచ్యుతరాయలు రాజ్యానికి వచ్చెను. ఈతడే చోళదేశానికి ప్రత్యేకంగా చెవ్వప్పనాయణ్ణి రాజుగా యేర్పాటు చేసెను. అచ్యుతరాయల వారి భార్య తిరుమలాంబ అనీ, ఆమె చెల్లెలు మూర్తమాంబ అనీ, మూర్తమాంబ భర్త అయిన చెవ్వప్పనాయనికి అచ్యుతరాయలవారు చోళదేశం స్త్రీ ధనంగా అరణం యిచ్చినారనీ కొన్ని గ్రంథాలవల్ల తెలుస్తూ వున్నది.

గీ॥ రీవి నచ్యుతరాయలదేవి యైన
తిరుమలాంబకుఁ జెలియలై తేజరిల్లు
మూర్తమాంబను బెండ్లియై కీర్తి వెలయఁ
జెవ్వవిభుఁడు మహోన్నతశ్రీఁ జెలంగె." –విజయవిలాసము.

కాని యిక్కడ వొక చిక్కు తగులుకొన్నది. కృష్ణరాయలవారి వంశం క్షత్రియవంశం, అని వెనకటి శాసనాలలోను, ప్రబంధాలలోను వర్ణన వుంటుంది. చంద్రవంశపుక్షత్రియులట! చెవ్వప్పనాయనివారి వంశం, శూద్రవంశం, అని కూడా అప్పటి శాసనాలే ప్రబంధాలే చెప్తూతూ వున్నవి. అప్పచెల్లెళ్లు క్షత్రియుడికి శూద్రుడికి భార్యలు కావడం యేవిధంగా? ఆకాలంలో కులమర్యాదలు చెక్కుచెదరకుండా వుండేవే– అని సందేహం! ఇదే చిక్కు. పై సంబంధం ఆధారం చేసుకొని, కొందరు కృష్ణదేవరాయలవారిని శూద్రులలో కలుపుతున్నారు. రాజులయినారు గనక, దర్పానికి క్షత్రియులని పెద్దగా వర్ణింపించుకొన్నారే గాని నిజానికి క్షత్రియులు కారని వారి సిద్ధాంతం. ఈ మాట అంత పొందుబాటుగా లేదు. కృష్ణరాయల వంశం శూద్రవంశం అయితే ఆ వెనకటి బుక్కరాయలవంశం, సాళువవారివంశం

క్షత్రియవంశాలగునా? గజపతులుమాత్రం క్షత్రియులెట్లా అవుతారు? ఆ కాలంలో కులకట్టు తప్పడమే! విద్యారణ్యులంతవారు మంత్రులు, గురువుగా వుండేవారు! ఆ రాజులు తాము వాణీవిలాసం మొదలయిన ధర్మశాస్త్ర గ్రంథాలు కూడా రచించేవారు. శూద్రులైతే యిట్లా సాగునా? దర్పానికే క్షత్రియులమని చెప్పుకున్నారు. అప్పుడంతా వొప్పుకున్నారు, సరే, అయితే వారి బంధువులిక శూద్రులమని చెప్పుకుంటారా? చిక్కుగాదా? అచ్యుతరాయల మరదలిని పెళ్లిచేసుకొన్న చెవ్వప్పనాయడు కూడా క్షత్రియుడే అనిపించుకోవలెగాదా? లేదే? ఏమి కుదిరింది? పెంచడం యెందుకు? పై సిద్ధాంతం అపసిద్ధాంతంగానే వున్నది.

కొందరంటారు:– "అచ్యుతరాయల మరదలిని పెళ్ళిచేసుకొన్నాడని వున్నది. అంతమాత్రంతో ఆ అచ్యుతరాయలు విద్యానగరం అచ్యుతరాయలనడం యెట్లా? ఈ అచ్యుతరాయలింకొకడు కావచ్చు" నని. ఈ యెత్తుగడకూ పొత్తుకుదరలేదు. విజయనగరం రాయలుగాక మరియెవ్వడియ్యగలడు. చోళరాజ్యం? చెవ్వప్పనాయడు సరిగా విజయనగరపు అచ్యుతరాయల కాలంలో వున్నాడు. వీరికి రాజ్యం రావడానికి వేరే కారణం కనబడదు. శౌర్యంతో జయించినట్టు ఎక్కడా లేదు.

నా వూహ యేమంటే:– అచ్యుతరాయలనాళ్లలోనే "అచ్యుతరాయాభ్యుదయమ్" అనే సంస్కృతకావ్యం వొకటి వెలసింది. అందలి విషయం ఆయన చరిత్రమే. ఆ గ్రంథంలో అచ్యుతరాయలకు తిరుమలాంబ అనే భార్య ఉన్నట్టు కానరాలేదు. తిరుమలాంబ పట్టమహిషిగాక పరిగృహీత కావలెను. రాజులకు చాలామంది భార్యలుండేవారు. కొందరు పట్టపురాణులు, కొందరు పరిగృహీతలు. పరిగృహీతలు భిన్నజాతివారుకూడా కావచ్చును. కృష్ణరాయలవంశం క్షత్రియవంశమే. చెవ్వప్పనాయని వంశం శూద్రవంశమే. కావడమునకు ఇప్పుడు చిక్కేమున్నది. నిజమేదో నిలకడమీద తేలవలెను.

పాండ్యరాజ్యానికి విశ్వనాథనాయనివారి సంతతీన్నీ, చోళరాజ్యానికి

చెవ్వప్పనాయనివారి సంతతీన్నీ రాజులైన నాటి నుండి రెండు రాజ్యాలూ యేలుకొంటూ వచ్చిరి. వారిలో పరస్పరం చుట్టరికమున్నూ మధ్యనడిచెను. చోళరాజ్యంవారు విజయనగర రాజులకు విధేయులయి సర్వవిధాలా వారికి తోడ్పడుతూ వచ్చిరి. పాండ్యరాజ్యంవారు కొన్నాళ్లయిన తర్వాత తిన్న యింటివాసాలు లెక్కపెట్టినారు.

చెవ్వప్పనాయడికే చినచెవ్వప్పనాయడనిన్నీ పేరు. వీరి పూర్వులు రాజ్యమేలినట్టు కనపడదు. విజయనగర రాజుల దగ్గిరనే సేనానాయకులయి వుందురు. వారిని గూర్చి విజయరాఘవనాయనివారు రచించిన రఘునాథాభ్యుదయంలో వున్న విధం :–

"ద్విపద. వనజాక్షుపదముల వరలు వాహినికి, ననుజయై మించునాలవజాతి జగతి, ఆ జాతిలోఁ జాల నధికులైనట్టి, రాజులు కొందఱు ప్రఖ్యాతిఁ గనిరి, వారిలోఁ గృష్ణభూవరుఁడు లావణ్య, కారుణ్యగుణముల ఘనకీర్తి గాంచె, నమ్మహామహునకు నాత్మజుఁడైన, తిమ్మభూపాలుండు ధీరత వెలసి, బయ్యాంబిక వరించి ప్రౌఢి వహించె, నయ్యిరువురు గాంచి రాత్మసంభవులఁ, బెదచెవ్వభూపాలుఁ బినచెవ్వవిభునిఁ, బెదమల్లభూజానిఁ బినమల్లవిభుని, వారిలోఁ జినచెవ్వవసుధాబలారి, మేరుధీరుఁ డనంగ మేదిని వెలసెఁ, జిరతంబుగ భక్తి శ్రీశైలమందు, నరుణాచలమున వృద్ధాచలమందు, శంకరార్పణముగా శాశ్వతానేక, కైంకర్యములు చేసి ఘనకీర్తిగాంచె, సుగుణ సంతతికి నచ్యుతరాయసతికిఁ దగిన సోదరి కృశోదరి మూర్తమాంబ, యతనికి భార్యయై.....'

చోళదేశంలోవీరి రాజధాని తంజావూరు. వీరు తెలుగువారు. ఆ దేశం అరవదేశం. భాషవేరు. అందుకని వీరు తెలుగుదేశమునుండే, మంత్రులు, దండనాథులు, పండితులు, కవులు, గాయకులు, వేశ్యలు మొదలగువారిని తీసుకొనిపోయిరి. ఆ కాలంలో అక్కడకుపోయి నెలకొన్న తెలుగువారి సంతతి యిప్పటికిన్నీ ఆయా స్థలములలో వున్నారు. ఇప్పటికిన్నీ తంజావూరులో

సగం మూడుపాళ్ళు తెలుగు మాట్లాడగలరు. తిరువైయారు మొదలయిన స్థలాలలో ఎందరో తెలుగువారున్నారు. అప్పుడు రాజులవల్ల అగ్రహారాలు పొందిన తెలుగు బ్రాహ్మల సంతతి యిప్పటికీ అగ్రహారాలు అనుభవిస్తూ వున్నారు.

చెవ్వప్పనాయుడు తంజావూరులో కోట, అగడ్తలు మొదలయినవి నిర్మించినాడు. శివగంగా తటాకమనే తియ్యనీటి చెరువు తవ్వించినాడు. ఇప్పటికీ ఆ చెరువు చెక్కుచెదరకుండా వున్నది. తంజావూరి కది మహోపయోగం. కోట, అగడ్తలు, కొంత చెడినప్పటికీ యిప్పటికీ ఆశ్చర్యం కలిగిస్తూ వున్నవి.

రఘునాథరాయలు రచించిన సంగీతసుధ అనే గ్రంథం పీఠికలో గోవింద దీక్షితులవారు (ఈయన యెవరో ముందు తెలుస్తుంది) చెవ్వప్పనాయణ్ణి వర్ణించిన విధం :-

"శ్లో॥ కర్ణాటసింహాసన కార్యధుర్యః పరాక్రమాక్రాంత పరావనీపః ,శోణాద్రినాథస్య స చెవ్వభూపో నిర్మాయ చత్వార్యపి గోపురాణి. ప్రాకారపఙ్క్తీరథ మంటపాని తటాకదివ్యోపవనాని భూయః, గ్రామా ననేకానుపకంఠసీమ్ని దత్వావిచిత్రాణిచ భూషణాని. రథా ననేకా న్విరచయ్యరమ్యాంశ్చక్రే మహారాజవిభూతి మస్య, న కేవలం శోణగిరీశ్వరస్య కైఙ్కర్య మేవం కృతవాన్ స భూపః. ఏకామ్రనాథస్య చ దీర్ఘ(?) శైలనివాసినశ్చాపి రఘూద్వహస్య, వృద్ధాచలేశస్య సమస్తమేత త్ప్రాకారముఖ్యం వ్యతనో ద్విశేషాత్. శ్రీశైలనాథస్యచ వేఙ్కటాద్రినివాసినః పద్మవిలోచనస్య, హైమం విమానం విరచయ్య హర్షా దన్యచ్చ కైఙ్కర్య మసావతానీత్.చోళేషు (?) కిం బహునా నరేంద్ర! స్థానేషు సర్వేషు హరేశ్వరస్య, ప్రాకారసౌధప్రముఖా ననేకా న్నిర్మాయధర్మా న్మముదే నరేంద్రః, మహీసురాన్ కించ మహాగ్రహారై రహర్నిశం సాదర మన్నదానైః, దానై రనేకై రపిభక్తిపూర్వం సంప్రీణయామాస స చెవ్వభూపః".

ఈ ధర్మకార్యాలలో కొన్నిటికి శాసనాలున్నవి. ఈ చెవ్వప్ప

నాయకుడు, క్రి. 1580 ప్రాంతముల వరకు జీవించెను. ఈయన కుమారుడు అచ్యుతప్పనాయడు. ఈయన యోగ్యత సంగీతసుధ పీఠికలో యిట్లు వర్ణింపబడినది :-

"శ్లో॥ తత్రాదృశైర్ధర్మభరై రముష్మా దావిర్బభూ వాచ్యుతభూమిపాలః, మూర్త్యంబికాయాం జగదంబికాయాం బాలేందుమౌళేరివ బాహులేయః॥ ఆరభ్యబాల్యాదతిభక్తిశాలీ... రంగనాథం. అవాప్య తంజాపుర మప్రతీపః కౌమార ఏవాభృత రాజ్యభారః, గజై రనేకై స్తురగైర్భటైశ్చ నిర్జిత్యసామంత నృపాలవర్గమ్. సంపాద్య దత్తేస్మ సమస్త మర్థం శ్రీరంగనాథాయ తథా ద్విజేభ్యః, రంగేశితు ర్దివ్య మసౌ విమానం హైరణ్మయం రత్నమయం కిరీటమ్. మణీమయం వర్మచ నిర్మమీతే సింహాసనం స్మ క్షితిపాల ఏషః, తస్యైవ పూర్వోత్తరపశ్చిమాని సగోపురాణ్యప్రతిమప్రభాని. ప్రాకారమ ష్యష్టమ మాతనిష్ట మహానసం చాపి మహీమహేంద్రః, లక్ష్మ్యాశ్చ సర్వాణ్యపి మండపాని దివ్యాని రత్నాభరణాన్యతానీత్. ఆరోహమార్గంచ మరుద్వరాయా(?) మలంక్రియా భావ ముపేయివాంసమ్, ఆరామ సీమామపి రంగభర్తుర్గ్రామా ననేకానపి స వ్యతారీత్.దానం తులాపూరుష మచ్యుతేంద్రో హిరణ్యగర్భం ప్రతివర్షమేవ, హేమాద్రి కల్పే కథితాని సమ్యక్ సర్వాణి దానాని ముహుర్వ్యతానీత్, రామేశ్వరస్యాపిచ గోపురాణి తీర్థాని సర్వాణి నవీ చకార సందర్శనం కించ స రామసేతో రసావకర్షాదనువర్షమేవ, దినేదినేభోజయ దేష లక్షాధికాన్ ద్విజానచ్యుతభూమిపాలః."

రాజచూడామణిదీక్షితులు రుక్మిణీపరిణయ మహాకావ్యమున కూడ యిట్లే వర్ణించినాడు:

"శ్లో. మాయూరమధ్యార్జునకుంభఘోణ శ్రీచంపకారణ్యముఖస్థలేషు,
మహత్తరం మండప మాతతాన భక్త్యామహత్యా పరమచ్యుతేంద్రః,
అగ్ర్యాననేకా నపిచాగ్రహారా నసౌవ్యతారీదవనీసురేభ్యః
శౌర్యేచ ధైర్యేపిచ దానకేళ్యాం సమో న కశ్చిద్ధరణీభృదస్య."

"రంగాజి" మన్నారుదాసవిలాసమందు వర్ణించిన విధం :-

"సీ. మన్ననారునకును మహనీయగోపుర, ముఖములౌ గోపురముల నొనర్చె., రామసేతువునఁ దీర్థము లెల్లఁ బ్రకటించి, యిల మహాదానంబు లెల్లఁ జేసె., రంగధామున కంతరంగ ముప్పొంగఁగా, రత్నాంగియుఁ గిరీటరాజమొసఁగె, శ్రీముష్ణముఖ్యవిశేష స్థలంబుల సకల వైభవములు సాగఁ జేసె., గీ॥ నౌర! నాలుగుదిక్కులయందు శౌరి, కతఁడు సేయనికైంకర్య మవనిఁ గలదె, పాండ్యతుండీరముఖ్యభూపతులఁ గెల్చె, సొరిది నా ఘనుఁ డసహాయశూరుఁడగుచు-

ఉ॥ సారభుజాబలంబునను జక్కఁదనంబున సద్గుణంబులన్
ధీరనుతప్రతాపమున దిక్కుల మిక్కిలి నిండుకీర్తులన్
ధారుణిఁ బ్రోచునేర్పున నుదారదయం గవితాచమత్కృతిన్
శ్రీరఘునాథభూమిపరిణీమణికిన్ సములేన్నృపాలకుల్?"

విజయవిలాసంలో :-

"శా॥ శ్రీరంగేశుఁడు వచ్చి యచ్యుతధరిత్రీభర్తయై భాగ్యరే
ఖారూఢిన్ విలసిల్లి తాన తనకున్ గైంకర్యముల్ చేసెఁగా
కేరాజైనను జేయఁగా గలిగెనే యి ట్లీవిమానం బహో
భూరిస్నిగ్ధముగా, మహామణిమయంబు ల్గాఁగిరీటాదులన్."

మహానుభావుడైన యీ అచ్యుతప్పనాయనికి, విద్యారణ్యులవంటి మహాత్ముడు గోవిందదీక్షితులు మంత్రిగా వుండెను.

"శ్లో॥ త్రినామాద్యంతనామానౌ మహీక్షిద్దీక్షితావుభౌ,
శస్త్రే శాస్త్రే చ నిపుణౌ వాహనేషు హవేషు చ."

(అచ్యుత, అనంత, గోవింద, అనే నామములకు "త్రినామ నామత్రయ" సంజ్ఞలు కలవు). రాజుకు తగిన మంత్రి, మంత్రికి తగిన రాజు. గోవిందదీక్షితులు మహామంత్రజ్ఞుడు, మహాకవి,మహాగాయకుడు,

మహాయజ్వ. అప్పయ్య దీక్షితులవారు మీమాంసాశాస్త్ర విషయమున కొన్ని చర్చలలో వీరితో ఆలోచన చేసేవారట! ఈ మహాత్ముడు చేసిన ధర్మకార్యముల నేకం ఇప్పటికిన్నీ చోళదేశంలో ప్రసిద్ధంగా చెప్పుకొంటూ వున్నారు. ఈయన మీమాంసాశాస్త్రం మీద స్వతంత్రించి మహాగ్రంథాలు రచించడమేగాక "సాగ్నిచిత్య, సర్వతోముఖాతిరాత్ర, సాగ్నిచిత్యాప్తవాజపేయాది యజ్ఞములు" చేసినాడు- ''పదవాక్యప్రమాణపారవారపారీణు'' దని, ''అద్వైత విద్యాచార్యు"డని బిరుదులు. ఎన్నెన్నో మహాగ్రంథాలు రచించినాడు. ఇదివరకు ఉదాహరించిన "సంగీతసుధ" ఈ మహాత్ముని ఆజ్ఞమీదనే రఘునాథరాయలు రచించెను. దాని పీఠిక యీయన రచించినదే. వేదశాస్త్రాలు చదువుకుని యజ్ఞాలు చేసిన శ్రోత్రియపండితుడికి సరసకవిత్వం, సంగీతవిద్య యెట్లా అబ్బినవో! మంత్రిత్వం యెట్లా నిర్వహించినాడో! ఆహా!

చెవ్వప్పనాయడు బ్రతికివుండగానే, అచ్యుతప్పనాయనికి రఘునాథనాయడనే కుమారుడు పుట్టెను. ఈ సంగతి సంగీతసుధ పీఠికలో గోవింద దీక్షితులవారు చెప్పినారు. రఘునాథనాయణ్ణి విద్యాబుద్ధులు నేర్పి రాజ్యార్హుణ్ణిగా చేయడంకోసం అచ్యుతప్పనాయడు మహామంత్రిశేఖరుడైన గోవిందదీక్షితుల వారికి వొప్పగించెను. ఆయన తనకొమాళ్లతోపాటు, రఘునాథనాయణ్ణి కూడా మహావిద్వాంసుణ్ణి చేసెను. గోవిందదీక్షితులవారు చేసిన యజ్ఞములలో, ఆయన పెద్దకొమారుడు యజ్ఞనారాయణదీక్షితులే అధ్వర్యుడు. ఆ యజ్ఞములలో అచ్యుతప్పనాయనివారి ఆజ్ఞచొప్పున యువరాజైన రఘునాథనాయడు దీక్షితుల వారికి ముత్యాల వెల్ల గొడుగు పట్టివుండేవాడట! అచ్యుతప్ప నాయని కాలంలో యెందరో మహాపండితులు వుండేవారు. అందులో జగత్ప్రసిద్ధుడు, గోవిందదీక్షితులమిత్రుడు రత్నఖేటదీక్షితులు. ఈయనకు తండ్రి పెట్టిన పేరు శ్రీనివాసదీక్షితులని.

సంధ్యాసమయవర్ణనలలో యీ మహాకవి కల్పించినకల్పనకు అచ్యుతప్పనాయడే మెచ్చి, ఆ కల్పనలో ఉన్న రత్నఖేటపదం ఆయనబిరుదు పేరుగా పెట్టినాడట! శితికంఠవిజయము, భైష్మీపరిణయము,

భావనాపురుషోత్తమ నాటకము, విధినిర్ణయము, బౌద్ధతంత్రమథనము, వేదాంతవాదావళి మొదలుగా యెన్నెన్నో మహాగ్రంథా లీ మహానుభావుడు రచించినాడు. పండితులందరూ ఈ క్రింది శ్లోకం చదువుతూ రత్నఖేటదీక్షితుల వారి ప్రతిభకు ఆశ్చర్యపడుతూ ఉంటారు :-

శ్లో "విపశ్చితా మపశ్చిమే వివాదకేళినిశ్చలే
సపత్నజిత్యయత్న మేవ రత్నఖేటదీక్షితే॥
బృహస్పతిః క్వ జల్పతి ప్రసర్పతి క్వ సర్పరా
దసమ్ముఖశ్చ షణ్ముఖశ్చతుర్ముఖశ్చ దుర్ముఖః"

ఈయన " సాగ్నిచిత్య విశ్వజిదతిరాత్రయాజి". అర్ధనారీశ్వర దీక్షితులు మొదలుగా యింకా యెందరో మహావిద్వాంసు లీ ప్రభువు సభలో వుండేవారు.

అచ్యుతప్పనాయడు జీవించి వుండగానే, ఆయనను వొప్పించి గోవిందదీక్షితులవారు రఘునాథనాయణ్ణి రాజ్యాభిషిక్తుణ్ణి చేసినారు. ఈ విషయం గోవిందదీక్షితులవారి పెద్ద కుమారుడు యజ్ఞనారాయణ దీక్షితులు రచించిన "సాహిత్య రత్నాకర" మనే గ్రంథంలో యీ విధంగా వున్నది:-

శ్లో॥ భుజధామయశోఽపితాదృశం తే భువి నాన్యస్య తదేతదచ్యుతేన్ద్రో! అహమేవ విదిక్షు దిక్షు సీమాస్వపి సర్వాసు చరంశ్చిరాయ జానే. విజితాబహుధా పృథక్పృథక్తేవిమతాః పాండ్య ముఖాస్త్వయా రణేషు, మిలితాశ్శపథైర్మిథస్సమస్తాః పునరప్యత్ర పురాభిషేణయన్తే అనుజీవ్యచిరా దనన్యమిత్రం పురి కర్ణాటక భూపతిం సబంధుమ్. నిజనాథ మహో నిహత్య కైశ్చిత్సమగాత్పాండ్యనృపేణ జగ్గరాజః పురి తత్ర హతే స్వపుత్త్ర పౌత్రైః సహ కర్ణాటనృపే తదావశిష్టమ్, పరిగృహ్య తదాత్మజం స యాచప్రభు రన్యైశ్చ సమాయియాస తీహ! అధిరజ్గ మమీ మిళన్తియావద్యుధి మత్తారిపవః సపాండ్యభూపాః, పుర ఏవతతోఽ మునా విధేయం తవ కర్ణాటనృపాత్మజేన సఖ్యమ్ సౌమ్యేభావిని వాసరేశుభదినే శౌణ్డీర్యముఖ్యైర్గుణైః ప్రఖ్యాతం రఘునాథనాయక మముం ప్రౌఢావధానం సుతమ్, క్షిప్రంత్వం చతురర్ణవీపరివృతక్షోణీతలప్రాభవే కుర్యాః క్షౌతుకతోఽ

భిషిక్త మఖిలై ర్గోవిందయజ్వాగ్రణీః .....సర్వౌషధైర్దధి మధుద్రవసంభృతై స్త ముచ్చార్య మంత్ర ముచితం స్వహుతావశేషైః,గోశృంగకోశనిహితై రఘునాథభూపం గోవిందయజ్వగురు రభ్యషిచ ద్రయేణ. దూర్వాక్షతప్రసవరత్న సువర్ణ పూతై స్సర్వాంబురాశితటినీ సరసాంపయోభిః,గోవిందయజ్వగురుణా కుశలీ సభూయస్త త్రాభ్యషిచ్యత తతోను పురోహితాభ్యామ్॥ హర్షేణ తం తనుజ మచ్యుత భూవలారిరత్రాభిషిచ్య వివిధైరుదధేః పయోభిః, కన్యాగణై ర్ఘటవరైర్గణికాభి రేన మప్యభ్యషేచయ దయం తదనుక్రమేణ. భద్రాసనస్థితి విధిప్రథితం విభూత్యా నిత్యాగ్నిహోత్రభవయా నిటలే మహీన్ద్రోః, ఆచన్ద్రతారక మధీశ్వరతానిధానం గోవింద దీక్షితగురుః కురుతే స్మపట్టమ్."

మీది శ్లోకములలో జగ్గరాజనే దుష్టుడు కర్ణాట రాజకుటుంబమును చంపడం మొదలుగా వచ్చిన సంగతికి సంగ్రహమిది : -

కర్ణాట రాజ్యమున వీరవెంకటపతిరాయలు చనిపోయిన తర్వాత ఘోరకృత్య మొకటి జరిగినది. వెంకటపతిరాయలకు సంతానం లేదు. ఆయన భార్య గొబ్బూరి జగ్గరాజు కూతురు. ఆమె వెంకటపతిరాయలు బతికివుండగానే, ఎవర్తో కన్నకొడుకును తాను కన్నట్టు వెల్లడించి పెంచుకోసాగెను. వెంకటపతిరాయలు తన జీవితకాలంలో ఆతణ్ణి ప్రేమించలేదు సరిగదా, అవసానకాలంలో సర్దార్లు అందరియెదటా రాజ్యం తన మేనల్లుడైన చిక్కరాయలకు చెందవలసినదేగాని అతడికి చెందరాదని కూడా ఆజ్ఞాపించెను. పాపము! నాకు వద్దు మొఱ్ఱో అని మొరపెట్టుతున్నా వినక తన వేలి ఉంగరము మేనల్లుడి చేతికి పెట్టెను. వెంకటపతిరాయలు చనిపోయిన తర్వాత, ఆయన ఆజ్ఞప్రకారం చిక్కరాయలే రాజయ్యెను. దానితో కడుపుమండి గొబ్బూరి జగ్గరాజు కొందరు దుష్టులను చేర్చుకొని ద్రోహంచేసి ఆ రాయలను సకుటుంబముగా చెర పెట్టించెను. తన కూతురి దొంగకొడుకును రాజ్యాన నిలిపెను. చాలామంది సర్దార్లు జగ్గరాజు పట్టున చేరిరి గాని పాపము! ధర్మాత్ముఁడు వెలిగోటి యాచమనాయడు, అన్యాయానికి అంజవేయలేక పోయెను. జగ్గరాజుతో చేరలేదు. కాని, రాజుకు కానికలు చెల్లించలేదు. తల్లి

యెవరో, తండ్రి యెవరో తెలియరానివాడు, అన్యాయంగా రాజైకూర్చుంటే, కులగౌరవం గలవారు వొదిగివుండరనిన్నీ వెంకటపతిరాయల ఆజ్ఞప్రకారం రాజు వేరనిన్నీ తెలియజేయడమేగాక, ఖైదీలో వున్న రాయల కుటుంబమును విడిపించేటందుకు కూడా యత్నాలు సాగించెను.

అక్కడ చాకలివాణ్ణి తన వశం చేసుకొనెను. వాడి చేతికి చీటి వ్రాసి యిచ్చి, ఖైదులో వున్న రాయలకు చూపించి యెట్లాగైనా ఆయన కుమారుణ్ణి యెత్తుకురమ్మని పంపెను. రాయలు ఆ చీటి చూచి చాలా సంతోషపడి పన్నెండేళ్ళ తన రెండో కుమారుణ్ణి తీసుకుపొమ్మనెను. చాకలివాడున్నూ యెవరికీ తెలియకుండా ఆ కుర్రవాణ్ణి మురికిగుడ్డలతట్టలో పెట్టుకుని యాచమనాయడి దగ్గిరకు యెత్తుకువచ్చెను. ఈ సంగతి విని చాలామంది సర్దార్లు యాచమనాయడిపట్టు చేరిరి. జగ్గరాజు గుండెలలో రాయి పడెను. లంచాలిచ్చి సర్దార్లను తనపట్టు నిలుపుకుంటూ ఉండెను. రాయల కుటుంబమును మిక్కిలి ఇబ్బంది కలిగే యిరకటపు బందిఖానాలో బందోబస్తుచేసి జాగ్రత్తగా కాపలాకాయిస్తూ ఉండెను. యాచమనాయడు రాయల కుటుంబమంతా తెప్పించవలెననే యత్నంతో ఆ బందిఖానా మనుష్యులను కొందరిని వశం చేసుకొనెను. వాళ్ళద్వారా ఒక రాత్రి బందిఖానా లోపలికి నేల సొరంగం తవ్వించి దానిగుండా లోపలివారిని బైటికి రప్పించే సందర్భంలో బైట ఫారా కటాయిస్తూవున్న బంటువాడొకడు ఆ సొరంగంకంతలో దిగబడెను. పదిమందీ గగ్గోలుపడి జగ్గరాజుకు తెలిపిరి. పాపి, పరమచండాలుడు జగ్గరాజు, రాయలను, రాయలభార్యను, కొడుకును, కోడలును చిన్నబిడ్డను అందరినీ చంపెను. ఈ వార్తవిని లోకమంతా అట్టుడికినట్టు ఉడికెను. జగ్గరాజును అందరు నిందించిరి. యాచమనాయడి పట్టు సేనాసన్నాహం హెచ్చెను. అప్పుడు చోళ పాండ్యరాజ్యాలు మిక్కిలి ప్రబలంగా వున్నవి వారికి పరస్పరం విరోధం. యాచమనాయడు తంజావూరు ప్రభువైన అచ్యుతప్పనాయణ్ణి దర్శించి, ఆయన సహాయంవల్ల జగ్గరాజును జయించి తన వద్దనున్న రాయల కొడుకును రాజ్యాన నిలవబెట్టవలెననే కుతూహలంతో కొంతసేన తీసుకొని తంజావూరు

ప్రయాణమయ్యెను. ఇది విని జగ్గరాయలు తహతహపడి భీతిపుట్టి అప్పుడు తంజావూరివారికి విరోధులుగావున్న పాండ్యరాజులను (తిరుమలనాయకుడో, ముద్దువీరప్పనాయకుడో అప్పటి పాండ్యరాజు) కలుసుకొని తమకు సహాయం చేయవలసినదిగా కోరెను. జగ్గరాజును తోడుచేసుకొని తంజావూరి వారిని జయించవచ్చును గదా అనే దురాశతో పాండ్యులు జగ్గరాజు పక్షం చేరిరి. తంజావూరు వస్తూవున్న యాచమనాయణ్ణి నడితోవలో చీకాకుపరచి హింసించడానికిక సన్నాహం చేస్తూవుండిరి. ఈ వార్త మహామంత్రి శేఖరుడు, మహాత్ముడు అయిన గోవిందదీక్షితులవారు ఆలకించి, అచ్యుతరాయలకు యెరింగించి, కొదమసింహమువలె గండుమీరి వున్న రఘునాథనాయణ్ణి త్వరగా రాజ్యాభిషిక్తుణ్ణి చేసి, యాచమనాయడి పట్టు యుద్ధానికి పంపెను. శ్రీరంగ పుణ్యస్థలం ప్రాంతంలోనట ఆ యుద్ధం నడిచింది; రఘునాథరాయలే జయించెను. ఆ జయవార్తలు అనేక కావ్యాలలో వర్ణింపబడినవి. రఘునాథరాయల కుమారుడు విజయ రాఘవనాయనివారు రచించిన రఘునాథాభ్యుదయమనే నాటకంలోని విధం :-

"అని పలుకు రఘునాథజననాథునకుఁ బ్రధానులు దినచర్యలు చదివిరట. యెటువలెను-

కమ్మవక్కణ. శ్రీమన్మహాచోళసింహాసనేందిరా మనోహరులైన రఘునాథనాయనయ్య వారికి నుత్తరాది గుంటూరి, యయ్యప్పరుసు (?) నారప్ప విన్నపము, లంచితనలవత్సరాషాఢశుద్ధ, పంచమీ పుష్యార్కపరిఘ యోగమున, స్వామివారా పళవానేరినగర, నామతీర్థము పురాణశ్రవణంబు, రామవిగ్రహపూజ రామజపంబు, శ్రీమూర్తిదానాద్యశేషదానములు, గావించి విజయంబు గలుగ నక్షతలు, శ్రీవైష్ణవు లొసంగ శిరమునఁ దాల్చి, ఆదిత్య హృదయ జపానంతరమున , నైదాఱుగడియల యపుడారగించి, భేరులు వేయించి పెండ్లికిఁబోవు, తీరునఁదగినముస్తీబు గావించి, యెదిరిపాళెంబున కెఱుకసేయించి, కదలివచ్చి విజయగరుడాద్రినెక్కి, రాజభద్రగజాధిరాజంబు నెక్కి.........మతిశాలి పురుషోత్తమయ నరసప్ప, జతగూడి నగరిమదాలసీల్

గనుక, నెదు రెచ్చరించుచు నేకపార్శ్వమున, మదగజంబెక్కి సమ్మదమున నడవ, అస్తెప్పయళగప్ప యాప్పలై యొక్క మస్తేన్గుపై నెక్కి మక్కువ నడవ...... చేరువనొకగంధ సింధురం బెక్కి, ఆరామదేవరాయలు చనుదేరఁ, దరతరమ్ములకును దగులైన కతన, నెఱనమ్మఁదగిన కోనేటి కొండ్రాజు, కట్టరంగపరాజు, కస్తూరిరాజు, మిట్టపాళెంపు సంబెట నాగరాజు, రామరాజలయౌకు రఘునాథరాజు, మామ యౌబళరాజు మనుబోలురాజు, శ్రీరంగపతిరాజు, శ్రీగిరిరాజు, విజయ రాఘవరాజు, విట్టలరాజు, నందేల చిట్రాజు నారపరాజు, కందనవోల్ రాజు గడె తిమ్మరాజు, కాలువరాజు నాకడప రాజులును, పాళెల రాజులు పంటరాజులును, శ్రీపతివారు కై జీతంపు దొరలు, జూపల్లివారు దేసురిరెడ్డి తెగలు, మామమూర్తెప్ప కుమారరంగయ్య, పామినాయనివారు, బలుమూరివారు, మండువవారు కంబము, కొండవీటి, కొండపల్ రెడ్లు నంకుసరావువారు, నౌదలఁబచ్చిమల్లపదాళిగట్టి, మాదన-పెరుమా మొదలారి, మొదలయిన గడిదొరల్ ముందఱ నడవఁ గదనరంగమునకుఁ గదలిపోవుటకు,....... అమ్ములచేతఁ జేయమ్ములచేత, దుమ్ములచేత దోదుమ్ములచేత........ పోరిలో సమసె గొబ్బూరి జగ్గరాజు, పాఱె మూఁకల వెంటఁబడి మాకరాజు,........విడివడి పాఱె రావిళ్లమాదన్న, మథుర వారిని గూర్చి మమ్మింతసేసె. విధియంచుఁ దనపాలి విధిదూఱుకొంచు. దొరలెల్ల నవ్వఁగాఁ దుండీరవిభుఁడు పరువెత్తెఁ దన చెంజిపట్టణము నకు,....విరిగి పాఱఁదొడంగె వీరపనేఁడు, జయలక్ష్మి చూపట్టి స్వామివారపుడు, దయమీఱఁగా ధర్మదారవట్టించి, బంగారు బొమ్మను బాంధ్య భూపాలుఁడింగితవేదియై యిచ్చన మెచ్చి. తంజాపురముచేరి,.... ఆ ముహూర్తమునఁ బట్టాభిరామాభి, రామమై మించు శ్రీరామ సౌధమున!, జలువ రాజగతిపై జాలువా పసిఁడి,..... పేరోలగంబున్న, ఆరతులెత్తినారని వ్రాసిరాగఁ, గొలువులోఁ జదివించుకొని స్వామివారి బలపౌరుషములెంచి పాచ్చావువారు, సమయోచితోక్తులఁజాల లాలించి, తమ ముద్రచేఁ గాకితముశిఖాచేసి, ఘనముగా మీకుడుగరలు గట్టించి, హనుమోజిపంతుల నంపించినారు. ఇటువలె గడచిన దిక్కడి కార్యమటుగాన నెఱిఁగుండ నవధరించేది.”

మరిన్నీ, యింతకు ముందే యీ రఘునాథనాయదు పారసీక రాజుకు, నేపాలరాజు వోడిపోయి తన్నుశరణువేడగా అభయమిచ్చి యుద్ధంలో ఆ పారసీకుణ్ని వోడించి నేపాల రాజును తిరిగిరాజ్యమున నిలిపినట్టు బహు గ్రంథాలలో కలదు. ఆ సందర్భంలోనే రఘునాథరాయలు సముద్రంలోని పట్నం వొకటి సంపాదించినాడట. పారసీకరాజు, నేపాళరాజు అంటే యెవరో! తురకరాజులయి వుందురేమో!

రఘునాథరాయలకు రాజ్యంకట్టి అచ్యుతప్పనాయదు శ్రీరంగంలో వసించి శ్రీరంగేశ్వరస్వామి నారాధిస్తూ క్రి. 1615 ప్రాంతమున పరమపదం పొందెను. గోవిందదీక్షితులవారు రఘునాథరాయల రాజ్యారంభకాలంలో కొన్నాళ్లు జీవించివుండిరి. తన అర్ధాసనమిచ్చి రఘునాథరాయలు గోవిందదీక్షితులవారిని ఆరాధించేవాడట. సంస్కృతభాషకు, తెలుగుభాషకు రఘునాథనాయని కాలంలో కలిగినంత మహాదశ, ఆ రెండుభాషలు పుట్టిన తర్వాత మరియెప్పుడూ కలగలేదనడం పొగడి చెప్పడం కాబోదు. బ్రాహ్మలకు, వారి వైదికవిద్యలకు ఆయన కాలంలో కలిగిన గౌరవం ఇంతని చెప్పజాలను. అందరు సోమయాజులే, అందరు కవీశ్వరులే, అందరు శాస్త్రకర్తలే, కవిత్వంలో సంగీతంలో మహాప్రజ్ఞగల స్త్రీలు ఎందరెందరు వుండేవారు! ఓహోహో! మన విద్యలకు అప్పుడు కలిగినదశ రాబోయే కాలంలో ఇకరాబోదు. అట్టి విద్వాంసులిక పుట్టబోరు. అట్టి కావ్యాలిక వెలయబోవు. పొగడడం పోనిచ్చి నిజమైనా చెప్పేటందుకు నాకు శక్తిచాలదు. ఆ రఘునాథనాయని ఘనత ఆ కాలపు మహాకవులే సరిగా వర్ణింపలేమని చెప్పుకొన్నారు. ఆ మహాప్రభువును గూర్చి ఆ కాలపు కవీశ్వరులు వర్ణించిన వర్ణన కొంత వివరిస్తాను :- గోవింద దీక్షితులవారు “సంగీతసుధ” పీఠికలో రఘునాథనాయదు సంగీతశాస్త్రం లక్ష్య లక్షణ సహితంగా నేర్చిన మహాపండితుడనిన్నీ, జయంత సేనాదిరాగములను, రామానందాది తాళములను, క్రొత్తగా సృష్టించినాడనిన్నీ పొగడినారు. ఆయన

కోరికమీదనే రఘునాథరాయలు సంగీతసుధ రచించెను. కవిత్వంలో అసాధారణప్రజ్ఞ గలవాడని ఆ కాలపు కవీశ్వరులందరూ యేకగ్రీవంగా చెప్పినారు. ఒకరుచెప్పడం యెందుకు? ముద్దులు మూటలుగట్టే ఆయన గ్రంథాలే చెప్పుతూవున్నవి. రాజులనేకులు దొంగకవులలోనివారేగాని రఘునాథనాయడు అట్టివాడనడానికి నోరాడడంలేదు. ఆయన కాలంలో రచింపబడిన కొన్ని గ్రంథములనుండి కొన్ని భాగములు యెత్తిచూపుదును :-

గోవిందదీక్షితులవారి సాహిత్యసుధ పీఠికలో :-

శ్లో॥ తత్రేందిరామందిర నామధేయే సభానిశేషే సహ మంత్రివర్గైః! కవి ప్రకాండైరపి కాళిదాస మయూరసౌమిల్లమురారిదేశ్యైః॥ కర్ణాట కాంధ్రద్రమిళ ప్రబంధనిర్మాణ విద్యానిపుణైశ్చ కైశ్చిత్। వాగ్గేయకార ప్రముఖై రనేకైర్విచిత్రగీతాదికళాప్రవీణైః అస్తేఽ ధిభద్రాసన మచ్యుతేంద్రతనూభవ శ్రీరఘునాథభూపః॥ఆజ్ఞప్తి మేనాం శిరసా ప్రగృహ్య ప్రావేశయఽ త్సో పి బుధాన్సమస్తాన్ । మంత్రాక్షతాలంకృత పాణిపద్మాన్ ఫలోపహారాంచిత పూర్ణకుంభాన్। విలోక్య దూరేవిబుధాన్ ప్రణమ్యమంత్రాక్షతాన్ మూర్ధ్నిముదా నిధాయ। క్షోణీసురా వః కుశలం ను కచ్చిత్ పుత్రేషుదారేషు తపోభరేషు । అప్యగ్నిహోత్రవ్రతసాధనాని సుభాని కిం సంప్రతి గోధనాని। ... ఇతీరితంవాక్య మిమే నిశమ్య ముదాఽ వదన్ భూమిభృదాశ యజ్ఞాః ! ఆసేతుభాగీరథి భూమిభాగా దభ్యాగతానా మవనీసురాణాం । అన్యైస్సువర్ణైరపి వస్త్రజాతై స్తనంధయానాం చ పయ ప్రదానైః । ఆతన్వతో రక్షణ మాదరేణ తవైవ రాజ్యే వసతాం చిరం నః । భవత్కటాక్షై రభిరక్షితానాం క్షేమం సమస్తీతి కి మత్ర చిత్రమ్ ।.........పూర్వం సమేతా వయ మత్ర యుష్మత్పితామహం చెవ్వమహీ మహేంద్రం। ఆశీర్భిరానందయితుం తదగ్రే త్వయ్యాదదానేఖురళీషు కేళీం ।తదా భవంతం సవిలోక్య హర్షాదస్మా న్ముదావాచ మిమా మవోచత్। అస్మాక మేతేన భవేత్ప్రతిష్ఠా ధర్తుంసమర్థశ్చ స ఏష రాజ్యం। ఆశీర్విశేషా చ్చినచెవ్వనేతు రాసీరిదానీ మధికస్తతోఽ పి। కృపాణికాఖేటక నైపుణేన గజస్యచాకర్షణ చాతురీభిః॥సంగీతసాహిత్యకలావిలాసైర్భాషాప్రబంధేషు భృశంపటిమ్నా। చిత్తానువృత్యా చిరమచ్యుతేందు రమందమానందభరం బభార

। తదీయధర్మాన్ పరిపాలయం స్త్వం చోళావనీంపాలయసి ప్రకర్షాత్ । శ్రీరామసేతా వపికుంభఘోణే శ్రీరంగధామన్యపి రామభద్రం। దేవంప్రతిష్ఠాప్య తదోన్నతాని ప్రాకార సద్గోపురమంటపాని ।.... చంపేశితుః పంచనదేశ్వరస్య శ్రీధేనునాథస్య మహేశ్వరస్య । శ్రీ శ్రీనివాసస్థల సీమ్నివిష్ణో శ్రీరంగనాథస్య వరప్రదాతుః॥ మహత్తరం మండపమాదధాస్త్వం శ్రీకుంభఘోణేశ్వరగోపురాగ్ర్యం । హేమాద్రికల్పప్రతిపాదితాని ముహుస్తులా పూరుషపూర్వకాణి। దత్తైస్త్వయార్థైః పరితుష్టచిత్తాశ్శేషు కాశ్యామఖిలేచ దేశే। భవజ్జయస్తంభ ని (?) ద్విజేంద్రాః కృతాగ్నిహోత్రాః కృతినోజయంతి। నిత్యాన్నదానం కురుషేద్విజానా మసంఖ్యకానామనివారితస్త్వం। సంపాద్య సేనాం బహుధాత్యుదగ్రాన్ జిత్వాసపత్న్యా నపి భూమిపాలాన్। సముద్రమధ్యాగ్రయిణస్సమస్తాన్ క్షిప్రాన్నిరాకృత్య సుఖం విధత్సే। శ్రీపారిజాతాపహరణప్రబంధం చిత్రం చ వాల్మీకిచరిత్రకావ్యం ॥ తథాచ్యుతేంద్రాభ్యుదయం గజేంద్రమోక్షం చరిత్రం చ నళస్య చిత్రం। శ్రీరుక్మిణీకృష్ణవివాహ యక్షగానం ప్రబంధానపి నైకభేదాన్। నిర్మాయ వాగ్భిర్నిపుణార్థభాగ్భి ర్విద్వత్కవీనాం విదధాసి హర్షం।

గోవిందదీక్షితులవారి కిద్దరు కుమాళ్లు. యజ్ఞనారాయణ దీక్షితులని, వెంకటేశ్వరదీక్షితులని. ఇద్దరూ తండ్రిని మించిన కొడుకులు. యజ్ఞనారాయణ దీక్షితులు సాగ్నిచిత్సర్వక్రతుయాజి. ఈయన రఘునాథనాయని చరిత్రమే సాహిత్యరత్నాకరము, రఘునాథభూపవిజయము, రఘునాథవిలాస నాటకము అనే గ్రంథములుగా రచించెను. రఘునాథనాయని కీ మహాకవి శిష్యుడట! కావ్యనాటకాలంకార సాహిత్యము రఘునాథనాయని దగ్గిర శిష్యుడై నేర్చుకొని తాను గురుదక్షిణ యీయవలసి వుండగా, రఘునాథరాయలే తనకు, కర్ణాలంకారములు, తనపదకము,పాదాంగదము, కంకణము బహుమతి చేసెనని యీతడు సాహిత్యరత్నాకరములో చెప్పినాడు. యీతడు మహాకవి. సాహిత్యరత్నాకరము అద్భుతకావ్యము. ఇట్టి జగజెట్టి పండితుడే రఘునాథరాయల శిష్యుడనని చెప్పుకొన్నాడే! ఆహా!

శ్లో. "పాతంజలం భాట్టమతంచ తర్కమద్వైతరాద్ధాంత మవైమి కింత్వైః ,ప్రబంధసందర్భభరైః కవిత్వవిద్యా మిదానీం విశదీకరోమి. ఉక్త్యా కి యత్యా వ్యయ ముక్తిధాటీవుష్యత్ప్రబంధో రఘునాథభూపః, వ్రజేన్ముదం

వ్యోమధునీవతంసశ్శంభుర్న కిం హృష్యతి శంఖతోయైః... అతో యతిష్యే న గుణానశేషానస్యాభిధాతుం రఘునాథనేతుః। కింతు స్థితాం కావ్యకృతిచ్ఛలేన సాహిత్యవిద్యాం సఫలీకరోమి॥ దేవ్యా గిరా మవతరస్య దిశే న్మదుక్తి స్స్వల్పాపి తస్య రఘునాథవిభోః ప్రమోదం। భక్త్యా సుధానవసుమాభరణస్య శంభోర్ధుత్తూరపుష్ప మివ దీనజనోపనీతం। యామద్వయేన యదునేతరి పారిజాత మాజీహరత్సరస మచ్యుతభూపసూనుః॥ కావ్యం తదత్ర విబుధైస్తు కథంకథం చిదాలేఖిచిత్ర మవధాయ ఫణీంద్రకల్పైః। ... కావ్యాలంకృతి నాటకాదికలనాపాండిత్యమత్యద్భుతం సర్వజ్ఞో రఘునాథ భూశతమఖో య స్యోపదిశ్య స్వయం । ఆదాతుం గురుదక్షిణా మభిమతా మర్థే ఉ పృహో దత్తవాన్ స్వం కర్ణాభరణం నిజం చ పదకం పాదాంగదం కంకణమ్."

వేంకటేశ్వరదీక్షితులు పూర్వోత్తర మీమాంసలలోను, సంగీత శాస్త్రములోను, కవిత్వములోను అఖండుడు. సర్వతంత్ర స్వతంత్రుడు, సాగ్నిచిత్యాప్తవాజపేయయాజి, సాహిత్య సామ్రాజ్య, శుల్బమీమాంసా, కర్మాంతవార్తిక, వార్తికాభరణ, చతుర్దండిప్రకాశికాదులు ఈయన కృతులు. మహాకవీశ్వరుడైన నీలకంఠదీక్షితులవారి గురువు. కావ్యదర్పణము, కర్పూరవర్తిక, తంత్రశిఖామణి, కమలినీ కలహంసిక, రుక్మిణీ పరిణయము, ఆనందరాఘవము, మొదలుగా యెన్నెన్నో మహాగ్రంథములు రచించిన రాజచూడామణిదీక్షితులున్నూ రఘునాథరాయల సభాస్థానమం దున్నవాడే. ఈయన రత్నఖేటదీక్షితులవారి కుమారుడు. విశ్వజిద్యాజి. అర్ధనారీశ్వర దీక్షితులవారి శిష్యుడు. వేంకటేశ్వరదీక్షితుల ఆజ్ఞలోనివాడు. గ్రంథవిస్తరభయము చేత యీ దీక్షితకవీశ్వరుల చరిత్ర ఎంత చెప్పవలెనో అంతా చెప్పలేదు.

రఘునాథరాయలు స్వయముగా రచించిన కృతులు :- తెలుగున:- పారిజాతాపహరణము, వాల్మీకి చరిత్రము, అచ్యుతేంద్రాభ్యుదయము, గజేంద్రమోక్షము, నలచరిత్రము, రుక్మిణీపరిణయ యక్షగానము, రామాయణము మొదలగునవి. సంస్కృతమున:- రామాయణసార సంగ్రహము, భారతసార సంగ్రహము, సంగీతసుధ, సాహిత్యసుధ, భరతసుధ, మొదలయినవి. తెలుగు ప్రబంధములలో వాల్మీకి చరిత్ర, రామాయణము

గొప్పవి. ఈయన కవితా చాతుర్యమును గూర్చి యిప్పుడు వ్రాయజాలను. ఒక పద్యము, గద్యము మాత్రము ఉదాహరిస్తాను- రామాయణమునుండి :-

" సీ॥ నా పాలిపెన్నిధి నా కులదైవంబు, ననుఁగన్న తండ్రి నన్ మనుపునేత। నా ముంగిట నటించు కామధుగ్ధేనువు, నా దండనుండు కుందనపుఁగొండ। నను నెల్లెడలఁ గాచికొనుమేటి విలుకాఁడు, ననుఁ గృపారసముచేఁ దనుపుఘనుఁడు।'.... గీ॥ నాదుసారస్వతాబ్ధి యానంద మొందఁ, జలుపుచంద్రుండు శ్రీరామచంద్రుఁ డెలమి, నాదు కలలోనఁ బొడకట్టి మోద మలరఁ। బలికెఁ గృతిసేయు మని కవిప్రవరులార!"

గద్య॥ ఇది శ్రీరామచంద్ర సాంద్రకరుణాకటాక్ష లబ్ధసిద్ధసారస్వతవిశేష, నిరర్గళవాగ్వైభవశేష, సరస సాహిత్యకళాభోజ, సత్య సంభాషితముఖాంభోజ, సకల సామ్రాజ్య ధౌరేయ, నిత్యవితీర్ణిధారారాధేయ, నిరతాన్నసత్త్రసంతోషి పంచాశత్సహస్ర భూసుర, బహువారావర్తితమహాదాన వైభవానర్తితకీర్తిభాసుర, నిజనామాంకితాకళంక వస్తుసమగ్రబహుళాగ్రహారభూషిత చోళధరామండల, నిఖిలభోగవిభవవినిర్జితాఖండల, సాధిత సముద్రాంతరద్వీప, పరనృపాల సంస్తుత ప్రతాప, నేపాలభూపాల స్థాపనాచార్య, కర్ణాటరాజపూజనీయ ధౌరంధర్య, రామసేతు, శ్రీరంగ, విజయరాఘవపుర, కుంభఘోణాది దివ్యస్థల ప్రతిష్ఠాపిత రామభద్ర, సర్వజన సంభావిత గాంభీర్యముద్రావినిర్జిత సముద్ర, సదాశ్రితభరణ దీక్షాదక్ష, దక్షిణసింహాసనాధ్యక్ష, రాజాధిరాజ సన్నుతాసాధారణ శౌర్య, దిగంతర ప్రసిద్ధతరౌదార్య, సుజ్ఞానజనక, సతతసంసేవిత జనక, పోషితవిద్వత్కవియూథ, భువనశోభితగుణసనాథ, బలవత్పరిపంథి గృహీత సామంతమహీకాంత విమోచన శ్లాఘనీయబాహాబల, మూర్తమాంబా గర్భశుక్తిముక్తాఫల, చినచెవ్వయాచ్యుతనృపాలపుత్ర, సజ్జనస్తోత్రపాత్ర, రూపరేఖావిజితసుమసాయక, సకల ధర్మసంధాయక, రఘునాథనాయక ప్రణీతంబైన శ్రీమద్రామాయణంబున విబుధజనవినుతవివిధకథా శాఖాప్రకాండంబగు బాలకాండంబునందు ద్వితీయాశ్వాసము."

సంస్కృత రామాయణ సంగ్రహము -

"శ్లో. శ్రీచెవ్వయాచ్యుతనృపాలవరాత్మజన్మా రామైకభక్తి నిరతో రఘునాథభూపః, యద్విస్తరేణరచితం మునినా తదేవ రామాయణం నిపుణ మిచ్ఛతి సంగ్రహీతుం. నవ్య కావ్య సమారంభా ద్వరం తస్యైవ సంగ్రహః, తదేవ కిలలోకానాం కల్యాణం కలుషాపహం. రామస్య చరితే చేతో రమతే మమ కేవలం, ఆస్తికిందేవతారత్న మన్య దీదృగ్గుణాన్వితం. పట్టాభిషేకపర్యంతం త్వరయా శ్రోతుమిచ్ఛతాం. హితంభక్తిమతామేతదలసానాంచ సమ్మతం. శ్రీరామభద్రచారిత్ర పారాయణపరాయణైః, ఘటికాత్రయమాత్రేణ ప్రత్యహం శ్రూయతామిదమ్."

ఈ రాజరత్నము తాను రచించిన రామాయణమును మధురవాణి అనే వేశ్యచేత సంస్కృతంలోనికి మార్పించెను. మధురవాణి సంస్కృతాంధ్ర కవిత్వములోను, సంగీత విద్యలోను, మహానిపుణురాలు. ఆమె వాఙ్మాధుర్యము మెచ్చి రఘునాథనాయకుడే మధురవాణి అని బిరుదుపేరు బెట్టెను. "శ్లో॥ చతుర మధుర వాణీంసమ్య గాకర్ణ్య యస్యాస్సదసి మధురవాణీ నామదత్తంత్వయైవ, సరసకృతివిధాయాం సాధుమేధావిశేషా స్వధికపటుర శేషాస్వంబుజాక్షీషుసైషా."

రఘునాథరాయల సభకు వీణావాదనములో ఆరితేరినవారు, శాస్త్రములెరిగినవారు, సరసకవిత నేర్చినవారు. పువుబోండ్లువచ్చి తమతమ నైపుణ్యమును చూపుతూ వుందురని, మహా స్వారస్యముగల కావ్యరచనలో పండబారిన తమ కీర్తిని ప్రకాశింపజేస్తూ వేలకొలది స్త్రీరత్నములు ఆయన ఆస్థానమున వుందురని ఆమె వర్ణించినది. ఈ క్రింది శ్లోకములు మధురవాణి చాతుర్యము మొదలయిన విషయములు కొంత తెలుపును : "చాతుర్య మేతికవితాసు చతుర్విధాసు వీణా కలాప్రకటనే భవతి ప్రవీణా, ప్రజ్ఞామియం నిపుణ మంచతి పాణినీయే మేధాంవ్యనక్తి బహుధా వివిధావధానే. వీణాగానకలా వినోదసమయే ధృత్వా సమస్యా శతం సద్యస్సంసది సాధు పూరయతి యా దత్తాః కవీంద్రైస్తయా .... విపంచికాయాం చతురాః ప్రగల్భాశ్శాస్త్రే ఉ తిదక్షాస్సరస ప్రబంధే, సమీప మేతస్యసమేత్యకే ఉపి సుభ్రూజనా స్స్వస్వ కలావ్యవృణ్వన్... సర్వోత్తరస్వాదిమసంస్కృతాంధ్ర ప్రబంధ

నిర్మాణ పచేళిమాని, యశాంసి భూయాం స్యవతారయంత్య స్సహస్రశ స్సంతి సరోజనేత్రాః".

పై సందర్భములను బట్టి యీ మహారాజు ఎప్పుడూ వేశ్యల ఆటపాటలతో ఆనందిస్తూ శృంగార రస సముద్రములోనే మునిగి తేలుతూ వుండేవాడని తలచరాదు. ఈయన రాజ ఋషి- మహాత్ముడు, అఖండ రామభక్తిగల భక్తాగ్రేసరుడు. ప్రతిదినము యాభైవేల బ్రాహ్మణులకు అన్నదానముచేసేవాడట కాదా! ఎన్నెన్నిచోట్లనో శ్రీరామమూర్తిని ప్రతిష్ఠచేసి గొప్పగొప్ప దేవాలయాలు కట్టించినాడట కాదా! తెలుగులో యీ మహా ప్రభువు కృతి పొందిన గ్రంథములకు లెక్కలేదు. కృష్ణాధ్వరి అనే కవిశ్రేష్ఠుడు బహుగ్రంథాలు ఈయన పేర రచియించెను. నైషధ పారిజాతీయ మనే ద్వ్యర్థి కావ్యములో యీ విధంగా చెప్పినాడు :– "సీ॥ నవరస శ్రీరఘునాథ భూపాలీయ, నామభామాభీష్ట నాయకుండు। పారిజాతా.... హ్వయకావ్య, పర్యాస్వయంవర వల్లభుండు। కల్యాణ కౌముదీ కందర్ప నాటక, కన్యోద్వహన బద్ధకంకణుండు! అమరు కాహంకార హారిభంగీక శృం, గార సంజీవినీ కాముకుండు । తాళ చింతామణీ వధూతత్పరుండు। మంచిజామాత రఘునాథ మనుజనేత। తెలియ నైషధ పారిజాతీయకృతియు। నేగురక్కల చెల్లెలై హెచ్చుననుచు."

చేమకూర వేంకటకవి సారంగధర చరిత్ర విజయవిలాసములు తెలుగుదేశమునకు చేరి యీవరకే వెల్లడి అయినవి గనుక వాటిని గురించి అందరూ యెరిగే ఉంటారు. యీ పుస్తకం చదివిన తర్వాతనే విజయ విలాసపు పీఠికకు అర్థం స్పష్టంగా తెలుస్తుంది. ఎన్నని ఉదాహరింతును। విజయవిలాసం పీఠికలో మరికొన్ని విశేషాలున్నవి చదివి చూడండి. కర్ణాట రాజప్రతిష్ఠాపన విషయం నిగూఢముగా వర్ణించినాడు. మట్ల అనంతరాజుగారి సంస్థానంలో వుండే కొంటె కోణంగి కవి చౌడప్ప యీ రఘునాథరాయల ఆస్థానానికి వచ్చి ఆ విద్యావిలాసములు దర్శించి ఆశ్చర్యపడిపోయినాడు. చూడండి :–క॥ నేరుతు నని మాటాడను । వారిజభవునంతవాని వశమా తంజా । వూరిరఘునాథ

నాయని। గారి సభను కుందవరపు కవిచౌడప్పా। అన్నాడు. రఘునాథనాయని కుమారుడు విజయ రాఘవనాయుడు రచించిన " రఘునాథనాయకాభ్యుదయ" మనే ద్విపదకావ్యంలో రాచనగరు వగైరాలు వర్ణింపబడిన విధం :-

"ఘనతరమదగజఘటలచే నలరు। పెనులాగడపుఁ బనిపెద్ద భవంతి ।.. హురుమంజితేజీల। నిరుపమంబగు పటాని బవంతిసెజ్జ। ప్రతిలేకనగరి సంప్రతికరణములు। జతగూడి వానియు విశాలశాలయును । తరతరంబులు వేణుదండముల్ పూని। గురిగొల్ల లున్నట్టి కోణెవాకిలియు। రాణువలోఁ గల రాజులు దొరలు। శ్రేణులై యున్న లక్ష్మీవిలాసంబు। చినచల్వరాతిచేఁ జెలఁగిసింగంపుఁ। బనివైఖరులఁ గనుపట్టు వాకిలియుఁ। జెంగటిపున్నాగ శీతలచ్ఛాయ। రంగైన యచ్యుతరంగకూటంబు । లలితనాకపురీవిలాసగేహంబు । కులగిరిఁ బోలులాఁగులచప్పరంబు । కవివర్ణనీయమౌ గరడికూటంబు। నవరత్నమయమైన నాటకశాల। మదనావతారుడై మన్నారుఁడున్న । మదనగోప విలాసమందిరాంగణము। పట్టాభిరామునిభావచిత్రంబు। గట్టి బంగారు చెక్కడపుఁ జప్పరము। నీలంపుఁజాయలు నీడలుదేరఁ। జాల విప్పైయొప్పు *చల్వరా జగతి। గలిగిరెండవపుష్పక విమాన మనఁగ । నలరు శ్రీరామ సౌధాధిరాజంబు। విజయ చిహ్నములచే వెలయుచునున్న। విజయ భవనరాజ వేదికాస్థలిని। కంచుకవర్గంబు గాచియున్నట్టి। కాంచనోరు కవాటఘటిత మార్గంబు। చంద్రకాంతపువింతసంతనపనుల। సాంద్రమై విలసిల్లు జగతిమీఁదటను। పగడాలజగడాల బటువుకంబములు। మగరాలనిగరాల మదన చేతులను। జిన్నారి దంతంపుఁజేరుళ్ళతుదలఁ। జెన్నారమలఁచినజీని పక్షులును। పైగోవకెంపురాపనులు బోదియలు। బాగైనపచ్చరాపలక పైకప్పు। ఇంద్రనీలంబుల నెసఁగులోవరియు। చంద్రిక వెదఁజల్లు చలువగోడలను।.... మేలైన పటికంపు మెటికలు గల్గి। కదనంబులోఁ జోళగని (?) గెల్చినట్టి। పోలికల్ నేపాలభూపాలకునకు। దొరతనం బిచ్చినదోర్విలాసములు। దురములో

*16 మూళ్ల పొడుగు, 13 మూళ్ళ వెడల్పు, 11/2 మూర యెత్తు గలిగి నిగనిగలుదేరుతూ, శ్రీరామ సౌధమున నల్లచల్వరాయి యిప్పటికిన్నీ కలదు. ఇంతకంటె తక్కువది వేరొక మండపమున కలదు. బృహతీశ్వరుని కోవెలమీద యింకొకటి కలదు.

నలపాండ్యతుండీరపతులఁ। జేరి గెల్చినగెల్పు సింహాసనమున । నారామదేవరాయల నిల్పుటయును। మొదలైన విజయముల్ ముద్దులుగుల్కఁ । బదరక వ్రాసిన భావముల్ మెఱయ। నిందిందిరాలక యిందిరారమణి। కందళించిన వేడుకలఁ గటారింప। రమణీయమగునిందిరామందిరంబు। మొదలైన గృహరాజములుగల్గి రాజు। సదన మప్పురమునఁ జాల నొప్పారు..... రాజమూర్ధన్యుఁ డారఘునాథశౌరి। రాజితంబగు నిందిరామందిరమున.... బిరుదుపాత్రలు విజృంభించియారాజు। వరుని ముందరనిల్వ వారిలోపలను । బదచాళి గొనియె రూపవతీ వధూటి। గొదలేక పేరణిగొనె చంద్రరేఖ। మిక్కిలికోపుల మెరవడిఁ జూపి। జక్కిణి వినిపించె శశిరేఖయపుడు! (లోకనాయిక కీరవాణి మొదలగువారు) మురళి రబాబు తంబుర దండెచెంగు। స్వరమండలంబు రావణహస్తమనఁగ। విలసిల్లుజంత్రముల్ వేర్వేఱఁబూని. వెలఁదులు కొందఱు వినిపించిరపుడు। భువిమెచ్చనచ్యుతాభ్యుదయకావ్యంబు। నవరసచిత్రంబు నలచరిత్రంబు। హరిదైన పారిజాతాహరణంబు। మెరవడిఁ జూపువాల్మీకి చరిత్ర జానకీకళ్యాణ చాటుకావ్యంబు। తానిర్వహించిన తక్కిన కృతులు। కొందఱు వినిపింపఁ గొందఱు తగిన। సందర్భముల సమస్యలు సేకరింప। నెదుట సంగీతసాహిత్య నాట్యములు। మొదలైన విద్యలు మూర్తీభవించె। ...... ముద్రికాభరణంబు ముత్యాలయొంట్లు। భద్రమౌ శ్రీరామభద్రతాళియును। ధరియించి నామతీర్థమునకు వచ్చు। తఱిని ,.....। లక్ష్మమౌలక్ష్మీవిలాసంబుచేరి। పావనంబగు గురుపాదద్వయంబు, సేవించి వారిచే సెలవుగైకొంచుఁ, గపిలధేనువునకు గ్రాసమర్పించి, కపురైన యొక జముకాణము మీఁద। జేరి పద్మాసనాసీనుఁడైయుండి పౌరులు గొల్వ దర్పణము చూచుచును। తిరుచూర్ణరేఖతోఁ దిరుమణి నుదుట। ధరియించి మేనద్వాదశపుండ్రములును। సవరించి మౌక్తికజపసరం బూని। ప్రవిమలాష్టాక్షరీపరమజపంబు।...... ప్రకటవైభవ మొప్ప రాజగోపాలు। నకుఁ దిరువారాధనము సాంగముగను."

రఘునాథాభ్యుదయ నాటకంలోని జమాకర్చులెక్క :-

అట్టవణరంగయ లెక్కవినిపించుట:- “చిదంబరనాథ మొదలారి మీద మూడులక్షల మాళ్లకు చెల్లురెండు లక్షలున్నూ, ముప్ఫైఅయిదువేలు గాకపార్శ్వనిల్వ పదిహేనువేలున్నూ. శుద్ధనిల్వ యాభైవేలున్నూ, అంతునిల్వఅరవై అయిదువేలున్నూ, కుబుసం లక్ష్మయ్యమీద మణియం మనోవర్తి రెండు లక్షలున్నూ, యాభైవేలకు రొఖ్ఖచెల్లు లక్షాయాభై వేలు, ధాన్యానచెల్లు యాభైవేలు, అంతు రెండు లక్షలు గాక నిల్వ యాభైవేలు. నాచమాళిమీదకరతొరలు లక్షవరహాలకు రొఖ్ఖచెల్లు యెనభైవేలు కాక నిల్వ యిరవైవేలు. కోనేటిపిల్లమీద సుంకం పద్ధెనిమిది వేలకు చెల్లు పన్నెండువేలు కాక నిల్వ ఆరువేలమాళ్ళు. అంతునిల్వ లక్షానలభై యొక్క వేలమాళ్ళు”.

ఆ మహాప్రభువుమీద చెప్పబడిన సమస్యలు వందలు! ఒక్కటి :-

“శ్లో॥ కతి కతి న క్షితిపతయః కింతే రఘునాథనాయకాయంతే। భువి బహవః కిల తరవః కింతే సంతానపాదపాయంతే” అరవంలో తిరువైయార్ పురాణం మొదలయిన వెన్నో గ్రంథములు యీ రాజేంద్రుని ఆదరణమీద రచింపబడినవి. “తంజావూరిపాట” అని యిప్పటికి చెల్లుతూవున్న సుప్రసిద్ధి ఆనాడు మనరఘునాథరాయాదులు పుట్టించినదే.

రఘునాథనాయనివారి కుమారుడు విజయరాఘవనాయడు. ఈయన సర్వవిధముల తండ్రినిబోలిన మహాపురుషుడు. మహాభోగి, మహాత్యాగి, అతిసుందరుడు. ఈయన చిరకాలం జీవించి యుద్ధంలో మృతిపొందినాడు. ఈయన కాలంలో యెందరెందరో వేశ్యలు సంగీతసాహిత్యములలో, కవిత్వములో బహుప్రసిద్ధి చెందినారు. శతక్రతుశ్రీకుమార తాతాచార్యులవారు ఈయన గురువు. శ్రీరంగవిమానదర్శనార్థమై యీయన, చుక్కలంటేటట్టు కట్టించిన మేడ యిప్పటికి చెక్కుచెదరకుండా వున్నది. కాని, కొన్నాళ్లకిందట గవర్నమెంటువారు కొన్ని అంతస్థులు తీసివేయించినారు. తంజావూరు, దివాణం, నగరు, యీ ప్రభువు మిక్కిలి పెంపొందించినాడు. రాజగోపాలస్వామికి, మన్నారుదేవునికి అనేక కైంకర్యములు నడిపించినాడు. ఈయన రచించిన

రఘునాథనాయకాభ్యుదయంచివర వున్న విధం :- “ అని హేమకమలా సహాయుని పేర....తన తండ్రియే కులదైవం బటంచు, ననిశంబు గొల్చు మహారాజయోగి, శతసహస్రాధిక సకుటుంబవిప్ర. సతతాన్నదాన దీక్షాధురంధరుఁడు, జీర్ణకర్ణాటక (శ్రీరంగరాయ, పూర్ణసింహాసనాభ్యుదయ ప్రదాత) సింహాసనంబు, పూర్ణించి నిలిపిన పురుషరత్నంబు, కమనీయరుక్మిణీ కళ్యాణముఖ్య, సమధిక నాటకసంవిధాయకుఁడు॥” చెంగల్వకాళయ అనే కవీశ్వరుడు ఈయన పేర అనేక కావ్యములు రచించినాడు. రాజగోపాల విలాసమనే కావ్యములో ఉన్న విధం :-

మ॥ చతురంభోధిపరీతభూవలయవాస్తవ్యావనీదేవతా,
తతులభ్యంజనభోజనాదులను మోదంబందఁగా బ్రహ్మసం
తతిఁబాలించు నృపాలుఁడీతఁడని నిత్యప్రీతుఁడై బ్రహ్మ మ
త్కృతినాథున్ విభవాయురున్నతుల సత్కీర్తుల్ గనంబ్రోచుతున్॥

సీ॥ ఒక్కొక్కయెడఁ జీనిచక్కెర పానకం బానినట్లాహ్లాదమావహిల్ల, ఒక్కొక్కయెడఁ దావి నెక్కొనవిరవాది సరములెత్తినరీతిఁ బరిమళింప, ఒక్కొక్కయెడఁ జవులుప్పతిల్లఁగ మందమారుతంబులు వీచుమహిమ చెలఁగ, ఒక్కొక్కయెడ మేనఁ జొక్కు సంపాదించు వెలఁదివెన్నెల తేటవిధము మించ॥ గీ॥గవిత రచియింప విజయరాఘవవిభుండె, నేర్చు నని వాణి నర్తించు నేర్పు మెఱయఁ, జామరానిలకందళ చలితమగుచుఁ, దనరు సభలోన నలశారదాధ్వజంబు ॥ సీ॥ తీఁగమెఱుంగులతీరున నిరుగడ వరుస బంగారు పావడలు మెఱయ, పఱపుగా వలగొన్న భానుమండలముల హరువున నపరంజిహరిగె లమర, మొగులు మొత్తంబులు మోహరించిన రీతిఁ బమ్ముసాంబ్రాణి ధూపమ్ము లలర, విద్యావిశేషముల్ వేర్వేఱ హవణించుహవణిక బిరుదవాద్యములు మెఱయ॥ గీ॥ వీర వేంకటరాయపృథ్వీ మహేంద్ర, దత్తబహువిధ బిరుదముల్ తనరుచుండ, సముఖమున నిల్చి యాముద్దుచంద్రరేఖ, వివిధవిద్యల వినిపించె వింతయనఁగ॥సీ॥ చౌపదకేళిక రూపవతీకాంత.... చూడామణి చంద్రరేఖ, చెలువగుజక్కిణి చెలువమూర్తి

వధూటి కొరము కోమలవల్లి గురునితంబ, నవపదంబులు లోకనాయికా లోలాక్షి యలదేశి శశిరేఖికాబ్జవదన, దురుపదంబులు రత్నగిరిని తంబినియును బేరణివిధము భాగీరథియును॥ గీ॥ మదనబలదూత్య నవరత్నమాలికాది, బహువిధాలక్ష్యనాట్య ప్రపంచమెల్ల, ఘనత విలసిల్లఁ దక్కినకాంత లెల్ల నభినయించిరి తమనేర్పు లతిశయిల్ల॥ సీ॥ వీణవాయించెను శోణాధరయొకర్తు కిన్నెరమీటెను. కన్నెయొకతె॥... సీ॥ ప్రస్తారసంఖ్యను బదుమూఁడుకోటులు నలుబదిరెండు లక్షలు పదేను, వేలునేనూఱును వింశతియును నాఱువృత్తంబు లందు నీవృత్తమునకు, నీవర్ణనసమస్య నీవు గూర్పు మటన్న నావృత్తమున సమస్యను రచించి యందుకు శ్లోకంబు లాశువుగాఁజెప్పి యవి తెనుంగునను బద్యములు చేసి, యిరువదాఱును ఛందంబు లెఱిఁగియిట్లు॥ కవిత చెప్పినవారు లోకమునఁగలరె, యనుచు వినుతింప వినిపించి ఘనతఁగాంచెఁ, గీర్తనీయ గుణాలంబ కృష్ణమాంబ॥ సీ॥ శ్రీవత్సగోత్రుండు శ్రీకర పాకనాడార్వేలబంధు జనాతిశాయి... పార్వతీ పరిణయ ప్రముఖ ప్రబంధ నిబంధ ధురంధర ప్రౌఢఫణితి॥ గీ॥ యైన చెంగల్వ వేంకటయ్యయును రావి, నూతుల తిరుమలయ్య తనూజకృష్ణ, మాంబయును గన్ననిధికాళహస్తిగిరిశ, కలితచతురోక్తి భారవి కాళసుకవి॥ గీ॥ అయ్యదినముల రామభద్రమ్మవారు, నేఁడు కృష్ణాజి కవితల నేర్పు మెఱసి, వినికిసేయుట లెల్ల మీ ఘనతఁ గాదె, కవివినుతచర్య! చెంగల్వకాళనార్య! సీ॥ శాలివాహన శక సంవత్సరములు వేయేనూఱునేఁబది యేనువరుసఁ, జనఁగ శ్రీముఖ నామసంవత్సరంబున శ్రావణ శుద్ధ పక్షమున ద్వాద, శిని సౌమ్యవాసరంబున దక్షిణ ద్వారకను గృష్ణతీర్థమందు నియమమున, స్నానంబు గావించి సంకల్ప పూర్వంబుగాను షోడశ మహాదానములును, ఘనత మీఱఁ గళావతీ గర్భశుక్తి మౌక్తికఫలంబు రఘునాథ మహిపసుతుఁడు, విజయరాఘవమేదినీ విభుఁడొసంగె, వేదవేదాంగవిదులైన విప్రులకును.... సీ॥ అల సహ్యజాతటి నగ్రహారంబులు బహురేఖమించు నుంబళికయూళ్ళు, బంగరువనుసుల పచ్చలపల్లకి పసిఁ డికొమ్ముల కట్లభద్రకరులు, పడివాగెతేజీలు బంగరుకాళాంజి హడపంబు కాళాంజి హంసకంబు, తరమైన చౌకట్లు తారహారంబులు నంగుళీయాదిరాజార్హ భూష, లెలమి నపరంజిపుల.... ములును గిండ్లు, పెట్టెల కొలంది జాళెలు

మట్టుమీఱినట్టి.... నుడుగర లాత్మఘనత, కనుగుణంబుగ దయచేసి యపుడు మఱియు॥ క. కేళాకూళులుసజ్జల, కేళీవనములును మించు గృహరాజంబుల్, శ్రీలెసఁగనొసఁగిలోకులు, మేలని కొనియాడఁగరుణ మీఱఁగ నంతన్॥ ఉ॥ ఎంతటి భాగ్యశాలి యితఁడెంతటి ధన్యుఁ డటంచు నెంచి శు, ద్ధాంతమునందుఁ బాండ్య వసుధాధిపనందన లాదియైన యా, కాంతలు గొల్వనన్ను సముఖంబునఁ గన్నుల గప్పుకొంచు న, త్యంతబహూకృతుల్ సలుపు నవ్విభు వంశము సన్నుతించెదన్॥

రంగాజమ్మ రచించిన ఉషా పరిణయమున :-

“మఱియును... దానరాధేయుండును... రాజగోపాల నిత్య కైంకర్య ధుర్యుండును, చతుర్వేదశతక్రతు శ్రీనివాసాచార్య చరణసరసిజసేవా నిష్ఠా గరిష్ఠుండును,.... రఘునాథ నృపాలనందనుండును, రచిత కళా వత్యంబికానయనానందుండును నగునవ్విజయరాఘవేంద్రుండు రామణీయక విరచిత రాజరాజ సభా విజయంబగు రాజగోపాల విజయంబునందు నతులిత విలాసవతులైన కులసతులును, విబుధసన్నుతమతియగు విజయవేంకటపతియును, మహితప్రభావుండగు మన్నారు దేవుండును. తతయశోఘనుండగు తాత ఘనుండును, రంగద్యశోవిలాసుండగు చెంగమలదాసుండును మొదలగు నిఖిలజన మిత్రులయిన పుత్రులును, నిరుపమచరిత్ర పవిత్రులయిన పౌత్రులును, నిరవద్యరూపరేఖా కనకపుత్త్రికలయిన పుత్త్రికలును నింపువెలయఁ దామరతంపరై నిండియుండఁ జెంగట శృంగారవతులు రంగురక్తులు మీఱ సంగీతమేళంబు గావింప నగ్రభాగంబున నాచార్యాగ్రేసరుండగు శతక్రతు శ్రీనివాసాచార్యుండు కృతదురితభంగంబగు హరివంశ కథాప్రసంగంబు గావింప నింపుమీఱ, నేనును శృంగారరసంబు చెన్నుమీఱు మన్నారుదాస విలాసంబు వినిపించుచున్న సమయంబున. సీ॥ వేంకటేంద్రుని పుత్త్రి వినుతసద్గుణధాత్రి ఘనయశోరాజి రంగాజి వినుము। మాధుర్యమున మించు మన్నారు దాస విలాసప్రబంధంబు లలితఫణితిఁ । గావించి మిగుల శృంగారంబు గన్పట్టఁబదములు మృదురసాస్పదము లగుచు। రాణింప రచియించి రామాయణంబును

భాగవతంబును భారతంబు॥ గీ॥ సంగ్రహంబుగ రచియించి సరసరీతి॥ మమ్ము మెప్పించితివి చాల నెమ్మిదనర॥ బరcగ హరివంశమున నుషాపరిణయకథ॥ తెనుcగుc గావింపు మిcక నీవు తేట గాcగ" అని సబహుమానంబుగాc దాంబూల జాంబూనదాంబర మాల్యాభరణంబు లొసంగిన నేనును బరమానందంబుం జెందుచుc బతియును, గతియును, గులదైవంబు నయిన నీదుపాదారవిందంబులు డెందంబున సేవించుచున్న తనకు మీ రానతిచ్చు కథాసంవిధానంబు సర్వంబును నవగతంబగుc గావున నట్ల రచియించెదc బంజరశుకంబు మంజువాగ్భణితి రంజిల్లం బలికినం దత్పోషకుండు సంతోషించు తెఱంగున మదీయవచన కుసుమార్చనం బంగీకరించి నన్నుc గటాక్షింపుc డని విన్నవించిన లాలించి యాచార్యచరణంబులకు వందనంబు గావించి యమ్మహామహుని యనుజ్ఞ గైకొమ్మనుటయు, నట్లన సేవించిన దీవించి గురురాజ పట్టభద్రుం డిట్లనియె–

క. నీ పతి మన్నరుదాసుcడు । గోపాలుcడు గనుక నితcడు కోర్కులు హెచ్చం॥ జేపట్టి మనుప నెలకొను॥ నా పలుకుల నెలcత నీ ముఖాంబుజసీమన్. సీ॥ తనరెడు మన్నారుదాసవిలాసంబు నమర నీ వొనరించునప్పుడేము॥ విజయరాఘవమహీవిభునివంశావళి వినిపించితిమి గదా విశదముగను .....మన్నారుదాస విలాసము :– కం॥ చతురాస్యుండనcదగు నీ । పతి యిటు నిను గారవించి బహుమతిదోcపన్॥ గృతిరచియింపుమనెన్ భా॥ రతికిం బ్రతివత్తువమ్మ రంగాజమ్మా॥ సీ॥ నా విభుండైన మన్నారుదాసునిచేత (విజయరాఘవుcడే) ముదమున మంజరీముఖ్యకృతులు, పొగడొంద నంకితంబుగcగాంచు శ్రీరాజగోపాలశౌరికిc గోర్కిమీఱ, నే నంకితముసేయు నిటువంటి మన్నారుదాస విలాసంబు ధరణిలోన, బరమభాగవతుని చరితంబు గావున వినిన వ్రాసినc జదివిన జనులకు॥ గీ॥నాయురారోగ్య పుత్రపౌత్రాభివృద్ధి, ధన కనక ముఖ్యవస్తు వాహనసమృద్ధి, నిరుపమాన కవిత్వ పాండిత్య మహిమ, కలుగు నాచంద్ర రవితారకంబుగాcగ॥

ఈ విద్వాంసురాలి గద్య :–

ఇది శ్రీ రాజగోపాల కరుణాకటాక్ష వీక్షణానుక్షణ ప్రవర్ధమాన

సారస్వతధురీణయు, విచిత్రతర పత్రికాశత లిఖిత వాచికార్థావగాహన ప్రవీణయు. దత్ప్రతిపత్రికా శతస్వహస్తలేఖన ప్రశస్తకీర్తియు, శృంగార రసతరంగిత పదకవిత్వ మహనీయమతి స్ఫూర్తియు, నతులితాష్ట భాషాకవితా సర్వంకష మనీషా విశేష శారదయు, రాజనీతి విద్యావిశారదయు, విజయరాఘవ మహీపాల విరచిత కనకాభిషేకయు, విద్వత్కవిజనస్తవనీయ వివేకయు, మన్నారుదాస విలాస నామకమహాప్రబంధనిబంధన కృతలక్షణయు, మహనీయ రామాయణ భాగవత భారత కథాసంగ్రహణ విచక్షణయుc, బసపులేటి వేంకటాద్రి బహుజన్మతపః ఫలంబును, మంగమాంబా గర్భశుక్తి ముక్తాఫలంబును, రంగద్గుణకదంబయునగు రంగాజమ్మ వచన రచనా చమత్కృతిం జెన్నుమీఱు నుషాపరిణయం బను మహాప్రబంధంబునందుc బ్రథమాశ్వాసము.

* ఈ మహారాజు సదాకాలము వేశ్యలతో సంతోషిస్తూ ఉండగా, పతివ్రత అయిన పట్టపురాణి, వేశ్యను నిందిస్తూ దానిద్వారా యేమో కబురంపిందట. విద్వాంసురాలైన (రంగాజో,కృష్ణాజో ఎవరో!) ఆ వేశ్య ఈ పద్యము రచించి తిరిగి పంపినదట:–

ఉ॥ ఏ వనితల్ మముం దలcప నేమిపనో తమ రాcడువారుగా
రో వలపించునే ర్పెఱుగరో తమ కౌcగిటిలోన నుండcగా
రావదియేమిరా విజయరాఘవ! యం చిలుదూఱి బల్మిచేc
దీవరకత్తెనై పెనcగి తీసుకవచ్చితినా తలోదరీ॥

ఈ క్రింది పద్యమున్నూ ఆ మహారాజును గూర్చి చెప్పబడ్డదే –

ఉ॥ రాజనిభాననా! సరసురాలవు జబ్బుగ నల్లినా వదే
మే జడ? యింతకంటె వలెనే? వెలనే బిగియించి యల్లవే
యోజవరాల! వేఱె పనియున్నది; దోసమె! దోసమే!! మహా
రాజగునట్టి యవ్విజయరాఘవుమై చిగురాకె కోమలీ!
ఇట్టి పద్యములెన్నో ఉన్నవి. వేశ్యలు చెప్పినవే! పద్యాలు సరిగదా!

*ఈ సందర్భం పొరబాటున పూసపాటి విజయరామరాజుగారిదిగా "చాటుపద్య మణిమంజరి" లో వ్రాసినాను. కాదు, ఈ విజయరాఘవనాయణ్ణి గూర్చినదే! ఇంకా కొన్ని పద్యములు ఈ మహారాజు మీదివి అందులో ఉన్నవి చూడండి!.

పదాలెన్నెన్ని ఉన్నవి! ఆహా! వందలువందలు! యక్షగానాలెన్నెన్ని! ఎంతెంత స్వారస్యం! రెండు యక్షగానాల నుండిరెండు పద్యాలు, రెండుపదాలు చూపుతాను:– విప్రనారాయణ చరిత్ర:– క. అక్కక్క! చూచితే వీఁ, డక్కట! మనదిక్కు చూడఁడతంటివాఁడా!, చక్కెరవిల్తుని గెల్చిన, ముక్కంటియు నన్నుఁ జూచి మోహింపఁడటే!

క. నీ నటనలు గని చొక్కను, నా నటనలు గాంచి చొక్కనటుఁడో విటుఁడో, యీ నారాయణదాసుఁడు, సానులకును మౌనులకును సంగతి గలదే!

పూతనాహరణ నాటకం :–

నల్లనిదేవర నామము సాతిన, బల్లాలరాయడు బసవయ్య కొడుకు, నారదయ్యసుప్పనాతిని పెళ్ళాడి, బారతకత సెప్పెబైరదేవరకు, రంబకు బుట్టినరాబణుడనగాను, కుంబకర్ణుని పెద్ద కొడుకుగాడంట్రా॥ అతికాయుడంగదు డలధర్మరాజుతో, అతివకై పోట్లాడిరదివింతగాదా!॥ మనకు వరాల్చి మైలారదేవర అనుమంతుదేవర కల్లుడుగాడా॥ తన్ను వేసివాడు నన్నెత్తుకొనిపోయె, కన్నగాడుసూడుకాట్రేనితోడు॥ దూడలుమేపుతూ, ఆడనున్న నన్ను, ఈడకుదెచ్చినవాడెవ్వడురా॥ గొంగడిగానము కోపమువచ్చేని, గంగడు సేసినకపటముగాదా! నా ముక్కులోపల నాలికగానము. యేమి సేసిపోయెనెఱ్ఱుడువచ్చి॥ అక్కలమ్మకు నేడు మొక్కుసెల్లింతాము, వక్కలాకులు వేగవందరవోరీ ॥ గొల్లలకెల్లను కొలము దేవరవయి, యెల్లమ్మయెల్లమ్మ! యేలుకోవమ్మా!॥

పాండ్యరాజులకు, ఈ చోళరాజులకు, అచ్యుతప్పనాయని వారికాలంనుండి తగవులుసాగుతూ వచ్చినవి. తిరుమలశౌరి, భార్యను చంపినాడన్న సంగతి యెంత నిజమో! సరియయిన గ్రంథ దృష్టాంతములు కానరాలేదు. గొబ్బూరి జగ్గరాజుమూలమున నడిచినయుద్ధం సుప్రసిద్ధం. చొక్కనాథనాయనితో యుద్ధంచేసి వీరస్వర్గం పొందేటప్పటికి విజయరాఘవనాయడు ముసలివాడు. ఆ యుద్ధంలో స్త్రీ బాలసహితంగా

అందరూ హతమైనది సత్యము. ఆ నగరిలో ఇప్పటి సరస్వతీ మహలులో ఒక పార్శ్వమందు స్త్రీలందరూ దగ్ధమైరని స్థలజ్ఞులు చెప్పుతూ వున్నారు. ఇప్పటికిన్నీ, ఆ పక్కలకు మహారాష్ట్ర రాజస్త్రీలు ఎవ్వరూ వెళ్లరట! అక్కడ కట్టడపుమీదితట్టు నల్లగా మాడిపోయి చెక్కలు చెక్కలు రాలిపోయినగుర్తు యిప్పటికీ ఆ వెనకటి మహాదహనమును జ్ఞాపకపరుస్తూ వున్నది. పరువుమర్యాదలుగల రాజసంబంధులందరూ ఆ మహాయుద్ధంలో మడిసి పోయినారు. నాయకరాజులు పుణ్యలోపంచేత భూమిపై అవతరించిన దేవతలని చెప్పవచ్చును. వారిదశ ఆ విధంగా నడిచినది. భరతఖండములో ఉత్తరమున కాశ్మీరదేశము యెటువంటిదో దక్షిణమున చోళమండలము అటువంటిది. బంగారుపండగల ఆ భూమిని పరిపాలించి నాయకరాజులు సంపాదించిన భాగ్యమంతా దేవతలపాలు, భూదేవతలపాలు చేసినారు. ఇప్పటికి తంజావూరు జిల్లాలో రెండు వేల దేవాలయము లున్నవి. హిందూదేశం అంతటిలో దేవాలయముల శోభచూడవలెనంటే దక్షిణదేశంలోనే గదా చూడవలెను! వారు దేవాలయములు దేవతాస్థానములుగానే గాక రాజ్యంగరక్షణ స్థానములుగా కూడా కట్టినారు. తంజావూరుబృహతీశ్వరుని ఆలయపుకట్టడిట్టం చూస్తే ఆశ్యర్యం కలుగుతుంది. తంజావూరుజిల్లాలో అగ్రహారములకూ, ధర్మసత్రములకూ మితిలేదు. పంచనదం మొదలైన పుణ్యక్షేత్రముల వైభవం దర్శించి తీరవలెను. ఆ కావేటికాల్వలసొంపు చూచితీరవలెను. విద్యావిశారదులు గనుక ఆ నాయకరాజులు సరస్వతీ భాండాగారం వొకటి నెలకొల్పినారు. అద్భుతగ్రంథములు అనేకం అందులో వున్నవి. పోయినవి పోగా ఆనాడు యజ్ఞనారాయణదీక్షితులు, రంగాజి మొదలైనవారు తమ చేతులతో వ్రాసిన తాటాకుల పుస్తకములు కొన్ని యిప్పటికీ ఆ పుస్తకభాండాగారములో ఉన్నవి. నాయకరాజులు లేరుగాని ఇదివరకు ఉదాహరించిన విధమున రాచనగరు ఇప్పటికీ వున్నది. ఆ కొల్వు కూటములున్నవి. ఆ రామభద్ర విగ్రహాలు ఉన్నవి. ఆలాఁగుల చప్పరాలున్నవి. సంగీతశాల లున్నవి. ఆయుధాగారము లున్నవి. ఎన్నెన్నో వున్నవి. ఆయా భాగములన్నీ గ్రంథదృష్టాంతముల ప్రకారం పరిశీలించి గుర్తించి కాలవైపరీత్యమునకు కటకటా! అని వగచి కన్నులనీరు కార్చినాను.

దక్షిణదేశంలోని ప్రజలు ఇప్పటికిన్నీ నాయకరాజుల పుణ్యకథలు ఒళ్ళుపులకరించగా, కన్నుల ఆనందబాష్పములు రాలగా, స్మరిస్తూ వుంటారు! ఈ విషయం ఇంతట నిలుపుతాను–ఫలమేమి?[1]

చొక్కనాథనాయనివారి ప్రతినిధిగా తంజావూరుకు వచ్చిన "అళగరి" ఆంధ్రభాషపై అంత్యంతాదరము కలవాడు. కామేశ్వర కవిచేత యితడు సత్యభామాసాంత్వన మనేకృతి చెప్పించినాడు. చొక్కనాథనాయని వారికి అతడు సవతితమ్ముడని సత్యభామా సాంత్వనములో వున్నది. ఇందులో దూదుభాయి అని వున్నది.[2]

ఇంక రాయసం వెంకన్ననియోగిగారి పన్నాగములు పరికించండి; బలే తంత్రగొట్టు. చెంగమలదాసును ఉద్ధరించేటందుకు కంకణం కట్టినాడు. అళగరికి, చొక్కనాథనాయనికి స్నేహం చెడగొట్టినాడు. కావలసిన పరివారం కూర్చుకొన్నాడు. ఎంతెంతో చేసినాడు. చెంగమలదాసుని సింహాసనమెక్కించి నాయకరాజ్యం నిలవబెట్టినాడు. ఈతని చరిత్ర యీ విధంగానే నడచివుండెనా చాణక్యుడు, రాక్షసుడు, యుగంధరుడు మొదలైనవారివలె జగత్పూజ్యుడై వుండేవాడు. ఈ పరిశ్రమ అంతా స్వార్థంకోసం నడిచినది. స్వార్థానికి భంగం వచ్చేటప్పటికి, తాను కోరుకున్న పదవి తనకు రాకపోయేటప్పటికిక, కూడదీసిన రాజ్యం కూలదోసినాడు. అంత ఘనకార్యం నడిపిన వానికి

1. చం. చిలుపనితావులుం జవులుఁజిమ్మెడు కమ్మనిపూపుఁ దీవలో । వలగొని గానలక్ష్మినిలువన్ జెలువమ్ములు నించు రూపరే। ఖలొ యనునట్లు తంజపురిఁ గన్నెలు కొందఱు గొబ్బిపాటమె। చ్చులొలుక వీనులంగనులఁ జుబ్బనచూఱలు జుట్టిపొంగితిన్

మ. వినునోవీనులు, కాంచునోకనులు, నువ్విళ్ళూరునోజిహ్వానె। మ్మనమే మయ్యెనొ, తక్కునంగములు నెమ్మాడ్కింబ్రవర్తించునో। యనుమానింపఁగ రాక తంజపురి దివ్యస్తవ్య మార్దంగిక। స్వనగానామృతపానపుందమి మహోత్సాహంబు మాకేర్పడెన్.

2. ఇతడు బింకాలమారి. పొగడితే పొంగిపోయేవాడు. తంజావూరికోట నాలుగు తట్టులనూ యేకోజీని నాలుగురోజులలో తాను వోడించినట్టు "పెద్దళగరి విజయము" అని గ్రంథం చెప్పించుకొన్నాడు. ఉళక్కిగెల్పు చాటించుకొన్నాడు. నాలుగు దిక్కులకూ నాలుగు ఉత్పల మాలికలు పెద్దవి. మొత్తం చరణాలు 530 ఉంటవి. గ్రంథం పెరిగిపోతుంది. కొంచెం కూడా ఉదాహరించలేను

తగదుగదా యింత క్షుద్రపు స్వార్థవాంఛ! తన నీచబుద్ధికి ఫలం అనుభవించక పోయినాడా! అన్నీ అన్నిగానే యేర్పడినవి. దాసీది రాజ్యాంగ విషయంలో ఆలోచన చెప్పడమేమిటి? కోమటిబిడ్డ మంత్రిత్వమేమిటి? "కోమటి పిరికి నూతిలో వురికె" అంటారు. చేతగాని దొరతనం సంగతి యీ విధంగానే వుంటుంది. ఇంతకూ, రాయసం వెంకన్నే చేతులారా చెరిచినాడు. తాను చెడ్డాడు. చోళరాజేలినా, పాండ్యరాజేలినా, ఇద్దరూ తెలుగువారే, మనవాళ్ళే. పిట్టతగవుపిట్టతగవు పిల్లి తీర్చిందన్నట్లు తగవులన్ని చల్లార్చి తానే యేకోజీ రాజ్యంకట్టుకొన్నాడు 1674 సంవత్సరమున; ఈ యేకోజి జగత్ప్రసిద్ధుడయిన శివాజీకి తమ్ముడు. నాటితోసరి చోళదేశానికి తెలుగు రాజ్యపు సంబంధం ; నాటి నుండి నిన్న మొన్నటిదాకా యేకోజీసంతతివారే–మహారాష్ట్రులే పాలించినారు. వీరు నాయక రాజులకీర్తిని నిలిపినారేగాని చెరపలేదు. వీరూ పెక్కుమంది తెలుగు కవులను ఆదరించినారు. తెలుగు భాషను మిక్కిలి పోషించినారు. మహారాష్ట్ర రాజుల చిత్రపటములు ఎన్నెన్నో తంజావూరు నగరిలో వున్నవి. కాని, నాయక రాజుల చిత్రపటం వొకటి కూడా కానరాదు. మహారాష్ట్ర రాజులే నాశపరచి వుందురు. కాలప్రవాహం మహారాష్ట్ర రాజులనూ ముంచివేసినది. భవభూతివర్ణించినట్టు అంతా మారిపోయింది గాని ఆ మేడలు, మిద్దెలు వగైరాలు ఇంకా చెడక, వెనకటి స్థితిగతులను స్మరింపజేస్తూ వున్నవి.

దక్షిణ దేశంలో పుట్టిన తెలుఁగు ప్రబంధాలు వందలువందలు. ముక్కుమొగం చూడక కొందరు వెక్కిరిస్తున్నారు మంచి ప్రబంధాలు కావని; కాని, వారి మాటలను మనం పాటించరాదు. మంచి కాలం వస్తుంది. అందరూ వాటివల్ల ఆనందిస్తారు.

అసలుకు మించిపోయింది కొసరు. అయినా చెప్పవలసిన సంగతులెన్నో చెప్పనేలేదు విడిచిపెట్టినాను. ఈ ప్రచురించిన అసలు కథావృత్తాంతం చెన్నపురి లైబ్రరీలో వున్నది. హెచ్చు తగ్గులు చెయ్యలేదు. కాని, కొత్తచేసినాను. భాషాస్వభావం పాడుచెయ్యలేదు. ఇందులోకథలవంటి సందర్భములు కొన్ని ఉన్నవి – ముక్కరవృత్తాంతం మొదలయినవి. నేను

తీసివేయలేదు. మథురరాజుల చరిత్ర కూడా వ్రాయవలసినదే. ఆంధ్రులు పూర్వమింత ప్రాభవము అనుభవించినారు.* నాయక రాజులకీర్తిని ఆరాధించవలెననే కోరికను ఈ విధముగా తీర్చుకొన్నాను.

వేటూరి - ప్రభాకరశాస్త్రి.

చెన్నపురి.
10-6-1914

* సీ॥ చోళ దేశమ్మున్ను చుట్టుముట్టిరి పాండ్య మండలంబున వెన్కనిండిరాంధ్రు। లవలఁగేరళదేశ మాక్రమించిరి మీఁద సింహళంబునకు నంజియలు వైచి। రలనాఁడు తమబాస తెలుఁగుబాసయె రాజభాషగాఁబూజింపఁ బడియె నచట। నాంధ్రులిప్పటికినయ్యె దేశములయందుఁగల రెంద రెందరోకలరు తెలుఁగు॥ గీ॥ ఆంధ్రులన ద్రావిడులనంగ నన్నదమ్ము। లొక్కఫలమున బీజముల్రెక్కమిప్పు। డెందు నైకమత్యంబునఁ బొందిపొసఁగి। యాత్మహితములనందుట యర్హమ కద।

ప్రబంధరత్నావళి పీఠిక

ప్రాచీన కావ్యాలంకారము లిప్పుడు కొన్ని బయల్పడుచుండుట మనయాంధ్ర భాషావధూటియదృష్టవిశేష మనవచ్చును. చెల్లాచెదరులై లోకమునం జెకుఱుచున్నయట్టి సుకవితాలంకారములు కాలక్రమమున వంకలుదీరి భాషా సౌభాగ్యమును బరిపుష్ట పఱుపఁగలవు. క్రొంగ్రొత్త కవనములఁగూర్చుటతోఁ బ్రాఁబడిన కవనముల బయల్పఱుచుటయు భాషాసౌందర్యమునకుఁ బోషకమేగదా! గ్రంథరూపమును గైకొనకయ, లోకమునఁ జెకుఱుచున్న యాంధ్రకవితా వాఙ్మయమపారముగా నున్నది. అందుఁ గొంత భాషాయోషకుఁ బ్రాణప్రాయ మనఁదగినదికూడను; నాకిట్టి వాఙ్మయమును సేకరించుట యందుఁ గోరిక కొండంత. ప్రాచీనకవీశ్వరరచితము లగుచాటుధారలను బెక్కింటి సమకూర్చి చాటుపద్యమణిమంజరి యనుపేర నింతకుముందు సంతరించితిని.[1] మఱియు నవకము, చవి, చక్కన కలిగి యాంధ్రతావాసనలఁ బరిమళించు మధుర కవితలఁ బెక్కింటి సేకరించి వేఱొక గ్రంథమును వెల్వరింపనున్నాఁడను.[2] ప్రాచీన కవీశ్వర కృతములై యీనాఁడు దొరకకున్న ప్రబంధముల నుండి ప్రాచీనులే సేకరించియుంచిన పద్యసముదాయమును ''ప్రబంధరత్నావళి'' యనుపేర నిప్పుడు ప్రచురించితిని.

ఇందలి పద్యములను సంకలనము సేసినవా రిర్వురు. ఒకఁడు పెద్దపాటి జగన్నాథకవి; నారాయణస్తుతి, శంకరస్తుతి, త్రిపురవిజయము, అర్ధనారీశ్వరము నని మొదలువెట్టి యిట్టి తెలుఁగునఁ బెక్కువర్ణనాంశముల నేర్పఱుచుకొని యైదాశ్వాసములుగాఁ "బ్రబంధరత్నాకర" మను పేర నీతడు గ్రంథము సంధానించెను. పై గ్రంథమున మొదటి మూఁడాశ్వాసములు మాత్రమే తంజాపురపు సరస్వతీపుస్తక భాండాగారమందున్నవి. కడమగ్రంథ మెక్కడను గానరాలేదు. వేఱొక్కనిపేరు తెలియరాదు. అతని సంధాన మాంధ్రసాహిత్యపరిషద్భాండాగారమునందున్నది. ఆ సంధానమునకుఁ బేరు

1. చాటు-ప్రథమ భాగము 1913; ద్వితీయభాగము 1922, 1952 (ప్రకాశకులు).
2. ఇందు 'బాలభాష' అను విభాగము మాత్రమే వెలువడినది. 1930(భారతి). ఇదే ఆ తరువాత గ్రంథరూపమున వెలువడినది. (ప్రకాశకులు).

లేదు. మొదలు లేదు. తుదలేదు. పరిషత్తువా "రుదాహరణ పద్యము" లని పేర్కొన్నారు.[1] ఈ యిర్వుర కూర్పులందలి పద్యములను గ్రుచ్చియెత్తినేనీ ప్రబంధరత్నావళిని గ్రొత్తవెలయించితిని. పై యిరువుర సంధానము లందుండినను నిప్పటికిక ముద్రితములై సుప్రసిద్ధములై దొరకుచున్న నన్నయాదుల భారతాదులలోని పద్యముల నిందుఁ జేకొనలేదు. కవులను గావ్యములందలి పద్యములను గూడ నకారాద్యక్షర క్రమమునకుఁ దార్చితిని. భాషాకవి చరిత్రాద్యపేక్షకుల కీచేఁత మిక్కిలి సాహాయ్యక మగునని చక్కఁ జర్చించియే సల్పితిని. ఇర్వురసంధానములు వేర్వేఱుతెఱఁగులవి. ఆ రెంటిని జేర్చుటలో విషయానుక్రమణికిఁ జిక్కుకలదు. పూర్వోత్తర సందర్భ రాహిత్యమిప్పుడేకాక యప్పుడు నున్నది. ఆ కూర్పులు కూడఁ గథాఘటితములు కావు. కావున నీ మార్పు సేఁత కొంత చిక్కును దీర్చుటయే.

ప్రయోగరత్నాకరము[2] రంగరాట్ఛందము మొదలగుకొన్ని లక్షణ గ్రంథములందుఁ బ్రాచీనకవికృతములుగాఁ గొన్ని ప్రబంధములపేళ్లతోఁ బద్యము లుదాహరింపఁబడియున్నవి. ఆ పద్యములను గూడ నీ కూర్పునందుఁ జేర్పఁజూచితిని గాని యాలోచింపఁగా నం దసత్యతాసంశయము సంఘటిల్లెను. గణపవరపు వేంకటకవి ప్రభృతులు కొందఱు తమకు సమ్మతము లగుకొన్ని ప్రయోగములను నిల్వరించుకొనుటకయి తమ లక్షణ గ్రంథములందు లక్షణ కల్పనముచేసి లక్ష్యముగాఁ బ్రాచీన కవీశ్వరకృతులైనట్లేవో గ్రంథనామములును పద్యములును సృష్టించియుందురని తోఁచెను. నన్నయ ఇంద్రవిజయములోని దట యీ పద్యము!

క॥ "అంగజుఁ డనుమాసటి చ
క్కంగను రాయంచయేనుఁగను నూఁకుచుఁ జే
చెంగలువ నేజచేఁ జెలి
చంగవనడుచక్కిఁ గ్రుమ్మి సరగున నార్చెన్"

విశ్వాస్యమగునా? ఇట్లే భాస్కరుని సునందోపాఖ్యానము, సోముని

1. ఇది నాకు శ్రీ కె.వి. లక్ష్మణరావు పంతులుగారి మూలమున వచ్చినది.
2. ఇది గణపవరపు వేంకటకవిది. తంజాపుర పుస్తకశాలలో నున్నది.

హరవిలాసము, భీముని నృసింహపురాణము మొదలగునవి. కావున లక్షణ గ్రంథము లందలి పద్యముల నిందుఁ జొందింప మానితిని. అవియెల్ల వేఱొక కూర్పుగా వెల్లడించెదను.

పెద్దపాటిజగన్నాథకవి కృష్ణామండలమందలి యేలూరునకుఁ జేరువనున్న పెదపాడు నందున్నవాఁడు. తన గ్రంథము నతఁడు నీలాచలమందు నెలకొన్న జగన్నాథస్వామి కంకితము సేసినాఁడు. అతని వంశస్థితి మొదలగునది యీ గ్రంథము ననుబంధమును జూచి యెఱుంగునది.[1]

ఇర్వురుసంధాతలును గొంచె మించుమించుగా సమకాలము వారనియే తలఁపవచ్చును. మన మెఱిఁగినంతలో జగన్నాథకవి యుదాహరించినవారిలో మాదయగారి మల్లయ్య, తెనాలి రామలింగయయును, రెండవ సంధాత యుదాహరించిన వారిలో నల్లసాని పెద్దనార్యుఁడును నర్వాచీనులు. జగన్నాథకవి కంటె నిర్వదేండ్లు రెండవ సంధాత ప్రాచీనుఁడయినను గానవచ్చును.

గ్రంథమున నకారాద్యక్షరక్రమమున నుదాహరింపఁబడిన యథర్వణాదులగు కవులను గూర్చియుఁ దత్తత్కృతులను గూర్చియు దెలుపఁ దగిన నూత్నవిషయముల నిఁక నిందుఁ గొండొక వివరించుచున్నాఁడను. ఇందు నేను బేర్కొనని వారింగూర్చి భావికాలపరిశీలనములవలనఁగాని నేఁడే యింతకంటె హెచ్చు పరిశీలించియుండిన ప్రాజ్ఞలోకము మూలమునఁ గాని విశేషవిషయములు బయల్పడవలయును.

అథర్వణాచార్యుడు :- ఈతని భారతము లాక్షణికు లుదాహరించెదరు. 'తృష్ణాతంతు' అన్నపద్యము లక్షణగ్రంథమందలిదే. ఈతని యాంధ్ర ఛ్ఛందస్సు నాకు లభింపలేదు. వికృతివివేకమనియు, త్రిలింగ శబ్దానుశాసన మనియు సంస్కృతమున రెండాంధ్రవ్యాకరణ గ్రంథము లీతనిపేరఁ గానవచ్చుచున్నవి. ఈ రెండును నథర్వణునిపేర నిటీవలఁ గల్పింపఁబడినవే యని యూహ. "శ్లేషే సఖండనిర్బిందోః" రిత్యాదిలక్షణము లుండుటనుబట్టి యా యూహ యుక్తమకాఁదోఁచుచున్నది. అరయఁగా, సంస్కృతమున నున్న యాంధ్రవ్యాక

1. చూ. ప్రబంధరత్నావళి అనుబంధము-ం పు. 129-134 (1976) (ప్రకాశకులు)

రణములన్నియుఁ గొంత యసత్యకల్పనముతోఁ గూడినవిగనే కన్పట్టును.
రా.బ. కందుకూరు వీరేశలింగము పంతులుగారు :-

"ప్రమాణ మకలంకస్య పూజ్యపాదస్య లక్షణమ్"[1] అని వికృతి వివేకమున బేర్కోఁబడిన యకలంకుఁడు కర్ణాటక వ్యాకరణమును రచించిన యకలంకుఁడనియు, నాతడు క్రీ.శ. 1604 లో నుండెను గావున నది యహోబల పండితుని కాలముననే సృష్టింపబడియె ననియుఁ గ్రొత్తవెల్వరించిన కవులచరిత్రమున విశేష విషయము చేర్చినారు. ఇది సిద్ధాంతము కానేరదు. అకలంకుఁడు ప్రాచీనుఁడున్నాఁడు. ప్రాకృత వ్యాకరణకర్తలలోఁ బూజ్యపాదుఁడు ప్రాచీనతముఁడు; ప్రసిద్ధుఁడు; క్రీ. 1490 ప్రాంతమున 'నౌదార్య చింతామణి'[2] యను ప్రాకృత వ్యాకరణము రచించిన శ్రుతసాగరుఁడు వీరిని బేర్కొన్నాఁడు. వికృతివివేకమునఁ బేర్కొనబడినవారు వీ రేల కారాదు? ఆ శ్లోకము లివి :-

"సమంతభద్రై రపి పూజ్యపాదైః కలంకముక్తై రకలంకదేవైః
యదుక్త మప్రాకృత మర్థసారం త త్ప్రాకృతం చ శ్రుతసాగరేణ
శ్రీపూజ్యపాదసూరి ర్విద్యానందీ సమంతభద్రగురుః।
శ్రీమదకలంకదేవో జినదేవో మంగళం దిశతు.

శ్రీపూజ్య పాదనకలంకసమంతభద్ర
శ్రీ కుందకుందజినచంద్రవిశాఖసంజ్ఞాః
శ్రీ మాఘనందిశివకోటిశివాయనాఖ్యాః
విద్యాదనందిగురవశ్చ మమీ దిశంతు."

సమయ సంకోచముచే నీ విషయమింతట విడిచెదను. బ్రహ్మశ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు,

1. జైనులకు:- శ్లో॥ ప్రమాణకలంకస్య పూజ్యపాదస్య శాసనమ్ । ద్విసంధాన కవేః కావ్యం రత్నత్రయమిదం స్మృతమ్.
2. ఇది విశాఖపట్టణమున శ్రీ పరవస్తువారి యార్షపుస్తకశాలలో నున్నది.

"క. మగణమ్ము గదియ రగణము
వగవక కృతిమొదటనిలుపు వానికి మరణం
బగునిక్క మంద్రు మడియఁడె
యగునని యిడి తొల్లి టెంకణాదిత్యుఁడనిన్."

అను పద్య మథర్వణాచార్యుని ఛందమందలిదని కుమారసంభవ పీఠికలోఁ జేర్చినారు. వారు దీని నేదేని లక్షణగ్రంథములను జూచి కైకొనిరో యథర్వణఛందమును జూచియే కైకొనిరో చెప్పలేదు. ఇది యథర్వణుని దగునాఁడాతఁడు నన్నిచోడని కంటెఁ దర్వాతివాఁడగును. మఱియు వారే క్రీడాభిరామమును ముద్రించుచు దానికి నాందిగా "అంబరసీమఁ దారలు" అను పద్యము నతకరించి యది 'యథర్వణుని భారత విరాటపర్వమున మొదటి యాశ్వాసము నుండి' యెత్తఁబడినట్లు వ్రాసినారు. వారు దాని నథర్వణభారత విరాటపర్వ ప్రథమాశ్వాసమునఁ జూచిరేమోగాని, యిందు 'దామరాజు సోమయభరత' మందలిదిగాఁ గూర్పఁబడియున్నది. ఏది సత్యమో?

అన్నమయ్యంగారు, తాళ్లపాక :- ఈతఁడు రా.బ.కం. వీరేశలింగముపంతులు గారి కవులచరిత్ర ప్రథమభాగమునఁ జేరవలసినవాఁడు. పదునాల్గవ శతాబ్దిలో నించుమించుగా శ్రీనాథునికాలమున నున్నవాఁడు. తిరుపతి తామ్రశాసనమునుండి ఈ విషయ మెఱుఁగఁబడును.

అప్పన :- ఈతఁడు భోజమహారాజుచే సంస్కృతమున రచియింపఁబడిన చారుచర్యను దెలుఁగుసేసినవాఁడు. ఏనాఁటివాఁడో తెలియదు. రచనమును బట్టి ప్రాచీనుఁడని యూహించితిని. గ్రంథారంభ మిట్లున్నది.[1]

"క. ప్రత్యూహబహుళతిమిరా
దిత్యుడు శ్రీకీర్తిభారతీసంతతసం
పత్త్యున్నతుండు శ్రీహరి
నిత్యుఁడు నాగాంబయప్పనికిఁ బ్రియమొసఁగున్

1. ఇది శ్రీ ముక్త్యాల ప్రభువులగు శ్రీరాజావాసిరెడ్డి చంద్రమౌళీశ్వర ప్రసాద బహద్దరుగారి పుస్తకశాలలో నున్నది. తంజావూరు పుస్తకశాలలో గ్రంథారంభము కొంచెమున్నది. (ముద్రితము 1922; 1957)

సీ. విద్వన్నుతుండు భారద్వాజగోత్రుఁ డాపస్తంబసూత్రుండు పరమపుణ్య
విమలోజ్జ్వలాంగి గోవిందార్యునకుఁ గులద్వయశిరోభూషణధర్మచరిత
నాగమాంబకుఁ గూర్మినందనుఁ డప్పయమణిమౌళి సింగనామాత్యుమేన
యల్లుఁడు ధార్మికుఁ డనఘుండు శ్రీ వల్లభాచార్యుతమ్ముండు హరిపదాంబు

గీ. జాతషట్పదుఁడుభయభాషాకవిత్వ
మానవైదగ్ధ్యుఁ డప్పనమంత్రివిదుఁడు
సంస్కృతంబున నొప్పారు చారుచర్యఁ
దెనుఁగు సేసెఁ దా నెంతయుఁ దేఁటపడఁగ

ఉ. రాజహితంబుపొంటె సుకరంబుగ వైద్యసునీతిధర్మని
ర్వ్యాజపథానుసారమధురంబుగ నిర్జరభాషఁ దొల్లి యా
భోజునిచేతఁ జెప్పఁబడి పొల్పగు నీకృతి నూత్నసత్కళా
భోజుఁడు మంత్రియప్పన ప్రబుద్ధుఁడు చేసెఁ దెనుంగు బాసఁగన్.

ఎఱ్ఱయ, కూచిరాజు :- సకల కథానిధాన మని,[1] కొక్కోకమని యీతని కృతులు రెండున్నవి. కొక్కోకము సర్వత్ర దొరకునదియే. ఇందలి సకల పురాణసారము మూఁడవది. ఇది యింతదనుక లభింపలేదు. సకల కథానిధానపుఁబీఠికలో నిది పేర్కొనఁబడినది. చూడుఁడు.

సీ. శ్రీవత్సగోత్రవారిధిపూర్ణశీతాంశుఁ డగుకూచమంత్రికి నాత్మజుఁడవు,
వివిధాష్టభాషాకవిత్వవాచాప్రౌఢిఁ బూర్వకవీంద్రులఁ బోలినాఁడ,
వఖిల పురాణేతిహాసకావ్యస్మృతిచయము రచించిన చారుమతివి,
మా పినతండ్రియౌ మల్లమంత్రికిని గొక్కోకంబు సెప్పిన కోవిదుఁడవు,

గీ. రసికు లభినుతిసేయఁ బురాణసార
మనుపమంబుగ నాకిచ్చినట్టి ప్రోడ
వట్లుగావున నొకటి నిన్నడుగఁ దలఁచి
యిచ్చటికిఁ బిల్వఁబంచితి నెఱ్ఱనార్య!'

1. ఇది ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకశాలలో గ్రంథపాతములతో నున్నది. ముద్రింపఁ దగిన యుత్తమకావ్యము. ప్రత్యంతరము దొరకలేదు.

కేతనప్రెగడ :- ప్రయోగరత్నాకరమందు "భాస్కరుని కేతన కాదంబరి" అని కలదు. దశకుమారచరిత్ర కర్త మ్రానయకేతన కావున నాతఁడు వేఱగును. తిక్కన సోమయాజి పితృవ్యుఁ డొక కేతన కలఁడు. అతని తండ్రి భాస్కరుఁడే. దశకుమారచరిత్రమం దీ విషయము గానవచ్చుచున్నది. అందలి వర్ణనమును బట్టి చూడఁగా నా భాస్కరుని కేతనయుఁ గవిగా నెఱుఁగఁబడుచున్నాఁడు.

చ. కవితకు ముఖ్యుఁ డీతఁ డనఁ గామితవస్తువు లిచ్చువాఁడునా
నవరసభావకుం డితఁ డనన్ బురుషార్థపరాయణుండునా
నవునన రాజనీతివిషయజ్ఞుఁడితం డనఁ గీర్తిచంద్రికా
ధవళితదిక్కుడై నెగడె ధన్యుఁడు కేతనమంత్రి యిమ్మహిన్. (దశకుమార)

కాదంబరీ దశకుమార చరిత్రములందు రసవత్తరమగు కాదంబరిని వీడి రెండవదియగు దశకుమారచరిత్రమునే కేతన తెలిఁగించుటకుఁ గారణము తతఃపూర్వమే యది తెలిఁగింపఁబడియుండుట యగునేమో? తన కృతికిఁ బతియగుచున్న తిక్కన సోమయాజికృతులనే పేర్కొనని యీ యభినవదండి యిఁక నాతనికిఁ బెద్దతండ్రి యగువాని కృతిని బేర్కొనక పోవుటలో నసందర్భమేమి యుండును? కాఁబట్టి యీ కాదంబరీకర్త కేతన తిక్కన పెద్దతండ్రి కేతన కాఁగూడును. ఇఁక నా కువలయాశ్వచరిత్రకర్త కేతన ప్రెగ్గడ యేతఁడో? ఇదియెల్ల నానుమానికమే.

కొమ్మయ, నిశ్శంక :- ఈతని వీరమాహేశ్వరము దొరకలేదు. శివలీలావిలాసము[1] రెండాశ్వాసములు మాత్రము చేకూఱెను.

గంగరాజు (గంగాధరుఁడు) చిరుమూరి :- రా.బ. వీరేశలింగము పంతులు గారు కవులచరిత్ర ప్రథమభాగ పీఠికలో నైరావతచరిత్ర మీతని కృతిగా వ్రాసినారు. ఐరావతచరిత్ర ప్రతులు రెండు నేనెఱుంగుదును.[2] రెండింటను బీఠికాగద్యములు లేవు. కృతి మంచిది. చిన్నది. కథ భారతేతిహాస ప్రసక్తము.

1. ఇది నా దగ్గరనున్నది. తప్పులకుప్ప. ఆరంభము రెండు కాగితములు పోయినవి. మచిలీపట్టణములో నున్న యిమ్మానేని వీరేశలింగమునాయనిగారి వలనఁ జేకుఱినది.
2. ఒకటి ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకశాలలో నున్నది. వేఱొకటి విశాఖపట్టణమున శ్రీ పరవస్తువారి యార్షపుస్తకశాలలో నున్నది.

కాని సంస్కృతాంధ్ర భారతములం దాకథ గానరాదు. కర్ణాట భారత మందుమాత్ర మున్నది. ఆంధ్రమున వేఱుగ నున్న యీకృతి యత్కర్తృకమో నాకెఱుంగరాలేదు. గంగరాజుకృతి యని మీ రెట్లు వ్రాయఁగల్గితి రని శ్రీ వీరేశలింగము పంతులవారికి వ్రాసి కనుఁగొంటిని. శ్రీరామకృష్ణకవిగారపూర్వ వాఙ్మయ పరిశోధన మనుపేరఁ బ్రచురించిన యుపన్యాసమునఁ జూచి వ్రాసితిమని బదులు వ్రాసిరి.[1] కవిగారట్లుపన్యసించినచో నాధారమేమో? తెలియవలసియున్నది.

చిక్కయ,చందలూరి :– నాచికేతూపాఖ్యానము నిర్వురు తెల్గున రచియించినారు. ఈతఁడును, శ్రీనాథుని బావమఱంది దగ్గుబల్లిదుగ్గనయును; ఈతఁ డేనాఁటివాఁడో! దుగ్గన నాసికేత (నాసికా+ఇత) పదమును బ్రాసమున 'స' వచ్చునట్లు సవ్యుత్పత్తికముగాఁ బేర్కొనుటచేనట్లే ముద్రించితిని. ఉపనిషత్తులయందు నాచికేతుపదమే కన్పట్టును. దుగ్గనకృతి శివకాంచీమాహాత్మ్యము దొరకలేదు. నాసికేతోపాఖ్యాన[2] మున్నది.

చౌడయ, గంగరాజు :–కసువామాత్యున కంకితముగా నొక సాముద్రిక మున్నది. అది యాతని దగునో? ఈతఁ డేనాఁటివాఁడో? నంద(న) చరిత్రము దొరకలేదు.

తిక్కన :– విజయసేనము నందలి దని యిందు వైశ్యవర్ణన (156 –వ పద్య) మున్నది. ప్రబంధమణిభూషణమున నీ క్రింది పద్యము తిక్కన విజయసేనము లోని దని శ్రీకవిగారు వ్రాసినారు.

"సీ॥ అమ్మెద ననినఁ బద్మాక్షుకౌస్తుభమైన వెఱవక కొనియెడు వెరవు గలిగి
విలువ యిచ్చెదమని వేఁడినఁ బులిజున్నుఁ గమ్మపసిండియు నమ్మఁ గలిగి,
యేవస్తు వెంతప్రొద్దెందఱు చనుదెంచి యెంతటి గడిగిన నెదురఁ గలిగి,
తమయింట లేనియర్థము లర్థపతియింట నైన వెదకిన లే వనుట గలిగి,

1. శ్రీ వీరేశలింగముపంతులుగా రన్యదీయములగు విషయము లనేకములు స్వకపోలసాధితములట్లు కవులచరిత్రమునఁ జేర్చినారు. ఆయా విషయముల కాకరము తెలుపకుండుట భావిపరిశీలకులకుఁ జిక్కుఁగల్గించును.

2. ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకశాలలో.

గీ. తమ కులాచారవర్తన (క్రమ) ము కొఱకు
నంగడులయొప్పునకును బేహార మాట
గాని లాభమునకు నాట గాదనంగ
వఱలుదురు పురవరమున వైశ్యవరులు."

ఇదియు వైశ్యవర్ణనమే. రెండు పద్యములును విజయసేనమందలివే యగునా?

తిమ్మయ, కుంటముక్కల :– ఈతని శైవాచార సంగ్రహము[1] దొరకియున్నది. **త్రిపురాంతకుఁడు, రావిపాటి** :– ఈ కవీశ్వరునికృతి[2] యుదాహరణము మాత్రమే సమగ్రముగా దొరకియున్నది. తారావళి, అంబికాశతకము, ప్రేమాభిరామము దొరకలేదు. క్రీడాభిరామమునకు సంస్కృతమైన ప్రేమాభిరామమును రచియించుటచేతనే యేమో యీతనిఁ గూచిరాజు–ఎఱ్ఱయ యిట్లు తన కొక్కోకమునఁ బేర్కొన్నాఁడు.

"సీ–గీ మునిసనత్కుమారు ధనదతనూభవు
నాశ్వినుల జయంతు నభినుతించి
పృథివి రావిపాటి త్రిపురాంతకాదిశ్వం
గారకవుల నెల్ల గారవించి."

ప్రేమాభిరామము శృంగారకావ్యమే యగును గదా! రామకృష్ణకవిగారు త్రిపురాంతకుఁడు మదన విజయ మను కామశాస్త్రగ్రంథమును (వాత్స్యాయన సూత్రములకుఁ దెలుఁగఁట) రచియించెనని వ్రాసినారు.[3] దొరకి నంతవఱకుఁ బరికింపఁగా నీతనియాంధ్రకవిత యతిప్రశస్తముగా నున్నది. ఈ క్రింది రెండు పద్యములుగూడ నంబికాశతకమందలివి.[4]

1 ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకశాలలో.

2. తంజావూరు పుస్తకశాలలో నున్నది. శ్రీరామకృష్ణకవిగారు ముద్రించినారు.

3. క్రీడాభిరామ పీఠికాదులు చూడుఁడు.

4. ప్రయోగరత్నాకరమునం దున్నవి. మా.రా. కవిగారు ఉదాహరణ పీఠికలోఁ గూడ నుదాహరించినారు. మొదటి పద్యము నర్థ మసందర్భముగా నున్నది. తుదువఁగ, కదుగఁగ, ముంపఁగ, తొడరిన తల్లి అని యుండఁగూడును.

"చ. బెడఁగగురత్నదర్పణముఁ బేరిన వెన్నెల పోసి నిచ్చలుం
దుడువక పాలసంద్రమునఁ దోఁచి సుధాకరుమేనికందుఁబోఁ
గడుగక నేరెటేట సితకంజము ముంపక నైజకాంతి తోఁ
దొడరినఁ దల్లి! నీ మొగముతో సరిపోల్పఁగఁ జాలు నంబికా!

ఉ. ఱెప్పలబోరుఁదల్పు లిసిఱింతలువాఱెడు చూపుఁ గుంచియం
ద్రిప్పి తళుక్కనం దెఱచి తిన్ననిమోమునఁ గాయువెన్నెలల్
ముప్పిరిగొన్న వేడుకలు మూఁగినసి గ్గసియాడఁ బ్రీతి నీ
వప్పరమేశుఁ జూచి తనువర్ధముఁ గొంటి పొసంగ నంబికా!"

నరసింహభట్టు, ఆమదూరి :– ఈతని షోడశకుమార చరిత్రము దొరకలేదు; కాని, వేఱొకకవి, వెన్నెలకంటి సూరనకుమారుఁ డన్నయామాత్యుఁడు రచియించిన షోడశరాజ చరిత్ర మొకటి దొరికినది.[1] శ్రీ బహుజనపల్లి సీతారామాచార్యులుగారు శబ్దరత్నాకరమున షోడశకుమార చరిత్ర మొకటి యెల్లనకృతముగా నుదహరించినారు. వారు పరికించిన యా ప్రతి యెక్కడ నున్నదో!

నాగనాథుఁడు, పశుపతి :– ఈతఁడు వెన్నెలకంటి సూరనకంటెఁ బ్రాచీనుఁ డే కావలెను. శ్రీ వీరేశలింగము పంతులుగారు వెన్నెలకంటి సూరన (విష్ణుపురాణకర్త) కాలము క్రీ.శ. 1480–90 ప్రాంతమని యసమర్థసాధనము లతో సిద్ధాంతపఱచినారు. కాని, తత్కృతిపతి యగు బసవయ రాఘవుఁడు[2] క్రీ.శ. 1526–29 ప్రాంతమున నున్నవాఁడగుటచే నాతఁ డంతకుఁ గొంత తర్వాతివాఁడగును.

నన్నిచోడుఁడు :– ఈ కవి కాలనిర్ణయాదికమును గూర్చి పెక్కురు చర్చించియున్నారు. అన్ని చర్చల పర్యవసానము నింతే. ఈ కాలమువాఁ డని నిర్ధారించుటకుఁ దగిన సాధనములు లేవు. శ్రీ చిలుకూరి

1. ఇది నాదగ్గఱ నున్నది. గ్రంథపాతములతో నిండి యందదుకులుగా నించుకమాత్రము మున్నది.

2. బసవయరాఘవుని శాసనము. (బట్టర్వర్తుగారి శిలాశాసనముల వాల్యూము 2 లో నెల్లూరుజిల్లా , కనిగిరి తాలూకా శాసనములలోఁ జూడుఁడు.)

వీరభద్రరావుగారాంధ్రుల చరిత్రమున నిట్లువ్రాసినారు. క్రీ.శ. 925–40 సం. ప్రాంతమున నున్న యీ సత్యాశ్రయుని నన్నెచోడ మహాకవి తన కుమారసంభవకావ్యమున నీ క్రింది పద్యములోఁ బేర్కొని యున్నాఁడు.

క. మును మార్గకవిత లోకం
బున వెలయఁగ దేశికవితఁ బుట్టించి తెనుం
గు నిలిపి రంధ్రవిషయమునఁ
జన సత్యాశ్రయునిఁ దొట్టి చాళుక్యనృపుల్."

దీనింబట్టి నన్నయభట్టారకునకు నూఱేండ్లకుఁ బూర్వమే యాంధ్రకవితా సతి వర్ధిల్లుచున్నదని స్పష్ట మగుచున్నది.'

శ్రీ వీరభద్రరావుగారుగాని, మఱియెవరుగాని నన్నిచోడఁడు నన్నయకంటెఁ బ్రాచీనుఁడని చెప్పఁజూచుటకును, గావచ్చు నని లోకము విశ్వసించుటకు నీ పద్యమే ప్రధానాధారముగా నున్నది. శ్రీరామకృష్ణ కవిగారు ప్రచురించిన కుమారసంభవ ముద్రితప్రతిలో నీ పద్యమిట్లున్నది. 1909 సం॥ దీనిని ముద్రించినారు. అప్పు డీ పద్యమును వారు పాఠాంతరమును జూపలేదు. వారి యచ్చునకు మాతృక యెక్కడిదో చెప్పను లేదు. కవిగారు కుమార సంభవము రెండవభాగపుఁ బీఠికలో నిట్లు వ్రాసినారు. "కుమారసంభవ ప్రతులలో నొకటి నాకు నైజాము రాజ్యమునఁ బ్రాచీనశాసన శోధనార్థము పోవుచుండఁగాఁ గర్ణాటదేశముననే లభించెను. తక్కినవి రెండును శుద్ధద్రవిడ దేశముననే యగపడెను" ద్రవిడ కర్ణాటదేశములందు మూఁడుప్రతులు దొరికినను నచ్చులోఁ బెక్కులు గ్రంథపాతములుండుట వింతగా నున్నది. ఆ మూఁడు ప్రతులు నొక్కమాతృకకే పుత్త్రికలాయేమి? కాకున్నచో నవి పాఠభేదములు లేకయు సమానగ్రంథపాతములు గలిగియు నుండుట వింతగదా? పట్టికలో ముఖ్యపాఠభేదములని వారు చూపినవి ప్రాయికముగా ముద్రణమం దర్థానుగుణముగాఁ జేయఁబడిన సంస్కారములకు వ్రాఁతప్రతిలో నున్న తప్పుపాఠములుగా గోచరించుచున్నవి. కుమారసంభవ ప్రతుల యెక్కయుఁ బాఠములయొక్కయు రహస్యము లింకను బయల్పడవలసియే యున్నవి. కాని తంజాపురపు సరస్వతీ పుస్తక భాండాగారమునఁ దాటియాకులపై వ్రాయఁబడిన కుమారసంభవపుఁబ్రతి యున్నది. అక్కడఁ

దక్క నింతవఱకుఁ బ్రత్యంతర మెక్కడను మనకుఁ గనరాదు. వినరాదు. ఆ పుస్తకములోఁ బై పద్యమిట్లున్నది.

"క. మునుమార్గకవిత లోకం
బున వెలయఁగ దేశికవితఁ బుట్టించి తెనుం
గును నిలిపి రంధ్రవిషయం
బునఁ జనఁ జాళుక్యరాజు మొదలుగఁ బలువుర్."

కవిగారికి "చన సత్యాశ్రయునిఁ దొట్టి చాళుక్యనృపుల్" అన్న పాఠమెక్కడనుండి వచ్చినదో! వా రింకనెక్కడి ప్రతి సంపాదించినారో! ప్రథమభాగమును ముద్రించునప్పటికి వా రీ తంజావూరు ప్రతి నెఱుఁగనే యెఱుఁగరు గావలయు. ఎఱఁగియుందురేని యనర్ఘ మగునీపాఠమును జూపకుండుట కేమికారణము? తంజావూరు పుస్తకశాలలో నన్నిచోడని కుమారసంభవ మున్నదని యెల్లరు నెఱిఁగిన తర్వాత క్రీ.శ. 1914లో వీరు ప్రచురించిన కుమార సంభవపు రెండవ భాగమున "చాళుక్యరాజు మొదలుగఁ బలువుర్" అను పాఠాంతరమున్నట్లు తెలిపిరి. కాని యిప్పుడయినను దంజాపురపుఁ బుస్తకమును వీరు చూచినట్లు వ్రాయలేదు. కావున నీ పాఠము మఱియొక ప్రతిలోఁ జూచినారేమో?అత్యూహ లెందులకు? తంజావూరు పుస్తకపాఠము మాత్రమే మనకిప్పుడు గ్రాహ్యము; శ్రీకవిగారి పాఠము గలమాతృక బయల్పడువఱకును. అట్టిప్రత్యంతరము బయల్పడెనా యది పాఠాంతరముగాఁ గూర్చుకొందము. ఇఁకఁ "జాళుక్యరాజు మొదలుగ" నన్నప్పుడు రాజరాజ నరేంద్రుడే యేలకారాదు?చోడఁడు నన్నయకంటెఁ బ్రాచీనుఁ డనుట కాధారములు తగినవి లేవు. శ్రీ వీరేశలింగము పంతులుగారు నన్నిచోడని భాషాప్రయోగములను గూర్చి చేసిన యాక్షేపములు నిలువఁ జాలనివి.[1] వానినెల్ల నిర్వచించుట కిక్కడ స్థలముచాలదు. పాల్కురికి సోమనాథుఁడు 1180 ప్రాంతముల నున్నవాఁ డనుపంతులవారి సిద్ధాంతము పోలును. నన్నిచోడఁ డంతకు ముందటివాఁడో వెనుకటివాఁడో సిద్ధాంత మేర్పడలేదు గదా! ఈ యిర్వురిలో నొకని పుస్తకము నింకొకఁడు చక్కఁగా సంగ్రహించుకొన్నాడు. ఇది చదివి చూడుఁడు :

1. ఆంధ్రకవుల చరిత్రము 1 భాగము.

"ద్వి. నెట్టన నేలకు నింగికి సూత్ర,
పట్ట మ్రోఁకాళ్లకు బట్టతలలకు
ముడివెట్టఁ దననీడ గడవంగఁ బాఱ,
వడినెండమావుల కడ గళ్లుగట్ట;
పాయక రెండుగాఁ బాఱెడునీరు,
వ్రేయఁ బుల్లున్న గోరో యని యమ్మ;
ఊనార యొలువఁ జత్రాతిపైఁగ్రుంగ,
నేనుంగుపురు డోమ నిసుము త్రా ద్వేన;
లలిగొన దెసలు తాళములు వాయింపఁ.
జెలఁగుచు రోఁకటఁ జిగుళులు గోయఁ
గలి వెన్న పుచ్చఁ గొండలు దొంతిఁ బేర్చ,
నిలమంచుఁ గుంచానఁ గొలువ రేఁబవలు
సేయ నాకసమునఁ జిత్రరూపములు,
వ్రాయ వాయువుఁ బట్ట వడగళ్ళుగుళ్లు
గట్ట వెన్నెలగుంపుగాఁ జేయవచ్చి
పుట్టినప్పుడే నేర్చు బుద్ధులప్రోఁక." (పండితా)

సీ॥ నేలయునింగియుఁ దాలముల్ వాయింప నెండమావులఁ బట్ట బండతలయు,
మ్రోఁకాలు ముడివెట్ట రోఁకటఁ జిగుళులు గోయఁజత్రాతిపైఁ గ్రుంగ నిడుపు,
లేక చిత్రము వ్రాయ నాకాశమునఁ దాఁపరము నిడ మంచుఁ గుంచములఁ గొలువ,
నేనుంగుపురు డోమ రానార గొన గాలి గంటిడ నిసుమున గట్టు దాల్ప,

గీ॥ నీరినడుము దెంప నేలఁ దెన్నుండి చే
వెల్పఁ గలిగియుఁ ద్రచ్చి వెన్న గొనఁగఁ
గడవ నేర్పు గలిగి కందువు మా నెద్దై
కత్తిగంటు లయిన యత్తగంతు." కుమా. భా. 2-135

ఇట్లీ యిర్వుర గ్రంథముల నుండియు వలసినన్ని సంవాదములు చూపవచ్చును. సులువుగా ద్విపదలో సోమనాథుఁడు కూర్పఁగా నన్నెచోడఁ డిట్లు సీసపద్యమునఁ జేర్చుకొన్నాఁడేమో! సూక్ష్మముగా నీయిర్వుర కృతులను

బరిశీలించినచో నీ విషయము బయల్పడఁగలదు. భాషావ్యుత్పత్తిలోఁ జోడఁ డును, సోమనాథుఁడును గూడ సమధికులేయని యాయాగ్రంథములఁ జక్కంజదివి యెఱిఁగినవారు భావింతు రని నా నమ్మకము.

పెద్దిరాజు, పొన్నాడ:– ప్రబంధమణిభూషణపుఁ బీఠికలో శ్రీరామకృష్ణకవి గారిట్లు వ్రాసిరి. "విన్నకోట పెద్దన కావ్యాలంకారచూడామణియుఁ[1] బ్రద్యుమ్నచరిత్రయు రచియించెను. రెండవ కృతి చాలఁ బ్రౌఢమయినది. దానిలో నుండి 113–వ పద్యము మాత్రమే గ్రహింపఁబడినది. "కావ్యాలంకార చూడామణికర్త యింటిపేరు విన్నకోట గదా! ప్రద్యుమ్న చరిత్రకర్త యింటిపేరు పొన్నాడ యని యిందున్నది. కవిగారట్లు వ్రాయుట కేమి యాధారమో? ప్రద్యుమ్న చరిత్రము వారికడ సమగ్రముగానుండెను గాఁబోలును. లేనిచో నది చాలఁ బ్రౌఢమయినదనియు నన్నూటయేఁబదికిఁ బై పడిన పద్యములు యత్కర్తృకములో, యేకృతులలోనివో తమ కెఱుఁగ రాకపోయిన యా ప్రబంధమణిభూషణమున, 113–వ పద్యమొకటి మాత్రమే ప్రద్యుమ్నచరిత్రము నుండి గ్రహింపఁ బడినదనియు నెట్లు చెప్పఁగల్గుదురు? కవిగారు ప్రబంధమణిభూషణ మనుపేరుతోఁ బ్రచురించిన సంధానమునకుఁ బ్రతులు నాల్గయిదు తంజాపురపుఁ బుస్తకశాలలో నున్నవి. కాని వానియందు లేని పద్యములనేకములు వీరి ముద్రణమునఁ జేరినవి. వీ రే యే ప్రతులను బట్టి యా గ్రంథమును ముద్రింపఁగల్గినారో తెలియదు.

పోతరాజు:– ఈతఁడొక బేతాళ పంచవింశతి రచియించెనట! శ్రీ రామకృష్ణ కవిగారు తమకు దొరికిన కవిభల్లటుని విక్రమార్కచరిత్ర బేతాళపంచవింశతి యందలి వని యుదాహరించిన పద్యములు కూచిరాజు ఎఱ్ఱయ రచించిన సకల కథా నిధానమందలి బేతాళపంచవింశతి కథలలోనివే. ఇటీవల నొకబేతాళపంచవింశతి భాగము దొరికినది[2] అది యత్కృతియో?

మల్లయ, నంది :–ఈతఁడును ఘంటసింగయయును గలసి జంట కవులుగదా!

1. కావ్యాలంకార చూడామణి 7 ఉల్లాసములు మాత్రము ముద్రింపఁబడెను. ఇంకను మఱికొంత గ్రంథము ముద్రింపఁబడవలసి యున్నది.
2. ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకశాలలో నున్నది.

అఘోరశివాచార్య దక్షిణామూర్తి శివాచార్యులకు వీరు శిష్యులు, విద్యానగరమున 'శివాచార్య' పీఠమొకటి యాకాలమున నుండెను. అందు వైరాగ్యశివాచార్యా ఘోరశివాచార్య దక్షిణామూర్తి శివాచార్యాదు లధిష్ఠాతలు, అఘోర శివాచార్యాదుల కృతులు శైవాగమ గ్రంథములు శైవతత్త్వామృతాదులు పెక్కులున్నవి. లక్షద్వయాధ్యాపకుఁడట యఘోరశివుఁడు. మా.రా. కవిగారు క్రీడాభిరామ పీఠికలో "..... అవి రుచ్యములుగావని నందిసింగనయు ఘంట మల్లయయు– (ఇంటిపేర్లుఁ బేర్లును దార్మారు.) గలసి యార్వీటి తిమ్మరాజున కంకితముగా షష్ఠస్కంధమును శృంగారషష్ఠ మనుపేరుతో రచించిరి" అని వ్రాసినారు. నందిమల్లయ ఘంటసింగయలు ప్రసిద్ధులు. వారుగాక వీరు వ్రాసిన విధముగాఁ గూడ నిర్వురున్నారా? ఏమో? లక్షణ గ్రంథకర్తలు రాచమల్లువారి శృంగారషష్ఠమని యుదాహరింతురు ఇదియెట్లో? ప్రయోగ రత్నాకరమున శృంగారషష్ఠమందలిదిగా నీపద్య ముదాహృతము.

"ఉ. చండాంశు ప్రభవీక్ష తిమ్మయతనూజా! తిమ్మ; విధ్వస్తపా
షండంబైన త్రిలింగభాగవత షష్ఠస్కంధభాగంబు నీ
కుండక్కెం జతురాననత్వగుణయుక్తు ల్మీఱ వాణీమనో
భండారోద్ధతి చూఱకారబిరుద ప్రఖ్యాతి సార్థంబుగన్."

ఈ సంధానమున మలయమారుతము సర్వయ షష్ఠస్కంధ ముదాహరింపఁబడినది.

రామయ్య, ఆంధ్రకవి :– వాసిరాజు రామయ్యాయు నీతఁడు నొక్కఁడో? వేఱో? ఈతఁడు ప్రాచీన కవులను మాత్రమే స్తుతియించినాఁడు. అందు "ఛందోనిబంధనచాతురీధౌరేయ వాగ్ధాము వేములవాడ భీము" ననుచున్నాఁ డు– లాక్షణికులు గూడఁ బెక్కురు కవిజనాశ్రయము వేములవాడ భీమకవి రచితమని యుదాహరించెదరు.

"క. చను నుత్తమగండాధ, ర్వణహనుమదనంతకవిరాక్షస జయదే
వనుత శ్రీధరగోక, ర్ణనీలకంఠాది భీమనచ్ఛందంబుల్"

అనఁగా "దశవిధచ్ఛందములు." రంగరాట్ఛందస్సు.

ఈ విషయము మిక్కిలి సందిగ్ధముగానే యున్నది. భీమకవియే రచియించి కోమటియగు మల్లియరేచనిపేరఁ బ్రకటించెనని నానుడి! ఆ కోమటి మిక్కిలిగా నందుఁ బ్రశంసించుకొనఁబడినాఁడు. వేములవాడ భీమకవియో కోమట్లను బడఁదిట్టినాడు; వినుఁడు.

ఉ. "కోమటి కొక్కటిచ్చి పదిగొన్నను దోసము లేద, యింటికిన్
సేమమెఱింగి చిచ్చిడినఁ జెందద పాపము; వానినెప్పుడే
నేమఱుపాటున న్మఱియు నేమి యొనర్చిన లేద దోస; మా
భీమునిలింగమాన! కవిభీముని పల్కులు నమ్మియుండుఁడీ.

చ. గొనకొని మర్త్యలోకమునఁ గోమటి పుట్టఁగఁ బుట్టెఁ దోన బొం
కును గపటంబు లాలనయుఁ గుత్సితబుద్ధియు రిత్తభక్తియున్
ననువరిమాటలున్ బరధనంబును గ్రక్కున మెక్కఁజూచుటల్
కొనుటలు నమ్ముటల్ మరియు గొంటుదనంబును మూర్ఖవాదముల్.

లేములవాడ భీమన యిట్లు సెప్పఁగా వేఱొకకవి దాని నిట్లు ప్రశంసించినాఁడు.

ఉ. లేములవాడభీమ! భళిరే! కవిశేఖర సార్వభౌమ! నీ
వేమని యానతిచ్చితివి యిమ్ములఁ గోమటి పక్షపాతివై
కోమటి కొక్కటిచ్చి పదిగొన్నను దోసము లేద యంటివా
కోమటి కొక్కటీక 'పదిగొన్న'ను ధర్మమె ధర్మపద్ధతిన్"[1]

కోమటి సొమ్ముఁదిని కృతినమ్ముకొని యాతని నెంతో పెద్దగాఁ బ్రకటించిన కవినోరే యాకోమటి కొలమువారినిట్టు తిట్టునా? ఏమో? కృతి చెప్పించుకొని వెల్లడించుకొని తుదకుఁ గోమటి ద్రోహము చేయఁగాఁ దిట్టినాఁడేమో? ఏమో ఊహలెందులకు?" ఘనుఁడన్ వేములవాఁడ వంశజుఁడ" నిత్యాది చాటు పద్యములకుఁ బ్రసక్తుఁ డగు భీమకవి కవిజనాశ్రయకర్త కానేరఁ డనియే నాతలంపు. అతఁడు శివభక్తిపరాయణుఁడు. ఐతిహ్యములు, చాటుపద్యములు, నితర కవికృతస్తుతులు, నీ విషయమును రాద్ధాంత పఱుచుచున్నవి. పార్వతీపరమేశ్వరులే తమకుఁ దల్లితండ్రులనుట శైవుల సంప్రదాయము. " ధర నుమా మాతా పితా రుద్ర యనెడు ! వరపురాణోక్తి నీశ్వరకులజుండ.... బసవని పుత్త్రుండ బసవగోత్రుండ"[1] పాల్కురికి సోమనాథుఁడు.

"ఇట్లే భీమకవియు దాక్షారామభీమేశ నందనుఁడ" నని చెప్పికొన్నాఁడు. ఇఁకఁ గవిజనాశ్రయకర్తగా గ్రంథమున నెఱుఁగఁబడు రేచన జైనుఁడు. శైవులకును జైనులకును బ్రచండవిద్వేషము. వీరికి వారికి నాఱుచాళ్లపెట్టు. మతమున విశ్వాసము, పట్టుదల, నెట్టుకొనియున్న యా కాలమున మాఱుమతమువాని పేరఁ గృతిని వెల్లడించుటయేకాక యందుఁ దనకు మిక్కిలి విద్వేషింపఁదగిన యా మాఱుమతపుదేవరను బ్రశంసించుటయు 'భీమేశనందనుఁడ'నని చెప్పుకొనుస్వమతాభిమానికి భీమకవివంటివానికి సంభవింపదు. కవిజనాశ్రయమున జినదేవతాప్రశంసయేకాక స్తోత్రముకూడ నున్నది. శ్రీ జయంతి రామయ్య పంతులు గారు[2] దక్షిణ దేశమున దొరికిన యొక్క ప్రతిలో మాత్రమున్నవని యేడు పద్యములవతారిక యనుపేర గవిజనాశ్రయమునఁ బ్రకటించినారు. ఇంచుమించుగ ముప్పదినలువది కవిజనాశ్రయపుఁ దాళపత్త్రప్రతు లాంధ్రదేశముననుదక్షిణ దేశమున బరిశీలించితినిగాని యా పద్యములు నాకెందును గానరాలేదు. పంతులుగా రాపద్యములను గూర్చి యిట్లు వ్రాసినారు. " ఈ యవతారిక యొక్క ప్రతిలోమాత్ర ముండుటచేఁ బ్రక్షిప్తమని తోఁపవచ్చును గాని, కవితావైఖరిని బట్టిచూడ నది ప్రక్షిప్తము కాదనియే నా నమ్మకము." పంతులుగారి యీ నమ్మక మసమర్థమని నా నమ్మకము. అనంతుని ఛందమందలి మొదటి పద్యమే యీషద్భేదముతో నీయవతారికకు మొదటి పద్యముగా నున్నది.

క. శ్రీవల్లభు యతిగణసం, సేవితపాదారవిందుఁ జింతితఫలదున్
భావజగురు నలఘుచ్ఛం, దోవినుతు మురారి భక్తితో వినుతింతున్.

---

1. ఈ పద్యమున లేములవాడ యనియొకలదు. తక్కిన భీమకవి చాటువులన్నిటిలోఁ గూడ లేములవాడ యను పాఠమున్నది. ఇది ప్రయోగరత్నాకరమున నుదాహరింపఁబడినది.

1. కం.వీ. కవులచరిత్రమున, "దీనినిబట్టి సోమనాథుఁడు లింగార్యుని ఛాత్రుఁడయి నట్టును బసవేశుని పుత్రుఁడయినట్టును గనంబడుచున్నాఁడు" అని యుండుట సరికాదు.

2. కవిజనాశ్రయము శ్రీరామయ్య పంతులుగారిచేఁ బ్రకటింపఁబడినది. అందు రెండవపద్యమున "పరహిత చరితుండ నాంధ్రపదభక్తిమెయిన్" అను పాఠమున్నది. ఒక ప్రతిలో 'జితేంద్ర' యని యున్నదనియు, నదికవి సమ్మతమైనచో జినేంద్రయని యుండవలెననియు వారు వ్రాసిరి. అనేక తాళపత్త్రప్రతులలో 'జినేంద్ర' యన్న పాఠమున్నది.

లేకపోయినను భీమేశనందనుఁ డగుభీమకవి యిట్లు 'మురారి' నిష్టదైవముగా స్తుతియించు నని నమ్మరాదు, కాన యిది యాతనిది కానేరదు. ఇంక రెండవ పద్యము :

"క. శ్రీకరముగ రేచనపై
లోకంబున సుకవివరులు లోలతఁ బొగడన్
బ్రాకటముగ నీఛందము
లోకం బౌ ననఁగఁ దెలుఁగులో నొనరింతున్.

ఇందుఁ బ్రాసమునకై ' శ్రీకరముగ' 'లోకంబున' ప్రాకటముగ' 'లోకంబౌననఁగఁ' నని నాల్గుపడిరాళ్ళు పడినవి. యతికై 'లోలత' వచ్చినది. కవిజనాశ్రయమందలి శైలికి నీపద్యముల శైలికిని బోలికయే లేదు. ఈ ఛందము తెల్గులో నొనరింతునని రచింపబోవువాఁ డెట్లు చెప్పగూడును? రచింపఁబోవుదశలో 'నీఛంద మనుటకుఁ బొసఁగుఁవాఁ డెట్లు? కవిజనాశ్రయమును బఠించినఁ కవితాలుబ్ధుఁడెవఁడో దాక్షిణాత్యుఁ డిటీవల నీ యవతారిక నైతిహ్యమును బట్టి కూర్చిన ట్టీపద్యమే చెప్పక చెప్పుచున్నది ఇట్టి కవితా వైఖరినిబట్టి చూచి యట రామయ్యపంతులుగా రిది ప్రక్షిప్తముకాదని నమ్ముచున్నారు. 5,6,7 పద్యములు గూడ నస్వరస మగు కూర్పుతో నున్నవి. మఱియుఁ బంతులుగారు;

క. పరఁగిన విమలయశోభా
సురచరితుఁడు భీమనాగ్ర సుతుఁ డఖిలకళా
పరిణతుఁ డయ్యెను భూసుర
వరప్రసాదోదిత ధ్రువశ్రీయుతుఁడై"

క. అసమానదానరవితన
యసమానోన్నతుఁడు వాచకాభరణుఁడు ప్రా
ణసమానమిత్రుఁ డీకృతి
కిసహాయుఁడు గా నుదాత్తకీర్తిప్రీతిన్.

అని గ్రంథమం దుండవలసిన పద్యములను సాధుపాఠములుగల

సముచితప్రతుల తోడ్పాటు లేమిచేఁ గావలయు, "విమల యశోభాసురనిరతుఁ డు" "భూసురవరుఁడు ప్రసాదోదితధ్రువశ్రీయుతుఁడై" 'యాచకాభరణుఁడు' నను నపపాఠములతో గ్రహించి " ఈ పద్యము లనన్వయముగా నుండుటచేత నందుఁ బేర్కొనఁబడిన భీమునకును గ్రంథమునకును గల సంబంధ మిట్టిదని నిర్ణయింపవలను గాకున్న "దని పీఠికలో వ్రాసి ప్రక్షిప్తములట్లు గ్రంథమునఁ జేర్పక క్రిందఁ గూర్చినారు. పైపద్యము లనన్వితములుగావు. గ్రంథమునఁ గూర్చుకొని చూచినచోఁ దేటపడఁగలదు. పాఠము తప్పుగా నున్నప్పుడు సమన్వయ మెట్లేర్పడును?

మఱియు, రామకృష్ణకవిగారు భీమకవిదేశము నైజాంరాష్ట్రమందలి లేములవాడయగునో యని నీతిశాస్త్రముక్తావళిపీఠికలోఁ దెలిపినతలఁపును రామయ్య పంతులుగారు కొన్ని యుపపత్తులతోఁ బొందించి బలపఱిచినారు. వాస్తవము కావచ్చును. నైజాంరాష్ట్రమందలి లేములవాడలో వెలసిన యీశ్వరునకు రాజేశ్వరుఁడని సుప్రసిద్ధనామ మయ్యెను. మనభీమకవి తఱచుగాఁ దనయిష్టదైవమును 'భీమేశ్వర' 'భీమలింగ' నామములతోనే పేర్కొన్నవాఁడయ్యెను. ఆ రాజేశ్వరునకుఁగూడ భీమేశ్వరుఁడని సుప్రతీతి కలదా? అక్కడ సుప్రసిద్ధమయిన రాజేశ్వరనామమును విడచి స్థలాంతరమున సుప్రసిద్ధమగు భీమేశ్వర నామమును బేర్కొనుట భీమకవి గోలకొండ రాష్ట్ర వాస్తవ్యత్వమునకుఁ గొంత బాధకము. పద్యములలోనున్న వేములవాడ యన్న పేరు గోదావరీమండల మందలి వేములవాడకుఁ గుదురకపోవుట తత్రత్యత్వమునకు బాధకము. కవినిఁ గూర్చియుఁ గవికావ్యములను గూర్చియు నిదమిత్థ మని నిర్ధారణ మేర్పడని యప్పు డీ స్థలమును గూర్చి యింత చర్చ యెందులకు?

మఱియు, రామయ్యపంతులుగారు 'ఘనుఁడన్ వేములవాడ' అన్న పద్యమున శ్రీరామమూర్తిగారు 'కల్పించిన' 'వెలుంగాధీశ' యన్న పాఠమునకు బదులుగా వీరేశలింగము పంతులుగారు ' తెలుంగాధీశ' యన్న పాఠమును జెప్పి' రనియుఁ 'దెలుంగ్వదీశ' యని కాని, 'తెలుంగధీశ'యని కాని యుండవలయునే కాని 'తెలుంగాధీశ' యనుట వ్యాకరణ దుష్టమనియు నట్లు భీమకవి ప్రయోగింపఁ దనియు గర్హించి'కళింగాధీశ' యని చేర్చుకొని, "కళింగాధీశ "యను పాఠ మీ ప్రతీతి కనుగుణము. సర్వవిధముల నిర్దుష్టము;

ఇదియే కవిప్రయుక్తపాఠ మై యుండవలయును" అని వ్రాసిరి కాని యీ పాఠము వీరి కెట్లు వచ్చినదో చెప్పనొల్లకపోయినారు. కావుననే వీరేశలింగముపంతులుగారు "తెలుంగాధీశ" యన్న పాఠము వ్యాకరణదుష్ట మగుటచే నది కళింగాధీశ యని యుండవలెనని యొకరనుచున్నారు" అని యది రామయ్యపంతులుగారు సంస్కరించిన పాఠమయిన ట్లభిప్రాయపడినారు. 'తెలుంగాధీశ' యనుట వ్యాకరణదుష్ట మనెడు వాదము గ్రాహ్యముకాదు. తద్భవ, దేశి, నామములకు డు ప్రత్యయము పరమగుచో నకారాదేశము వచ్చును. రంగఁడు, లింగఁడు, మారఁడు, సూరఁడు, గరువఁడు, తిప్పడు మొ॥ ఇట్లే తెలుఁగఁడు కూడను. తెలుఁగఁడే తెలఁగఁడని కూడ మాఱెను. 'తెలుఁగుఁడు' అని యుండదు. 'తెలుఁగు' అన్నట్లుకూడఁ గానరాదు. సంస్కృతసమాసఘటిత మగునప్పు డా యకారాంత రూపమే ప్రాతిపదిక మగును. కళింగ గంగు, సాళ్వమంగు అను రూపములున్నను గంగ్వధీశుఁ డు, మంగ్వధీశుఁడు, నని యుండదు. పంతులుగారు 'తెలుంగాధీశ' యనుట వ్యాకరణదుష్ట మనునప్పుడు, శ్రీనాథకవిసార్వభౌముని 'యక్షయ్యంబుగ' పద్యమును మరచిపోయినారు. వీరేశలింగము పంతులుగారి పాఠము యుక్తమే. "సుచరిత్రాఢ్యుని వత్సవాయతెలుఁగున్ క్షోణీశ చూడామణిన్" అని కం. వీ. గారు ప్రచురించిరి గాని యదికూడ "వత్సవాయుతెలు(ల) గక్షోణీశ చూడామణిన్" అనియే యగునని నానమ్మకము.

ఇఁక నా 'కళింగాధీశ' యన్న పాఠమును రామయ్యపంతులుగారు నా చాటుపద్యమణిమంజరి నుండి గ్రహించియుండవచ్చును. ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకశాలలోని యొక తాళపత్రప్రతిలోఁ జూచి దానిని జాటుపద్య మణిమంజరిలో 'తెలుంగాధీశ' యనుటకుఁ బాఠాంతరముగా ముద్రించితిని. లోకమువాకులందుఁ దెలుంగాధీశ యన్న పాఠమే పాదుకొనియుండుటను బట్టియు శ్రీనాథునకుఁ గస్తూరికాభిక్షాదానము సల్పిన తెలుంగురాయని పేరే భీమకవికూడఁ గస్తూరికాభిక్షమే యాచించినవాని పేరుగా నుండుటలో సందర్భవిశేష ముండఁ దగియుండుటనుబట్టియుఁ ద్రోసిపుచ్చుటకు సాహసింపక ప్రధాన పాఠముగా దీనినే యుంచితిని. ఈ పాఠము పరిత్యాజ్య మనుటకు వ్యాకరణదుష్ట మనెడు కారణము తగనిది. ఇతర విధములఁ 'గళింగాధీశ' యన్న పాఠము పరిగ్రాహ్యతరము కావచ్చును.

మఱియు వీరేశలింగము పంతులుగారు "సోమ గురువాక్యములు పెట్టి భీమసుకవి, గరిమ బసవపురాణంబు గణనచేసె" నని పిడుపర్తి బసవన బసవపురాణపద్యమును గొని వ్యాఖ్యానచాతుర్యముచే 'గణనచేసె' ననుటకుఁ గర్ణాటీకరించుటగా నర్థముఁ గూర్చి, పాల్కురికి సోమనాథుని యాంధ్రబసవ పురాణమునుబట్టి కర్ణాటభాషలో భీమకవిచే రచియింపఁబడిన బసవపురాణము నుదాహరించి యా యర్థమును స్పష్టపఱిచిరి. పిడుపర్తి బసవన బసవపురాణపుఁ దాళపత్రప్రతులలో "గరిమ బసవపురాణంబు కన్నడించె" నని యున్నదిగావున వ్యాఖ్యానశ్రమమక్కఱలేకయే యయ్యది కంఠోక్తమగుచున్నది. కాని, యా భీమకవియే వేములవాడ భీమకవి యని పంతులవారు పల్కుటకుఁ ప్రమాణమో! లేదు. వేములవాడ భీమకవి చాటుపద్యములలోఁ గూడ దాక్షారామ భీమేశ్వరుని స్మరించియున్నాఁడు. కర్ణాటక బసవపురాణకర్త యాతఁడే యగు నాఁడందలి యెన్మిదాశ్వాసములలో నెక్కడనేని భీమేశ్వరుని స్మరింపకుండునా? తెలుఁగుఁగవీశ్వరులచే స్తుతింపఁ బడుట కాతఁ డేవేని తెలుఁగుఁ గబ్బములను గూర్చియే యుండవలెను గదా? ఏవో యవి చేకుఱవలసియే యున్నవి. ప్రయోగరత్నాకరమున వేములవాడ భీమకవి నృసింహపురాణమందలివని కొన్ని పద్యము లుదాహరింపఁబడినవి. ఎంత నిజమో! వీరేశలింగముపంతులుగా రీతఁ డారాధ్యబ్రాహ్మణుఁడనిరి. కోవెల గోపురాజు నన్నయభట్టును భీమకవిని వేఱుగా స్తుతియించి, తిక్కనాదులను "మత్కులచంద్రు' లని తర్వాతఁ జెప్పుకొన్నాఁ డు. మీఁది చర్చవలన వేములవాడ భీమకవి విషయము సర్వమును సందిగ్ధమే యగు చున్నది.

రామలింగయ్య– తెనాలి:– రామకృష్ణుఁడు వేఱు, రామలింగఁడు వేఱుగా మా.రా. కవిగారు వ్రాసినారు.[1] సత్యము కావచ్చును.[2]

---

1. ఆంధ్రపత్రిక సంవత్సరాది సంచిక. 1. క్రీడాభిరామపీఠిక చూడుఁడు.
2. ఉ. గ్రాంథిక సన్నుత ప్రతిభఁ గాంచి రసజ్ఞత మించి యాదిమ
   గ్రంథము లుగ్గడించి ఫణిరాట్పరికల్పితశాస్త్రవీథికిన్
   బంధువులైన సత్కవులఁ బ్రార్థన చేసెద దుష్ప్రబంధ సం
   బంధ మహాంధకార ఖరభానుగభీరవచోమచర్చికన్.

(మిగతా ప్రక్క పేజీలో)

వల్లభరాయఁడు :– శ్రీ మా.రా. కవిగారు వల్లభరాయఁడు రచించినట్టున్న క్రీడాభిరామ[1] మను వీథినాటకమే శ్రీనాథుని వీథి నాటకము కావచ్చుననిరి.

సీ మహిత మూలస్థానమల్లికార్జున శిరస్థ్సల చంద్రచంద్రికాధవళితంబు,
చెదలువాటీపుర శ్రీరఘూద్వహభుజాస్తంభ రక్షణవిధాసంభృతంబు,
వేదండముఖతటాకోదితపద్మసౌగంధిక గంధపాణింధమంబు,
రాజబింబాననారాజిత గాంధర్వ మాధురీసాధురతీధరంబు,

గీ. కరటికటనిర్గళద్ధ్వాన నిరవధిక స। మగ్రనూతనవృష్టిజంబాలితాఖి
లావనీపాలమందిర ప్రాంగణంబు। గురు సమృద్ధుల సైదోడు కొండవీడు

మ. పరగన్ వారిధివేష్టితాఖిలమహీభాగంబునన్ రెడ్డిభూ
వర సింహాసనమై శుభాయతన మై వర్ధిల్లు తత్పట్టణం
బురుబాహాబల సంపదం బెనుచు భద్రోద్యోగి నాదెండ్ల గో
పరసాధీశుఁడశేష బంధుకుముద ప్రాలేయధామాకృతిన్.

గద్యము. ఇది శ్రీమదేలేశ్వరగురువరేణ్యచరణారవిందషట్చరణ సకలకళాభరణ రామనార్యసుపుత్ర సుకవిజనమిత్ర కుమారభారవిబిరుదాభిరామ రామలింగయ ప్రణీతంబైన యుద్భటారాధ్య చరిత్రంబునం ....

మన్మిత్రులు చల్లా సూర్యనారాయణరావుపంతులుగారు దీనినిబంపినారు. పాండురంగమాహాత్మ్య కర్తయు, నేతత్కృతికర్తయు నొక్కఁడే యనిగాని, వేఱనిగాని నిర్ధారింపఁదేలకున్నది. అతఁడు నీతఁడును రామయపుత్రులే.“ శైవవైష్ణవ పురాణావళీ నానార్థరచనా పటిష్ఠైకరమ్యమతివి” కావున, నాతఁడుకూడ నీ శైవకథ రచియించి యుండఁదగును. అక్కడ రామకృష్ణుఁడని యిక్క డరామలింగఁడని యున్నది. ఇక్కడఁ దెనాలి ప్రశంసకానరాలేదు. ఈ యుద్భటారాధ్యచరిత్రము కూడ బయల్పడినఁగాని యథార్థము తేలదు. ఇందు ఉదాహరింపఁబడిన పద్యమందు నాదెండ్ల గోపమంత్రి పేర్కోఁబడినాఁడు. ఈ రామలింగనికిఁ గుమారభారతి యని బిరుదు.

1. మా.రా.కవిగారు, క్రీడాభిరామపుఁబీఠికలోనే యిట్లు వ్రాసినారు. “చంద్రశేఖరుఁడను నియోగిపుంగవుఁడు నరసింగరాయల మంత్రియని సాళువాభ్యుదయమున నున్నది, కావున “చంద్రశేఖరు క్రియాశక్తిరాయల యొద్దఁ బాదుకొల్పితి సార్వభౌమ బిరుదు” అనునది స్పష్టముగా నర్థమగుచున్నది.” సాళ్వాభ్యుదయము ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకశాలలో నున్నది. అందెక్కడను నరసింగరాయలకుఁ జంద్రశేఖరుఁడనునియోగిపుంగవుఁడు మంత్రిగా నున్నట్టు కానరాదు. వారు మఱెక్కడి ప్రతిలో నట్టుచూచినారో: ఆచరణమున కట్టి యర్థములేదు. శృంగారశ్రీనాథమందలి “కనకాభిషేకము” చూ.

శ్రీ కం. వీ. పంతులుగా రది ‘యతిసాహస’ మనిరి. నా నిశ్చయము తప్పక యది శ్రీనాథుని కృతియే యగునని; కారణసామగ్రి పుష్కలముగా నున్నది. ముద్రింపఁబడునా “ శృంగార శ్రీనాథ” మను గ్రంథమున నీచర్చకలదు.

శేషనాథుఁడు :– ఈతని పర్వతపురాణము ముద్రితము.

శ్రీనాథుఁడు :– వల్లభాభ్యుదయ మను శ్రీనాథకృతి యొక్కటి యున్నట్టిందలియొక్క పద్యమెఱిఁగించుచ్నుది. వల్లభాభ్యుదయమును గూర్చి శ్రీ మా.రా. కవిగారిట్లు వ్రాసినారు. “వల్లభాభ్యుదయములోఁ గృష్ణాతీరమున నుండు శ్రీకాకుళస్వామి తిరునాళ్ళలో జరుగు నసభ్యములు దీనికంటెఁ బచ్చిగానున్నవి. మఱియు నాంధ్రవల్లభుని తిరునాళ్లలోని విధవాదుర్వర్తనములు శ్రీనాథుఁడు విశదముగా వర్ణించియున్నాఁడు..... .... శ్రీనాథుఁడు శ్రీకాకుళాధీశ్వరుఁడగు తెలుఁగురాయని దర్శించి యతని కంకితముగా వల్లభాభ్యుదయమును జెప్పెను గదా! అప్పుడు ‘అక్షయ్యంబుగ సాంపరాయని తెలుంగాధీశ’ అని శ్రీనాథుడు చెప్పెను” ఈ వ్రాఁత శ్రీకవిగారా వల్లభాభ్యుదయమును జక్కఁగాఁ జదివి యెఱింగినవా రని చెప్పుచున్నది గదా! ఆ గ్రంథము శ్రీకాకుళాధీశ్వరుఁ డగు తెలుంగురాయని కంకితమట! అతడేయట సాంపరాయని తెలుంగురాయఁడు. సాంపరాయని తెలుంగురాయఁడు కృష్ణాతీరమందలి శ్రీకాకుళము నేలినాఁడననుట కట్టుకత. ఆధారము లేవియును లేవు. ఈ విషయమునఁగల యసందర్భములు పూర్ణముగా నా“శృంగార శ్రీనాథము” న వెల్లడింపఁబడినవి. ఇప్పటికి నఱువది యేండ్లకుఁ బూర్వ మొకకవి శ్రీకాకుళక్షేత్రమాహాత్మ్యమును వల్లభాభ్యుదయమును గూర్చి యిందలి పద్యమొకటి తక్క మనకిఁక నేమియుఁదెలియదు. శ్రీ కవిగారు గ్రంథమును జదివినట్లు వ్రాయుచున్నారు. వారు దానిని వెల్లడింపవలసి యున్నారు.

హరిభట్టు :– ఈతడు బహుగ్రంథకర్తగా నున్నాఁడు. ఈతని మాత్స్యవారాహపురాణములు దొరకియున్నవి. ఉత్తరనృసింహపురాణము దొరకలేదు. విష్ణుభాగవతము నేకాదశద్వాదశస్కంధములుగూడ నీతఁడు తెలిఁగించినాఁడు. ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పుస్తక భాండాగారమున ‘హరికభట్ట’ రచించినట్టు పై రెండు స్కంధములు నున్నవి. హరిభట్టనుటకు హరికభట్టనుట వ్రాఁతగాని దోషమే.

నీతిసారము, పంచతంత్రి, కామందకము[1] మొదలగు కొన్ని గ్రంథములకుం గర్తలెవరో యెఱుఁగరాదు. మఱికొన్ని పద్యము లేగ్రంథము లందలివోకూడ నెఱుఁగరాక యున్నవి. ఇందుఁ బేర్కొనఁబడిన కవీశ్వరులు పెక్కురు ప్రాయికముగా కం.వీ. కవులచరిత్రము ప్రథమభాగమునఁ జేరఁ దగినవారగుదురు. ఇంతవఱకు నాంధ్రభాషలోఁ గవిజనాశ్రయముతక్క జైనప్రసక్తమగు కబ్బము కానరాలేదు. ద్రవిడకర్ణాటభాషలలో జైనకృతులు పెక్కులున్నవి. ఇందు జినేంద్రపురాణ మనియు నాదిపురాణ మనియు రెండు జైన ప్రబంధము లుదాహరింపఁ బడినవి. కాని, వానియందలి పద్యము లెక్కువగాఁ జేకొనఁబడ వయ్యెను. ఉన్న పద్యములం జూడగాఁ బ్రాచీనతరరచనముగాఁ దోఁపకున్నది.

సంస్కృత వాఙ్మయమున శార్ఙ్గధరుని పద్ధతి, జల్హణుని సూక్తిముక్తావళి, వల్లభదేవుని సుభాషితావళి మొదలగు సంధానగ్రంథముల మూలమున నిప్పుడనుపలభ్యమానములగు కావ్యములయుఁ గవులయు వృత్తాంతము లెన్నో గుర్తింపఁబడుచున్నవి; అట్లే యీ సంధానములు గూడ నెందఱనో యా పూర్వకవులను, నెన్నింటినో యపూర్వకావ్యములను బయల్పఱిచినవి. ఇందుఁ గొన్ని యేని మన భావిపరిశీలన మూలమున బయల్పడఁగలవని విశ్వసింతము. మఱియు నెఱ్ఱాప్రెగ్గడరామాయణము మొదలగు ప్రాచీన ప్రబంధము లిందుఁగూడ ననుదాహృతములు పెక్కులు మనకు దొరకవలసియున్నవి. పేరుకూడ లేకుండఁ గాలప్రవాహమింక నెన్ని మంచికావ్యములను ముంచివైచినదో గదా!

ఈ సంధాతలు ప్రాచీనులే యగుటచే వారి కాయా కవీశ్వరుల కావ్యములు దొరకియే యుండుననియు వారు వానిని బఠించియే పద్యములను సంగ్రహించిరనియు విశ్వసింపఁగూడును. అయినను బ్రతివిలేఖకాదుల మూలమున నిప్పుడు దొరకిన ప్రతులందుఁ గొన్ని కావ్యములపేళ్ళును, గవులపేళ్లును దార్మారయి యుండవచ్చును. కొన్ని పద్యముల విషయమున నీ రెండు సంధానములకును ద్వైవిధ్య మేర్పడెను. ఈ పద్య మీ కావ్యమందలి దగును గాదని నిర్ధారింప నా కావ్యములు దొరకినంగాని కుదురదుగదా!

1. తంజావూరు పుస్తకశాలలో వేంకటరాజ ప్రణీత మగు కామందకము పద్యకావ్య మున్నది. అది యిది కానట్టున్నది.

ఈ సంధానములకుఁ బ్రత్యంతరములేవి లభింపవయ్యె.

ఈ గ్రంథము చెన్నపురిలో ముద్రింపఁబడుచుండుటయు నే నక్కడ నుండరాక యవిరతప్రయాణములతో దేశాటనము సల్పవలసియుండుటయు సంఘటిల్లుటచే నచ్చుపని చూడనేకాక పీఠికవ్రాయను వలసిన గ్రంథపరికరము పరికింపను గూడఁ గుదురదయ్యెను. అయినను నా రెండు ప్రాచీన సంధానములను జతకూర్చుట మొదలుగా నిట్లు ముద్రితమై వెల్వడుదాఁకఁ జెన్నపురిలో మన్మిత్రులు బ్రహ్మశ్రీ గన్నవరపు సుబ్బరామయ్యగారు సల్పిన తోడ్పాటు, పరిశ్రమము మిక్కిలి పెక్కువ. వారి తోడ్పాటు లేనిచో నే నిప్పు డీ గ్రంథమిట్లు ముద్రింపఁజాలను. మా ముద్రణావసరమునఁ గూడఁ గొన్ని పొరఁబాట్లు పొసఁగి యుండవచ్చును. సందిగ్ధము లగు పద్యభాగము లట్లే నిల్పితిమి. ప్రయత్నపూర్వక మగు విపర్యయ మిందేదియు నుండదు. ప్రమాదములు సరిపఱుచుకొనఁ బ్రాజ్ఞులకు నమస్కారము.

వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి

9 -1 -18

చారుచర్య ఉపోద్ఘాతము

చారుచర్య యను గ్రంథము సంస్కృత భాషలో భోజమహారాజుచే సంధానింపఁ బడినది. భోజమహారాజు బహు గ్రంథకర్త. క్రీ.శ. పదొకొండవ శతాబ్ది (1000–1056) యందున్న వాఁడు. వైద్యశాస్త్రమునకును, నీతిశాస్త్రమునకును, ధర్మశాస్త్రము నకును నవిరోధముగా మానవుఁ డెట్లు జీవితచర్య నడుపుకొనఁ దగునో యది చక్కగా నా చారుచర్యయందుఁ జెప్పఁ బడినది. సామాన్యముగా మానుషానంద మనుభవింపఁ గోరువారందఱుఁ దెలిసి కొనవలసిన విషయములెన్నో యందుఁ గలవు. వ్రాఁత ప్రతులలో భోజుని యా సంస్కృత చారుచర్య రెండు తెఱఁగుల నగపడుచున్నది. ఒకటి చిన్నది, వేఱొకటి ఇంచుక పెద్దది, వాని వ్రాతప్రతులు మూఁడు మదరాసు ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకశాలలో నున్నవి.

తెలుఁగు చేఁత

ఈ తెలుగు రచన మా భోజుని గ్రంథమున కనువాదమేగాని సరియయిన తెలిఁగింపు కాదు. ఆ రెండు దెఱఁగుల సంస్కృత గ్రంథములకును నిది సంగ్రహముగా నున్నది.వానిలోని విషయములన్నియు నిందుఁ గానరావు. దీని రచయిత పేరు మంత్రియప్పన.

మంత్రియప్పన

ఈతఁడు భారద్వాజగోత్రుఁడు. ఆపస్తంబసూత్రుఁడు. నాగమాంబ కును గోవిందార్యునకును గుమారుఁడు. సింగనా మాత్యుని మేనల్లుఁడు. శ్రీవల్లభాచార్యుని తమ్ముఁడు. ఈతఁడు తన్ను 'గణకలలామా' యని, 'మంత్రిశేఖరా' యని సంబోధించుకొన్నాఁడు. ఆ మంత్రిత్వమునో గణకత్వమునో ఈతఁ డేరాజుపాలనమునఁ జేసినాఁడో తెలియదు. ఇంతకంటెఁ గవివంశాది వృత్తాంతమును గూర్చి విశేషము లెఱుఁగరావు.

ఈతని కాలము

ఈతని కాలముకూడ స్పష్టముగా నెఱుఁగరాదు. మడికి సింగన

సంధానించినసకలనీతిసమ్మత[1] మను రాజనీతి గ్రంథము నఁ జారుచర్య యందలి పద్యమిది యుదాహరింపఁబడినది.

చ. గొనకొని కొండముచ్చులఁ జకోరములన్ శుకశారికాదులన్
బెనుతురు భూపతుల్ విషముపెట్టినయన్నముచూచి యోలిఁ జ
య్యన నవి వెంద్రుకల్ విడువ నక్షులుమూయఁగఁ గూయుచుండఁగాఁ
గని కుటిలప్రయోగములు గాంచుటకై నృపమంత్రిశేఖరా.

దీనిచే మడికిసింగనకంటె నీ చారుచర్య రచించిన యప్పన మంత్రి ప్రాచీనుఁడని తేలుచున్నది. మడికి సింగనకాలము స్పష్టముగా మన మెఱుఁగుదుము. అతని పాద్మోత్తరఖండమున నీ క్రింది పద్యము కలదు.

మంగళ. ఆకర యుగానల మృగాంక శకవత్సరము
లై పరఁగు శార్వరినిఁ బుణ్య
ప్రాకటిత మార్గశిర పంచమిని బొల్చు నుదు
పాలసుతవాసరమునందున్
శ్రీకరముగా మడికిసింగన తెనుంగున ర
చించెఁ దగఁ బద్మపురాణం
బా కమలమిత్ర శిశిరాంశువుగఁ గందసచి
వాగ్రణికి మంగళ మహాశ్రీ.

శాలి 1342 (క్రీ.శ. 1420) న నాతఁడు పద్మపురాణము రచించెను. అప్పనమంత్రి యంత కింకను బ్రాచీనుఁడగును గదా! ఆ ప్రాచీనత యెంతదో గుర్తింప నాధారము దొరకలేదు.

కర్ణాటాంధ్ర భాషా ప్రబంధములలోఁ గృతికర్త తన పేరనే సంబోధించుకొనుచుఁ బద్యములఁ జెప్పుకొను సంప్రదాయము కొన్ని ప్రాచీన కృతులందుఁ గానవచ్చుచున్నది.తెలుఁగున బద్దెననీతి యట్టిది. ఈ చారుచర్యకును నా బద్దెన నీతికిని శైలియందు సాదృశ్యము కొంత యగపడుచ్నుది. ఏకకాలరచనములయి యుండునని నా తలఁపు. ఆ బద్దెన, తిక్కన కించుమించుగా సమకాలము వాఁడగునని తలఁపఁబడుచున్నాఁడు.

1. సకలనీతిసమ్మత మముద్రితము. శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణ కవిగారి దగ్గఱవ్రాఁత ప్రతి కలదు. కాగితముల మీఁద వారు వ్రాసికొన్నారు. దాని నేను జూచినాఁడను. (తర్వాత నిది ముద్రితము–ప్రకాశకులు)

ఈ యప్పనయు నప్పటివాఁడు కాఁదగును. అనఁగా మడికిసింగనకు నూఱేండ్లు ముందున్నవాఁడగు నన్నమాట.

మడికిసింగన సకలనీతిసమ్మతముననే గాక ఈ చారుచర్య పెదపాటి జగన్నాథకవి సంధానించిన ప్రబంధ రత్నాకరమునఁ గూడ నుదాహరింపఁ బడినది. తాంబూలప్రశంసా పద్యములు సీ. కఠినమై దొడ్డ – సీ. లఘుకారికృమిదోష– చ. వదన వికాససౌరభ–, అను నుపక్రమములు గలవి జగన్నాథకవిచే నుద్ధరింపఁబడినవి. నేను ప్రకటించిన ప్రబంధరత్నావళిలో వానిని జూడఁదగును.

వ్రాఁతప్రతులు

ఇప్పటి కాఱేండ్లకుఁ బూర్వము తంజావూరు సరస్వతీ పుస్తక భాండాగారమును బరిశీలించుచు నీ చారుచర్య కృత్యారంభమును మాత్రమక్కడ శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారును నేనును జూచితిమి. చెత్తగా నొకమూలఁ జేర్చి యుంచిన కొన్ని విడివిడి యాకులలో నాగరాక్షరములతో వ్రాయఁ బడిన యొక పీఁచుకాగితమున నాల్గుపద్యములే యక్కడఁ జిక్కినవి. కడమగ్రంథ మెంతవెదికినను గానరాలేదు. అప్పుడే యప్పనయను కవి భోజకృతియగు చారుచర్య యను గ్రంథమును దెనిఁగించెనన్న విషయము మాకుఁ దెలిసెను. ఆ నాల్గు పద్యములను వ్రాసి యుంచుకొంటిమి. పదపడి రెండేండ్లకుఁ బ్రాచీన గ్రంథపరిశోధనార్థము కృష్ణామండలమునఁ బర్యటించుటలో ముక్త్యాల ప్రభువులగు శ్రీ రాజావాసిరెడ్డి శ్రీ చంద్రమౌళీశ్వర ప్రసాద బహద్దరు జమీందారుగారి పుస్తక భాండాగారమున సమగ్రముగా నీ చారుచర్య వ్రాఁతప్రతిని జూచితిని. కాని, యందుఁగవికుల గోత్రాది వృత్తాంతమును దెల్పు (సీ. విద్వన్నుతుండు) అన్న పద్యములేదు. గ్రంథపాతములు వ్రాఁత తప్పులు నుండెను. ఆ గ్రంథగౌరవము నెఱిఁగి శ్రీ ముక్త్యాల ప్రభువులు తామే దానిని ముద్రింప నుత్సహించిరి. ప్రత్యంతరము కొఱకు వారింత కాలము ప్రతీక్షించినను దొరకదయ్యెను. కడకుఁ బ్రత్యంతరాపేక్ష వదలుకొని యెట్లో సంస్కరింపించి ముద్రింప నారంభించి యచ్చుచిత్తులను శ్రీవారు నాకడ కనిపిరి. ఆ సమకాలముననే యానుషంగికముగా నాంధ్రసాహిత్యపరిషత్తువారి లిఖిత గ్రంథపట్టికను (ముద్రితము)

నేను జూడఁ దటస్థించెను. అందు " వైద్యపద్యములు – మంత్రియప్ప" యని కానవచ్చెను. అది చారుచర్యయే యగునని నిర్ధారించుకొని పోయి పరికించి పరిషత్కార్యదర్శ్యన్యతములగు బ్రహ్మశ్రీ కే.వి. లక్ష్మణరావుగారి తోడ్పాటున నా వ్రాఁతప్రతిని దెచ్చుకొని నాకడనున్న యచ్చు చిత్తులతో సరిచూచితిని. ఈ వ్రాఁతప్రతిలో గడపటి పత్రము పోయినది చూడఁగా ముక్త్యాలప్రతిలో నేయే తప్పులున్నవో, యేయే గ్రంథపాతములు వ్రాఁతలోనే విడువఁబడినవో, యాయా తప్పులే యాయా గ్రంథపాతములే యిందును గానవచ్చెను. కవివంశాది వృత్తాంతము గల సీసపద్య మిందును లేదు. ఈ రెండు ప్రతులను నొక్కదేశ మందలివై యొక్కమాతృకనుండి యేర్పడిన పుత్త్రికలో వానివాని పరంపరలోనివో యయి యుండుననుకొన్నాఁడను. ప్రత్యంతరము దొరకినదన్న పరితోషమేగాని పరిషత్పుస్తకమువలనఁ దగినంత లాభము కలుగలేదు. తంజావూరులో దొరకిన పద్యములలోను బ్రబంధరత్నాకరములో నున్న పద్యములలోను గల పాఠభేదములు చూపితిని. కవికుల గోత్రాదిక మెఱిఁగించు సీసపద్యమును తంజాపురమున దొరకినదానిని జేర్చితిని. సంస్కృత గ్రంథమునుబట్టి కొన్ని తప్పులు దిద్దితిని. గ్రంథపాతములకుఁ జేయఁబడిన పూరణములకు గుర్తులుంచితిని. ఈ విధముగా యథాప్రజ్ఞము సరిపఱిచి ముద్రణార్థ మా యచ్చుచిత్తులను శ్రీవారి కనిపితిని.

శ్రీ ముక్త్యాలప్రభువులగు శ్రీరాజా వాసిరెడ్డి శ్రీ చంద్రమౌళీశ్వర ప్రసాదబహద్దరుగారు విద్యావినోదముచే బహుధనము వ్యయించి ముద్రాయంత్రమును నెలకొల్పి శ్రీకృష్ణ భారతాది బహు గ్రంథములను రచింపించుచు ముద్రింపించుచు భాషకు మహోపకృతి సేయుచున్నారు. లఘుతరమయినను బ్రాచీనతరమై యుపయుక్తాంశములతోనున్న ఈ చారుచర్యను శ్రీవారు ప్రకటించుట యెంతయుఁ బ్రశంసార్హము. వారి చల్లని చేతిప్రాపున మన యాంధ్రభాషాకన్య యింకను మంచి ప్రోపుఁబడసి వర్ధమానయగుఁగాక యని యర్థించుచున్నాను.

చెన్నపురి, వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి.
6–7–22.

శ్రీకాకుళ శ్రీహరిశతక పీఠిక

శ్రీకాకుళము కృష్ణా తీరమునఁ గల ప్రఖ్యాత పుణ్యక్షేత్రము. ఇది యిప్పుడు చల్లపల్లి జమీనులో నున్నది. ఆంధ్రవల్లభ కాకుళేశ్వర నామాంతరములు గల యంధ్రనాయకస్వామి యిక్కడ వెలసియున్న వేల్పు. ప్రాచీన కాలమున నీ శ్రీకాకుళ మంధ్రరాజులకు రాజధానిగా నుండెనని యిప్పటి చరిత్రకారులు కొందఱు వ్రాసియున్నారు. ఆ వ్రాఁత యంత ప్రామాణికముగాఁదోఁపదు. క్యాంబెలు దొరగా రింగ్లీషున వ్రాసిన తెలుఁగు గ్రామరును విశ్వసించి వారట్లువ్రాసిరి. అథర్వణాచార్యకృతముగాఁ ద్రిలింగ శబ్దానుశాసన మనుపేర నుపలబ్ధమయిన వ్యాకరణగ్రంథమందలి యీ క్రింది శ్లోకములు పైవారి వ్రాఁతలకాధారము. బ్రహ్మాండపురాణమందలి వట యీ శ్లోకములు :– "ఆంధ్రనాథోమహావిష్ణుర్నిశుంభ దనుజాపహః! పురా స్వాయంభువమనోః కాలే కలియుగే హరిః, కాకులే రాజవర్యస్య సుచంద్రస్య తనూభవః, ప్రాభవత్సర్వదేవైశ్చవేష్టితో లోకపూజితః శ్రీశైల కాళభీమేశ మహేంద్రనగ సంయుతమ్, ప్రాకారం తు మహత్కృత్వా త్రీణిద్వారాణి చాకరోత్, త్రిలోచన స్సన్మహేశ స్త్రిశూలం చ కరేధృతః, త్రిలింగ రూపేణ వసన్ త్రిద్వారేషు గణైర్వృతః, ఆంధ్రవిష్ణు స్సురయుతో దనుజేన నిశంభునా! యుద్ధ్వాత్రయోదశ యుగాన్ హత్వాతం రాక్షసోత్తమమ్, అవసత్తత్ర ఋషిభిర్యుతో గోదావరీతటే తత్కాల ప్రభృతి క్షేత్రం త్రిలింగమితి విశ్రుతమ్, తత్రత్యా స్తత్సమాలాపాస్తత్కాలీనాహ రేర్భవాః, కాలేన మహతాసర్వం తత్సమం స్వల్పబుద్ధిభిః అస్ఫుటేనోచ్చారి తాని తద్భవానీతి మే మతిః" ఇది ప్రామాణికమైన చరిత్రాంశము కాఁదగునో తగదో యర్థంపరికించిన వారికి గోచరింపకపోదు. ఈ కథ స్వాయంభువ మన్వంతరమందలి దట! విస్తరింపను.

ఈ నడుమ శ్రీకాకుళ క్షేత్ర మాహాత్మ్యమను సంస్కృత గ్రంథమొకటి ముద్రింపఁబడెను. అదియు బ్రహ్మాండపురాణాంతర్గతమే యని కలదు. ఈ శ్లోకము లందున్నవేమో అని పరిశీలించితిని గాని కానరాలేదు. అందలి కథాంశమునకును మీఁది శ్లోకముల కథాంశమునకును సంగతియే లేదు. అందు సుచంద్రాది వృత్తాంతము కానరాదు. ఇటీవల నచ్చునఁ దీర్పబడిన

యా స్థలమాహాత్మ్యమున గూడఁ గొన్ని కూర్పులు మార్పులు జరిగినవని తత్రత్యులు స్థలజ్ఞులు చెప్పుచున్నారు. నేనా ప్రాంతములం దాస్థలమాహాత్మ్యపు ప్రాఁతప్రతికయి వెదకితిని. కాని, దొరకినదికాదు. ఇప్పటికి నూఱేండ్లకుఁ బూర్వము వల్లభాభ్యుదయ మనుపేర నీ శ్రీకాకుళక్షేత్రమహాత్మ్యము ప్రబంధరూపమున దెలిఁగింపబడినది. అది యిప్పుడు దొరకియున్నది. ఆ తెలుఁగుప్రబంధము సంస్కృతగ్రంథమును బట్టి రచింపబడినదే. అతడును దనకు దొరికిన సంస్కృత గ్రంథము తార్మారుగా నున్నదని చెప్పుకొన్నాడు. అచ్చుపడిన యా సంస్కృతస్థలమాహాత్మ్యమునకును నీ తెలుఁగు గ్రంథమునకును బహుభేదము లున్నవి.

అచ్చుపడిన సంస్కృత గ్రంథమున నాంధ్రనాయకపదములనిష్పత్తిని గూర్చి యిట్లున్నది:– "యదయం చంద్రవంశీయై ర్నృపై ర్విష్ణు పరాయణైః, నియతం పాల్యతే దేశ స్తదయం చాంధ్ర నాయకః, అకారవాచ్యే న చ యద్విష్ణునాద్రియతే సదా, తదాంధ్రోభూదయం దేశ స్తదీశోప్యాంధ్ర నాయకః , ఆ మంగీకార మాచష్టే దృఙ్ ధాతుర్ధారణార్థకః, ఆ మిత్యధియతాయం యద్విష్ణు నాంధ్రస్త దుచ్యతే.... ఋషీనగస్త్య ముఖ్యాంస్తాన్ తోషయ న్భక్తవత్సలః అంగీకుర్వన్నధృతయం తమాంధ్రం పరిచక్షతే, ఆంధ్రాణా మిష్టదైవత్వాత్ స్వధృత్యాంధ్ర ఇతీరణాత్, ఆంధ్రాధి దైవీభూతత్వాత్ శ్రీ శోభూ దాంధ్రనాయకః , ఆంధ్రేషు మధ్యవర్తిత్వా దాంధ్రలోక శుభాశ్రయాత్, ఆంధ్ర సంసేవితత్వాచ్చ సోఽ య మాంధ్రేశ్వరోహరిః" ఇన్ని త్రోవలతోనున్న యీ నిష్పత్తులు నవీనము లేమోయని నాకు సంశయమగుచున్నది. ప్రాచీనకాలమున "అంధ్ర" పదమే కాని "ఆంధ్ర" పదమున్నట్టు కన్పట్టదు. శాసనము లందేమి ప్రాఁత వ్రాతలందేమి "యంధ్ర" పదమే కన్పట్టుచున్నది. "తయేతేంఽ ధ్రాః పులిందాః పుల్కసాః" అని వేదమందున్నదట! ఇక్కడ పదచ్ఛేదము "అంధ్రాః" అనియే యగును.

"శైవాని దైవతాన్యత్ర త్రీణి క్షేత్రాణి సంతి వై, శ్రీశైల కాలహస్త్యా ఖ్యద్రాక్షారామాభిధాన్యపి." ప్రాచీనులు శ్రీశైల కాళేశ్వర ద్రాక్షారామముల త్రిక్షేత్రములని చెప్పుచుండఁగా నిందుఁ గొందఱిటీవలివారు చెప్పుచున్న శ్రీశైల కాళహస్తి ద్రాక్షారామములు బేర్కొనబడినవి.

త్రిలింగ శబ్దానుశాసనోద్ధృత శ్లోకములకు, సంస్కృత స్థలపురాణము నకు, తెలుఁగు పద్యకావ్యమునకు సంగతి లేదంటిని. అట్టి దింకొకటి కూడ నున్నది. శ్రీనాథ కృతియే యని పెక్కురు నమ్ముచున్న క్రీడాభిరామ మను వీధి నాటకమున శ్రీకాకుళ క్షేత్రవర్ణన సందర్భమునఁగల పురాణ గాథ యొక విధముగా నున్నది. అందలి పద్యములివి :-

గీ. కారవేల్ల మతల్లికా కల్పవల్లి
కడుపు నిండారఁగాంచిన కొడుకుఁ గుఱ్ఱ
జారచోర మహాధూర్త చక్రవర్తి
దేవవేశ్యాభుజంగుండు తెలుఁగుభర్త

ఆ.వె. పసిడికోర వేఁడి పాలారగించినఁ
బుల్లసిలిన యధరపల్లవమున
విప్రకన్య చనపు వెలయించుచున్నాఁడు
విశ్వమునకుఁ గాకుళేశ్వరుండు.

ఉ. ఈరసమెత్తు వేదములు హ్రీ వహియించుఁ బురాణజాతముల్
సౌరభహీనమై నుపనిషత్తులు వెంబడు నాగమావళుల్
గారవ ముల్లసిల్ల సిరికాకుళనాథుడు నాగదేవభ
ట్టారకు నింటఁ బుట్టి ప్రకటంబగు వేడుక నాదరింపఁగన్."

ఇట్టి కథా ఘట్టము మీఁది గ్రంథములలోఁ గానరాదు. పురాణ గాథల విషయ మిట్లుండెను. శ్రీకాకుళ మొకప్పుడాంధ్ర రాజధానిగా నుండెననుటకు నమ్మఁదగిన యాధారము నాకేదియుఁ గానరాలేదు. ఇప్పుడక్కడ నించుమించుగా ముప్పది శిలాశాసనములు గలవు. వానియం దట్టి ప్రశంస కానరాదు. ప్రాచీన కాలమున నీ క్షేత్రము మహావైభవ మనుభవించినది. ఈ విషయము కొన్ని సంస్కృతాంధ్రగ్రంథములందును, శాసనములందును బ్రస్తావింపఁబడెను. కొన్నింటిని బేర్కొనెదను.

2

కేయూరబాహుచరిత్రమున :- " పాటించి కాకుళేశ్వరు తిరునాళ్లలో నర్థులకేటేట నర్థమిచ్చు" చ. నలువుగ గాకుళేశు తిరునాళుల లోపల

గుండమంత్రి నిర్మలమతిఁబెట్ట వేగమయి (?) మాడలు రత్నచయంబుఁ జల్లఁగా। నలవడు హేమవృష్టిక్రియ నర్థులు చాతకకోటిగాఁగ లోఁ। గలగొనరాలుముత్యములు గానఁబడున్ వడగండ్లకైవడిన్. ఈ గుండమంత్రి పొన్నూరి జేరువనున్న నందూరునం దున్నవాఁడు. వెలనాటి రాజగు రాజేంద్రచోడని మంత్రి.

భోజరాజీయమున- సీ॥ విలసితంబగు కృష్ణవేణ్ణ మలాపహారిణి భీమరథి నాథరిత్రియందుఁ। దనరు నదీత్రయాంతర్వేది యగు పావనక్షేత్రమున శోభనముల కెల్ల। ధర నివాసంబైన పెరుమగూరుపురంబునందు విద్వజ్జనానందమైన । జీవన స్థితిచేతఁ జెన్నొందు వంశకర్తృత్వ సంపత్తిఁ బ్రభుత్వమంది। నెమ్మిఁ బ్రత్యక్ష పరమపదమ్మనంగ । నొప్పు శ్రీకాకుళంబున కొడయఁడైన । యంధ్రవల్లభ హరిసేవ నలరుచుండు। బెక్కు విధముల ముమ్మడి తిక్కవిభుఁడు.

భోజరాజీయ కర్త యనంతామాత్యుని తండ్రి యీఁతడు. ఇందుఁ బేర్కొనఁ బడిన పెరుమగూ రిప్పుడు నున్నది. కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులుగారీ పద్యము నుదాహరించి శ్రీకాకుళము నాంధ్రవల్లభుని (తెలుఁగు రాయని) అగు పరిపాలనకాలము స్పష్టపడుచున్నదని కవుల చరిత్రమున దొలుత వ్రాసిరి. ఇప్పటి కొత్త కూర్పునందు పూర్వపువ్రాతను బూర్తిగా దిద్దుకొన నొల్లక యటునిటుగాకుండ నించుక సవరించినారు.

క్రీడాభిరామమున- స్రగ్ధర - గరుడ స్తంభ ప్రతిష్ఠాకలన మొదలుగాఁ గల్పమంత్రోక్త పుష్పాధ్వర పర్యంతంబు కృష్ణాతటిని తటమునన్ ద్వాదశక్రోశ ధాత్రీ పరివేషాభ్యంతర శ్రీపరమపదమునన్ బర్వకాలంబునందుం.... భగవదనుమతిం బాపముల్ గాకయుండున్- ఇందు శ్రీకాకుళక్షేత్రము చుట్టుకొలత పండెండ్రు క్రోశములని యున్నది. ఈ గ్రంథమున శ్రీకాకుళ ప్రస్తావము మఱికొంత కలదు. ఉదాహరింపరానిది.

శ్రీకాకుళేస్తవే -

శ్లో. భావస్స్యాక్షా జ్జలధి దుహితుర్భావనా యోగ భాజాం కళ్యాణానా

మహమహమికా కాంక్షితం వేదనాద్యైః, సౌభాగ్యస్య ప్రథమ గణనా సన్నివేశః
కృపాయాః పారే కృష్ణం వసతి భగవాన్ పావనః కాకుళేశః.

ఈ స్తోత్రమును రచియించిన వరదదేశికుఁడు విశిష్టాద్వైత ప్రవర్తక ప్రవరులగు వేదాంతదేశికుల కుమారుఁడు. ఈయన శ్రీకాకుళేశ్వరుని దర్శించి పై స్తోత్రము రచించియున్నాఁడు.

శ్రీకృష్ణదేవరాయఁడు కళింగదేశ విజిగీషను దండువెడలి విజయవాడలోఁ గొంతకాలముండెను. అప్పుడు శ్రీకాకుళక్షేత్రము వచ్చి యాంధ్రనాయకస్వామి కైంకర్యము జరిపి శాసనమొకట చెక్కించినాఁడు. ఆ శాసన మిది- హరేర్లీలా వరాహస్య దంష్ట్రా దండ స్సపాతునః । హేమాద్రి కలశాయత్ర ధాత్రీ ఛత్రశ్రియం దధౌ॥ స్వస్తిశ్రీ విజయాభ్యుదయ శాలివాహన శక వర్షంబులు ౧౪౪౦ అగు నేటి బహుధాన్య నామ సం॥ ఫాల్గుణ శుద్ధ ౧౧ శుక్రవారం శ్రీకాకుళపు తెలుంగురాయలకు శ్రీమన్మహారాజాధిరాజ రాజపరమేశ్వర శ్రీ వీరప్రతాప కృష్ణదేవ మహారాయలుంగారు దణ్ణం సమర్పించి యిచ్చిన ధర్మశాసనము. స్వామిని కుంభసంక్రమణ పుణ్యకాలమందున దర్శించి కొండపల్లిసీమకుం జేరి వచ్చిన దేవరపుంగోట స్థలంలోపలి యేర్లగడ్డ గ్రామం ౧న్ని మేడూరు స్థలం లోపలి లంకపల్లి గ్రామం ౧న్ని శ్రీకాకుళానను స్వామి ప్రతిగ్రహలబ్ధమయిన సత్రాలభూమి తోటలు, నిత్యావసరాలు, శ్రీరామానుజ కూటము, ద్వాదశులు, సహితమయిన భూమిన్ని, కొత్తలంక, చింతల్లంక, ఉండ్రపలంక, పిరాట్లంక, పురుగుడులంక, క్రోసూరు, నంజెల్లి వచ్చిన కంభాల దొడ్డిన్ని, కొండవీటి సీమలోని పెదగాడివట్టున్ను, వినికొండ సీమలోని కారుమంచిన్నీ, స్వామిసన్నిధిని ధారాపూర్వకముగాను స్వామి నిత్య నైవేద్యాలకున్ను అంగరంగ వైభవాలకున్ను యెడ మడవక జరుగుటకై శ్రీకాకుళుని తెలుంగు వల్లభునికి సమర్పిస్తిమి గనుక ఆ చంద్రార్క స్థాయిగాను అవధరించేది. స్వదత్తాద్ద్విగుణం (ఇట్టిది కొంత) ఈ అయిదు గ్రామాదులున్ను శ్రీ వల్లభునికి సమర్పించి యీ అయిదు గ్రామాదులలో యిందువల్లను వచ్చిన నిత్య నైవేద్యం కట్టడి దద్ధోజనం పళ్యాలు ౪. అలంకార ప్రసాదం పళ్యాలు ౪ అప్పాలు ౨౬ పళ్లెం ౧కి అతి రసాలు పళ్లెం ౧ వడల పళ్లెం ౧. ఇడ్డెనకుడుముల పళ్లెం ౧. పప్పుకూరలు నెయ్యిపచ్చళ్లు..... ఆరగించే పళ్యాలు ౬౦న్ని ఆనవ్రాల ప్రసాద పళ్యాలు ౨ వెరశి ఆరగించే పళ్యాలు ౭౪ ఇంటికి పళ్లెంవారి అమృతపడిని.

ఈ శాసనమునఁ బేర్కొనఁబడిన యేకాదశీతిథియే, యాముక్త మాల్యద రచియింప నాంధ్రనాయక స్వామి కృష్ణరాయలను బ్రబోధించిన యేకాదశీదినముగా మనము తలంపఁదగును. కే.వి లక్ష్మణరావుగా రీ విషయమును పరిషత్పత్రికలో వ్రాసియున్నారు.

శ్రీకృష్ణరాయలవారి యాస్థాన విద్వాంసుఁడును బహుగ్రంథకర్త యునగు లొల్ల లక్ష్మీధర పండితుఁ డొక శాసనమున నీ శ్రీకాకుళాంధ్ర నాయకస్వామి నిట్లు స్తుతియించినాఁడు.

శ్లో॥ ఉరసి నిహితలక్ష్మీ బాహువల్లీయుగేన
స్వకరమేకీకృత్య కేళీవినోదే
కువలయదళదామా నద్ధమందారమాలాం
దధదివ వితనోతు శ్రీకలాం కాకులేశః

ఈ లక్ష్మీధరపండితుని వంశమువా రిప్పటికిని శ్రీకాకుళక్షేత్రము దగ్గఱనే కృష్ణ కద్దరినిగల వెల్లటూరునం దున్నారు.

శ్రీకృష్ణదేవరాయల వారి నాఁటి వఱకు నీ శ్రీకాకుళక్షేత్రము మహోన్నతదశ నందియున్నది. ఆంధ్రనాయకస్వామి నిత్య కైంకర్యములకు వార్షికోత్సవములకును ననేకగ్రామములు చెల్లుచుండినవి. అనర్ఘరత్నాభరణము లనేకము లీ స్వామికి సమర్పితము లయినట్టు శాసనము లందుఁ దెలియుచున్నది. పద్య రూపమున నున్న శాసన మొక్కటి.

చ॥ వరశకరాజవర్షములు వార్ధివిలోచన విశ్వసంఖ్యలం౹ బరగు స్వభానువత్సరము భాసిలు చైత్రము పౌర్ణమాసియం౹ దురుతర భక్తి బల్లనృపుఁ డుబ్బుల కాకుళ తెల్గురాయలం । దిరముగఁ గాంచి కా, న్కయని దేవరకిచ్చె దెలుంగు పాలెమున్.

గీ॥ తెల్గురాయని కళ్యాణ తిరుమహోత్సవాదులకుఁ దెల్గురాయల వారి పేర౹ గల్గు పాలెంబు నిచ్చెఁదా ఘనత మీఱ సర్వకర పరిహారమై శాశ్వతముగ.

గీ॥ దీని నెవ్వఁడు కాపాడుఁ దేజముగను? స్వామి తిరునాళ్లు సాగించు వారలకును। మొక్కులిడి వారి పాదముల్మోదమునను, శిరముననుదాల్తువారల శిష్యజనుఁడ।

క॥ ఈ ధర్మమెవ్వఁడేనియుఁ। గాదని సాగింపకున్న కఠినుండయినన్। మాధవ పదముల దప్పు న ।రాధముఁ డాశమనుపురికి నరుగుచు నుండున్

స్వస్తిశ్రీ శకవర్షంబులు ౧౩౨౪ అగు నేటి స్వభాను నామ సంవత్సర చైత్ర శు. పౌర్ణమీ గురువారంనాడు స్వస్తి సమస్తగుణ గణాలంకార శ్రీమదన్న మాంబాదయ సుపుత్రులయిన బల్లమహారాజ శ్రీమత్కాకుళ తెలుంగు రాయలకు తిరుకళ్యాణ మహోత్సవార్థమయి దేవర స్వనామాభిధేయంబైన తెల్గురాయని పాలెము ఆచంద్రార్కస్థాయిగాను ధారాపూర్వకం చేసి యిస్తిమి గనుక యిందుల స్థానాధిపతులు సాగించంగలవారు.

కంచర్ల శరభన కవి రచియించిన యధ్యాత్మరామాయణమున నీ శ్రీకాకుళక్షేత్ర ప్రశంస కలదు. శా॥౧౩౬౧ కాలమున వీర ప్రతాపరాయల పేర, శ్రీకాకుళాంధ్ర నాయకునికి పండ్రెండు పుట్ల విత్తనాల వట్టుభూమి దానము చేయబడిన ట్లందుఁగలదు.

శ్రీకృష్ణరాయల యనంతరము, శ్రీకాకుళ క్షేత్రము మిక్కిలి తార్మారయినట్లు తెలియుచున్నది. గ్రామసన్నివేశము కొంత కృష్ణామహానదీ ప్రవాహపతితమయినది. ఇప్పుడున్న యాంధ్ర నాయకస్వామి దేవాలయము ప్రాచీన మయినదిగాఁ దోఁపదు. ప్రాచీన దేవాలయము కృష్ణాప్రవాహ పతితము కాఁగాఁ దర్వాత నిప్పటి దేవాలయము కట్టబడినట్టు గోచరించుచున్నది. ఏలనగా, పండ్రెండు పదుమూఁడు శతాబ్దులలోఁ జెక్కఁ బడిన శాసనములు గల రాళ్లు కొన్ని యిప్పటి దేవాలయము కట్టడము గోడలోఁ బడియున్నవి. ఇప్పుడున్న యాలయము ప్రాచీనమే యగునాడు శాసనముల కీ స్థితి తటస్థింపదుగదా! నూట యిర్వదేండ్లక్రిందట నీ శ్రీకాకుళక్షేత్రము ప్రాచీన వైభవము చెడి, తిరునాళ్లు జరుగక, నిత్యోత్సవమలకుఁ గూడ నభావము తటస్థించి యుండఁగా, కాసుల పుల్లంరాజు (పురుషోత్తమ కవి) యను దిట్టడగు బట్టు రాజు నిందాస్తుతితో నిప్పుడు సుప్రఖ్యాత మయియున్న 'శ్రీకాకుళాంధ్రదేవ' శతకము రచియించినాఁడు.

శ్రీకాకుళ శ్రీహరీ యను మకుటముగల శతకమొకటి ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకశాలలో నున్నది. వల్లభాభ్యుదయ మను పేరు గల స్థలమాహాత్మ్యపు దెలుగు ప్రబంధమొకటి యున్నది. ఇవిగాక కొన్ని సంస్కృత భాణములలో గూడ నీ శ్రీకాకుళక్షేత్ర ప్రశంస కలదు.

పదుమూడు పదునాల్గవ శతాబ్దులలో నీ స్వామిపేరు పెట్టుకొన్న ప్రఖ్యాత రాజపురుషులు కొందఱు ఎఱుగవచ్చుచున్నారు. శ్రీనాథునికిఁ గస్తూరి యొసఁగుచున్న తెలుంగురాయఁడును రామగిరిరాజు తెలుగురాయఁడును మొదలగువారు ఇప్పటికిని తెనగన్న, తెలగయ్య అను విధమున బెట్టబడు చుండెడి పేళ్లీ శ్రీకాకుళపు తెలుగురాయని పేరును బట్టి పారంపర్యముగా వచ్చుచున్నవే యని నా తలంపు.

ఈ శ్రీకాకుళస్వామి కిట్లు ఆంధ్రవల్లభుఁడని తెలుగురాయఁడని పేళ్లుండుటలో నాంధ్రదేశముతోను నాంధ్రభాషతోను సంబంధవిశేష ముండఁ దగును. ఇప్పుడక్కడనున్న శిలాశాసనము లన్నియును ముద్రితములై వెల్లడి యగునేని మఱికొన్ని విశేష విషయము లేవేని బయల్పడఁ గలవేమో! గవర్నమెంటు వారీ శాసనములను త్వరలో వెల్లడింపనున్నారు.

మ॥ కలలోఁ గన్పడి కృష్ణరాయ విభుచేఁ
గబ్బంబు చెప్పించెఁ బే
ర్వెలయన్ మున్నొకనాఁటి సేవగొనియా
శ్రీకాకుళాంధ్రేశ్వరుం
డలరంగా నిపు డంకినీణ్ణృపతి సే
యంబూను నిత్యోత్సవా
కలనన్ దా నిఁకనెన్ని సన్నుత కృతుల్
కావింపఁగాఁ జేయునో!

(1921. దుర్మతి, మాఘ శు॥ ౮ బ॥ ౧౪ , శనివారం ఆంధ్రపత్రిక సారస్వతానుబంధము లందు ప్రకటింపబడిన ఈ రెండు వ్యాసముల విషయమే కొంత సంగ్రహింపబడి భగవద్ధ్యాన ముక్తావళీ శ్రీకాకుళ శ్రీహరి శతకములకు పీఠికగా 1923లో కూర్పబడినది- ప్రకాశకులు)

భగవదజ్జుకము

తొడిమ

భగవదజ్జుక ప్రహసన పుష్పమున పరిమళము గొనువా రీ తొడిమతో దానిఁ బరిగ్రహింతురు గాక!

గ్రంథకర్త

భగవదజ్జుకమని పేరుగల యీ ప్రహసనమునకుఁ గర్తయెవ్వరో గుర్తించుటకు మూలగ్రంథమున నాధారము గానరాదు. కాని, దాని వ్యాఖ్యాత (పూర్ణసరస్వతి కావచ్చును. ఈయన మేఘసందేశ, మాలతీ మాధవాదులకును వ్యాఖ్యాత) మూలగ్రంథకర్త బోధాయనుఁడని పేర్కొన్నాఁడు. వ్యాఖ్యారంభమున,–

శ్లో. బోధాయనకవిరచితే విఖ్యాతే భగవదజ్జుకాభిహితే,
అభినేయేఽతిగభీరే విశదా నధునా కరోమి గ్రంథార్థాన్.
అంతమున,

శ్లో. ఇతి ప్రహసనాభిఖ్యే పూర్వనాట్యని బంధనే,
హాస్యగ్రాహిత తత్త్వార్థే టీకా దిక్తత్త్వదర్శినీ.

శ్లో. యశ్చాసౌ భవభూతిసూక్తిజలధే రర్థౌఘ యాదోగణ
ప్రక్షోభోత్థితభీతిభంజనకరీం వ్యాఖ్యాతరీం నిర్మమే;
తేనేయం విషమేతివృత్తగహనే బౌధాయనీయే పున
ర్నాట్యే గర్భితశాస్త్ర జృంభితవచోగంభీరగుంభే కృతా.

ఒక మూలగ్రంథము ప్రతిలో నిది కలదు :

శ్లో. బోధాయనకవిరచితం బోధాయతనం విముక్తి శాస్త్రాణామ్;
ప్రహసనరత్నం ప్రత్నం భవతు ముదే భగవదజ్జుకీయం వః,

వరరుచి పాణిన్యాదులగు మునులు కొందఱు శాస్త్రకారులేకాక కావ్యకర్తలు గూడ నయియుండిరి. వారినిఁ బ్రాచీన కవులు కవులనుగా స్తుతించిరి. వారి గ్రంథములనుండి కొన్ని శ్లోకములనుగూడఁ బ్రాచీనాలంకారికు లలంకార గ్రంథములం దుదాహరించిరి. వారి

గ్రంథములును గొన్ని యిప్పుడు దొరకియున్నవి. బోధాయన మహర్షి కూడ నట్లు కావ్యకర్తయై యుండవచ్చును. మహర్షి యగు బోధాయనుఁడిట్టి ప్రహసనము రచించెననుట ప్రత్యయితవ్యము గాదని కొందఱందురు. వరరుచి రచియించిన యుభయాభిసారికను వా రరయఁదగుదురు. శ్యామిలకుఁడు పాదతాడితకమం దిట్లు చెప్పినాఁడు :

శ్లో. న ప్రాప్నువంతి యతయో రుదితేన మోక్షం
స్వర్గాయతిం న పరిహాసకథా రుణద్ధి;
తస్మా త్ప్రతీత మనసా హసితవ్యమేవ
వృత్తిం బుధేన ఖలు కౌరుకుచీం(?) విహాయ.

(యతులై యేడ్చుచుఁ గూర్చున్నందువలన మోక్షమురాదు. పరిహాసకథ స్వర్గలాభమును జెడఁగొట్టదు. ప్రాజ్ఞుఁడు కచకుచాదులపై నభిరుచిని జెందరాదుగాని హసించుచునే యుండవలెను.)

శ్రీరామానుజులవారు తమ బ్రహ్మసూత్ర భాష్యమునకు మూలకల్పమని పేర్కొన్న బ్రహ్మసూత్రవృత్తిని (ఇది యిప్పుడు కానరాదు) రచించిన బోధాయన మహర్షియు, గృహ్యసూత్రాది కర్తయగు బోధాయన మహర్షియు (ఇద్దఱు నొక్కరగుదురో కారో!) మనయెఱుక కందియున్నారు. విష్ణుపారమ్యమును, బ్రపత్తి ప్రాధాన్యమును, జెప్పు రామానుజ మతమునకు మూలాధారమయిన యా బ్రహ్మసూత్రవృత్తిని రచించిన బోధాయనుఁడీ ప్రహసనకర్తయగు ననుట యొప్పిదముగా నాకుఁదోఁపదు. ఈ ప్రహసనమున "త్వాం పాతు..... రుద్రస్య సదర్చితః పాదః" అని నాందియున్నది; యోగదర్శనమునకుఁ బ్రాముఖ్యము ప్రతిపాదితమయినది; విశిష్టాద్వైత సిద్ధాంత వాసనకూడఁ గానరాదు. కల్పసూత్రకారుఁడు గూడ నీ గ్రంథకారుఁడు గాఁగూడదనియే నాతలఁపు. ఆయన ప్రతిపాదించు శాంతికపౌష్టిక శ్రౌతకర్మ ప్రాధాన్య మిందుఁ గానరాదు.

ప్రాచీన కవులు కొందఱు బోధాయనునిఁ గూడఁ గవిగాఁ బ్రస్తుతించిరి. రఘువీరచరితమను నాటకమును రచించిన సుకుమారకవి తన నాటక ప్రస్తావనలోను

శ్లో“. యైర్బోధాయనసూక్తి పుష్పకలికాః కర్ణావతంసీకృతా
యేషాం బిల్హణ సూక్తిమౌక్తికసరాః కంఠా నలంకుర్వతే;
మాధుర్యైకభువాం మురారివచసామాస్వాదియైస్స్వాదిమా
సంతుష్యంతి తయేవ నూతనసుధా వేణీషు వాణీషు నః.

నాసికేతోపాఖ్యానము రచియించిన దగ్గుఁబల్లి దుగ్గన కవి (శ్రీనాథుని బావమఱఁది) గ్రంథావతరణికలోను,

సీ. ప్రణుతింతుఁ బన్నగరాజ వాల్మీకి స
త్యవతీతనూజ బోధాయనులను
ప్రార్థింతు దిఙ్నాగ రాజశేఖర కాళి
దాస సౌమిల్లిక భాసకులను.”

అని వినుతించిరి. ఈ బోధాయనుఁడు బ్రహ్మసూత్ర వృత్తికారుఁడును గల్పసూత్రాదికారుఁడునుగాక వేఱొకఁడేనిఁ గావచ్చును.

గ్రంథప్రాచీనత

రేచర్ల సింగభూపాలుఁడు రసార్ణవసుధాకరమున నీ భగవదజ్జుక ప్రహసనమును బేర్కొన్నాఁడు. [1] ఆ రేచర్ల సింగభూపతి పదునాల్గవ శతాబ్దివాఁడు. గావున నీ గ్రంథమంతకు బ్రాచీనమనుట యొక విశేషముగాదు. క్రీ.శ. 600లో నున్న మహేంద్ర విక్రమవర్మ యను పల్లవరాజు చెక్కించిన మామండూరు శిలాశాసనమున నీ భగవదజ్జుకము పేరున్నది. ఆ

1. శుద్ధం కీర్ణం వైకృతం చ తచ్చ ప్రహసనం త్రిధా; శుద్ధం శ్రోత్రియ శాఖాదే ర్వేషభాషాది సంయుతమ్. చేటచేటీజనవ్యాప్తం తల్లక్ష్యం తు నిరూప్యతామ్; ఆనందకోశ ప్రముఖం తథా భగవదజ్జుకమ్, కీర్ణంతు సర్వైర్వీధ్యంగై స్సంకీర్ణం ధూర్తసంకులమ్, తస్యోదాహరణం జ్ఞేయంబృహత్సౌభద్రకాదికమ్, యచ్చేదం కాముకాదీనాం వేషభాషాది సంగతైః, షండతాపస వృద్ధా ద్యైర్యుతం తద్వైకృతంభవేత్, కలికేళీప్రహసన ప్రముఖం తదుదాహృతమ్. ఈ శ్లోకములిటీవల ననంత శయనగ్రంథమాలలో ముద్రితమయిన నాగరీలిపి గ్రంథమందు చేరలేదు. పూర్వము శ్రీ వేంకటగిరి రాజాగారిచే ముద్రితమైన తెలుఁగులిపి గ్రంథమందుఁ గలవు.

గొప్పశిలాశాసన మిప్పుడు శిథిలమై యక్కడక్కడ కొంతకొంత మాత్రమే చదువఁ దగినదిగా నున్నది. [1]

ఈ మహేంద్రవిక్రమవర్మ విద్యావిశారదుఁడు. కిరాతార్జునీయకారుఁడగు భారవికవి యీయన యాస్థానమున నుండెను. [2] ఈ రాజు స్వయము మత్తవిలాసమని యొక ప్రహసనమును గూడ రచియించినాఁడు. అది యీనడుమ దొరకినది. ముద్రితమైనది. శిలాశాసనమున దానిపేరుగూడఁ గలదు మత్తవిలాసముతో పాటు దీనిఁగూడ నా మహేంద్రవిక్రమవర్మయే రచించియుండవచ్చునేమో యని యూహించుటకు, వ్యాఖ్యాత బోధాయనకృతమనుట, యితరకవులు బోధాయనుఁగవినిగాఁ బ్రస్తుతించుట, వేఱొక బోధాయన కవికృతియెఱుఁగ రాకుండుట, కొంతబాధకమయినను, నారెండు ప్రహసనము లందును రచనాసామ్యముండుట కొంతసాధకమగుచున్నది. భగవదజ్జుకము పరిహసించునట్టే మత్తవిలాసముగూడ బౌద్ధమతమును బరిహసించుచున్నది. భగవదజ్జుక మందున్న వాక్యములే కొన్ని మత్తవిలాసమందు నున్నవి కాని, మత్తవిలాసము భగవదజ్జుకమంత ప్రౌఢముగా లేదు. ప్రాచీనమగు భగవదజ్జుకమును మహేంద్రవిక్రమవర్మ మత్తవిలాసమందనుకరించెనేమో! మామండూరు శాసనము స్పష్టముగా గుర్తింపఁదగియుండె నేని యనుమానములకు నపోహములకు నవకాశము లేకుండెడిది.

కర్త బోధాయనుఁడో, మహేంద్రవిక్రమవర్మయో, మఱొకఁడో యెవ్వరయినను, క్రీ.శ. 600కుఁ దర్వాతివాఁడు మాత్రము కాఁడని మామండూరుశాసనమిప్పుడు గూడఁ బేరెత్తి చెప్పుచున్నది.

గ్రంథార్థము

ప్రహసనమనగానే పాఠకులు సాధారణముగా మన తెనుఁగు దేశమునఁ బ్రకటితమైయున్న లంబోదరప్రహసనమును స్మరించి దానివలె

1. సౌత్ ఇండియన్ ఇన్‌స్క్రిప్షన్స్ వాల్యూము IV చూ.
2. దండి రచితమగు అవంతిసుందరీకథను జూడఁదగును. ఈ గ్రంథమును శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు ప్రకటించుచున్నారు.

నిదికూడఁదుచ్ఛమును జుగుప్సితమును నగు బందుబూతుపరిహాసముతో నిండియుండునని రోఁత చెందుదురేమోగదాయని భీతిచెందుచున్నాను. ఇది యట్టిదిగాదు ఇందుఁ గల హాస్యము విందుగూర్చునది. ఆ హాస్యముగూడ నాపాతహృద్యమేకాక యాలోచనామృతమునై యధ్యాత్మతత్త్వబోధక మగుచున్నది. హాస్యచ్ఛలమున నధ్యాత్మ తత్త్వమును బోధించుటలోఁ గవి యిం దసాధారణ చాతుర్యమును జూపినాఁడు. వ్యాఖ్యాత యీ ప్రహసనమునఁ బ్రత్యక్షరము యోగదర్శనపరముగా నంతరార్థముఁ జెప్పుచు వ్యాఖ్యరచించి నాఁడు. ఆయన చెప్పిన యంతరార్థమితీరిట్టిది :-

శ్లో. అస్మిన్ నాట్యరసే నిసర్గగహనే యోగీంద్రశిష్యా వుభా
వాత్మానౌ పరజీవభేదకథితా వన్యా తథై వాజ్జుకా;
మూలాధార సముద్గతా ససుషిరా నాడీ సుషుమ్నా, పరే
చేట్యౌ చోభయ పార్శ్వగే ససుషిరే నాడ్యా విడాపింగళే.

శ్లో. అవిద్యా గణికా మాతా మోహో రామిలకో మతః
వైద్యో హి కల్ప సంకల్పౌ కాలస్తు యమ పూరుషః
ఏవం ప్రేక్షామయం యోగం యుంజన్నర్తకతాపసః
ప్రత్యంచ మచ్యుతం సద్య స్సాక్షాత్కృత్య సుఖీ భవేత్.

వ్యంగ్యమయిన యీయంతరార్థముమాట యెట్లున్నను వాచ్యమయిన బాహ్యార్థమందే బహుధర్మము లిందుఁ బ్రతిపాదితము లయినవి: ఫలాభిసంధిలేక చేయుకర్మము బంధకముగామి, అంతరాత్మ కర్మాత్మల (పరమాత్మ జీవాత్మల) విభేదము, భోగాస్థైర్యము, ప్రామాణ్యపరిజ్ఞానము, అధ్యయనావశ్యకత, సంగరాహిత్యము, యోగప్రశంస, స్వధర్మజిజ్ఞాస, పరధర్మజిహాస మొదలగునవి.

పయిఁ బేర్కొన్నవానికంటె నీ ప్రహసనమున నింకొక పరమ ప్రయోజనము గలదు. క్రీ. యేడవశతాబ్దికిఁ బూర్వకాలమున భరతఖండమున బౌద్ధమతమునకుఁ బ్రాభవము హెచ్చుగానుండెను. ప్రత్యక్షానుమానములను మాత్రమే ప్రమాణముగా నంగీకరించుచు భూతదయనే పరమార్థముగాఁ జెప్పుచునున్న బౌద్ధసిద్ధాంతములు తేటగా లోకమునఁ బాటికెక్కుచుండెను.

శబ్దమునుగూడఁ బ్రమాణముగా నంగీకరించి యప్రత్యక్షవిషయముల నందుండి సాధించుచున్న దర్శన మతముల కప్పుడు తళ్లువచ్చెను. ఇప్పటి కేఁబది యేండ్లకు ముందు క్రీస్తు మతమువారి బోధలు. చర్చులు మొదలగునవి భారతీయుల కెంత వలపుగొలుపునవిగా నుండి యెంతవ్యాప్తి చెందెనో, యా కాలమున బుద్ధమతమువారి బోధలు, స్తూపములు సంఘములు గూడ, నంత వలపు గొలుపునవిగా నుండి యంతవ్యాప్తి చెందెను. బౌద్ధమతమును నిర్మూలించుటకయి యాస్తికు లనఁబరగిన వైదికమతములవా రప్పుడు బహుగ్రంథముల రచించిరి; శబ్దప్రమాణ మంగీకరింపనివారిని నాస్తికులని గర్హించిరి; తర్కము లందు దించి యోడించిరి. ఏమిచేసినను నెనిమిదవ శతాబ్దిలో శంకరు లుదయించి యద్వైతసిద్ధాంతమును రాద్ధాంత పఱుచు నంతదాఁక బౌద్ధమతమునకు నిజముగా బలము క్రుంగలేదు, బౌద్ధమతప్రచారమును భంగపఱుచుటకై యాకాలమున నీ ప్రహసన రచన మావశ్యకమయినది. ఇందు శాండిల్యుఁడను శిష్యుఁడు బౌద్ధమత వ్యామోహమునఁబడి చెడినవాఁడు. అప్రత్యక్షముల నాతఁడు నమ్మఁడు; శబ్ద ప్రమాణమును విశ్వసింపఁడు; వేళకు భోజనముఁ జూచుకొనుచు; అప్రయోజకమయిన యనుతాపముఁ జూపుచుభూతదయ యని యుసురుడుగుచున్న వేశ్య నుపచరింపఁ బోవును; తగదన్న యాచార్యునిఁ దెగఁదిట్టును. వెంగలితనము నిట్లు వెల్లడించుచున్న శిష్యునిఁ బరివ్రాజకుఁ డెంతయు శాంతుఁడై చక్కదిద్దెను. ఈ ప్రహసనముఁ బ్రయోగించునప్పుడు చూచినఁగాని లేక చదివినను గాని బౌద్ధమతమునెడఁబెడమొగము పెట్టనివారుండరు. కవి యిందు బౌద్ధమతము నంత సక్కఁగా వెక్కిరించి నాఁడు. ఆ కాలమున నీ ప్రహసనము బౌద్ధమతవ్యాప్తిని గొంత పడఁ గొట్టియు నుండును. ఈ ప్రహసనమందు యోగదర్శనము పరమార్థ సాధకముగా నిరూపింపఁబడినది; మహేశ్వరాదులు యోగాచార్యులు స్మరింపఁబడిరి. శంకరాద్వైత మాకాలమునకు జన్మింపనే లేదు. ఇందు "అష్టౌ ప్రకృతయః" - ఇత్యాదిగా సాంఖ్యదర్శనముగా నొకవాక్యమును, "అదిణ్ణాదాణాదో " ఇత్యాదిగా బౌద్ధపిటకపుస్తకములలోనిదిగా నొక వాక్యమును గానవచ్చుచున్నవి. కపిలముని సాంఖ్యసూత్రములలోఁగాని యీశ్వరకృష్ణుని సాంఖ్య సప్తతిలోఁగాని మొదటివాక్యము కానరాదు. అది యేగ్రంథములోనిదో నే నెఱుఁగఁజాలనయితిని. ఈ వాక్యముగల గ్రంథమేదో

నాకాలమందుండి యిప్పు దంతరించెనేమో! రెండవది బౌద్ధపిటక పుస్తకములలోఁ గలదట. “ అదత్తాదానా ద్విరమణం శిక్షాపదం, ప్రాణాతిపాతాద్విరమణం శిక్షాపదం, ముథావాదా ద్విరమణం శిక్షాపదం, అబ్రహ్మచర్యా ద్విరమణం శిక్షాపదం, అకాలభోజనా ద్విరమణం శిక్షాపదం, అస్మాకం; బుద్ధం, ధర్మం, సంఘం, శరణం గచ్ఛామి.” ప్రాకృతమూలమున కిది సంస్కృతచ్ఛాయ. “మాకు పరవిత్తాపహరణమునుండి తప్పుకొనుట యభ్యసింపవలసినది; ప్రాణి హింస నుండి తప్పుకొనుట యభ్యసింపవలసినది; అసత్యోక్తి నుండి తప్పుకొనుట యభ్యసింపవలసినది; అబ్రహ్మచర్యము నుండి తప్పుకొనుట యభ్యసింప వలసినది; అకాలభోజనము నుండి తప్పుకొనుట యభ్యసింపవలసినది; నేను బుద్ధదేవుని శరణము చొచ్చెదను; బౌద్ధధర్మమును శరణముచొచ్చెదను; బౌద్ధసంఘమును శరణము చొచ్చెదను.” మొదటి యైదింటికిఁ బంచ శిక్షాపదములని కడపటి మూఁడింటికి శరణత్రయమని వెరసి యెన్మిదింటికి నార్యాష్టాంగములని బౌద్ధులలో వ్యవహారమట.

‘ రోమాంచోముఖశోషశ్చ’ ఇత్యాదిగా నిందుదాహృతమయిన శ్లోకము చరక సుశ్రుతాదులలోఁ గలదేమో గుర్తింపఁజాలనయితిని. ఆ కాలమునఁ గూడ నపండితులు చేతఁగాని వైద్యముఁ జేయుచుండుట నిందుఁగల వైద్యహాస్యము తెలుపుచున్నది.

పరివ్రాజకుఁడు వేశ్యాశరీరమునఁ బ్రవేశించి కొంతవింత నడపు చుండఁగా వింతపై వింత యన్నట్లు పరివ్రాజక శరీరమున వేశ్యాప్రాణములను యమపురుషుఁడు ప్రవేశపెట్టెను. తన శరీరమున వేశ్యాప్రాణములకుఁ బ్రవేశము కల్గునని పరివ్రాజకుఁడు ముందెఱుఁగఁడు. అది జరిగిన తర్వాత వేశ్యాశరీరమందుఁగల పరివ్రాజకుఁడు భాషింపనే లేదు. ఆశ్చర్యము చెంది యాలోచించుచున్నాఁడు. శాండిల్యుఁడును ఆలోచనాంబుధిలో మునిఁగినాఁ డు. కవి యిక్కడ కడునేర్పు చూపినాఁడు.

కథాస్థానము

అజ్జుక ప్రశ్నింపఁగాఁ జేటి ‘బావ ఇదుగో వస్తున్నానని చెప్పి నగరంలోకే వెళ్లాడు.’ అన్నది వ్యాఖ్యాత యిక్కడ నగరమనఁగా ‘పాటలీపుత్ర’మని

వ్యాఖ్యచేసినాఁడు. అది యుక్తమే. యమపురుషుడు యమలోకము దారిని బేర్కొనుటలో గంగ నుండి యుపక్రమించి దక్షిణముగానున్న నదీనగ నగరాదులను జెప్పినాఁడు. కావునఁ గథాస్థానము గంగకావల నుండవలసినదే కదా!

తెలుగుచేఁత

ఈ ప్రహసనము ప్రాకృత బహుళము. ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకశాలలో విచ్ఛాయముగాఁ దప్పులతో దీని వ్రాఁతప్రతి యొకటి కలదు. దానిఁజూచి వ్రాసికొని యెట్లో నేను దెలిఁగించితిని. కాని కొన్ని చోట్లఁ దప్పులు దిద్దఁ గుదురనివిగా నుండెను. కథారంభముననే “పరివ్రాజక:– శాండిల్య! శాండిల్య! (పృష్ఠతో ఉవలోక్య) న తావదృశ్యతే; సదృశమస్య తమోవృతస్య” అని యుండవలసిన వాక్యములోని యేకదేశము’న తావదృశ్యతే సదృశమస్య తపోవ్రతస్య’ అని యుండెను. ఇట్టి చిక్కులింకను బెక్కులు గలవు. కర్తపేరులేని వ్యాఖ్యానము క్రొత్తగా నపుడు పయి పుస్తకశాలకు వచ్చెను. నే నావ్యాఖ్యానము సాహాయ్యమున సర్వసంశయముల దీర్చుకొన్నాను. ఆ వ్యాఖ్యానమునఁ గూడఁ బ్రాకృత వాక్యములకు వ్యాఖ్యయే కలదుగాని సరిగా ఛాయలేదు. అయినను నది సరిగా గుర్తింపదగినదిగానే యుండెను. ఇప్పటి తెలుఁగు పలుకుబడి చొప్పున నేనా ప్రాకృతము నించుక స్వతంత్రించి విడఁబఱిచి యనువదించితిని. నా తెలుఁగుచేఁత యెట్లున్నదోకాని మూలగ్రంథము మిక్కిలి హృద్యమయినదని నే ననఁగలను.

శ్రీభారతీ పత్రికలో నా తెలుఁగుచేఁత ప్రకటింపఁబూనిన సమ కాలముననే బీహార్ అండ్ ఒరిస్సా జర్నల్‌లో మూలగ్రంథము విచ్ఛాయముగానే ముద్రితమై వెల్వడెను. చూచితినిగాని యది యనేక లోపములతో నసంగతమై యున్నది. గ్రంథభాగములే యందు విడువఁబడినవి. దానిఁ బ్రకటించినవారు వ్యాఖ్యానము నెఱుఁగరు. నే నిప్పుడు సరిపఱుచుకొన్న మూలము వారి ముద్రణముకంటె నెంతో గుణవంతముగా నున్నది వారికి దాని కర్తనుగూర్చి కాలమునుగూర్చి యేమియు నెఱుఁగరాలేదు. బౌద్ధమత ప్రశంసనుబట్టి ప్రాచీనమయిన దని మాత్రము వారు భావించిరి.

కడుఁజిన్నదగు నీప్రహసన పుష్పమునకు దొడిమ యింక నెక్కుడుగా నుండరాదుగదా!

శ్రీభారతీపత్రికలోఁ బ్రకటించునప్పుడు కూర్చిన యచ్చు కూర్పును, చెక్కించిన చిత్రమును దర్వాత నేనిట్లు పుస్తకముగా ముద్రించుకొనునప్పు డుచితముగా నొసఁగి యచ్చొత్తించి యిచ్చిన శ్రీ కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు పంతులు గారియెడఁ గృతజ్ఞుఁడ నగుచున్నాను.

రక్తాక్షి
విజయదశమి
(1924)

వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి

(1925 లో భగవదజ్జుక సంస్కృత ప్రహసనమును వావిళ్ల వారిచేత శ్రీ ప్రభాకరులు ప్రకటింపజేసిరి. నాగరిలిపిలో ముద్రింపబడిన ఆ గ్రంథమున శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రి గారి పీఠిక సంస్కృతమున గలదు. అనుబంధమున దానిని చేర్చితిమి – ప్రకాశకులు.)

ఉద్భటారాధ్య చరిత్రము

ఉద్భటారాధ్య చరిత్ర మపూర్వ సత్ప్రబంధములలో నొక్కటి. దీనికి

కర్త తెనాలిరామలింగకవి

అనఁగానే దీని సత్ప్రబంధత్వము గొంత సమర్థిత మగును గదా! తెనాలి రామలింగకవి యని తెనాలి రామకృష్ణకవి యని యొక్కనినే యటు నిటు గూడ లోకము పేర్కొనుట గలదు. తొలుత నాతఁడు శైవుఁడనియు, నప్పుడు రామలింగఁడని పేరయ్యెననియు, దర్వాత వైష్ణవము పుచ్చుకొనె ననియు, నప్పుడు రామకృష్ణుఁడని మార్పుపేరయ్యె ననియుఁ బ్రతీతి. దీనిని వీరేశలింగము పంతులుగారు మొదలగువారు గొందఱు నమ్మిరి. మఱికొందఱు నమ్మరయిరి. ఆ రెండుపేళ్లు [1] నొక్కనివే యని నేనును విశ్వసించుచున్నాఁడను. అట్లు విశ్వసించుట కిదివఱకున్న యాయైతిహ్యము మాత్రమేకాక యపూర్వముగాఁ గొన్ని యాధారములును నాకగపడినవి. తెలుపుచున్నాఁడను.

రామలింగఁడే – రామకృష్ణుడు

రామకృష్ణకవి కృతములుగా నిదివఱకు దొరకి ప్రకటితము లయియున్న గ్రంథములు రెండు. అవి పాండురంగమాహాత్మ్యమును, ఘటికాచలమాహాత్మ్యమును. రామలింగకవి కృతిగా నిప్పుడు క్రొత్తగా దొరకి ప్రకటితమయినది యుద్భటారాధ్య చరిత్రము. తొల్త నాతఁడు శైవుఁడుగా నుండి తర్వాత వైష్ణవుఁడుగా మాఱెననియే నేనిందు ముందు నిరూపింపనున్నాఁ డను గాన యుద్భటారాధ్య చరిత్రము మునుపటి గ్రంథముగాను తక్కిన రెంటిని దర్వాతివానిఁగాను దెలుపుచున్నాఁడను.

ఉద్భటారాధ్య చరిత్రమున రామలింగకవి స్వవిషయ మిట్లు తెల్పుకొన్నాఁడు :–

1. విశ్వకర్మవంశ్యుఁడు, ధీరజనమనోరంజనకర్త, తెనాలి రామలింగ కవి యొకఁ డున్నాఁడు. అతఁడు వేఱు.

సీ. కౌండిన్యముని రాజమండలేశ్వరవంశపాథోధి నవసుధా భానుమూర్తిఁ
బాలగుమేలేశ పదపయోజద్వయీధ్యానధారణ సముదాత్తచిత్తు
మానితాయాత యామానామ భావితవిపుల మహాయజుర్వేదవేది
రామేశ్వరస్వామి రమణీయ కరుణావిశేషపోషితవిలసిత సమగ్ర

గీ. సహజ సాహిత్య మాధురీ సంయుతాత్ము
లక్కమాంబకు ఘనయశోలక్ష్మి వెలయ
రామధీమణికిని బుత్త్రు రామలింగ
నామవిఖ్యాతుఁ గావ్యనిర్ణయధురీణు.

గద్యమునందును, " ఏలేశ్వర గురువరేణ్య చరణారవింద షట్చరణ సకలకలాభరణ రామనార్య సుపుత్ర సుకవిజనమిత్ర కుమారభారతీ బిరుదాభిరామ రామలింగయప్రణీత" మని యున్నది.

పాండురంగమాహాత్మ్యమున రామకృష్ణకవి యిట్లు చెప్పుకొన్నాఁడు.

సీ. ......శైవవైష్ణవ పురాణావళీనానార్థ
ములు నీకుఁ గరతలామలకనిభము

గీ. అంధ్రభూమికుచాగ్రహారాభ మైన
శ్రీ తెనాల్యగ్రహారనిర్ణేత వగ్ర
శాఖికాకోకిలమ వీవు సరసకవివి
రమ్యగుణకృష్ణ! రామయరామకృష్ణ!

క. కౌండిన్యసగోత్రుఁడ వా
ఖండలగురునిభుఁడ వఖిలకావ్యరససుధా
మండనకుండలుఁడవు భూ
మండలవినుతుఁడవు లక్ష్మమావరతనయా!

"శా-రదనీరూపము రామకృష్ణ కవిచంద్రా ! సాంద్ర కీర్తీశ్వరా"

క. వాక్కాంతాశ్రయు భట్టరు
చిక్కాచార్యుల మహాత్ము శ్రీగురుమూర్తిన్
నిక్కపుభక్తి భజించెద
నిక్కావ్యకళాకలాప మీడేఱుటకున్.

గద్యమున-ఇది శ్రీమత్పరమపదనాథనిరవధిక కృపాపరిపాకపరిచిత సరసకవితాసనాథ రామకృష్ణకవినాథ ప్రణీతంబైన - అని యున్నది.

రామలింగకవి	రామకృష్ణకవి
కౌండిన్యగోత్రుడు	కౌండిన్యగోత్రుడు
శుక్లయజుర్వేది	శుక్లయజుర్వేది
తండ్రి రామయ్య	తండ్రి రామయ్య
తల్లి లక్ష్మమ్మ	తల్లి లక్ష్మమ్మ
కుమారభారతీబిరుదాభి	శా-రదనీరూపము
. రాముడు	రామకృష్ణ కవిచంద్రా!

ఉద్భటచరిత్రము బాల్యమున రచించినది గాన 'కుమార భారతి' యని బిరుదు చెప్పుకొన్నాఁడు. పాండురంగమాహాత్మ్యము ముదివయసున రచించినది గాన 'శారద నీ రూపము' అని కృతిపతి తన్ను సంబోధించినట్టు చెప్పుకొన్నాఁడు. కాన, యీభేదము సంగతమే. ఇన్ని సరిపడి యున్నను నుద్భటచరిత్రమున రామలింగయ యని గ్రంథకర్తపేరును పాలగుమి యేలేశ్వరుఁడని గురుని పేరును, పాండురంగమాహాత్మ్యమున రామకృష్ణుఁ డని గ్రంథకర్తపేరును, భట్టరుచిక్కాచార్యులని గురునిపేరును గానవచ్చుట, గద్యములరీతులు భిన్నములుగా నుండుట రెండు నొక్కనిపేళ్లే యను సిద్ధాంతమునకుఁ గొంత బాధకముగాఁ గానవచ్చును. ఈ భేదములు మతము మాఱుటచే నేర్పడినవే యని నే ననెదను.

అందుకు సాధకములు

ఇందుమతీపరిణయ మని తెనాలి రామభద్రకవికృతి యొకటి కలదు[1] అందిట్లున్నది.

1. ఇది తంజాపురపు సరస్వతీ పుస్తక భాండాగారమునఁగలదు. శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవి, యం.ఎ.గారు దీని విషయము 1914 సంవత్సరాదిసంచికలో "తెనాలి కవులు" అను వ్యాసమునఁ దెలిపినారు. వారే దీని ప్రతిని చెన్నపురి గవర్నమెంటు లైబ్రరికిని నొసఁగినారు.

.... కవితాఘనతామహు మత్పితామహున్
రామయ రామకృష్ణకవిరాజుఁ దలంచి నుతించి మ్రొక్కెదన్

గీ. తదనుసంభవమణిని సుదక్షిణాప
రిణయముఖకావ్యరచనాధురీణు నాంధ్ర
కవికదంబములోనఁ బ్రఖ్యాతి గన్న
యన్నప కవీంద్రు ధీసాంద్రు నభినుతింతు.

*   *   *

సీ. ప్రౌఢి మీ పెదతాత పాండురంగాదిస
త్కృతులు చేసెను రామకృష్ణసుకవి
యనుజుఁ డన్నప్ప మీ పినతాత రచియించెఁ
బరcగ సుదక్షిణాపరిణయంబు
మీ తాత శ్రీగిరి చాతురీ విఖ్యాతి
శ్రీశైలమాహాత్మ్యకృతి యొనర్చె
కడిమి మీ తండ్రి యిమ్మడి రామకృష్ణాఖ్యుఁ
డనఁ గీర్తి గనె సంస్కృతాంధ్రములను

గీ. నౌర యనిపించె మీయన్న వీరరాఘ
వాఖ్యకవి సర్వకవితామహత్త్వమునను
ని న్న నూచానసంతాను నెన్నఁ దరమె?
ప్రాజ్ఞహృదయాబ్జరవి రామభద్రసుకవి!

దీనింబట్టి చూడcగాఁ బాండురంగ మాహాత్మ్యాదులను రచించిన తెనాలి రామకృష్ణకవియును, సుదక్షిణాపరిణయము రచించిన తెనాలి యన్నయ కవియును నన్నదమ్ములని యేర్పడుచున్నది. దీనికి సరిగానే సుదక్షిణాపరిణయమున;

గీ. నవ్యసుగుణాభిరామ తెనాలిరామ
పండితాగ్రణిసత్పుత్త్రు భవ్యమిత్రు

హరపదాంభోజ సౌముఖ్యు నన్నపాఖ్యు
నన్నుఁ బిలిపించి యాదరోన్నతి వహించి.,

*   *   *

గద్యము–“ ఇది శ్రీమత్తెనాలి రామేశ్వరశాశ్వతకృపాకటాక్షలక్షిత కవితాభిరామ రాయపండితకుమార సహజశైవాచార సంపన్న ధీమదన్నయ నామధేయప్రణీతం బైన సుదక్షిణాపరిణయమందు” అని యున్నది.

ఈ సుదక్షిణాపరిణయ పద్యముల వలనఁ గూడఁ దెనాలి రామకృష్ణుఁడు, తెనాలియన్నయ, యన్నదమ్ములగుట యితర ప్రమాణనిరపేక్షముగానే యేర్పడుచున్నది. ఇర్వురును రామయ పండితుని కొడుకులే; తెనాలివారే; ఒక కాలమువారే. (అది ముందు తెలియనగును.) అంతేకాక రామలింగఁడే రామకృష్ణుఁడయ్యె ననుటను గూడ నీ సుదక్షిణాపరిణయమే స్వతంత్రముగా సాధించుచున్నది. ఉదాహృతగద్యపద్యములవలన నన్నయ సహజశైవాచారుఁ డనియుఁ దెనాలిలో వెలసిన రామేశ్వరస్వామి యనుగ్రహమునఁ గవిత నేర్చినవాcడనియు, మఱియు,

గీ. కాళిదాసాది సంస్కృత కవులఁ దలcచి
యాంధ్రభాషావిశేషభాషాధిపతుల
నన్నపార్యాదులను బుద్ధి సన్నుతించి
పాలగుమిభీమగురుని సద్భక్తిఁ గొలుతు.

అను పద్యమువలనఁ బాలగుమిభీమయశిష్యుఁ డనియు నెఱుక పడుచున్నది. దీనినిఁ బట్టి యన్నయకుటుంబమువారును సహజముగా శైవాచారసంపత్తి కలవారనియు, తెనాలి రామలింగస్వామి భక్తులనియుఁ, బాలగుమివారి శిష్యులనియుఁ దలcపcగూడును.[1] మన ప్రస్తుతగ్రంథమగు

1. పాలగుమివా రారాధ్యులు గాcబోలును.. రామలింగకవి కింకను నూఱేండ్లకు ముందొకఁ డా యింటిపేరివాcడు శైవాచార్యుcడు కొండవీటి రెడ్డి రాజ్యమున నున్నట్టు శాసనమున్నది. శ్లో. పాల్గుమిశ్రీకంఠగురోః పంచాక్షరమంత్ర పౌనరుక్త్యస్య; శిష్యాయ శిష్యపరిషద్రక్షా దాక్షిణ్యసత్కటాక్షస్య. శక 1336 నాcటిది, పెదకోమటి మాచారెడ్డి శాసనము. శృంగార శ్రీనాథము ననుబంధము చూచునది.

నుద్భటచరిత్రమును రచించిన రామలింగకవి యిట్టి లక్షణములు గలవాఁడు. అతని శైవాచారనిరతి యుద్భటచరిత్రమున స్పష్టముగాఁ గన్పట్టుచున్నది. మఱియు నాతఁడు 'రామేశ్వరస్వామి రమణీయ కరుణావిశేషపోషిత విలసిత సమగ్ర, సహజసాహిత్యమాధురీసంయుతాత్ముఁడ' ననియు 'పాలగుమేలేశ పదపయోజ ద్వయీ ధ్యానధారణ సముదాత్తచిత్తుఁడ' ననియుఁ జెప్పుకొన్నాఁడు. పాలగుమి యేలేశ్వరుఁడును బాలగుమి భీమేశ్వరుఁడును నన్నదమ్ములో తండ్రికొడుకులో యయియుందురు.

మఱి, యన్నయ తన యన్నయని రామలింగనిఁ (లేక రామకృష్ణునిఁ) బ్రస్తుతింపకున్నంతమాత్రాన వారి సౌదర్యవిషయము సందేహింపఁదగినదేమో యనరాదు. తెనాలి రామభద్రకవి తన తాతలన్నదమ్ములు ముగ్గురనియు, మొదటివాఁడు పాండురంగమాహాత్మ్యకర్త రామకృష్ణుఁడనియు, రెండవవాఁడు తన తండ్రి తండ్రి శ్రీగిరి యనియు, మూఁడవవాఁడు సుదక్షిణాపరిణయకర్త యన్నయ యనియు స్పష్టముగాఁ జెప్పినాఁడు గాన యిట్టి సందేహమునకు సందు లేదు.

అన్నయకవి మతము మార్చుకొన్నాఁ డన్నయనాదరముచే నన్నగారిని బ్రస్తుతింపకపోయెనేమో !'సహజశైవాచార' యన్నపద మాయన్న నడుమఁ దెచ్చుకొన్న వైష్ణవాచారము మీఁది వైమనస్యముచేఁ జేర్చుకొన్నదేమో! రామకృష్ణ కవి తన మతము మార్పును దెలుపుకొనకున్నను, బాండురంగమాహాత్మ్యమున 'శైవవైష్ణవపురాణావళీ నానార్థరచనా పుష్టైకరమ్యమతివి' [1] అని తన శైవప్రబంధ రచనమును దెలుపుకొన్నాఁడు.

తెనాలిలో నుండుటచేతనే తర్వాత తెనాలివారని యింటిపేరేర్పడినది గాని యంతకుముందు వారియింటిపేరు గార్లపాటి వారని ప్రాఁతవ్రాఁతలలో నున్నది. గురజాడ శ్రీరామమూర్తి పంతులుగారును వీరేశలింగం పంతులుగారును దీనిని జెప్పిరి. తెనాలిలో నున్న రామయపండితుఁడు శైవాచారపరుఁడు గాన యక్కడ వెలసియున్న రామలింగస్వామిపేరే తన

1. 'శైవవైష్ణవ పురాణావళీ నానార్థములు నీకుఁ గరతలామలకనిభము' లని పాఠాంతరము కలదు. పాండురంగమాహాత్మ్యమున నీ పద్యము పాఠభేదములతో నున్నది.

ప్రథమ పుత్రునికిఁ బెట్టుకొనెనని నేను దలఁచుచున్నాఁడను. అన్నయ చెప్పుట చేతనే కాక యీ క్రింది సాధనము చేతఁ గూడ నాతఁడు శైవాచారపరుఁడని రామలింగేశ్వరస్వామిభక్తుఁడని యేర్పడుచున్నది.

తెనాలిలో రామలింగేశ్వరస్వామి యాలయమున నొక యుత్సవ విగ్రహము పీఠము మీఁద నీ శ్లోక మున్నది.

శ్లో. శ్రీ తెనాలినగరే వ్యరాజయ ద్గార్లపాటిపురరామపండితః
శుక్లమాఘసిత పంచమీ గురౌ రామలింగ ముమయోత్సవాకృతిమ్. [1]

రామలింగని యింటిపేరు గార్లపాటివారని యిదివఱకు వ్రాసినవా రెవ్వరు గాని యీ శ్లోకము నునికినెఱిఁగినట్లు తెలియరాలేదు. రామలింగని యింటిపేరు తొల్త గార్లపాటి వారనుట నీ శాసన శ్లోకము స్థిరపఱుచుచున్నది. ఉద్భటారాధ్య చరిత్రలో రామలింగఁడు తన యింటిపేరేదో పేర్కొననే లేదు. రామకృష్ణుఁడై పాండురంగమాహాత్మ్యమునను బేర్కొనలేదు. 'శ్రీతెనాల్యగ్రహార నిర్ణేత' నని మాత్ర మందుఁ జెప్పుకొన్నాఁడు. అప్పటికిఁదెనాలి వారని యింటి పేరు స్థిరపడకుండవచ్చును. అన్నయ సుదక్షిణాపరిణయమునఁ 'దెనాలి' యింటిపేరు చెప్పుకొన్నాఁడు.

మను మఁ డగు రామభద్రకవి చెప్పుటచేతను, దల్లిపేరు మొదలగునవి సరిపోవుటచేతను రామకృష్ణుఁడును నన్నయయు నన్నదమ్ము లని స్పష్టపడినది. ఉద్భటచరిత్రమందుఁ గానవచ్చు రామ(లింగే) శ్వరస్వామి యనుగ్రహము, పాలగుమివారి శిష్యత్వము, శైవాచారము మొదలగునవి సరిపోవుటచేతను, లోకమందుఁ బారంపర్యముగా వచ్చుచున్న ప్రతీతికిఁ గూడ నిర్వాహ మేర్పడుట చేతను, నుద్భటారాధ్యచరిత్రకర్త యగు రామలింగయయే వైష్ణవమతము పుచ్చుకొని రామకృష్ణుఁడై పాండురంగమాహాత్మ్యము రచియించినాఁ డని, వారు వేఱు పురుషులు గారని, నిర్ణయించుట ప్రమాణదూరము కాదు.

1. ఈ శ్లోకమును గూర్చి గుంటూరిలో శ్రీ మల్లాది సోమయాజులుగారు నాకుఁ జెప్పిరి. పిదపఁ గొంతకాలమునకు దాని నేను జూచితిని. ఇప్పుడొక మిత్రుఁడు చూచి వ్రాసి పంపెను. శుక్ల సం॥ మాఘ శుద్ధ పంచమీ గురువారము స్వామి కణ్ణుపిళ్లగారి పుస్తకమునుబట్టి చూడఁగా సరిపడకున్నది.

పోలికలు

రామలింగకవియే రామకృష్ణుఁ డయ్యె ననుట కింకను మఱియొక బలవత్ప్రమాణము చూపెదను. పాండురంగమాహాత్మ్యమున 'శైవవైష్ణవపురాణావళీ నానార్థరచనాపటిష్ఠైకరమ్యమతివి' యని చెప్పఁబడుటచే నాతఁ డేవో శైవపురాణ కథల రచియించి యుండవలె ననియు నీ యుద్భటారాధ్యచరిత్రము వానిలోనిది యగు ననియు ననుకొంటిమి. తొలుతఁ దాను శైవుఁడై యున్నపుడు రచియించిన యుద్భటారాధ్య చరిత్రములోని పద్యములే మార్చీ మార్చకుండఁ దర్వాత వైష్ణవుఁడై రచించిన ఘటికాచలమాహాత్మ్యమున నాతఁడు చేర్చుకొన్నాఁడు. ఇవిగో చూడుఁడు.

సీ. అచలసుతాభర్త కర్పించి మఱి కాని
మృగములు లేఁ బూరి మేయ వచట
నసమలోచనునకు నర్పించి మఱి కాని
యళులు క్రొవ్విరితేనె లాన వచట
నంధకధ్వంసికి నర్పించి మఱి కాని
కోయిల లిగురాకుఁ గొఱుక వచట
నంగజారాతికి నర్పించి మఱి కాని
చిలుకలు పండ్లు భుజింప వచటఁ

గీ. దక్కుఁ గలజంతువులు శంభుఁ దలఁచి కాని
యుచితవర్తనములఁ గోరి యుండ వచట
వదనములు వేయుఁ గలయంతవానికైన
నాయరణ్యంబుఁ గొనియాడ నలవి యగునె?

మ. హరిణంబున్ బులి వెంచు సింగ మొగి సయ్యాటంబు లాడున్ గరిన్
బురినీడన్ ఫణిడింభజాలముల నిల్పుం గేకి, చిట్టెల్కలన్
గరుణన్ బిల్లులజాలముల్ బెనుచుఁ గాకంబుల్ నిశావేళ భీ
కరఘూకంబులపొంతఁ గన్ను మొగుచున్ గాంక్షించి తద్భూములన్.

గీ. తబిసి మొత్తంబు ఱేపాడి తానమాడి
డిగ్గియలచేరువలను బూదియ యలందు
కాలమునఁ బల్కును 'త్రియంబకం యజామ
హే ' యటంచును జలపక్షు లెల్లయెడల.

ఉ. సామగుణంబుఁ గ్రోల్చుఁ బికశాబకపంక్తులు శైవధర్మముల్
ప్రేమ నుపన్యసించు శుకబృందము లీశ్వరయోగశాస్త్రముల్
కోమలరీతి శారికలు గూడి పఠించు వినోదలీలలన్
గామవిరోధిఁబాడు నధికంబుగ నచ్చట భృంగపోతముల్.

సీ. అభ్రగంగాప్రవాహమ్ము లెన్నియొ కాని
తల ధరియింతు రందఱును నదులు
పదినూఱుపడగలపాము లెన్నియొ కాని
యందఱు నురగేంద్రహారయుతులు
డాలొందుచంద్రఖండంబు లెన్నియొ కాని
యందఱు ధరియింతు రమృతకరుని
విషరాశిఁ బుట్టినవిషము లెన్నియొ కాని
యందఱు హాలాహలాంకగళులు

గీ. గంధగజదైత్యు లెందఱో కాని యంద
ఱతుల గజచర్మ పటధారులైనవారు
కర్మ బంధంబు....................
క్రాలుకొనకుండ నిద్రింపఁజాలుఘనులు – ఉద్భటచరిత్ర

సీ. మొకరితేఁటులు మూతి ముట్టవు తేనియల్
శ్రీమధుశాసి కర్పించి కాని
కోకిలమ్ములు చివురాకులు గొఱుకవు
శ్రీవనమాలి కర్పించి కాని
లేఁబచ్చికల్ గబళింపవు హరిణముల్
శ్రీనీలమూర్తి కర్పించి కాని
ఫలభుజిక్రియలకుఁ జిలకలు దలఁపవు
శ్రీమాధవునకు నర్పించి కాని

గీ. యితర జంతువులును హరి మతిఁ దలంచి
కాని యేవర్తనమునకుఁ బూన వనిన
నాతపోవనమాహాత్మ్య మభినుతింప
నలవియే వే మొగంబుల చిలువకైన

మ. పులు లేదుల్ మృగశాబకంబుల హరుల్ పోషించు నత్యాదృతిన్
గలభానీకముఁ గాకముల్ మెలఁగు మూలశ్రేణితోఁ బిల్లు లె
ల్కలఁ గాచున్ శిబికోటి లేఁజిలువలన్ లాలించు నుత్పుల్లబ
ర్హలసచ్ఛాయల నుంచి యచ్చటి యరణ్యానీ ప్రదేశంబులన్.

క. ఒక చిత్ర మచటి జటిపా
ళికి మున్ సంజలను గ్రుంకి లేచి సమాధిన్
సకలశకుంతంబులు తా
రకమంత్రోచ్చారణాభిరతి మతిఁ బొదలున్.

మ. శుకముల్ ప్రామినుకుల్ గుణించు గణియించున్ ధర్మమర్మేతిహా
సకథల్ శారిక లీరికల్గొను మనీషన్ శేషభాషావిశే
షకళాశాస్త్ర ముపన్యసించు బకముల్ సాత్రాజితీప్రాణనా
యకనామాళి నళుల్ పఠించు సతతోద్యద్గీతికాచాతురిన్.

సీ. నునుగాలిదూదిపానుపు లెన్నియో కాని
యందఱు శయనీకృతాహివరులు
సురలోకవాహినినిర్ఝరము లెన్నియొ కాని
యందఱు దివ్యతీర్థాంబుపదులు
నీట జనించుమానికము లెన్నియొ కాని
యందఱు కౌస్తుభహారయుతులు
చలివేఁడివెలుఁగులసాము లెందఱొ కాని
యందఱు నిందుకంజాప్తదృశులు

గీ. ఖగకులాధీశు లెందఱు కలరొ కాని
యందఱును బుల్గురాటెక్కియములవారు
నారు వోసినరీతి నున్నారు ధీరు
లన్నగరియందుఁ గాపురం బున్నవారు (ఘటికాచలమాహాత్మ్యము [1])

1. ఘటికాచలమాహాత్మ్యము తెనాలి రామకృష్ణకవి రచిత మయినను నది యాతని మనుమని కాలమున (ఆ మనుమని పేరులేదు) ఖండోజిరాయఁడను మహారాష్ట్రునకుఁ గృతి యీయఁబడినది. కాన, యందుఁ గృత్యవతరణిక రామకృష్ణుని రచనముగాదు. రామకృష్ణుని విషయ మందేమియు లేదు. అది కలావతీ ముద్రాక్షరశాలలో 1902 సం॥ ముద్రితమయ్యెను.

ఉద్భటారాధ్యచరిత్రపద్యముల ఛాయ గల పద్యములు పాండురంగ మాహాత్మ్యమునఁ గూడ లేకపోలేదు కాని, ప్రౌఢతరమయిన రచన మగుటచేఁ బాండురంగమాహాత్మ్యమున నీ విధముగాఁ బాడినపాటయే యనఁదగు పద్యములు గానరావు. ఈ సాధనము లన్నియు రామలింగఁడే రామకృష్ణుఁ డయ్యె నను సిద్ధాంతమును నిర్వివాదముగా నెలకొల్పఁగల వని నానమ్మకము.

ఇంకొక సాధకము

ఇన్ని సరిపడినను నుద్భటారాధ్యచరిత్ర రచనాకాలమును, బాండురంగ మాహాత్మ్యరచనాకాలమును నొక్కపురుషుని జీవితపరిమాణము నందుఁ బొందనివిగా నుండినచో నిక నీ వాదమెల్ల వమ్మయి పోవలసినదే యగును. ఆ చిక్కు లేకుండ నదియుఁ గుదురుచున్నది. ఒక్కనికే రెండు పేళ్లను సిద్ధాంతము నిర్వివాదముగా నిల్చుచున్నది.

ఉద్భటచరిత్ర రచనాకాలము

కొండవీడు దుర్గాధ్యక్షుఁడుగా నున్న నాదిండ్ల గోపమంత్రికడ ముఖ్యోద్యోగి యయిన యూరెదేచమంత్రి యుద్భటారాధ్యచరిత్రము కృతి గొన్నాఁడు. అదియెల్లఁ గృత్యవతరణికలోఁ జూడఁదగును. శ్రీకృష్ణదేవరాయఁ డు క్రీ. 1515 సం॥ కొండవీడు జయించెను. అదిమొదలుగాఁ గృష్ణరాయల యేల్బడి కది లోపడినది. రాయలమంత్రి యగుసాళ్వతిమ్మరసు కొండవీటి పాలనమును దనమేనల్లుఁడగు నాదిండ్ల గోపమంత్రి కప్పగించెను. నాదిండ్ల గోపమంత్రి సుప్రఖ్యాతుఁడు. గోపమంత్రి క్రీ. 1517న దేచమంత్రి కొక యగ్రహారము నొసఁగెను.

దేచమంత్రి శైవాచారపరాయణుఁడు ప్రోలనారాధ్యుని వంశమువాఁ డగు చంద్రశేఖరవాచంయముని శిష్యుఁడు. మఱియు మహావిద్వాంసుఁ డగు లొల్లలక్ష్మీధరపండితునకును శిష్యుఁడు. ఆ లక్ష్మీధరుఁడు కటాక్షింపఁగా శివపంచస్తవికీతడు వ్యాఖ్యానము రచించెను.

అందు:-

శ్లో. " నాదిండ్ల గోపనృపతే రూరేదేచ ప్రధానతా
క్వచిదర్థః క్వచి న్మైత్రీ క్వచి ద్ధర్మః క్వచిద్యశః

* * *

.... యస్మా దస్తే మదా దఖిలమనుపతిం దేచయామాత్యవర్య
స్సోఽ యం శ్రీచంద్రమౌళి ర్జయతి గురువరః ప్రోలనారాధ్యవంశ్యః

స చాయం దేచయామాత్యో మహిమస్తవపంచకామ్
లక్ష్మీధరకటాక్షేణ కురుతే గురుతేజసా."

(ఈ గురునింగూర్చి యుద్భటారాధ్యచరిత్రము నవతరణికను గ్రంథావసానమును గూడఁ జూచునది.)

దేచమంత్రి గోపమంత్రిచే నగ్రహారాది సమ్మానముఁ బడసి ప్రఖ్యాతుఁ డయినపిదపనే యుద్భటచరిత్రము కృతి నంది యుండును. ఆకాల మించుమించుగా క్రీ. 1525 అని తలఁపవచ్చును. దీనిచేఁదెనాలి రామలింగకవి కృష్ణదేవరాయల సభలో నున్నాఁడన్న లోకప్రతీతి సదాధారమయి సంరక్షితమగుచున్నది.

[1]పాండురంగమాహాత్మ్య రచనాకాలము

పాండురంగమాహాత్మ్యము విరూరి వేదాద్రిమంత్రి కంకితమయినది. ఆ వేదాద్రిమంత్రి కందాళ యప్పలాచార్యుల శిష్యుఁడు. మంగయగురువరాజు కుమారుఁడగు పెదసంగ భూపాలునొద్ద వ్రాయసకాఁడు. చిత్రభారతకృతిపతి తండ్రి పెద్దతండ్రులును, వైజయంతీవిలాసకర్త యగు సారంగుతమ్మకవియు నీ కందాళ యప్పలాచార్యులకు శిష్యులు. క్రీ. 1542 పరాభవ వత్సరమున గండికోట ప్రభువు కందాళప్పలాచార్యులకు భూదాన మొసగిన శాసనము గలదఁట. దీనింబట్టి పాండురంగమాహాత్మ్య రచనాకాల మించుమించుగా క్రీ. 1550, 1560 అగునని తలంపవచ్చును. మఱియుఁ బాండురంగ మాహాత్మ్యమున రామకృష్ణునిచే

భట్టరు చిక్కాచార్యుఁడు

తన గురుఁడుగా స్తుతింపఁబడినాఁడు. ఈ చిక్కాచార్యునికిఁ

1. శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు 'తెనాలి కవులు' అనుపేర 1914 ఆంధ్రపత్రిక సంవత్సరాది సంచికలో వ్రాసిన వ్యాసమునఁ బాండురంగమాహాత్మ్యరచనాకాలము జక్కఁగా నిర్ణయించినారు. దాని సారమే యిక్కడఁ జూపఁబడినది.

బలువురాంధ్రకవులు శిష్యులయి యుండిరి. చతుర్వాటికామాహాత్మ్యము, ఆనందకానన మాహాత్మ్యము మొదలగు ప్రబంధములను రచియించిన లింగమకుంట రామకవి (ఈతఁడు తెనాలి రామకృష్ణకవి యల్లుఁడు) యు నాతని తమ్ముఁడగు లింగమకుంట తిమ్మకవియు నీ చిక్కాచార్యులకు శిష్యులు.

క. గురురాయపట్టభద్రుని
నరిహరు శ్రీరంగనాయకాంశభవున్ భ
ట్టరు చిక్కాచార్యుల మ
ద్గురులఁ దలఁచి యడుగులకు నతుల్ గావింతున్
– లింగమకుంట రామకవి.

సీ. శ్రీవైష్ణవహితుండ జిక్కయభట్టరు
శిష్యుండ............
– లింగమకుంట తిమ్మకవి.[1]

మఱియు రామకృష్ణకవులచేఁ గామందకము కృతిగొన్నవాఁడు కొండ్రాజు తిమ్మరాజుకొడు కగు వేంకటాద్రియు నీ యాచార్యుని శిష్యుఁడే.

క. శ్రీచంచద్భట్టరు చి
క్కాచార్యవరార్యశిష్య యతులితశౌర్య
ప్రాచుర్యవర్య గుణర
త్నాచల జయలలితధైర్య నయతత్త్వనిధీ.
(కామందకము కృతిపతి సంబోధనమున)

మఱియు నీ కామందక కృతిపతి, పాండురంగమాహాత్మ్య కృతిపతి యగు విరూరి వేదాద్రిమంత్రి నేలినప్రభువైన పెదసంగభూపాలునకుఁ జెల్లెలి కొడుకు. శా. 1505, క్రీ. 1584 స్వభానువత్సరమున వేంకట రామకృష్ణకవులచే నా కొండ్రాజు తిమ్మరాజు కొడుకగు వెంకటాద్రి కామందకకృతి నందుకొన్నాఁడు.

1. సులక్షణసారకర్త (లింగమకుంట తిమ్మకవి) అప్పకవికంటెఁ దర్వాతివాఁడని కం. వీ. గారు వ్రాయుట ప్రామాదికము.

మ. రమణీయంబుగ శాలివాహశకవర్షంబుల్ గతంబై సహ
స్రము నేనూఱును నాఱునై వెలయఁగాఁ బ్రౌఢిం దెనిఁగించి రౌ
ర మహిం దిమ్మయ వేంకటాద్రివిభుపేరన్ వేడ్కఁ గామందకీ
యము వేంకటరామకృష్ణులు స్వభాన్వబ్దంబునన్ రూఢిగాన్.

వీనిఁబట్టి చూడఁగాఁ బాండురంగమాహాత్మ్య రచనాకాలము క్రీ. 1565 ఇంచుమించుగా నగు నని యేర్పడుచున్నది. అనఁగాఁ దెనాలి రామలింగకవి యించుమించుగా క్రీ. 1525 ఉద్భటచరిత్రమును, మఱి, ముప్పది యేండ్లకుఁ బాండురంగ మాహాత్మ్యమును రచించి యుండునని చెప్పనొప్పుచున్నది. మన కవి తమ్ముఁడగు నన్నయకవి సుదక్షిణాపరిణయ రచనాకాలము కూడా నిందుకు సరివచ్చుచ్నుది. మఱి పెక్కుమార్గములచేఁ గూడ మన కవివర్యుని కాలమును నిర్ణయింపవచ్చును గాని యామార్గములు కొంత డొంకతిరుగుడుగా నుండుటచేతను నిప్పుడు చెప్పిన కాలమునకే చేరునవిగా నుండుటచేతను విడనాడినాఁడను.

కవిస్తుతులు

నేఁ జూచినంతవఱకుఁ గవిస్తుతులలో 'రామలింగకవి' యన్న పేరే కానవచ్చినది. నడుమఁ దెచ్చిపెట్టుకొన్న రామకృష్ణనామము ప్రాచీన కాలమునఁ బ్రఖ్యాతము కాలేదు కాఁబోలును! పాండురంగమాహాత్మ్య ప్రౌఢిమ ప్రఖ్యాతమైన తర్వాత రామకృష్ణనామము గూడ రహి కెక్కినది.

ఉ. రంగుగఁ బాండురంగని తెరంగలరంగ రచించి వేడ్క మీ
అంగ చలోక్తులన్ నృపుఁ గరంగ నొనర్చుహొుంగు నింగి ము
ట్టంగ మెలంగునేరుపుఁ గడంగి చెలంగునభంగసద్యశో
లింగుని రామలింగ శశలింగకళానిధినిన్ గణించెదన్.
(నాగ్నజిత్తీపరిణయము– వల్లూరి నరసింహకవి)

క. శృంగారరసాలింగిత
రంగత్కవితానదీతరంగము హృదయ
త్వంగద్భుజంగ మాంగద
లింగమ్మ తెనాలిరామలింగముఁ దలఁతున్.
(పృథుచరిత్రము–సరస్వతీ సోమయాజి)

పై పద్య మాతఁడు లింగధారి యని కూడఁ జెప్పుచున్నది.

"రంగనాథుని రామలింగకవిని"
(కూర్మపురాణము–రాజలింగకవి)

"రాము, లింగకవి రామభద్రుల లీలఁదలఁతు"
(ఆధ్యాత్మరామాయణము–శరభకవి)

"భీమకవి రామలింగని"
(చంద్రరేఖావిలాసము – జగ్గన)

ప్రబంధరత్నావళిలోఁ దెనాలి రామలింగకవి కృతులు కందర్పకేతు విలాసము, హరిలీలావిలాసము ననువాని నుండి కొన్ని పద్యము లుద్ధరింపబడినవి. వానిఁగూర్చి ముందుఁ దెలుపుదును. అందును రామలింగనామమే యున్నది. మరియు నీ చాటుపద్య మున్నది.

ఉ. లింగనిషిద్ధుఁ గల్వలచెలింగని మేచకకంధరుం ద్రిశూ
లింగని సంగతాళి లవలింగని కర్దమదూషిత న్మృణా
లింగనిఁ గృష్ణచేలుని హలింగని నీలకచన్ విధాతృనా
లింగని రామలింగకవిలింగనికీర్తి హసించు దిక్కులన్.

అప్పకవి మొదలగువారు మఱియుఁ బెక్కురు రామలింగఁడనియె పేర్కొనిరి. అయినను ఆతని యల్లుఁడగు లింగమకుంట రామకవియు, మనుమఁడగు రామభద్రకవియు రామకృష్ణనామమును బేర్కొనిరి.

చతుర్వాటికామాహాత్మ్యము, ఆనందకాననమాహాత్మ్యము నను కృతులలో:-

సీ. శ్రీరామసేవాప్రసిద్ధుఁ గాశ్యపగోత్రు
శుభదకాత్యాయనసూత్రపాత్రు
లలితచారిత్రుఁ గాళయమంత్రికిని గోన
మకును దౌహిత్రు సర్వకవిపౌత్రు
తిరుమలాంబాగర్భవరవార్ధి పూర్ణేందు
ధన్యాత్ము లక్ష్మప్రధానపుత్రు
నిజపాలకజనకనిష్ఠాగరిష్ఠ రా
మసచివలబ్ధ రామజపధుర్యు

గీ. రామకృష్ణాఖ్యజామాతఁ బ్రకటవిభవు
శుక్లయజురధ్యయనుఁ బేర సూరిమాచ
యానుజకునిఁ దిమ్మధీనిధి కగ్రజాతు
ననఘు లింగమకుంట రామార్యు నన్ను.[1]

ఇట్లు అల్లుఁడగు రామకవియుఁ, బూర్వోదాహృత పద్యమున మనుమఁ డగు రామభద్రకవియు, రామకృష్ణ నామము పేర్కొనుటకు వారు వైష్ణవమత మందెక్కువగా నభినివేశము గలవారగుట కారణము గావచ్చును. వారి వైష్ణవమతాభినివేశ మాయాగ్రంథములఁ జూడవచ్చును.

మఱికొన్ని కృతులు

తెనాలి రామలింగని కృతులు మఱిరెండు తెలియవచ్చుచున్నవి. వానిపేళ్లు కందర్పకేతు విలాసము, హరిలీలావిలాసము. ఆ ప్రబంధము లిప్పుడు కానరావు గాని, వానినుండి కొన్ని పద్యములు ప్రబంధరత్నావళిలో నుద్ధృతము లయినవి. వాని నా గ్రంథమునఁ జూడఁదగును. ఇవిగాక పాండురంగ విజయమని మఱియేమో అని యీ కవికృతు లున్నట్లు కొందఱు పేర్కొందురు గాని వానివిషయము నమ్మఁదగినది గాదు.

కథలు

తెనాలి రామలింగని కథలని దక్షిణహిందూదేశమెల్లఁ బ్రఖ్యాతికెక్కి పెక్కు కథలున్నవి. వానిగూర్చి మన మేమియుఁ జెప్పఁజాలము. అతఁడు హాస్యచతురుడై యుండవచ్చును. నిజముగాఁ గొన్నికథ లాతనికి సంబంధించినవే కావచ్చును. లోకులు మఱియు ననేకాద్భుతకథ లాతని తలకుఁ దగిలించియు నుందురు. పెక్కుగథలు శ్రీకృష్ణదేవరాయల గోష్ఠిలో

1. ఆనందకానన మాహాత్మ్యములో 'నిజపాలకజనక' అనుచోట, 'నిజజనకాగ్రజ' అనియున్నది. దీనిచే నాతఁడు తన పెద్దతండ్రికి దత్తుఁడయ్యెనని తెలియనగును. లింగమకుంట రామకవి తెనాలి రామకృష్ణకవి యల్లుఁని లింగమకుంటవారెల్లరు నేఁటికిని జెప్పుచున్నారు. నేఁడు లింగమకుంటవారి యల్లురగు శ్రీ కొండ వెంకటప్పయ్య పంతులుగారివల్ల తొల్త నిదివిని తర్వాత లింగమకుంటలో విచారించి రామకవికృతుల సంపాదించి యందును జూచి నేనిది తథ్యమని నమ్మితిని.

జరిగినవిగా వినవచ్చును. రామలింగఁడు రాయల సమకాలమువాఁడే. కావున, నవి సంభావ్యములు గావచ్చును. చాటుపద్యమణిమంజరిలో నే నాతని కథలకు సంబంధించిన చాటుధారలఁ గొన్నిటిని జేర్చినాఁడను. క్రొత్తదొక్కటి యిక్కడ చూపుచున్నాఁడను.

క ఓ యమ్మలార! మందులు
వేయేల మకారకొమ్ము విషకవిగానిన్
వాయెత్తకుండఁ జేసిన
వాయెత్తదు రామరాయవసుధేశునకున్.

అళియరామరాయనికి వాయురోగము వచ్చెనఁట! అంతఃపురస్త్రీ లాతనికి మందుల నిప్పింపఁ దంటాలు పడుచుండగా రామలింగఁ డీ పద్యమును జెప్పినాఁడఁట. మకారకొమ్ము విషకవిగాఁ డనఁగా మూర్తికవి. ఆతని వాయి= నోరు, ఎత్తకుండఁ జేసినచో రామరాయులకు వాయి=వాయురోగము, తలచూపదని పద్యార్థము. మూర్తికవి విషకవిత్వ ప్రయోగముచే రాయలకు రోగము వచ్చెనని స్త్రీలను నమ్మించి యాతని యుద్యోగ వైభవము నూడఁగొట్టించుట కెత్తిన యెత్తుగాఁబోలు నిది!

ఇఁకఁ గవి విషయమును విడిచి ప్రస్తుత గ్రంథమును గైకొందును. శైవారాధ్యులలో నొక్కఁ డయిన యుద్భటారాధ్యుల చరిత్ర మిందు వర్ణిత మయినది.

పాల్కురికి సోమనాథకవి రచియించిన బసవపురాణములో సప్తమాశ్వాసమున నీ యుద్భటుని చరిత్రము వర్ణితమైనది. ఆ కథనే మన కవి ప్రపంచించి ప్రబంధముచేసినాఁడు. తెలుఁగున మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడును, నన్నిచోడఁడును నుద్భటుని స్తుతించిరి.

క. హరలీలా స్తవరచనా
స్థిరనిరుపమభక్తిఁ దనదు దేహముతోడన్
సురుచిరవిమానమున నీ
పురమున కుద్భటుఁడు ప్రీతిఁ బోవఁడె రుద్రా!

– శివతత్త్వసారము.

క. క్రమమున నుద్భటుఁడు గవి
త్వము మెఱయఁ గుమారసంభవము, సాలంకా
రము, గూఢవస్తుమయ కా
వ్యముగా హరు (ర?) లీల, చెప్పి హరుమెప్పించెన్.
-కుమారసంభవము.

పయిపద్యములఁబట్టి యుద్భటుఁడు హరలీల, కుమారసంభవము, అలంకారగ్రంథము (కావ్యాలంకార సంగ్రహము) రచించినాఁడని తెలియ నగుచున్నది. ఇందుఁ గావ్యాలంకార సంగ్రహమొక్కటి తక్కఁదక్కిన విప్పుడు కానరాకున్నవి. అతని కుమారసంభవమునుండి కొంద ఱాలంకారికులు కొన్ని శ్లోకముల నుద్ధరించిరి. [1] ఉద్భటుఁడు కాశ్మీరరాజగు జయాపీడుని సభలో విద్యాపతిగా నుండెనని (క్రీ. 779 నుండి 813 వఱకు) రాజతరంగిణిలో నున్నది.

ఆంధ్రకవు లీతని శివకవులలోఁ బేర్కొనుట మన కథా నాయకు డీతఁడే యనుటకు సాధకముగాని యీ కథలో నా గ్రంథముల స్మరణము లేకపోవుటయుఁ గాలము సరిపడక పోవుటయుఁ గొంతబాధక మగుచున్నది. ఈ ప్రబంధమున నుద్భటుఁడు ముంజభోజునికి శైవదీక్ష నొసఁగిన గురువుగారు జెప్పఁబడినాడు. ముంజభోజుఁడు దశమశతాబ్దివాఁడు. ఉద్భటుని గ్రంథములీ భోజుని కింకను బూర్వకాలముననే పుట్టినవి. ఈ యుద్భటారాధ్య చరిత్రలో ముంజభోజుని పేరున్నను దీని కాకరమయిన బసవపురాణమున భోజుఁడని మాత్రమే యున్నది. పలువురు భోజు లున్నారుగాన యీతఁడా కాలమువాఁ డయినను గావచ్చును. ముంజభోజుఁ డనుట రామలింగకవి స్వకల్పితముగాన యది యప్రమాణమని త్రోసివేయవచ్చును. ముదిగొండవారని యిప్పు డాంధ్రదేశమునఁ బ్రఖ్యాతులుగా నున్న యారాధ్యబ్రాహ్మణుల కీ యుద్భటారాధ్యుఁడు మూలపురుషుఁడని యీ ప్రబంధమందుఁ గలదు. ఆయుద్భటుని దగ్గఱనుండి ముదిగొండవారి వంశక్రమము గూడఁ గొంత గ్రంథాంతమున గానవచ్చుచ్నుది. ఈ వంశ

1. నన్నెచోడుని కుమారసంభవము పీఠిక చూడుము.

క్రమము పాల్కురికి సోమనాథుని గ్రంథమునఁ గానరాదు. [1] కర్ణాటభాషలో గూడ నుద్భటచరిత్రములు గలవు. సోమరాజకవి బసవాంకకవి యనువా రిర్వురు వానిని రచించిరి. పాల్కురికి సోమనాథుడు కుమారపాల ఘూర్జరునిదిగాఁ జెప్పినకథనే కర్ణాటక కవులుద్భటుని కథగాఁ జెప్పిరి. ఆ కర్ణాటక కవులకంటె మన సోమనాథుఁడు పూర్వుఁడు. కుమారపాలున కుద్భటదేవుఁ డని నామాంతరముగా నా యుద్భటదేవచరిత్రపీఠికలో శ్రీశ్యామాచార్యులగారు వ్రాసిరి. అదియెట్లో? మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడు, సోమనాథుఁడు వారి నిర్వురను వేర్వేఱుగాఁ బేర్కొనిరి. కుమారపాలుని చరిత్రమున నాతని కా నామాంతర మున్నట్టు చెప్పరయిరి. పాల్కురికి సోమనకథ చొప్పున రచియింపఁబడిన యీ యుద్భటారాధ్య చరిత్రమునకును, నా కర్ణాట ప్రబంధములకును నేమియు సంబంధమును గానరాదు.

(ఉద్భటారాధ్య చరిత్రము. ప్ర. ము. 1925 సరస్వతీ గ్రంథమాల. చూ. మఱియు మీఁగడతఱకలు పు. 1251-50: ప్రకాశకులు)

1 చంద్రశేఖరగురునివఱకు నా వంశక్రమమున్నది. ఈ చంద్రశేఖరుఁడే దేచయమంత్రి గురుఁడగునని నేననుకొనుచున్నాను.

మ ను చ రి త్ర ము

ఉ. తల్లి సమస్తభాషలకు దైవతభాషయ, దేశభాషలన్
పిల్లలలోన నాంధ్రి యనుపేరిటి దెంతయు ముద్దులాఁడిరా
ట్తల్లజు లాదరించిన కతంబునఁ బల్కులఁ గుల్కు మీఱి య
ల్లల్లనఁ దక్కు, నక్క సెలియంద్రకు నెక్కుడు కీర్తి చేకొనెన్.

కం. జిలిబిలి పలుకుల బలు ము
ద్దులు గులికెడు తెలుగుబాసతో సరియగునే
తెలిసియుఁ దెలియక వీనుల
నలయించెడు వెట్టిమొట్టి యఱమొఱ బాసల్.

సంస్కృతమని పేర్కొనఁబడిన యార్యభాషయే తొలుదొలుత భరతఖండమునఁ బెంపొందిన వాఙ్మయము. చాలవఱకు దానివలననే తర్వాతఁ బ్రాకృతములును దేశభాషలును బెంపొందినవి. దక్షిణ హిందూదేశమునఁగల దేశభాషలలో నాంధ్ర, ద్రవిడ, కర్ణాట భాషలు ప్రధానమయినవి. ఇందు ద్రవిడ, కర్ణాటభాష లాంధ్రముకంటెఁ బ్రాచీనములని యూహింపఁబడుచున్నవి. ఆ రెండు భాషలలోను గ్రంథములు రచింపఁబడుచు వచ్చిన కొంతకాలమునకుఁగాని యాంధ్రభాషలో గ్రంథరచన ముపక్రమింపఁబడినట్టు చూపట్టదు. గ్రంథరచనముపక్రమింపఁబడుటకుఁ బూర్వమాంధ్రభాష స్థితి యెట్టిదో మన కించుకయుఁ దెలియరాదు. ఇటీవల నాంధ్రకవితకుఁ బుట్టిల్లనఁ జెల్లిన వేంగీదేశమునం దానాఁడు జన్మించిన నాగవర్మ కర్ణాటభాషకు ఛందోంబుధి యను ఛందశ్శాస్త్ర గ్రంథమును రచించె; కాని యాంధ్రభాష యుబుసైన నెత్తఁడయ్యె. నాఁటి కీ భాషకుఁ దిన్ననిరూ పేర్పడలేదు కావలయు. ఆ కాలమున మనదేశమును జాళుక్యులు పాలించుచుండిరి. ఆర్యధర్మము నిర్వక్రముగా సాగింపఁబడుచుండెను. జనులకుఁ బురాణాదిజిజ్ఞాసయం దాదరము మెండుకొని యుండెను. వారు సంస్కృతభాషా గ్రథితములైన తత్తద్గ్రంథములను 'గాసటబీసటే' చదివి గాథలు ద్రవ్వుచుండిరి. రాను రాను దేశభాషకును గొంత రూపేర్పడుచుండఁబోలు. అక్కతన నత్తఱి దేశభాషాకవన మావశ్యకమయ్యెను. అయినను దానికిఁ

దగిన సామగ్రిని గూర్చి కవితను వెలయించువా రవతరింపవలసియుండిరి. ఇటుల సనఁజన,

క. మును మార్గకవిత లోకం
బున వెలయఁగ దేశికవితఁ బుట్టించి తెనుం
గు నిలిపి రంధ్రవిషయమునఁ
జన సత్యాశ్రయునిఁదొట్టి చాళుక్యనృపుల్.

నన్నెచోడని కుమారసంభవము.

దాదాపు నేఁటికి వేయి సం॥లకుఁ బూర్వము చాళుక్యాన్వయ భూషణమును సత్యాశ్రయాది బిరుదాంచితుఁడును రాజమహేంద్రము రాజధానిగా వేంగీ దేశమును బాలించినవాఁడును నగు రాజరాజనరేంద్రుని యా స్థానమునఁ గల సర్వజ్ఞుఁడగునన్నయభట్టారకుఁ డను పండితకవియే మన యాంధ్రభాషలోఁ దొలుతఁ గవిత నవతరింపఁజేసినవాఁ డని తలఁపఁ బడుచున్నాఁడు. రాజరాజనరేంద్రుని ప్రేరణమున నీతఁడు పంచమవేద మగు భారతమును దెల్గున రచింప దొరఁకొని యరణ్యపర్వములోని కొంతభాగము వఱకును నెఱవేర్చెను. ఈతని కవనమున సంస్కృత మర్యాదలు మెండుకొని యుండును. నుడికారము గల తెలుఁగుఁ బలుకుబడులఁ గూర్చుటయం దీతఁడు తక్కువవాఁడు కాఁడు.

చ. బహువనపాదపాబ్ధికులపర్వతపూర్ణసరస్సరస్వతీ
సహితమహామహీభర మజస్ర సహస్రఫణాళిఁ దాల్చి దు
స్సహతరమూర్తికిన్ జలధిశాయికిఁ బాయక శయ్య యైన య
య్యహిపతిదుష్కృతాంతకుఁ డనంతుఁడు మాకుఁ బ్రసన్నుఁ డయ్యెడున్.

గీ. ఎల్లవారు నెఱుఁగ నొల్లనిధర్మువు
బేల! నీకుఁ జెప్ప నేల వలసెఁ
జిఱుతవాని కింత తఱుసంటి పలుకులు
సన్నె వృద్ధజనము లున్నచోట.

పదపడి కవిబ్రహ్మ నాఁబడు తిక్కన విరాటపర్వము మొదలు 15 పర్వములభారతమును దెలుఁగు కావించెను. తెలుఁగుఁ బలుకుబళ్లను

గుబాళింపఁ జేయుటయం దీతని కీడు మఱి లేదు. ఈతని కవనమున రసపోషకములుకాని పదములు సాధారణముగాఁ జూపట్టవు.

ఉ. చిచ్చఱకన్ను మూసికొని చేతిత్రిశూలము డాఁచి లీలమై
వచ్చినరుద్రుచందమున వ్రాలుదు వీ వనిలోన నోర్వఁగా
వచ్చునె నిన్ను నెట్టిమగవారికి నీకృప నాశ్రయింపఁగా
వచ్చితి మెవ్విధిం గెలువ వచ్చు మహాత్మ! యెఱుంగఁ జెప్పవే.

తర్వాత నీ యిర్వురకుఁ దుల్యుఁ డనఁదగు వాఁ డెఱ్ఱాప్రెగ్గడ. ఈతని కృతులం దరణ్యపర్వశేష పూరణ మొకటి.

చ. స్ఫురదరుణాంశురాగరుచిఁ బొంపిరివోయి నిర స్తనీరదా
వరణములై దళత్కమలవైభవజృంభణ ముల్లసిల్ల ను
ద్ధురతరహంససారసమధు వ్రతనిస్వనము ల్సెలంగఁగాఁ
గరము వెలింగె వాసరముఖంబులు శారద వేళఁ జూడఁగన్.

ఈ ముువ్వురను గవిత్రయ మందురు. వీరివాక్కు లాంధ్రభాషకుఁ బరమప్రమాణములు. ఇట్లాంధ్రభారతము ముగియునప్పటికి దాదాపు 300 సం॥ పట్టెను. ఈ నడుమను గొందఱు మేటి కవులితరపురాణాదులను దెలిఁగించుచు వచ్చిరి. ఇట్లు రానురాను గ్రొత్తత్రోవలు త్రొక్కి కవనమున మార్పులు గలిగించినవాఁడు కవిసార్వభౌముఁడు నాఁబడు శ్రీనాథుఁడు. ఈతఁడు తొంటివారివలెఁ జాలమట్టునకు సంస్కృత గ్రంథములనే తెలిఁగించినవాఁ డయ్యును గూర్పునందు మార్పు కలిగించి తర్వాతి ప్రబంధరచనకు మార్గదర్శకుఁ డయ్యెను. [1] సీసపద్యముల యొయ్యారపు నడకలు మొదలగునవి యాతఁడు నెలకొల్పినవే. శ్రీనాథుని తర్వాత నాతని చరణముల నందుకొనక కవితసెప్ప నేర్చినవారు లేరు. శ్రీనాథుని కాలమునకు ముందే యవనులయలజడి

1 శ్లోకపద్యములు సమానార్థకము లయ్యు నవి యాంధ్రభాషలో సంస్కృతభాషా గ్రథితమునకును నాంధ్రభాషాగ్రథితమునకును వ్యవహరింపఁబడుచుండునట్లే ప్రబంధపదము భారతాది సర్వగ్రంథవాచకమయ్యు నిటీవల మిశ్రోత్పాద్యాన్యతర మగు నితివృత్తముతోఁ జతుర్దశ వర్ణనలఁ గూర్చి రచింపఁబడు కావ్యమునకుఁ బేరుగా వాడఁబడుచున్నది.

కలుగుచు వచ్చుటచే వారియాచార వ్యవహారములును గొన్ని మన దేశమున నెలకొనఁ జొచ్చినవి. కావున, నా కాలము నుండియుఁ గవులు తమ కవనమునఁ గొన్ని యన్యదేశ్యపదములు రుచివిశేషముంబట్టి యందందుఁ బొందుపఱచుచు వచ్చిరి. మచ్చున కొకటి యుదాహరింపఁబడుచున్నది.

ఖుసి మీఱన్ సురధాణి నిండుకొలువై కూర్చున్నచోన్.

శ్రీనాథుని హరవిలాసము.

కొందఱు

సీ. పచ్చన హురుమంజి పనివాగె పక్కెర
పారసి పల్లంబు పట్టమయము
రాణ నొప్పారు పైఠాణంబు సింగిణి
తళుకులకోరుల తరకసంబు
మిహి పసిండి పరుంజు మొహదా కెలంకుల
తావు గుజ్జరిసేఁత కేవడంబు
డాకెలంకున సిరాజీక రా చురకత్తి
కుఱఁగటఁ గ్రొవ్వాడి గొరకలపొది

పీలికుంచె తలాటంబు బేరజంబు
మఱల మొగముట్టు వన్ని సాహిణి యొకండు
కర్త యెదుటికిఁ గొనివచ్చె గంధవాహ
బాంధవం బగునొక మహాసైంధవంబుఁ

ఆ. 4, ప. 28.

ఈ మొదలగు పద్యములలోఁ బెద్దనయే తొలుదొలుతఁ జొప్పింప మొదలిడెననిరి.

పదపడి శ్రీనాథుఁడు చూపినత్రోవఁగొని సంస్కృతగ్రంథములఁ దెల్గించుటయ కాక పురాణకథలఁ గైకొని స్వకపోల కల్పనలఁగూర్చి చతుర్దశ వర్ణనలతో మిశ్రప్రబంధములను దర్వాతికవులు రచింప నారంభించిరి. ఆ కాలమున నుత్పాద్యమగు నితివృత్తముతో గృతి సెప్పుట తప్పుగాఁదలఁపఁ బడుటచేఁ గావలయు నాంధ్రమున నేకవియు దానికి దొరకొనినవాఁడు

కాఁడు. అట్లు శ్రీనాథునకుఁ దర్వాత మిశ్రప్రబంధములు రచించిన వారిలోఁ దొల్తటివాఁడనఁదగు పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రకవి యీ విషయము నిట్లు వాక్రుచ్చెను.

శా. ప్రఖ్యాతం బన మిశ్రబంధ
మన నుత్పాద్యం బనంగాఁ ద్రిధా
వ్యాఖ్యాతం బగు వస్తు,
వందు మఱి యధ్యాహారముం జేయఁగాఁ
బ్రఖ్యాతం బితివృత్త మైనఁ
గృతిసెప్పన్ వక్తకున్ శ్రోతకున్
విఖ్యాతిం గలిగించుఁ బుణ్య
మహిమన్ విశ్వంభరామండలిన్.

ఈతఁడు భారతమందలి శకుంతలోపాఖ్యాన కథను గైకొని దానికిఁ గాళిదాసుని యభిజ్ఞానశాకుంతల నాటకమును దోడుచేసికొని శృంగార శాకుంతలమను ప్రబంధమును రచించెను. శృంగార శాకుంతలము రచింపఁ బడిన తర్వాత సర్కోత్కృష్టముగా వెల్వడిన మహాప్రబంధము మన యీ

మనుచరిత్రము

దీనికిఁ బ్రధానముగా గ్రంథకర్త పేర్కొన్నపేరు స్వారోచిషమనుసంభవము. అయ్యును మనుచరిత్ర మనునామము కవిచే 'మనుచరిత్రం బందుకొనువేళ'నని యొకచోఁ బేర్కొనఁబడియున్నది. మఱియు లోకమున రూఢమైయున్నది. ఇది చతుర్దశవర్ణనలు గలిగిన యాఱాశ్వాసముల ప్రబంధ రత్నము. దీనికి

కృతిభర్త కృష్ణదేవరాయలు

ఈతఁడు బళ్ళారి మండలములోని యానెగొందికి సమీపమున నుండిన విద్యానగర మను పట్టణరాజము రాజధానిగా దక్షిణహిందూదేశమున కెల్ల నేకచ్ఛత్రాధిపత్యము నిర్వహించిన శూరాగ్రేసరుఁడగు నృప సార్వభౌముఁడు. ఈ నృపాలరత్నము జనించిన కాలము సరిగాఁ దెలిసినదికాదు, గాని 1509

సం॥ పట్టాభిషిక్తుఁ డయినట్లు కనుఁగొనంబడినది. కృష్ణరాయలు బహువారములు దండయాత్రలు వెడలి నానారాజుల జయించి రాష్ట్రముల నాక్రమించుకొని తురుష్కుల ముష్కర కృత్యముల నడఁగించి మహారాజ్య వైభవము ననుభవించుటయకాక సరసకవితావిలాసలాలసుఁడై పెద్దనాది సుకవీంద్రుల పల్కుఁదేనియలఁ జూఱలఁ గొని సంస్కృతాంధ్రము లందు మేలయినకవనము చెప్పనేర్చిన సుకవిరాజశిఖామణి. ఈతఁడు తెలుఁగున విష్ణుచిత్తీయ మను ప్రౌఢప్రబంధమును రచించెను. సంస్కృతమున మదాలసచరిత్ర, సత్యావ్రీణనము, సకలకథాసారసంగ్రహము, జ్ఞానచింతామణి మొదలగు గ్రంథములను రచించిన ట్లాముక్తమాల్యదలోఁ జెప్పికొనెను గాని యవి నామావశిష్టము లయినవి.

[1]కృష్ణరాయ లీ మనుచరిత్రమునకే కాక ముక్కుతిమ్మన రచించిన పారిజాతాపహరణమునకును, గర్ణాటభాషలోఁ దిమ్మనార్యుఁ డనుకవి రచించిన భారతమునకుఁ గూడఁ గృతిపతియయ్యెను. ఈతఁడు దండ యాత్రలకు వెడలునపుడు వెంటఁ గవీంద్రుల సయితము కొంపోయెడువాఁడు.

[2] ఈతనికిఁ జదరంగపుటాటయందు మిక్కిలి కుతూహల ముండినట్లు

1 అస్మన్మిత్రు లొకరు జాంబవతీపరిణయ మనుపేరి నాటక మొకటి కృష్ణరాయ విరచితము నూత్నముగాఁ దమకుఁ జిక్కిన దని చెప్పుచున్నారు.ఇది ఆచార్య బి. రామరాజుగారిచే పరిష్కరింపబడి ముద్రింపబడినది.

2. ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకభాండాగారమందలి చారిత్రక సంపుటములలో "నృసింహదేవ రాయుల కుమారుండు శ్రీకృష్ణదేవమహారాయులు విజయనగరమందు వజ్రసింహాసనారూఢుఁడై పృథివీ రాజ్యం చేయుచుండగాను పై వ్రాసిన (కొప్పోలు) గ్రామ కరణాలు బొడ్డుచర్ల పెద్దతిమ్మన్న చినతిమ్మన్న అనే యిద్దఱు అన్నతమ్ములు, వీరిలో పెద్దతిమ్మన్న అనే ఆయన గ్రామంలో కరిణీకం అనుభవిస్తూ వుండెను. చిన్నతిమ్మన్న అనే ఆయన కవీశ్వరదిగ్గంతి అనిపించుకుని కృష్ణరాయలవారివద్దపోయి రాయలతో చదరంగం ఆడుతూ ఉండేవాఁడున్నూ ఆటగెలిస్తే వెయ్యార్లువరకు పందెంచేసి గెలుస్తూ ఉండేవాడున్ను. అప్పుడు శ్రీకృష్ణదేవమహారాయులు చాలాసంతోషించి కొప్పోలు గ్రామం సర్వాగ్రహారంగా ధారవోసి యిచ్చి కొప్పోలుకు ప్రతినామం కృష్ణరాయపురం అని నామం యేర్పరిచిరి. ఈ చిన్నతిమ్మన అనేకరణం కవీశ్వరుఁడు చెప్పిన పద్యం "

క్రింద నుదాహరింపఁబడిన ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తక భాండాగారమందలి ప్రాచీన విలేఖనమువలనఁ దెలియుచున్నది. ఆంధ్రభాషను మహోచ్చదశ నందించిన యీ ప్రభుసార్వభౌముఁడు 1530 సం॥ కీర్తిశేషుఁ డయ్యెను. ఆంధ్రభోజుఁ డని ప్రసిద్ధి గన్న యీ కృష్ణరాయల యాస్థానమునం దష్టదిగ్గజములునాఁ బడు కవీశ్వరులలో నెల్ల వయసునందును గవితానైపుణియందును బెద్దవాఁడు మన యీ మనుచరిత్రమునకు

కృతికర్త పెద్దనామాత్యుఁడు.

ఈతఁడు నందవరీక బ్రాహ్మణుఁడు. ఇంటిపే రల్లసానివారు. తండ్రిపేరు చొక్కన. బళ్ళారి ప్రాంతమందలి దోపాడు పరగణాలోని దోరాలగ్రామ మతని వాసస్థలము. కృష్ణరాయలు మనుచరిత్రమును గృతి నందుకొనునప్పు డూరేగించుటకై పెద్దనార్యునిఁ బల్లకీ నెక్కించి తన చేతితో నద్దాని లేవనెత్తి యాతనియెడఁ గల యాదరాతిశయమును వెల్లడించెనఁట. కృష్ణరాయల యాస్థానమునఁ గల యాకవిపండితమండలిలో నాతనికే గౌరవ మెక్కువ. ఒకప్పుడు కృష్ణరాయలు పసిఁడిపళ్ళెరమునఁ గవిగండపెండేరమును గొనివచ్చి సభాస్థానమున నిడి సంస్కృతాంధ్రములందు సమముగాఁ గవనము చెప్పనేర్చినవారిద్దానిఁ గైకొన నర్హులనఁగా సభ్యులు మిన్నకుండి రనియు దానిపైఁ గృష్ణరాయలు

క. శతసంఖ్యు లొక్కటైనను
సతతము శ్రీకృష్ణరాయజగతీపతితోఁ
జతురంగ మాడి గెల్చెను
ధృతిమంతుఁడు బొడ్డుచెర్ల తిమ్మన బళిరే.

ఉ. ధీరుఁడు బొడ్డుచర్ల చినతిమ్మన మంత్రికుమారుఁ డంచితా
కారుఁడు సత్కళావిదుఁడు కౌశిక గోత్రుఁడు పద్మ నేత్ర సే
వారతబుద్ధి నందవరవంశ్యుఁడు సత్కవిలోకనాథుఁ డా
చారసమగ్రవర్తనుఁడు చారువచస్థ్సితి నొప్పువాఁ డొగిన్.

ఉ. ముద్దుగ గండ పెండియరమున్ గొనుఁడంచు బహూకరింపఁగా
నొద్దిక నా కొసంగు మని యొక్కరుఁ గోరఁగ లేరు లేరొకో

అని సగము పద్యముఁ జదివె ననియుఁ బెద్దనామాత్యుఁ డంతట లేచి

పెద్దనఁ బోలుపండితులు పృథ్విని లే రని నీ వెఱుంగవే
పెద్దన కీఁ దలంచినను బేరిమి నా కిడు కృష్ణరాణ్ణృపా!

అని పూరించి

ఉ. పూఁత మెఱుంగులుం బసరుపూప బెడంగులుఁ జూపునట్టి వా
కైతలు జగ్గునిగ్గు నెన గావలెఁ గమ్మనఁ గమ్మనన్వలెన్
రాతిరియుం బవల్ మఱపురాని హొయల్ చెలియారజంపుని
ద్దాతరితీపులంబలెను దారసిలన్వలె లోఁ దలంచినన్
బాతిగఁ గైకొనన్వలెను బైదలికుత్తుకలోని పల్లటీ
కూఁత లనన్వలెన్ సొగసుకోర్కులు రావలె నాలకించినన్
జేతికొలందిఁ గౌఁగిటను జేర్చినఁ గన్నియ చిన్నిపొన్ని మే
ల్మూఁతల చన్నుదోయివలె ముచ్చట గావలెఁ బట్టి చూచినన్
డాతొడ నున్న మిన్నులమిటారపు ముద్దులగుమ్మ కమ్మనౌ
వాతెఱ దొండపండువలె వాచవి గావలెఁ బంట నూఁదినన్
గాతలఁ దమ్మిచూలిదొర కైవసపుం జవరాలి సిబ్బెపు
న్మే తెలియబ్బురంపుజిగి నిబ్బరపుబ్బుగుగబ్బిగుబ్బ పొం
బూఁతల నున్నకాయ సరిబోఁడిమి కిన్నెర మెట్లబంతి సం
గాతపు సన్నతంతిబయకారపుఁ గన్నడగౌళ పంతుకా
సాతత తానతానలపసం దివుటాడెడుగోట మీటు బల్
మ్రోతలునుంబలెన్ హరువు మొల్లము గావలె నచ్చతెన్గు లీ
రీతిగ సంస్కృతంబు పచరించినపట్టున భారతీవధూ
టీ తపనీయగర్భనికటీ భవదాననపర్వ సాహితీ
భౌతిక నాటక ప్రకరభారతభారత సమ్మత ప్రభా
శీతనగాత్మజాగిరిశ శేఖర శీతమయూఖరేఖి కా
పాతసుధా ప్రపూర బహుభంగఘుమంఘుమఘుంఘుమార్భటీ

జాతక తాళయుగ్మలయసంగతి చంచువిపంచికామృదం
గాతత తేహిత త్తహిత హోధిత దంధణు ధాణుధింధిమి
వ్రాతనయానుకూల పదవారకుహూద్వహహారి కింకిణీ
నూతనఘల్ల లాచరణనూపురఝూళ ఝళీమరంద సం
ఘాత వియద్ధునీచకచకద్వికచోత్పలసారసంగ్రహా
యాతకుమార గంధవహహారిసుగంధవిలాసయుక్తమై
చేతము చల్లఁజేయవలె జిల్లునఁ జల్లవలె న్మనోహర
ద్యోతకగోస్తనీఫల మధు ద్రవగోఘృత వాయసప్రసా
రాతిరసప్రసార రుచిర ప్రసరంబుగ సారెసారెకున్.

అను పద్యమాలిక నాశువుగా విరచించి చదివెనఁట! దానిపైఁ గృష్ణరాయలు తానై యా కవిగండపెండేరము నాతని పాదమునఁ దొడిగెను. ఆశుకవిత్వ మనఁగా నాలోచనము సల్పియు నెట్టిరసము కూర్పనగునో యట్లే యాశువుగను జెప్పనేర్చినది గాని చెత్తకూరుపు కానేరదు. మఱొకప్పుడేదో కృష్ణరాయలాశువుగా విరచింపుమని కోరఁగా నాతఁడు –

చ. నిరుపహతిస్థలంబు రమణీప్రియదూతిక తెచ్చియిచ్చు క
ప్పురవిడె మాత్మ కింపయినభోజన ముయ్యెలమంచ మొప్పుత
ప్పరయురసజ్ఞు లూహ తెలియంగల లేఖక పాఠకోత్తముల్
దొరకినఁ గాక యూరక కృతుల్ రచియింపు మనంగ శక్యమే.

అని నిరాకరించె నని చెప్పుదురు.

పెద్దనార్యున 'కాంధ్రకవితాపితామహుఁ' డని బిరుదనామము కలదు. ఈ బిరుదము "పురాణకథను గొని స్వకపోలకల్పనలు గూర్చి తొలుదొలుత మనుచరిత్రమును బ్రబంధరూపమున రచియించుటచేఁ గలిగిన " దని కొందఱందురు గాని యది సరికాదు.

ఇట్టి ప్రబంధములఁ గూర్చినవారిలోఁ పెద్దనార్యుఁడు తొలుదొలుతటి వాఁడనునది నిలువనేరనిమాట. అంతకుముందే యిట్టి రచనము కలదని తెలిపియున్నాఁడను. ఒకవేళ తొలుదొలుతటి దనియే యొప్పుకొన్నను నీ బిరుద మీ గ్రంథరచనమును బట్టి వచ్చినదనుట పొసఁగ నేరదు. మనుచరిత్రమును రచింపు మని కోరునప్పుడే కృష్ణరాయలచే,

క హితుఁడవు చతురవచోనిధి
వతులపురాణాగమేతిహాసకథార్థ
స్మృతియుతుఁడ వాంధ్రకవితా
పితామహుఁడ వెవ్వరీడు పేర్కొన నీకున్

మను. పీఠిక. ప. 15.

అని పెద్దన పేర్కొనఁబడి యున్నాఁడు.

కృష్ణరాయలు తన యాస్థానకవులలో నెల్ల వయసుచేతను, గవితచేతను బెద్దవాఁ డగుటచేఁ బెద్దనామాత్యున కీ బిరుద మొసంగి యుండును. ఈతఁడీ మనుచరిత్రమును గాక హరికథాసార మను వేఱొక ప్రబంధమును రచించి తన గురువగు శఠగోపయతికిఁ గృతి నొసఁగెను. ఆ గ్రంథమునుండి యీ క్రింది పద్యములు రంగరాట్ఛందమున నుదాహరింపఁబడి యున్నవి.

క అంబరము పగుల నార్చి ప్ర
లంబాసురుఁ డాగ్రహము వెలయఁ గదిసిన వే
ళం బలరాముడు చేముస
లంబున వానితల ద్రుంచె లావు మెఱయఁగన్

క ఆ దేవోత్తముఁడు సుధాం
భోధి నవై కాగ్రిమ దళమున బాలుండై
చేదోయిచేత దక్షిణ
పాదము గొని నోటఁ జెప్పెఁ బకపక నగుచున్

క. శఠకోపయతికి ఘనతరు
కుఠారకోపమమతికిని గురుతమహృత్క
ర్మఠనిరతికిఁ జతురాగమ
పఠనాయత నియతికిని జపాసంభృతికిన్

గీ. అఖిలపారికాంక్షి కాశ్రయపర్ణశా
లోపకంఠమునకు లోకకర్త
చేర నేఁగి యచటఁ బారవంబున డిగ్గి
యధివసించి యుండు నర్థితోడ.

క. బాలరసాలకిసాలము
గ్రోలుచుఁ బలికెడిపికంబు కో యనఁ జాలం
జాలింబడి యానయమధు
రాలాపము లనియె నాదరణమున వినఁగన్.

ఇదిగాక కృష్ణరాయలు స్వర్గస్థుఁ డైన పిదప నాతని నిర్యాణమును గూర్చి సీసపద్యశతక మొకటి రచించె ననియుఁ దా మాపద్యశతకము నొకచోఁ జూచి యుంటి మనియు మిత్రులొకరు నుడువుచున్నారు; కాని, యది లభించినది కాదు.

సీ. ఎదురైనచోఁ దన మదకరీంద్రము నిల్పి
కేలూతయొసఁగి యెక్కించుకొనియె
కోకటగ్రామాద్యనేకాగ్రహారంబు
లడిగినసీమలయందు నిచ్చె
మనుచరిత్రం బందుకొనువేళఁ బుర మేఁగఁ
బల్లకిఁ దన కేలఁ బట్టియెత్తె
బిరుదైనకవిగండపెండేరమున కీవె
తగు దని తానె పాదమునఁ దొడిగె

గీ. 'ఆంధ్రకవితాపితామహ అల్లసాని
పెద్దనకవీంద్ర' యని నన్నుఁ బిలుచునట్టి
కృష్ణరాయలతో దివి కేఁగ లేక
బ్రదికియున్నాఁడ జీవచ్ఛవంబ నగుచు

అను పద్య మొకటి మాత్రము వాడుకలోఁ గలదు. మఱియుఁగృష్ణరాయ నిర్యాణానంతరము కన్నడరాజ్యముపైకి గజపతిరాజు దండెత్తిరాఁగా

సీ. రాయరావుతుగండ రాచయేనుఁగు వచ్చి
యారట్లకోట గోరాడునాఁడు
సంపెట నరపాలసార్వభౌముఁడు వచ్చి
సింహాద్రి జయశీలఁ జేర్చునాఁడు
సెలగోలుసింహంబు చేరి ధిక్కృతిఁ గంచు
తల్పులఁ గరుల ఢీకొల్పునాఁడు

ఘనతర నిర్భరగండపెండెర మిచ్చి
కూఁతు రాయల కొనఁగూర్చునాఁడు.

గీ. నొడ లెఱుంగవా చచ్చితో యుర్వి లేవొ
చేరఁజాలక తల చెడి జీర్ణ మైతొ
కన్నడం బెట్లు సొచ్చెదు గజపతీంద్ర
తెఱచినిలు కుక్క సొచ్చిన తెఱఁగుఁ దోఁప

అను సీసపద్యమును బంపెననియు, దానిపై నాతఁడు సిగ్గిలి తిరిగిపోయెననియుఁ దెలియుచున్నది. మును మనుమసిద్ధిరాజు ప్రతాపరుద్రునకుఁ దనరాజ్యము నోడిపోఁగాఁ దిక్కనామాత్యుఁడు తన కవితచేతఁ బ్రతాపరుద్రుని మెప్పించి మరల నారాజ్యమాతని కిప్పించెనఁట!

వెలుగోటి రాజయిన మాదయలింగమనేఁ డల్లయవేముని తల నఱికి తన తమ్మపడిగం బొదిగించి నందికంత పోతరాజనుపేరి కఠారిఁ గైకొనఁగా శ్రీనాథకవిసార్వభౌముఁడాతనిఁ జేర నరిగి కవనముచే నాతనిఁ బొగడి మెప్పించి మరల నాకఠారిఁ గొనితెచ్చెనఁట! బళిరా కవిత్వమహత్త్వము!

ఇంకను గృష్ణరాయనిచే రచింపఁబడినట్లుగల యాముక్తమాల్యదయుఁ బెద్దనచేతనే రచింపఁబడిన దని యొక యైతిహ్యము బహుకాలమునుండి కలదు. రంగరాట్ఛందమునం దాముక్తమాల్యదలోని పద్యము లుదాహరింపఁ బడునెడ ' పెద్దనగారి యాముక్తమాల్యదలో' నని నుడువఁబడియున్నది. మఱియు నాముక్తమాల్యదకుఁ బ్రాచీనవ్యాఖ్యాత యొకఁడు తన వ్యాఖ్యానావసానమునఁ 'బెద్దన రచించిన యాముక్తమాల్యద' యని పద్యరూపమున వాకొనియున్నాఁడు. ఇంకను గొన్ని యెడల బెద్దనకృత మని కలదు. మనుచరిత్ర మెట్టి హృదయంగమములగు భావములతో విలసిల్లుచున్నదో యాముక్తమాల్యదయు నట్లే చెల్వు మీఱుచున్నది. కాని, రెండిటికిని శైలియందుఁ గొండొక భేదము కలదు. ఇట్టిభేద మొక కవియే కాలభేదముచే రచించిన కృతులందుఁ జూపట్టుచుండుట లేకపోలేదు. ఇయ్యెడ బాణుని కాదంబరీ, హర్షచరిత్రములు తార్కాణముగాఁ జూడనగును. 'కవితాప్రావీణ్య ఫణీశ' మొదలగు పదములచే సంబోధింపఁబడిన కృష్ణరాయలు కవనము చేయలేక

యితరుఁడు రచించినదానిని దనపేరఁ బ్రకటించుకొనె ననుటయుఁ బొసఁ గుబాటు కలదిగాఁ దోఁచుటలేదు. ఈ విషయము సత్యమైనను నసత్యమైనను దాము రచించిన గ్రంథములను దమ రాజులు రచించినట్లే వారి పేళ్లతోఁ బ్రకటించు నాచారము వెనుకటి కవులకు లేకపోలేదు. ఇవిగాక పెద్దన కృతములని వాఁడబడునవి కొన్ని చాటుపద్యములు గలవు.

తన దివ్యకవితావిలాసముచేఁ గృష్ణరాయల మెచ్చించి యాతని కత్యంత గౌరవనీయుఁడై యీ మనుచరిత్రము నాతనికే కృతిసేసి యనేకాగ్రహారములను గొని మహాభోగముల ననుభవించి యైహికేచ్ఛలఁ దనియుటయ కాక వైష్ణవాగ్రే సరుఁడై కోకట మను తన యగ్రహారమునకు శఠకోపపుర మని యాత్మగురుఁ డగు శఠకోపయతిపేరు వెట్టి బ్రాహ్మణులకు సర్వాగ్రహారముగా నొసఁగి యింక ననేక దేవాలయములకు భూదానములు సేసి పారత్రికసౌఖ్యమును సయితమార్జించుకొనిన యీ యాంధ్రకవితాపితామహుఁడు కృష్ణరాయ నిర్యాణానంతరము సయితము జీవించియుండి 1540 సం॥ ప్రాంతమున నశ్వరమగు భౌతిక శరీరమును దృజించి శాశ్వతమగు కీర్తిమూర్తిని గైకొనెను. ఎంతవఱ కీ యాంధ్రభాష ప్రచారము గలదై సుస్థితిని వెలయుచుండునో యంతవఱకును బెద్దనార్యుని యశశ్శరీరమునకు భంగపాటు వాటిల్లనేరదు.

-: గ్రంథవిమర్శనము :-

రచనాచాతుర్యము

మార్కండేయపురాణమునం దీ స్వారోచిష మనుజన్మవృత్తాంతము సమగ్రముగాఁ గలదు. ఆ పురాణమును మారన యాంధ్రీకరించెను. రెండొండు పట్టుల నౌచితీపోషణమునకై చిఱుమార్పులఁ గావించెఁ గాని పెద్దనామాత్యుఁ డీ ప్రబంధరాజమును దుదముట్ట నామార్కండేయపురాణపు ద్రోవనే పెంపొందించెను. మారన కవిత్వమున 150 పద్యములలో ముగిసిన కథ యాతని కవనమున 800 పద్యములవఱకుఁ బెరిఁగినది. ఈ మనుచరిత్రము 'అల్లసానివాని యల్లికజిగిబిగి' యను పలుకును బ్రతిపదమునను సార్థకపఱుచుచున్నది. పెద్దనామాత్యుఁ డీ ప్రబంధమును దీర్ఘకాలము పరిశ్రమ చేసి తన సర్వతోముఖపాండిత్యమును జతుర్విధకవితావిలాసమును వెలయించి

నిబ్బరమైన శైలి నాహాపుట్టించునట్లు పోహళించెను గాని యందదుకులుగా నెందురును ముడిపెట్టలేదు. ఈ గ్రంథము నందుఁ గూర్పునేర్పును భావవైచిత్ర్యమును బిక్కటిల్లని పద్యముకాని గద్యముగాని చూపట్టదు. ఎక్కడఁ బట్టిన నక్కడఁ గవీశ్వరుని లోకజ్ఞానమును భాషావైదుష్యమును గల్పనా చాతుర్యమును వెల్లివిరియుచున్నవి. పెద్దనార్యుని పద్దెములు ముద్దులొలుకు నిద్దంపుఁబలుకుల నేర్చికూర్చి తీర్చిదిద్ది చికిలిసేసి నునుమెఱుఁగు వెట్టి వెల్వరింపఁబడినవి కావుటచే నెక్కడను నొక్కులు వోయి కాన్పింపవు. మఱియు సంస్కృతాంధ్రముల నందముగాఁ గలయఁగూర్పు కతన నితని కవనమున సంస్కృతప్రౌఢియుఁ దెలుఁగునుడికారమును మిసమిసలు దేఱుచుఁ జెఱలాడుచున్నవి.

శైలి

శా. తావుల్ క్రేవలఁ జల్లుచెంగలువ కేదారంబుతీరంబునన్
మావుల్ క్రోవులు నల్లిబిల్లి గొనుకాంతారంబునం దైందవ
గ్రావాకల్పితకాయమానజటిలద్రాక్షాగుళుచ్ఛంబులం
బూవుందీవెల నొప్పునొక్క భవనంబున్ గారుడోత్కీర్ణమున్
ఆ 2. ప 22

క. మృగమదసౌరభవిభవ
ద్విగుణితఘనసారసాంద్రవీటీగంధ
స్థగితేతరపరిమళమై
మగువపొలుపు దెలుపునొక్క మారుత మొలసెన్.
ఆ 2. ప 24

ఈ పద్యపు నాల్గవచరణ మట్టిమారుతము నొలయించుచునే యున్నది.

శా. వాలారుం గొనగోళ్ళ నీ వలసతన్ వాయించుచో నాటకున్
మేళం బైన విపంచి నిన్న మొదలున్ నీ వంటమింజేసి యా
యాలాపంబె యవేళఁ బల్కెడుఁ బ్రభాతాయాతవాతాహతా
లోలత్తంత్రుల మేళవింపఁగదవే లోలాక్షి దేశాక్షికిన్.
ఆ. 3. ప 57.

చ. జిలుఁగుల బెట్టుచుం దొడల జెంద్రికపావడ యంట మైతడిం
బెళపెళ లేనిచీరఁ గటి బింకపుఁ జన్నులఁ జేర్చికొంచు వే
జలకము లాడి యాడి యొకచాన కరస్థితకేశ యై నృపు
న్వెలువడి చూచె లోపడితి నీ కని బాసకు నిల్చెనో యనన్
ఆ. 5. ప. 68.

ఔచితీనిర్వాహము

క. అల్లదె కంటే పొనపొన
దెల్లనిగట్టఱుత మబ్బు దేఱెడుపొలమం
దెల్లెడఁ జూచిన ధరణీ
వల్లభ సీరాముసేన వాలు మెకంబుల్. ఆ. 4. ప.16

క. తిమిరంపు గుబ్బ చన్నుల
కొమరాలవు నీకుఁ దగినగోవాళ్ళ మహిన్
నెమకి నగరాదె ముదిసిన
మముఁ జెనకిన నేమి గలదు మద మేమిటికిన్. ఆ. 4. ప. 68

కల్పనాచాతుర్యము

చ మరున కొసంగఁ గాలము తమశ్చట గాటుకగా నవోదయ
స్ఫురదరుణప్రభాపథిక శోణితసిక్తసితోదు భక్తమున్
హరిహయదిఙ్నభస్స్థలమునన్ బలి చల్లి వటాంకమున్ వసూ
త్కరభరితంబు నై వెలుఁగఁ గాంచి సుధానిధి నెత్తె నత్తఱిన్.
ఆ. 3, ప. 21.

భావప్రకాశనము

మ. మునుమున్ పుట్టెడుకొంకు లౌల్యము నిడన్ మోదంబు విస్తీర్ణతం
జొనుపం గోర్కులు గ్రేళ్లు ద్రిప్ప మది మెచ్చుల్ ఱెప్పలల్లార్ప న
త్యనుషంగస్థితి ఱిచ్చపా టొసఁగ నొయ్యారంబునం జంద్రికల్
దనుకం జూచె లతాంగి భూసురుఁ బ్రఫుల్లన్నేత్రపద్మంబులన్
ఆ. 2. ప. 30.

స్వభావపరిజ్ఞానము

చ. పలుకులు నేర్పువేళఁ గలభాషిణి నీ విటు లుండఁ బంజరం
బుల నరగన్ను వెట్టి ముఖముల్ చరణాగ్రనఖాళిఁ గ్రోఁకుచున్
నిలుగుచు నావులించుచు వనీవిహగోత్కర మెట్లు వల్కు న
ప్పలుకులె యఖ్ఖు లెత్తి విని పల్కెడు వింటివె కీరశారికల్,
ఆ. 3. ప. 58.

సీ. ఏ విహంగముఁ గన్న నెలుఁగించుచును సారె
కును సైకతంబులఁ గూడఁ దారుఁ
దారి కన్గొని యది తనజోడు గాకున్న
మెడయెత్తి కలయంగ మింట నరయు
నరసి కన్నీటితో మరలి తామర యెక్కి
వదన మెండఁగ సరోవారి నద్దు
నద్ది త్రావఁగ సైఁప కట్టిట్టు గన్గొని
ప్రతిబింబ మీక్షించి బ్రమసి యుఱుకు

నఱికి యెఱకలు దడియ వేఱొక్క తమ్మి
కరుగు నరిగి రవంబుతోఁ దిరుగు తేంట్లఁ
బొడుచు ముక్కున మఱియును బోవు వెదక
సంజఁ బ్రియుఁ బాసి వగ నొక్కచక్రవాకి.
ఆ. 3. ప. 16.

ఈ సీసపద్యము పెద్దనార్యునిభాషాంతరీకరణచాతుర్యమును వెల్లివిరి యించుచున్నది. చూడుఁడు.

శ్లో. ఆయాతి యాతి పునరేవ జలం ప్రయాతి
పక్షాంకురాణి విచినోతి ధునోతి పక్షౌ
ఉన్మత్తవద్భ్రమతి కూజతి మందమందం
కాంతావియోగవిధురో నిశి చక్రవాకః.

ఈ శ్లోకమున కాపద్య మనువాద మయ్యు నెంతయేని మనోజ్ఞముగాఁ బెంపొందింపఁబడినది. మఱియుఁ బుంలింగమున కన్న కర్తృపద మత్యంత

స్వారస్యాపాదక మగునట్లు స్త్రీలింగముగా మార్పcబడినది. పెక్కుచోటుల నీతcడేదే నొకలోకోక్తినో, ప్రకృతి చిత్రమునో కైకొని దానికి వన్నెలు చిన్నెలు వచ్చునట్లు మేలయిన కల్పనc గల్పించి పద్యమునcబెట్టి బాగు బాగనిపించును.

చ. మదకలకుంభికుంభనవమౌక్తికముల్ గనుపట్టు దట్టమై
వదలక కృష్ణరాయకరవాలమునం దగుధారనీట న
భ్యుదయము నొంది శాత్రవుల పుట్టిమునుంగcగ ఫేనపంక్తిలోc
బొదిగొని పైపయిన్ వెడలు బుద్బుదపంక్తులువోలెc బోరులన్.
ఆ. 1. ప. 41.

ఈ పద్యమునందలి కల్పన 'వానిపుట్టి మునిcగినది' యనులోకోక్తిని బట్టి పుట్టినది.

ఉ. క్రూరవనేభదంతహతకుడ్యపరిచ్యుతవజ్రపంక్తిc బొ
ల్పారుమిడుంగుఱుంబురువు లంచు వెసం గొనిపోయి పొంత శృం
గారవనద్రుమాళి గిజిగాడులు గూడులc జేర్చుదీపికల్
గా రహిc గృష్ణరాయమహికాంతుని శాత్రవపట్టణంబులన్.
ఆ. 1. ప. 36.

ఈ పద్యము గిజిగాcడులు మిడుcగుఱుcబుర్వులను దమ గూండ్లలో వెల్తురునకై చేర్చి యుంచుకొను నను ప్రకృతి చిత్రమును బట్టి యందముగాc బొందుపఱుపcబడినది. కృష్ణరాయని వంశాదివర్ణనమున నితcడు చిత్రించిన ప్రతికల్పనయు ననుపమానమై వెలయుచున్నది.

పెద్దన తనవెనుకటికవులు కూర్చిన కూర్పులలోని మేలేర్చికొని పొదుపుగా నదుకుకొనుచు నొక్కొకయెడc దొంటికంటె సుతారము మీఱునట్లు హవళించును.

చ. ఉడిగి మడింగి మైమఱచి యున్నతటిం గలలోనc జేరె నె
క్కడి మగవాcడొకో? యనుచుc గందcగ మేల్కనుచో నతండ యి
ప్పుడు మగcడంచుc గోరుటకుc బొందుగc జెప్పితి ముల్లు పుచ్చి కొ
ఱ్ఱడcచినచంద మయ్యెc గమలానన యీ విరహానలంబునన్
ఉత్తరహరివంశము-సోముcడు

చ. ఉడుపతిబారికిన్ వెఱచి యూఱట యౌ నని పేరుటామనిన్
ముడివడుకంతు సేనలకు ముయ్యెలగుట్టయినట్టియిందు రా
నడcగునె తాపవహ్ని మనమై హరిణేక్షణ ముల్లు పుచ్చి కొ
ఱ్ఱడcచిన చందమయ్యెc బదమా యెలదోcటc జరింప నేటికిన్
ఆ. 3. ప. 34.

మ. అనుమానింపక యా సుధాంధసులు మాయాకల్పనావంచనం
బున వైశ్వానరునిన్ హరించిరి యవుంబో యింతమాత్రంబులో
నన నా యోగమహానుభావమునకున్ భంగంబు వాటిల్లు నే
ననిక ల్దాcచినc బెండ్లి మానునొకొ దుశ్చారిత్రముల్గంటిరే.
కాశీఖండము-శ్రీనాథుcడు

శా. తండ్రీ! నాకు ననుగ్రహింపcగదె వైద్యం బంచుc బ్రార్థించినన్
గండ్రల్ గా నటు లాడి ధిక్కృతులc బో కాల్మంటి వోహో మదిం
దీండ్రల్ గల్గినవారి కేకరణి నేనిన్ విద్య రాకుండునే
గుండ్రా డాcచినc బెండ్లి యేమిటికిc జిక్కుం గష్టముష్టింపచా!
ఆ. 5. ప. 17

సీ. పులిమల్లc డడవిపోతులరాజు గరుడుండు
గాలివేగంబు పందేలపసిcడి
విష్ణుప్రసాదంబు వెండిగుండులపరి
పచ్చిమిర్యము వెట్టిపుచ్చకాయ
వేcటమాణిక్యంబు విరవాది మెడబల్మి
పెట్టుగాcడు వకారి పిడుగుతునుక
జిగురుcడు చిత్రాంగి శ్రీరామబాణంబు
పులియందు కస్తూరి బొడ్డుమల్లె

గీ. యనcగ మఱియును బెక్కుతోయముల పేళ్లు
దారకులు దేర వచ్చె నుద్దండవృత్తి
వేcటకుక్కలు మృగరాజ విగ్రహములు
వటుకనాథుని వాహ్యాళివాహనములు
శృంగార శాకుంతలము-పినవీరభద్రకవి

చ. పులియఁడు బూచిగాఁ దసురపోతులరా జనుమంతిగాఁడు చెం
గలువ సివంగి భైరవుఁడు గత్తెర సంపఁగి వెండిగుండు మ
ల్లెలగుది వాయువేగి చిటిలింగడు సాళ్వుఁడు వత్సనాభి యే
కలములమిత్తి గబ్బి యనఁగాఁ గలవాని గ్రహించి యుద్ధతిన్.

ఆ. 4. పప. 32.

పెద్దనామాత్యుఁడు పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రుని శాకుంతలమునఁ గల వేఁట వర్ణనము మొదలగునది తిన్నగ నెత్తుకొని దానికంటెఁ బెక్కుమడుఁగు లెక్కువ చక్కఁదనము గల్గునట్లు తాను సమకూర్చెను. మఱియు మారన మార్కండేయ పురాణమును బట్టియే యీ గ్రంథము బెంపొందింపఁబడిన దగుటచే నందలి రచనలును గొన్ని యిందుఁ జొచ్చినవి. ఒందు రెండు జక్కనపద్యములఁ బోలిన పద్యములుఁ గలవు. ఇవిగాక గడుసుఁబోకడలకు గనియు, నుడికారములకు విడిదిపట్టును నగు కవిసార్వభౌముని కవితావిలాసములు బహువారములు తఱచి తఱచి చదివి ముదంపడినవాఁడు కావుటచేఁ బ్రౌఢకవనమం దత్యంతాదరము గల పెద్దనార్యుఁడు తన యాదరాతిశయమున కుద్యోతకముగాఁ గావలయు నాయా రచనా చమత్కారములను మనుచరిత్రమునఁ బెక్కుచోటుల నెలకొల్పెను. "మిన్నులు పడ్డచోటు, కులము సాములు, వెన్నతోఁ బెట్టినది, కడుపారఁ గన్నతల్లి, హుటాహుటినడలు, చన్న విసి పిదుకన్, బండికందెన చాయ" మొదలగు మేలయిన తెలుఁగు పలుకుఁబడులు పెక్కులు శ్రీనాథుని కవనమునుండి మనుచరిత్రమునకుఁ గొనితేరఁబడినవి. పై గ్రంథములోని పద్యములు పరిమితముగాఁ బెద్దనార్యుని పద్దెములతోఁ బోల్చి చూపఁబడుచున్నవి.

సీ. అని యమ్మహాభాగుఁ డాచమన మొనర్చి
నియతుండు శుచియు నై నిలిచి గార్హ
పత్యాగ్నిఁ దన మది భావించి వందన
మొనరించి యిట్లను ననిలమిత్ర
నీయంద యాహవనీయాగ్నియును దక్షి
ణాగ్నియుఁ బ్రభవించె నఖిలదేవ

తలకును దృప్తి నీవలన సిద్ధించును
సకలలోకముల కాశ్రయము నీవ

గీ. నిత్యసత్యమూర్తి నీ ప్రసాదంబున
నినుడు గ్రుంకకుండ నిపుడ యింటి
కరుగుఁవాఁడఁ గాక యాగమోదితకర్మ
జాతనైష్ఠికుండ నైతినేని.

మార్కండేయ పురాణము.

తే.గీ. అనిన నేమియు ననక యవ్వనజగంధి
మేనిజవ్వాదిపస గదంబించునొడలు
గడిగికొని వార్చి ప్రవరుండు గార్హపత్య
వహ్ని నిట్లని పొగడె భావమునఁ దలఁగి.

ఆ. 2. ప. 74.

మ. దివిషద్వర్గము నీ ముఖంబునన తృప్తిం గాంచు నన్నీశుఁగా
స్తవముల్ సేయు శ్రుతుల్ సమస్తజగదంతర్యామివిన్ నీవ యా
హవనీయంబును దక్షిణాగ్నియును నీ యందుద్భవించుం గ్రతూ
త్సవసంధాయక నన్నుఁ గావఁగదవే స్వాహావధూవల్లభా!

ఆ.2. ప. 75.

ఉ. దానజపాగ్ని హోత్రపరతంత్రుడ నేని భవత్పదాంబుజ
ధ్యానరతుండనేనిఁ బరదారధనాదులఁ గోరనేని స
న్మానముతోడ నన్ను సదనంబున నిల్పు మినుండు పశ్చిమాం
భోనిధిలోనఁ గ్రుంకకయమున్న రయంబున హవ్యవాహనా !

ఆ. 2. ప. 76.

తే. అనఘ మందార విద్యాధరాత్మ జన్మ
నే విభావసి యనుదాన.................

మార్కండేయ పురాణము.

అనఘ మందారవిద్యాధరాత్మభవను
నను విభావసి యంద్రు గంధర్వవరులు
తెలిసి యుండును నిమ్మహీతలమునందుఁ
బరఁగుమృగపక్షిజాతుల భాష లెల్ల.

ఆ. 6. ప. 17.

ఇట్టులు మార్కండేయ పురాణపుఁ బోలికలు కొన్ని గలవు.

సీ. సంపూర్ణపూర్ణిమా సాంద్రచంద్రాతప
విలసితశశికాంత వేదికలను
మంజరీసంజాతమకరందనిష్యంద
మాకందమాధవీమండపముల
శృంగారవనమహాశృంగారమణిశృంగ
హాటక శైలశృంగాటకముల
సంఫుల్ల హల్లకసహకారవాసనో
జ్జ్వలదీర్ఘదీర్ఘికా సైకతముల

గీ. గగనగంగాతరంగిణీ గంధవాహ
బంధురోదగ్రసౌధాగ్రభాగములను
నవనవోల్లాసరతికళా నైపుణములఁ
బ్రతిదినంబు రమించిరి సతియుఁ బతియు,

జక్కన - విక్రమార్కచరిత్ర

సీ. గంగాతరంగిణీరంగ త్తరంగ శీ
కరశీత సైకతోత్కరములందు
మందారమాకందమకరందతుందిలేం
దిందిరానందకృన్నందనములఁ
గాంతనిశాకాంతకాంతవితర్దికా
క్రాంతభూభృద్బృందకందరముల
మసృణబిసాహారమాంసలహింసికా
సంపదాసారకాసారతటులఁ

దమక తమక ప్రియుండని తమక మెసఁగఁ
బడఁతు లుప్పొంగఁ గ్రీడించెఁ బద్మినీప్ర
భావ ఘటితాన్న పానభూషావిశేష
మాల్యవస్త్రానులేపసామగ్రిఁ జెంది.

ఆ. 6. ప. 62.

సీ. నలినసంభవువాహనమువారువంబులు
కులముసాములు మాకుఁ గువలయాక్షి
చదలేటిబంగారుజలరుహంబుల తూండ్లు
భోజనంబులు మాకుఁ బువ్వుఁబోఁడి
సత్యలోకముదాఁక సకలలోకంబులు
నాటపట్టులు మాకు నబ్జవదన
మధురాక్షరములైన మా మాటలు వినంగ
నమృతాంధసులు యోగ్యు లనుపమాంగి

గీ. భారతీదేవిముంజేతి పలుకుఁ జిలుక
సమదగజయాన సబ్రహ్మచారి మాకు
వేదశాస్త్రపురాణాదివిద్య లెల్లఁ
దరుణి నీ యాన ఘంటాపథంబు మాకు

సీ. చిన్ని వెన్నెలకందు వెన్ను దన్ని సుధాబ్ధిఁ
బొడమిన చెలువ తోఁబుట్టు మాకు
రహి పుట్ట జంత్రగాత్రముల రాల్ గరఁగించు
విమలగాంధర్వంబు విద్య మాకు
ననవిల్తుశాస్త్రంపుమినుకు లావర్తించు
పని వెన్నతోడఁ బెట్టినది మాకు
హయమేధ రాజసూయము లనఁ బేర్పడ్డ
సవనతంత్రంబు లుంకువలు మాకుఁ

గనకనగసీమఁ గల్పవృక్షములనీడఁ
బచ్చరాచట్టుగమి రచ్చపట్టు మాకుఁ
బద్మసంభవవైకుంఠ భర్గసభలు
సాముగరిడీలు మాకు గోత్రామరేంద్ర.

ఆ. 2. ప. 43.

సీ. గిరినికుంజములఁ గుంజరపుంజ మను శంకఁ
గంఠీరవంబు లుత్కంఠ నెగయఁ

బల్వలంబులఁ గిరిప్రకరంబు లను శంక
నెఱకురాజలు విందు లెక్కవెట్టఁ
గడలిమధ్యంబునఁ గాకోల మను శంక
జలదేవతలు భీతిసంభ్రమింప
నదములఁ గువలకాననవాటి యను శంక
నిందిందిరశ్రేణు లెదురుకొనఁగ

రజతగిరియందుఁ దాండవారంభరభస
భంగిపతిత పరశ్వధపాణివికట
కంధరారుద్ధగజకృత్తికంఠశంక
ప్రమథులకుఁ దోఁప నంధకారంబు ప్రబలె.

భీమఖండము-శ్రీనాథుఁడు.

సీ. ఉరుదరీకుహరసుప్తోత్థశార్దూలముల్
ఝరవారి శోణితశంకఁ ద్రావ
వనకుంజమధ్యశాద్వలచరన్మృగపంక్తి
దావపావకభీతిఁ దల్లడిల్ల
నాశ్రమాంతర భూరుహాగ్రముల్ మునికోటి
బద్ధకాషాయవిభ్రాంతిఁ జూడ
ఘనసానుశృంగశృంగాటకంబులఁ గాంచి
యమరులు హేమాద్రి యనుచు వాలఁ

గాసెఁ బేశలరుచిఁ గింశుక ప్రవాళ
ఘుసృణ కిసలయకంకేళికుసుమగుచ్ఛ
బంధుజీవ జపారాగబాంధవంబు
లన్నగంబున జరఠారుణాతపములు.

ఆ. 2. ప. 11.

సీ. పతిపాణి పల్లవచ్యుత నీవిబంధన
వ్యగ్రబాలాహస్త వనరుహంబు
ధవకృతాధరబింబ దశనక్షతవ్యథా
భుగ్నలీలావతీ భ్రూలతంబు..........

శృంగారనైషధము.

సీ. సహసానఖంపచ స్తనదత్తపరిరంభ
మామూలపరిచుంబితాధరోష్ఠ
మతిశయప్రేమ కల్పితదదంతసంబాధ
మగణితగ్లాని శయ్యానిపాత
మతివేలమణిత యాజ్ఞార్థగల్లచపేట
మతిదీనవాక్సూచితాత్మవిరహ
మంకురత్పులకజాలావిద్ధసర్వాంగ
మానందకృతహారవాసవాబ్జ

మాక్రమక్షీణనుతివర్ణమానిమీలి
తాక్ష మాస్విన్నగండ మాయత్తచేష్ట
మాస్తిమితభూషణారవ మావధూటి
ప్రథమసురతంబు గంధర్వపతిఁ గరంచె.

ఆ. 3. ప. 116.

ఛ. కొసరి వసంతకాలమునఁ గోయిల క్రోల్చినభంగి నేడ్చె న
బ్జసరుహనేత్ర కొండచఱిఁ బెద్దయెలుంగున వెక్కివెక్కి వె
క్కస మగు మన్యువేగమునఁ గాటుకకన్నులనీరు సోనలై
యుసిరికకాయలంతలు పయోధరముల్ దిగువాఱునట్లుగన్.

కాశీఖండము.

ఉ. పాటున కింతు లోర్తురె కృపారహితాత్మక నీవు త్రోవ ని
చ్చోట భవన్నఖాంకురము సోఁకెఁ గనుంగొనుమంచుఁ జూపి య
ప్పాటలగంధి వేదన నెపం బిడి యేడ్చెఁ గలస్వనంబుతో
మీటిన విచ్చుగుబ్బచనుమిట్టల నశ్రులు చిందువందఁగన్

ఆ. 2. ప. 70.

ఇట్లనేకముగాఁ జూపఁదగును. పై యేడ్పుపద్దెములఁబట్టి పారిజాతాపహరణమునఁ దిమ్మనయు, వసుచరిత్రమున రామరాజభూషణుఁడును రెండు పద్యములఁ గూర్చిరి.

ఉ. ఈసునఁ బుట్టి డెందమున హెచ్చిన శోకదవానలంబుచే
గాసిలి యేడ్చెఁ బ్రాణవిభుకట్టెదురన్ లలితాంగి పంకజ
శ్రీసఖమైన మోముపయిఁ జేలచెఱం గిడి బాలపల్లవ
గ్రాసకషాయకంఠకలకంఠవధూకలకాకలీధ్వనిన్.

పారిజాతాపహరణము.

శా. ఆ జాబిల్లి వెలుంగు వెల్లికల డాయన్ లేక రాకానిశా
రాజశ్రీసఖ మైన మోమునఁ బటాగ్రం బొత్తి యెల్గెత్తి యా
రాజీవానన యేడ్చెఁ గిన్నరవధూరాజత్కరాంభోజకాం
భోజీమేళ విపంచికారవ సుధాపూరంబు తోరంబుగన్.

మనుచరిత్రము

ఈ పద్యములపైఁ దెనాలి రామలింగకవి 'అల్లసాని పెద్దన అటు నిటు నేడ్చెను. ముక్కు తిమ్మన ముద్దుముద్దుగా నేడ్చెను. భట్టుమూర్తి బావురని యేడ్చెను' అని యభిప్రాయ మిచ్చెనఁట!

పెద్దనామాత్యుని తర్వాత మనుచరిత్రమునకుఁ బ్రతిబింబములుగాఁ బ్రబంధములు కుప్పతిప్పలై యుప్పతిల్లినవి. మనుచరిత్రమునందలి పద్యముల పోలిక పద్యములును బెక్కులు పొడసూపినవి.

క. సురగరుడోరగనర ఖే
చరకిన్నర సిద్ధసాధ్యచారణవిద్యా
ధరగంధర్వకుమారుల
నిరతము గనుఁగొనమె పోల నేర్తురె వీనిన్.

ఆ. 2. ప. 37.

క. నరఖేచరవిద్యాధర
గరుడోరగసిద్ధసాధ్యగంధర్వతతిన్
నిరతముఁ గనుఁగొందున యీ
నరనాథునిఁ బోలఁగలరె నమ్రనిరూఢిన్.

సకలకథాసారసంగ్రహము

మ. అనిమేషస్థితి మాన్పె బిత్తరపుఁజూ పస్వేదతావృత్తి మా
న్పె నవస్వేదసమృద్ధి బోధకళ మాన్పెన్ మోహవిభ్రాంతి తో
డనె గీర్వాణవధూటికిన్ భ్రమరకీటన్యాయ మొప్పన్ మను
ష్యుని భావించుట మానుషత్వము మెయిం జూపట్టె నా నత్తఱిన్.

ఆ. 2. ప. 33.

మ. అనిమేషస్థితి మాన్పెఁ జంచలపుఁజూ పస్వేదభావంబు గ్ర
ద్దన వారించె వినూత్న ఘర్మజలవిస్తార ప్రపూరంబు తో
డన దేవాంగన కయ్యెడన్ భ్రమరకీటన్యాయమై యొప్పి య
మ్మనుజేంద్రున్ భ్రమియించునంతనె రహిన్ మర్త్యత్వమున్ సంధిలెన్

సకలకథాసార సంగ్రహము

సీ. వదనప్రభూతలావణ్యాంబుసంభూత
కమలంబు లన వీని కన్ను లమరు
నిక్కి వీనులతోడ నెక్కసక్కెము లాడు
కరణి నున్నవి వీని ఘనభుజములు
సంకల్పసంభవాస్థాన పీఠికవోలె
వెడఁదయై కనుపట్టు వీనియురము
ప్రతిఘటించు చిగుళ్ళపై నెఱ్ఱవాఱిన
రీతి నున్నవి వీని మృదుపదములు....

సీ. వదనసౌందర్యవిస్ఫారాంబుసంభూత
కంజంబు లగు వాని కన్నుదోయి
మదనసామ్రాజ్య సమ్యక్పీఠిక యనంగ
సరసమౌ వాని వక్షస్థ్సలంబు
కర్ణకుండల రత్నకాంతులఁ గొన నిక్కు
వగలు మీఱెడు వాని యెగు భుజములు
అతుల ప్రవాళసంతతి రుచిసంపద
నదలింపఁ జను వాని మృదుపదములు.............

సకలకథాసారసంగ్రహము.

ఈ సకలకథాసారసంగ్రహము నొనర్చిన యయ్యలరాజు రామభద్రకవి కృష్ణరాయల యాస్థానకవియే. ఈతఁడు పెద్దనకు శిష్యుఁ డందురు. సమకాలముననే యిట్టి ప్రతిపద్యము లేర్పడినవి. ఇట్టివి చూప దొరఁకొన్న నెన్నేనిఁ జూపనగును. పెద్దాడ నాగరాజామాత్యుఁడు రచించిన శకుంతలా పరిణయము మనుచరిత్రపుఁ బ్రతిరూపమే. ఇట్లనేకులు కవులు మనుచరిత్రము నకుఁ బోలికగాఁ గవనముఁ జెప్ప' బూనుటకు దానియందుఁ గల గుణౌత్కృష్ట్యమే కారణము.

కథాసంవిధానము

సంస్కృత భాషలో దృశ్యకావ్యములయందుఁ దక్క శ్రవ్యకావ్యములందు వస్త్వైక్యము తఱచు కన్పట్టదు. శాకుంతల మృచ్ఛకటికాదులగు రూపకముల లోని యితివృత్తము ప్రధానపాత్రములగు నాయికానాయకుల వృత్తాంతమున కనుబంధియై పెంపొంది తుద కా నాయికానాయకులవృత్తాంతముతోడనే పర్యవసించుచున్నది. నాటకములం దితివృత్తమను హారమునకు నాయికా నాయకులు కొలికిముత్తెములుగా నుందురు. ఇయ్యది యత్యంత చమత్కారాపాద కమై యింపునింపుచుండును. ఇంక శ్రవ్యకావ్యములందుఁ గొన్నిట నట్లుగాక యెక్కడకక్కడ కితివృత్తము తెంపు చెందుచున్నది. దిలీపుని వృత్తాంతముతో నారంభింపఁబడిన రఘువంశకావ్య మగ్నివర్ణుని వృత్తాంతముతో ముగింపఁ బడినది. ఎక్కడనో యారంభింపఁబడిన కథ యెక్కడనో ముగింపఁబడుటచే వస్త్వైక్యములేదు. ఇఁక మన యాంధ్రభాషలోఁ బ్రాచీనకవులు దృశ్యకావ్యముల రచింపరైరి మఱియు సంస్కృతమందలి దృశ్యకావ్యములను దెనిఁగించునెడ సహితము శ్రవ్యకావ్యములుగనే తెల్గించుచు వచ్చిరి. యక్షగానములను కొండొక తెలుఁగు రూపకప్రతిరూపము లుప్పతిల్లినవి గాని వానిని దృశ్యకావ్యముల క్రిందఁ బరిగణింపఁబోలదు. ఇటీవల మిశ్రోత్పాద్యాన్యతర మగు నితివృత్తముతో గావింపఁబడుచు వచ్చిన పెక్కు శ్రవ్యకావ్యములందు సంస్కృత నాటక క్రమమునఁ గొంత వస్త్వైక్యము కానవచ్చుచున్నది. వీరభద్రుని శృంగారశాకుంతలము, తిమ్మన పారిజాతాపహరణము మొదలగునవి వస్త్వైక్యము గలవియే. కాని, యట్టులు వస్త్వైక్యము కలిగి తీరవలయు నను నిబంధ మీ తెలుఁగు ప్రబంధముల పట్టున నున్నట్లు చూపట్టదు. దీనికి

నిదర్శకముగా రఘువంశాది కావ్యములవలె మన మనుచరిత్రమును వస్త్వైక్యము లేకయున్నది. ఇందు రసోత్తరముగా రచింపఁబడిన వరూధినీ ప్రవర వృత్తాంతము మూఁడవ యాశ్వాసముతో ముగిసిపోవుచ్నుది. నాలవయాశ్వాసములో నుపక్రమింపఁబడిన స్వరోచివృత్తాంతముతోఁ బ్రబంధము ముగింపఁబడినది. ఇట్టి విచ్ఛేదము శ్రోతలకుఁ గొండొకపట్టుల నిరుత్సాహము గల్పించుచుండును. అందును నిందు సరిసగమువఱకు గ్రంథమునఁ బెంపొందిన ప్రవరవరూధినీ వృత్తాంతము విచ్ఛిన్నమై వేఱొకకథలో సంక్రమించి పోవుట యెంతముఁ బాఠకుల యుత్సాహమును వెన్నెడఁజేయుచున్నది. కాని, లోకస్వభావమునకు సరిపోవు సంవిధానముతో నయ్యైపాత్రముల నెలకొల్పి యౌచితికెందును భంగము రాకుండఁ దత్తద్రూప చేష్టాదుల నమర్చి యేపట్టునఁ జూచిన నాపట్టున నద్దిరా యనవలయునట్టు లితివృత్తమును నడిపించు నేర్పు పెద్దనకుఁ గుదిరినట్టు మరియొకకవికిఁ గుదిరినది కాదు. నిగూఢములుగా నుండు మనోభావములను స్ఫుటపఱచి చప్పున విప్పి చెప్పునట్లు పద్యమున నీతఁడు నిరూపించును.

ప్రవరుని స్వరూపస్వభావాదులను వర్ణించుపట్టును సిద్ధునితోడి సంభాష ణముఁ దెల్పెడిపట్టును జదివిన పదపడి జ్ఞానదృష్టికిఁ బ్రవరుని శాంతస్ఫూర్తు లొలుకు స్వరూపము పొడకట్టకపోదు.

ఈ సందర్భమున నీ చిన్ని పద్యమును స్మరించినఁ జాలును.

గీ. మౌనినాథ! కుటుంబజంబాలపటల
మగ్న మాదృశగృహమేధిమండలంబు
నుద్ధరింపంగ నౌషధ మొండు గలదె
యుష్మదంఘ్రిరజోలేశ మొకటిదక్క.

ఆ. 1. ప. 64.

పదపడి ప్రవరవరూధినీ సంభాషణమున నీతఁడు శాంతశృంగారరసము లకు స్పర్థ పెంచి నించినహొయలు వర్ణనాతీతము. ఇచ్చో అంకుటాంద్రజంకెన లును వలపులును దలఁపులును బసరు పిండినట్లు పిండి వడపోసి తేర్చి చూపించెను. మఱియు బ్రహ్మావాదుల యైహికేచ్ఛావైముఖ్యమును, వైదిక

కర్మాదరమును, బ్రహ్మవర్చస ప్రాభవమును వెల్లివిరియించి యద్దిరా యనిపించెను.

ఉ. ఎన్ని భవంబులం గలుగు నిక్షుశరాసనసాయకవ్యథా
భిన్నత వాడి వత్తలయి కేలఁ గపోలము లూఁది చూపులన్
విన్నదనంబు తోఁపఁ గనువేఁదుఱునం బయిగాలి సోఁకినన్
వెన్నవలెం గరంగు నలివేణులఁ గౌఁగిటఁ జేర్చుభాగ్యముల్
ఆ. 2. ప. 57.

ఈ పద్యము వెన్నవలెఁ గరఁగుచునేయున్నది.

శా. ఈ పాండిత్యము నీకుఁ దక్క మఱి యెందేఁ గంటిమే కామశా
స్త్రోపాధ్యాయివి నా వచించెదవు మే లోహో త్రయీధర్మము
ల్పాపంబుల్ రతి పుణ్యమంచు నిఁక నేలా తర్కముల్ మోక్ష ల
క్ష్మీ పథ్యాగమసూత్రపంక్తి కివె పో మీ సంప్రదాయార్థముల్.
ఆ. 2. ప. 64.

ఓహో! వేదాదివిద్యాసంపన్నుఁ డగు ప్రవరుని భాషణ మెట్టికూర్పునఁ గూర్చి యౌచిత్యము నించెను!

ఇట్లౌచిత్యవిచారచర్చ గావించుట కెంతయేని నవకాశము కలదు. కాని యిది యదను కాదు.

ఈ తెఱఁగున సరససంవిధానము గల యీ ప్రబంధరాజమునఁ గొందఱొక యసందర్భమును జూపుచున్నారు. ప్రవరుని యింటికి సిద్ధుఁడు కుతపకాలమున నరుదెంచినట్లు కలదుకదా! కుతప మనఁగా బగటి పదునెన్మిది ముహూర్తములలో నెనిమిదవ ముహూర్తము. అప్పు డాసిద్ధున కిష్టమృష్టాన్న కలనచే సంతుష్టిఁ గావించి యింకను దీర్ఘయాత్రావృత్తాంతప్రసంగము కొంత జరపి పదపడి యాతనియొద్దఁ బాదలేపము గొని ప్రవరుఁడు హిమవంతమునకు బయలుదేఱునప్పటికిఁ గొంత సమయము కడచి యుండును. అవ్వల హిమవంతమున కరిగి యందుఁ గొంతతడ వయ్యైవిశేష ములఁ బరికించి చూచిన పదపడి ప్రవరుఁడు

మ. తలమే బ్రహ్మకు నైన నీ నగమహత్త్వం బెన్న నేనియ్యెడన్
గలచోద్యంబులు తేపు గన్గొనియెదన్ గాకేమి నేఁడేఁగెదన్
నలినీబాంధవభానుతప్తరవికాంతస్యందినీహార కం
దళచూత్కార పరంపరల్ పయిపయిన్ మధ్యాహ్నముస్ దెల్పెడిన్.
మను. ఆ. 2. ప. 12.

అని యనుకొనుట యసంగతము. ఎంత లేదనిన నప్పటి కపరాహ్ణ మునఁ జాలవఱకుఁ గడచని యుండును. ఇచ్చోఁ బ్రవరుఁడా సిద్ధుఁడు చనుదెంచిననాఁడు హిమాలయమున కరుగక మఱుదినము ప్రొద్దుట నరిగె నని చెప్పి మఱికొందఱాయనుపపత్తిని నివారించుచున్నారు. ఈ సమర్థనము మార్కండేయ పురాణానురోధియే కాని, పెద్దన మాత్ర మట్టి వ్యవధి నించుకయేని సూచించినవాఁడు కాఁడు. గర్భితమనవలెను.

ఇదిగాక యొండు రెండు శబ్దదోషములును బొడకట్టుచున్నవి.

'పణినసూను కణాద బాదరాయణసూత్ర
ఫక్కి విద్వాంసు లుపన్యసింప'

ఇందుఁ బ్రయోగింపఁ బడిన పణినసూనుపద మసాధువు. కవిసార్వభౌముఁ డును దనశృంగారనైషధమున

శా. 'ప్రాతఃకాలము వాయసంబు పణినాపత్యోక్త శాస్త్రంబులోన్'

అనెను. పెద్దన యాత్రోవనే త్రొక్కెను. అష్టాధ్యాయి మొదలగు గ్రంథములు రచించిన వ్యాకరణశాస్త్రప్రవక్త పాణిని 'పాణిన' మునియొక్క సంతానముగాని పణినముని సంతానముగాఁడు. 'పణనం పణః' 'పణోఽస్యాస్తీతి పణీ' నకారాంతమగు నీ "పణిన్" శబ్దముపై గోత్రాపత్యార్థమున "అణ్" ప్రత్యయము రాఁగా "పాణిన" యను రూప మేర్పడినది. పదపడి యువాపత్యార్థమున "ఇఞ్" ప్రత్యయము రాఁగా "పాణిని" యనురూప మేర్పడినది. ఎట్లయినను బాణిని పాణినసూనుఁ డగునుకాని పణినసూనుఁడు గాఁడు. ఇది సమర్థింప వెరవు గానరాదు. మఱియుఁ గృత్యవతరణమున

'కొఱంతం బడున్ గుకవి పృథ్వీభృత్సమీపస్థలిన్'

అనుచో న్యూనత యనునర్థమునఁ "గొఱంత" యను పదము సరి యగుఁ గాని, 'శూల' మను రెండవ యర్థమున 'కొఱంత' అను రూపము సరికాదు. కొఱు శబ్దము నుండి యట్టిరూప మేర్పడనేరదు.

'కౌఁగిలిది యెక్కడ హా విధి యేమి సేయుదున్'

కౌఁగిలి అది, అనుచో నికారసంధి కావింపఁబడినది.

'అనాశ్వాసితదుఃఖితే మనసి సర్వ మసహ్య మన న్నెఱుంగవే'

ఇచ్చో "అన న్నెఱుంగవే" యని పోతన్నగారు ప్రయోగించెడు తెఱఁగునఁ బ్రయోగింపఁబడినది. ఈ సంధి సమంజసమైనది కాదు.

అమృతరసపూర మగు పెద్దన్నగారి సరసకవితా ప్రసారమున నీ నలుసులు పరిగణనీయములుగావు. ఆ నెఱిఁగి యాంధ్రకవనము నీతఁడు కూర్పఁ గల్గినట్టిటీవల నెవ్వరును గూర్పనేరరైరి.

కొంటె కోణంగి కవిచౌడప్పయును దన వెక్కిరింపు స్వభావమును మాని

క. పెద్దనవలెఁ గృతిసెప్పినఁ
బెద్దనవలె నల్పకవినిఁ బెద్దనవలెనా?
యెద్దనవలె మొద్దనవలె
గ్రద్దనవలెఁ గుందవరపుఁ గవిచౌడప్పా!

అని పెద్దనార్యునిఁగూర్చి తన మెప్పును వెల్లడించెను. కృష్ణరాయలవంటి రాజచూడామణిని బెద్దనార్యుని వంటి విద్వత్కవిరత్నమును గాంచుభాగ్య మాంధ్రదేశమున కిఁక నెన్నఁటికైనఁ గలుగఁగలదా!

ఉ. కూర్చినకూర్పులా! స్వరస
గుంభనముల్ , కవితాప్రసారమా
తేర్చినతేనె! యంచు విను
తింప! బ్రబంధము సంతరించి లో
కార్చితుఁ డైన పెద్దన మ

హాకవి సత్కవితావిలాసముం
గూర్చి విమర్శ సల్ప నొనఁ
గూడునె యొక్కని కల్పబుద్ధికిన్.

ఉ ముద్దులుమూఁటగట్టు నుడిపొంకమునందును మేల్మికూరుపుం
బద్దెపు బింకమందు రసబంధమునందు గథాప్రకారముం
దిద్దెడు తీర్పునందు గడితేఱిన మా కవితాపితామహుం
బెద్దన నాంధ్రపుంగయితఁబెద్ద ననారతముం దలంచెదన్.

(మనుచరిత్రము –పీఠిక ప్ర. ము. 1926 మదరాసు వావిళ్లవారి ముద్రణము చూ. మఱియు సింహావలోకనము ద్వి. ము. (1955) పు. 148–189; 1950 – ప్రకాశకులు)

ప్ర తి మా నా ట క ము

(భాసకృతికి తెనుఁగు)

తొలిపలుకు

ఇప్పటి కించుమించుగాఁ బదునేడేండ్లకుఁ బూర్వము నే నీ నాటకమును దెలిఁగించితిని. మన్మిత్రులు బ్రహ్మశ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారప్పుడు తిరువనంతపురమునందుఁ గార్యాంతరమునఁ గొన్ని మాసములు వసించి భాసనాటకములఁ గొన్నింటి నక్కడనుండి వ్రాసికొనివచ్చిరి. అప్పటి కింకను తిరువనంతపుర గ్రంథమాలలో నా నాటకములు ముద్రితములు గాలేదు. ఆ వ్రాఁతప్రతులను బట్టియే కవిగారు కొన్ని నాటకములను దెలిఁగించిరి. నేను గొన్నింటిని దెలిఁగించితిని. పెద్దదగు నీ ప్రతిమానాటకము నే నప్పుడు ముద్రింపఁ జాలనైతిని. తరువాత తిరువనంతపుర రాజకీయ సంస్కృత గ్రంథమాలాసంపాదకు లగు శ్రీగణపతిశాస్త్రిగా రీ ప్రతిమానాటకమును రెండుమార్లు ప్రకటించిరి. రెండవతూరి స్వరచిత వ్యాఖ్యాసహితముగాఁ బ్రకటించిరి. నే నిప్పుడు దీనిని బ్రకటించుటలో నా వ్యాఖ్యానముయొక్క తోడ్పాటునుగూడఁ బడసితిని. రెండుమూఁడు చోట్లమాత్ర మా వ్యాఖ్యానరీతిని, పాఠరీతిని విడిచి తొలుత నాకుఁదోఁచిన యర్థమును, నేను జూచినవ్రాఁత ప్రతిపాఠమును బాటించితిని. అవియే యనుగుణముగా నున్న వన్న నమ్మిక నాకుఁ గలదు. పెక్కుపట్టుల గణపతిశాస్త్రిగారి వ్యాఖ్య మిక్కిలి చక్కఁగా నున్నది. భాసనాటకము లని గణపతిశాస్త్రిగారు ప్రకటించిన నాటకచక్రము భాసకృతము గాదని యిప్పుడు గొందఱుద్ఘోషించుచున్నారు. కాని, యీ యుద్ఘోషములు గణపతిశాస్త్రిగారు చెప్పిన కారణముల నెల్ల ఖండింపఁ జాలినవిగా లేవు. రామాయణ భారత కథలనుబట్టి భాసుఁడు రచించిన నాటకము లాతఁడు రామాయణ భారత కథలలోని యనౌచిత్యములను సంస్కరించుటకై యభిమానించి రచించినాఁడేమో యనఁదగిన ట్లున్నవి. ప్రస్తుతమయిన యీ ప్రతిమానాటకమునం దట్టి సంస్కారములను బరికింపఁ దగును. కైకేయీ వృత్తమును, సీతావృత్తమును నిందుఁ జక్కఁగా సరిపఱుపఁ బడినవి. కైకేయికి దుర్బుద్ధి యీ నాటకరీతిని గానరాదు. సీత హిరణ్యమృగ

మును గోరుటగాని, లక్ష్మణుని నవాచ్యవచనము లాడుటగాని యిందుఁ గానరాదు. పంచమ షష్ఠాంకములను జూచినచో నీ విషయము తేటపడును.

ప్రథమాంకమున వల్కలకల్పనము, తృతీయాంకమున దశరథప్రతిమా కల్పనము, పంచమాంకమున దశరథ శ్రాద్ధకల్పనము నిందు సరిక్రొత్తవిషయములు. ఇవి మిక్కిలి సరసములై, సంగతములై యున్నవి. ప్రతిమానాటక రచనలు గొన్ని శాకుంతలనాటకరచనలో ననుకరింపఁబడినవి. తృతీయాంకమున రథవేగవర్ణనము, పంచమాంకమున "కనుగందున్" ఇత్యాది సీతావనస్థితివర్ణనము, కాళిదాసుని శాకుంతల రథవేగవర్ణనమును, 'సరసిజ మనువిద్ధ' మిత్యాది శకుంతలావనస్థితి వర్ణనమును జూడఁదగును. సీత చెట్లకు నీళ్ళు పోయుచుండుటను వర్ణించు "సీ. ఆలవాలము నిండార నుర్వులు వాఁటి" అను పద్యము (పంచమాంకము) స్వభావోక్తిసౌభాగ్యముచే నెంతయు హృద్యముగా నున్నది.

సప్రయోజనముగా జరిపిన సంస్కారములుగాక వాల్మీకి రామాయణ కథకును, ఈనాటక కథకును భేదములు గొన్ని గావచ్చుచున్నవి. అట్టి దొక్కటి: ఇందు లక్ష్మణుఁడు పెద్దవాఁడుగాను, భరతుఁడు చిన్నవాఁడుగాను గాననగును. లక్ష్మణుఁడు భరతుని 'వత్స!' యని పిలుచును; ఆశీర్వదించును. భరతుఁడు లక్ష్మణునకు మ్రొక్కును; 'ఆర్య !' యని పిలుచును. ఈ విషయము వాల్మీకి రామాయణమున సంశయగ్రస్తముగా నున్నది. బాలకాండలో – "పుష్యేజాతస్తుభరతః – సార్పే జాతౌ తు సౌమిత్రీ" అని కలదు. భరతుఁడు పుష్య నక్షత్రమునను, లక్ష్మణశత్రుఘ్ను లాశ్లేషానక్షత్రమునను జన్మించిరి. కాన భరతుఁడే జ్యేష్ఠుఁడగును. కాని, దీనికి విరుద్ధముగా లక్ష్మణుఁడే జ్యేష్ఠుఁడగు ననుటకుఁ గూడ సాధనములు గొన్ని రామాయణమునందుఁ గలవు. యుద్ధకాండమున ౧౩౦ వ సర్గము ౩౯ –వ శ్లోకము.

"తతో లక్ష్మణ మాసాద్య వైదేహీం చాభ్యవాదయత్,
అభివాద్య తతః ప్రీతో భరతో నామ చాఽబ్రవీత్"

అని కలదు. సరళరీతిని జూడఁగా నిక్కడ భరతుఁడు లక్ష్మణుని, సీతను నమస్కరించిన ట్లర్థమేర్పడును. ఇట్లు చెప్పిననే 'వైదేహీంచ' యనుట సమర్థ

మగును. జన్మకాలమునుబట్టి భరతజ్యైష్ఠ్యము ప్రవ్యక్త మగుచుండుటచే రామాయణ వ్యాఖ్యాత లిక్కడ చిక్కుపడిరి. గోవిందరాజు "లక్ష్మణమాసాద్య=కృత నమస్కారం లక్ష్మణ మాలింగనేన సంభావ్య, ఇదంచ లక్ష్మణస్య కనిష్ఠత్వాత్, లక్ష్మణేన చికీర్షితో నమస్కారో రామసన్నిధౌ భరతేన ప్రతిషేధిత ఇతి చాహుః వైదేహీం చాభ్యవాదయత్ – చకారో రామనమస్కారం సముచ్చినోతి" అని వ్రాసెను. మఱియు నీతఁడు "సీతామాదాయ గచ్ఛత్వ మగ్రతో భరతాగ్రజ" అని స్థలాంతరమునఁ గల వాల్మీకిరామాయణ ప్రయోగము సరళరీతిని లక్ష్మణ జ్యైష్ఠ్యమును జెప్పుచున్నను, జన్మకాలరీతికి విరుద్ధ మగుటచే, "భరతాగ్రజ ఇత్యత్ర బహువ్రీహి రిత్యుక్తమ్" అని క్లిష్టార్థము గల్పించెను. "స సంఖ్యే భరతానుజః" అని యింకొకచో భరత జ్యైష్ఠ్యవ్యంజక ప్రయోగమును గలదని గోవిందరాజు పేర్కొనెను. తిలకవ్యాఖ్యానమున 'తతో లక్ష్మణ మాసాద్య' యను శ్లోకమున లక్ష్మణునకు భరతుఁడు నమస్కరించినట్లే యర్థము చెప్పఁబడినది. కాని, దాని, నాతఁడు వేఱువిధమున సమర్థింపఁబోయెను; – 'యద్యపి లక్ష్మణో భరతా త్కనిష్ఠో వయసా – స్పష్టం చేదం జన్మప్రకరణే తథాఽపి జ్యేష్ఠానువర్తనేన స్వాపేక్షయా అధికగుణత్వేన స్వవ్యవహారేణ జ్యేష్ఠానువృత్తి రేవంకర్తవ్యేతి భరతం ప్రతి ఉపదేశదానేన చ గురుత్వ బుద్ధ్యా తస్య నతి రుచితైవ". ఇది వైష్ణవసంప్రదాయరీతి నున్నది– పాయసప్రదానమును బట్టి వివాహక్రమమునుబట్టి లక్ష్మణునికే జ్యైష్ఠ్యము గాననగును. గోవిందరాజు దీనిని బేర్కొని యది జన్మకాలరీతిచేఁ బరిహృత మయ్యెననెను. భవభూతి భరతజ్యైష్ఠ్యమునే పాటించెను. అర్వాచీనులు పలువురు భరతజ్యైష్ఠ్యమునే యభిమానించినను, ప్రాచీనుఁడగు భాసునినాఁట లక్ష్మణ జ్యైష్ఠ్యమే లక్షితమైన ట్టీ నాటకమునుబట్టి తెలియనగును. లక్ష్మణజ్యైష్ఠ్యము వాల్మీకిసమ్మతము గాదనికూడ స్పష్టముగాఁ జెప్పఁజాలము.

భరతునివృత్త మిందు బరమోత్తమముగాఁ గాపాడఁబడినది. వాల్మీకులవారుగూడ భరతునివృత్తమును గడుపవిత్రముగఁ జిత్రించిరి. ఈ నాటకమున భరతోక్తి యిది యెంతయు హృద్యము !–

"శా. పాపాత్ముం డగునేని................ దీఱుతన్"

(తృతీయాంకము)

'కొడుకు దుష్టుఁడేని ఘటశ్రాద్ధము చేసి వాని కపుత్త్రత్వమును గల్పింపవచ్చును. వానికి దాయ మీయ నక్కఱలేదు. వానితో నాశౌచాది సంబంధముండదు కాని, తల్లి యెంత దుష్టురాలైనను, ఆమె మాతృత్వము తొలఁగదు' అని ధర్మశాస్త్రనిర్ణయము గలదు. ఇతరదోషము లున్నను మాతృత్వము తొలఁగక పోవచ్చును గాని, యామె భర్తృద్రోహము చేయునేని యప్పుడు మాతృత్వము తప్పక తీరిపోవలసినదే యని యా ధర్మశాస్త్రమును భరతుఁడు సంస్కరింతుననుట హృద్యాతిహృద్యము ! ఇట్టి విషయము లనేకము లిందుఁ గలవు. సరసులు గుర్తింపఁగలరు.

బహుకాలమునకు ముందే రచించినను మూలఁబడవైచిన యీ నాటకమును మన్మిత్రులు, విద్వాంసులు, వినీతులు నగు శ్రీజయంతిపురము జమీన్‌దారుగారు వాసిరెడ్డి శ్రీదుర్గాసదాశివేశ్వర ప్రసాద బహద్దరుగారు, ముద్రింపఁ బ్రోత్సాహపఱిచిరి. వారిచేఁ బ్రోత్సాహితుఁడను గానిచో నే నిప్పుడు దీనిని ముద్రింపఁ బూనను. ప్రకటనమునకు బహురచనములు పయిపయి వచ్చుచున్నను, అప్రౌఢకృతమయినను నాయీ నాటకము నందుకొని ప్రకటించిన భారతీపత్రికాధిపతుల సాహాయ్యమును బ్రశంసించుచున్నాఁడను. మధురకవితారచనాప్రథితులగు బ్రహ్మశ్రీ చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహము పంతులుగారు గూడ నీ నాటకమును దెలిఁగించినట్టును, బ్రకటించినట్టును వింటిని. కాని, దాని నే నింతవఱకును జూడలేదు. గుణదోషవివేచనమునకు సహృదయులు ప్రమాణము.

మదరాసు — వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి.

౨౪ – ౧౧ –౨౭

(ప్రతిమానాటకము– భాసకృతికి తెనుఁగు 1910. ప్ర. ము. భారతి నాల్గవ సంపుటము నుండి పునర్ముద్రితము – 1927 –ప్రకాశకులు.)

బసవపురాణము – పీఠిక

తొలుదొలుతఁ దెలుఁగున ద్విపదరూపమున బసవపురాణమును వెలయించిన కవీశ్వరుఁడు పాల్కురికి సోమనాథుఁడు. బసవపురాణమును బద్యకావ్యముగా రచియించినవాఁడును, సోమనాథుని శిష్యుఁడగు శివరాత్రి కొప్పయ్య కాఱవతరమువాఁడును, సోమనాథుని గ్రంథములను బఠనపాఠనాది రూపమునఁ బ్రచారమునకుఁ దెచ్చుచున్న వంగడము వారిలోనివాఁడును నగు పిడుపర్తి బసవనకవి తన బసవపురాణపీఠికలో సోమనాథుని చరిత్ర మీ క్రింది విధముగాఁ జెప్పినాఁడు :

పాల్కురికి సోమనాథుని చరిత్రము

"శివాజ్ఞ చొప్పున భృంగి బసవపురాణమును లోకమున వెలయించుటకై పాల్కురికి సోమనాథకవిగా నవతరించెను. అతనిశక్తి యిట్టిది:

సీ. లిపి లిఖింపకమున్న యపరిమితార్థోక్తి, శక్తి యాతని జిహ్వాజరగుచుండు
ఛందోధికరణాది సరణిఁ జూడకమున్న, మదినుండుఁ గావ్య నిర్మాణశక్తి
భాష్యసంగతులు చెప్పకచూడకయమున్న, రుద్రభాష్యక్రియారూఢివెలయు
తర్కశాస్త్రాది విద్యలు పఠింపకమున్న, పరపక్షనిగ్రహప్రౌఢి వెలయు

గీ. నతని నుతియింప నాబోఁటి కలవియగునె, జైనమస్తక విన్యస్తశాతశూల
కలితబిజ్జలతలగుండుగండబిరుద, శోభితుఁడు పాల్కురికి సోమనాభిధుండు.

ఒకనాఁడు శివభక్తు లోరుఁగంటిలో స్వయంభూదేవుని యాలయము మంటపమునఁ గూరుచుండి బసవపురాణమును వినుచుండఁగాఁ బ్రతాపరుద్ర చక్రవర్తి యీశ్వరదర్శనార్థమై యక్కడి కరిగి యదిచూచి " ఈ సంభ్రమమేమి" యని యడిగెను. వారు "బసవపురాణమును వినుచుంటి" మనిరి. "బసవపురాణమనఁగా నెట్టిది" యని మరల రాజడిగెను. " ఈ నడుమఁ బాల్కురికి సోమనాథుఁడను పతితుఁడు (ప్రాసవళ్లు) వెట్టి ద్విపదరూపమునఁ గల్పించెను. అది యప్రామాణికము, అనాద్యము." అని యొకధూర్తవిప్రుఁడు రాజుతో దానిఁగూర్చి తెగడి పలికెను. రాజంతట నటనుండియరిగెను. పురాణమును వినుచున్న శివభక్తులా ధూర్తవిప్రునిఁ జంప ననుజ్ఞఁ

బడయుటకయి పాల్కురికిపురమున నున్న సోమనాథునికడ కేఁగిరి. వారి యభియోగమును విని సోమనాథుఁడు దా నూరకున్నచో భక్తులకుఁ దలవంపు కాఁగలదని యాగ్రహించి భవులతో సందర్శన సంభాషణ సంబంధము లేనివాఁడయినను విధిలేక వివాదమునకు సిద్ధపడెను. అల్పమానవునిచే నాధూర్తవిప్రుని గెలిపించెదనని ప్రతిన పూనెను. లింగముద్రలు గల యెడ్లనుగట్టిన గుడారుబండిలో నెక్కి శిష్యులతో సోమనాథుఁడోరుఁగంటికి బయలుదేరెను.

వీరి రాక నోరుఁగంటిలోని ప్రతివాదులెఱిఁగి యల్లరిగాంధ్ర గొందఱు గుమిగూర్చి లింగముద్రలు దగిలించి సోమనాథు నెదుర్కొనఁ బంపిరి. వాండ్రట్లు వచ్చి సోమనాథునకు మ్రొక్కఁగాఁ గృత్రిమముగాఁ దాల్చిన లింగచిహ్నములు వాండ్రకు సహజములయ్యెను. అంత వారును సోమనాథుని శిష్యులై వెంబడించిరి.

సోమనాథాదు లోరుగంటికోటగవనికిఁ జేరవచ్చిరి. గజలక్ష్మి విగ్రహమును జూచి లోనికిఁ జొరవయ్యెను. సోమనాథుఁడు తొలఁగి పొమ్మని పలుకఁగా నా విగ్రహము తునిసి నేలఁబడెను. అది విని ప్రతాపరుద్రుఁడును, ప్రత్యర్థులును భయపడి వచ్చి విధేయులై సోమనాథునకు నమస్కరించిరి. అతఁడు వారి నాశ్వాసించెను. కొన్ని దినము లక్కడ భక్తుల ప్రార్థనమున నివసించెను.

త్రికాలవేదిగాన సోమనాథుఁడు పిడుపర్తి శివరాత్రి కొప్పయ్య మొదలగు శిష్యులఁ బిలిచి " యీ దేశ మిఁకఁ గొలఁదికాలమునకుఁ దురుష్కాక్రాంతము గాఁగలదు. మాబోఁటి నియమస్థుల కిక్కడ నుండరాదు. మీకొఱకై యీ రాజ్యమున నొకగ్రామము సంపాదించియిత్తును." అని తెలిపి తన శిష్యుఁడును బ్రతాపరుద్రుని మంత్రియు నగు నిందుటూరియయ్యన్నను బిలిచి, యాయనమూలమున దోకిపర్తి నగ్రహారముగాఁ బడసి, యందు శిష్యులతోఁ గొంతకాలము వసియించెను. పదపడి యాతఁడు "నాకు వార్ధకము గదిసెను. ఇఁక బాహ్యకర్మములు మాని సమాధిస్థితిని బడయుదు" నని శిష్యులకుఁ దెలిపి యాంధ్రదేశమువీడి కర్ణాటదేశమున శివగంగాక్షేత్రము చేరువను

గల 'కలికె' మను నగ్రహారమునకుఁ జేరెను. అక్కడ నొక సమాధి గల్పింపఁ జేసికొని యందు దిట్టముగా విభూతిఁబోయించి దానిపైఁ గూర్చుండి తన శరీరమును గావ శిష్యులను నియమించి యాయతప్రాణుఁడయ్యెను. కొంతకాలమునకు శివుఁడు ప్రత్యక్షమై కైలాసమునకుఁ గొంపోయెద రమ్మనియెను. " సమాధిని దెఱచి యితరు లెఱుఁగకుండఁ గొంపోయెదవేని సమాధిని వీడి సోమనాథుఁ డెక్కడికేని పాఱిపోయె నందురు. సమాధిని దెఱవక కొనిపోయెదవేని సమాధిలో నాతఁడు క్రుళ్లిపోయెనందురు. ఈ రెండపవాదములును బుట్టకుండ నన్నుఁ గొంపొమ్ము. భవిని జూడనను నానియమము దప్పిపోకుండునట్లును, భూమిజనులు నీరూపులో నారూపును జూచునట్లును, నాకుఁ బ్రియమయిన నందిరూపును స్ఫటికమయముగాఁ దాల్చి తద్గర్భమున నన్నుఁ జేర్చుకొని లోకులకు సందేహము దీఱునట్లు నా సమాధిపైఁ గొంత దడవు కానవచ్చి భక్తజనులు ప్రస్తుతింపఁగా నన్ను నీ లోకమునకుఁ గొనిపొమ్ము" అని ప్రార్థించెను. అంగీకరించి శివుఁ డట్లే యాచరించెను."

పయివిషయములు సోమనాథుని శిష్యున కాఱవతరమువాఁడు చెప్పినవి. ఈ చెప్పినవాఁడు క్రీ. ౧౪౮౦ కిఁ దర్వాతివాఁడు. ఇవిగాక సోమనాథుని కృతులను బట్టియుఁ దత్కాలమువారగు మఱికొందఱు కవుల కృతులను బట్టియుఁ గూడ సోమనాథుని చరిత్రము గొంత గుర్తింపనగు చున్నది. వాని నిఁకఁ బరిశీలింతము :

సోమనాథుని కాలము

పిడుపర్తి బసవన కాకతీయప్రతాపరుద్రుని కాలమున సోమనాథుఁడు వర్తిల్లెనని చెప్పినాఁడు. ప్రతాపరుద్రుఁడని పేరు క్రీ. ౧౨౯౫ నుండి ౧౩౨౬ దాఁక నంధ్రదేశమును బరిపాలించిన ప్రతాపరుద్రదేవునకే చెల్లుచున్నది. క్రీ. ౧౧౩౫ నుండి ౧౧౯౮ దాఁక రాజ్యమేలినవాఁడు కాకతీయ రుద్రదేవుఁడు వేఱొకడున్నాఁడు. ఈతఁడు ప్రతాపరుద్రదేవుని యమ్మమ్మతండ్రి యగు గణపతిదేవునికిఁ బెద్దతండ్రి. ఈతనిఁ బ్రథమప్రతాపరుద్రుఁడని సామాన్యముగా నేఁటివారు గొందఱు పేర్కొనుచున్నారు గాని రుద్రదేవుఁ

డనియే యీతనిపేరు. పిడుపర్తి బసవన్న యని పేర్కొన్నవాఁడు క్రీ. ౧౨౯౫ నుండి ౧౩౨౬ దాఁక రాజ్యమేలిన ప్రతాపరుద్రదేవుఁడు కావలెను. "ఇఁక నల్పకాలములో రాజ్యము తురుష్కాక్రాంతము గానున్నది." అని సోమనాథుఁ డన్నాఁడన్న బసవన్న రచన కాతఁడయినచో నిర్వాహ మేర్పడును.

మఱియుఁ బ్రతాపరుద్రుఁ డొసఁగిన దోకిపఱ్ఱగ్రహారము కొంతకాల మయిన పిదప సోమనాథుని శిష్య సంతతియగు తమ పూర్వులకుఁ జెల్లక పోఁగా సోమనాథుని శిష్యుఁడయిన శివరాత్రి కొప్పయ్య మనుమఁడగు సోమయ్య ప్రౌఢరాయలచేత నాయగ్రహారమును బునఃప్రతిగ్రహము గాంచెననికూడ స్వవంశవృత్తాంతమునఁ బిడుపర్తి బసవన చెప్పుకొన్నాఁడు. ప్రౌఢరాయఁడు క్రీ.౧౪౩౦ వఱకుఁ బరిపాలించెఁ గాన యాతనిచే నగ్రహారముఁ బడసిన వానితాత క్రీ. ౧౩౨౬ దాఁక రాజ్యమేలిన ప్రతాపరుద్రదేవుని కాలమున నున్నవాఁడే కావలెను.

మఱియుఁ క్రీ.౧౧౬౮ వఱకు జీవించియున్న బసవేశ్వరునియు, నటు తర్వాతఁ గొలఁదిదినములకు లింగైక్యమందిన మల్లికార్జునపండితారాధ్యులయు జరిత్రములను గథాకోవిదులయిన వృద్ధులవలన విని బసవపురాణమును, బండితారాధ్యచరిత్రమును నద్భుతోత్తరము లయిన మాహాత్మ్య ప్రశంసలతో రచియించిన సోమనాథకవి బసవేశ్వరునకును, బండితారాధ్యునకును నూఱు నూటయేఁబది యేండ్లకుఁ దర్వాతివాఁడగుననుటయే సంగతముగా నుండును. పయిసాధనములను బట్టి చూడఁగా సోమనాథుఁడు ప్రతాపరుద్రదేవుని కాలము (౧౨౯౫ - ౧౩౨౬) వాఁడే యగుననిపించును. కాని, యింతకంటెఁ బ్రబలము లయిన ప్రమాణములు గొన్ని సోమనాథుఁడు (ప్రథమ) రుద్రదేవుని నాఁటి (౧౧౩౫ - ౧౧౯౮) వాఁడే యని నిరూపించుచున్నవి.

కర్ణాటభాషలో సోమరాజనుకవి యుద్భటకావ్యమని యొక ప్రబంధమును రచించెను. అం దాతఁడు :

మ. ప్రమథానీక కథార్ణవేందు హరిదేవాచార్యనం ధైర్యనం
సముదంచద్వృషభస్తవామరమహీజారామనం సోమనం
విమలజ్ఞాన సుదీపికాస్ఫురితచేతస్సద్మనం పద్మనం
క్రమదిందం బలగొండు పేళ్వెనొసెదా నీ కావ్యమం సేవ్యమం.

అని హరిదేవాచార్యుని, వృషభస్తుతి నెఱపిన సోముని, పద్మరసును స్తుతించి నాఁడు. ఈ సోమరాజు తన గ్రంథరచనాకాలము నిట్లు చెప్పుకొన్నాఁడు :

మ. జననాథోత్తమ సోమరాజను సిర్దీ కావ్యం వలం శాలివా
హన శాకాబ్దమదెయ్దె సాసిరదనూఱిం సంద నాల్వత్తు నా
ల్కనె యారంజిత చిత్రభానువ వరాశ్వీజోత్సితైకాదశీ
వనజాతారి తనూజవాసరదొ ళాదత్తల్ల మంగర్పితం.

శక.౧౧౪౪ (క్రీ.౧౨౨౨) లో నది రచితమయ్యెను. పాల్కురికి సోమనాథుఁడీ కాలమునకుఁ బూర్వుఁడు గావలసియున్నాఁడు. కర్ణాటకవిచే స్తుతింపఁ బడిన సోముఁడు వేఱొకఁడు గావచ్చుననఁగాదు. వృషభస్తుతి నెఱపిన సోముఁడీతఁడే కాని వేఱొకఁడు లేఁడు. బసవపురాణాది గ్రంథరచనముచే క్రీ. ౧౨౦౦ నాఁటికి సోమనాథుఁడు ప్రఖ్యాతి కెక్కియుండెనని యిది చెప్పుచున్నది.

సోమరాజకవి సోమనాథుని స్తుతించుటచేతనేకాక మఱికొన్ని సాధనముల చేతఁగూడ సోమనాథుఁడు రుద్రదేవునికాలము (క్రీ ౧౧౯౮ వఱకు) వాఁడనియే యేర్పడుచున్నది.

"జంగమరత్నంబు శరణసమ్మతుఁడు, లింగైక్యవర్తి గతాంగవికారి
పండితారాధ్య కృపాసముద్గతుఁడు, మండితసద్భక్తి మార్గప్రచారి
విలసితపరమ సంవిత్సుఖాంభోధి, నలిఁ గరస్థలి సోమనాథయ్యగారు."

మొదలగు భక్తులకు వేఁడి బసవపురాణ కథావృత్తాంతమును దాను దెలిసికొన్నట్లు సోమనాథుఁడు బసవపురాణమునఁ జెప్పుకొన్నాఁడు. మీఁది ద్విపదలలోఁ గరస్థలిసోమనాథయ్య 'పండితారాధ్యకృపాసముద్గతుఁ' డని కలదు. పండితారాధ్యులవారి శిష్యుఁడనియేని, లేక తదనుగ్రహమున జనించిన వాఁడనియేని దాని కర్థమగును. తచ్ఛిష్యుఁడనుటే యుక్తతరము. పండితారాధ్యుఁ డనఁగా మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడే. ఆయన శిష్యుఁడయిన కరస్థలి సోమనాథయ్యకుఁ బాల్కురికిసోమన సమకాలమువాఁడని దీనివలన నేర్పడుచున్నది.

పండితారాధ్యులవారు బసవేశ్వరుని దర్శింపను గళ్యాణకటకమునకుఁ

బ్రయాణమై వచ్చుచుఁ ద్రోవలో వనిపురమనుగ్రామమున నుండఁగా నాఁటి కెనిమిది దినములకుముందు కప్పడిసంగమేశ్వరమున బసవేశ్వరుఁడు లింగైక్యమందెనన్న వార్త వినవచ్చినట్లును, బసవేశ్వరనిర్యాణమునకుఁ బండితారాధ్యుఁడు మిక్కిలి విలపించినట్లును, వనిపురము శంకరయ్య యను భక్తునితో నక్కడ నుండియే శ్రీశైలమున కరిగినట్లును బండితారాధ్యచరిత్రమునఁ గలదు. శ్రీశైలమున కరుగునాఁటికిఁ బండితారాధ్యుఁడు కడువృద్ధుడు. శ్రీశైలము చేరిన తరువాతఁ గొలఁదిదినములకే శివరాత్రి పుణ్యదినోత్సవము జరపి పండితారాధ్యుఁడు లింగైక్యమందెను. బసవేశ్వరుఁడు లింగైక్యమందినట్లు పండితారాధ్యచరిత్రమును బట్టి గట్టిగా నిర్ణయింప నగుచున్నది. ౧౧౬౮ లో బసవేశ్వరుఁడు లింగైక్యమందెను. ౧౧౭౦ కే పండితారాధ్యుఁడును లింగైక్యమంది యుండును.

ఇట్టి పండితారాధ్యులవారి శిష్యునితో సంభాషించి బసవపురాణ కథార్థముల నెఱిఁగిన పాల్కురికి సోమనాథుఁడు ౧౧౯౦ ప్రాంతములకంటెఁ దర్వాతివాఁడయి యుండఁడు. అది రుద్రదేవుని పరిపాలన కాలమేకదా!

మఱియుఁ బండితారాధ్యులవారు లింగైక్యక మందినపిదప వారి శిష్యుఁ డైన దోనమయ్య, వారి ప్రథమపుత్త్రుఁడైన కేదారయ్యకు లోకారాధ్యపట్టమును గట్టి తా ననర్గళముగా భక్తి రాజ్యమేలుచున్నట్టును, గేదారయ్యయు నలుగురు పుత్త్రులఁగాంచి వంశాభివృద్ధితో నున్నట్లును బండితారాధ్యచరిత్రమునఁ గలదు. పాల్కురికి సోమనాథుని పండితారాధ్యచరిత్ర రచనాకాలమునకుఁ బండితారాధ్యులవారి శిష్యుఁడును బుత్త్రుఁడును, సజీవులై యున్నారని, మనుమలు పేర్వెలయుచున్నారని దీనివలన నేర్పడుచున్నది. సోమనాథుని గ్రంథములలోఁ బండితారాధ్య చరిత్రము కడపటిది. ఈ సాధనమునుబట్టి చూచినను బండితారాధ్యుల లింగైక్యమునకుఁ దర్వాత నిర్వది ముప్పదియేండ్లకే రుద్రదేవుని పాలనకాలముననే (ఇంచుమించుగా ౧౧౯౦) సోమనాథుఁడు ప్రసిద్ధ గ్రంథకర్త యయి యున్నట్టు స్పష్టమగుచున్నది.

సోమనాథుని కాలనిర్ణయమున కింకను గొన్ని సాధనములు గలవు. అవి డొంక తిరుగుడుగా నీకాలమునకే చేరునవిగా నుండుటచే విడనాడినాఁడను.

ఆఱుపురుషాంతరములకుఁ దర్వాతివాఁడగు పిడుపర్తి బసవన్న గ్రంథము సోమనాథుని గ్రంథములకంటెను దత్సమకాలమువారి గ్రంథములకంటెను బ్రబల ప్రమాణము కాఁజాలదు. బహుకాలమునకుఁ బిదప బసవన్న వినికిళ్లనుబట్టి వ్రాసిన వ్రాఁతలలోఁ గొన్ని తప్పులు దొరలవచ్చును. సోమనాథుఁడు క్రీ.౧౧౯౦ ప్రాంతములవాఁడనుటయే సిద్ధాంతముగా నిశ్చయింపవలెను.

బసవపురాణ రచనాకాలము

బసవపురాణమున బిజ్జలుఁడు మృతుఁడైన తర్వాత నాతనికుమారులు రాజ్యముకొఱకు యుద్ధముచేసి వారును జనిపోయిరని కలదు.

"అంత రాజ్యార్థమై యనిసేసి యతని, సంతానమెల్ల నిస్సంతానమయ్యె
వీఁకఁ గొట్టములలో వెలిఁగె గుఱ్ఱములు, తోఁకల నిప్పులు దొరుగనక్షణమ
కరులును గరులును గన్నంతనెదిరి, పొరిఁబొరిఁదాఁకి జర్జరితమై పడియె
బ్రమసి యమాత్యాదిభటవర్గమెల్లఁ, దమలోనఁజచ్చిరి సమరంబు సేసి
బసవని సత్య శాపమునఁగాఁజేసి, పసచెడి కటకంబు పాడయ్యెనంత."
– బసవపురాణము

బిజ్జలునికి సోవిదేవుఁడు, సంకమ, వీరనారాయణుఁడు, సింగ్ఘణుఁడుఁ, వజ్రదేవుఁడు అనువారు కుమాళ్లుండిరి. బిజ్జలుని (క్రీ.౧౧౬౭) తర్వాత పదునాఱేండ్లకే (క్రీ.౧౧౮౩) వీరెల్లరు రాజ్యభ్రష్టులై చనిపోయిరి. వీరిలో సోవిదేవుఁడు పదియేండ్లును, సంకమ నాల్గేండ్లును, వీరనారాయణుఁడు, సింగ్ఘణుఁడు, మూఁడేండ్లును, రాజ్యము చిన్నభిన్నము లగుచుఁ జిన్నదగుచునుండఁగాఁ బరిపాలనము చేసిరి. క్రీ.౧౧౮౩ నాఁటికి రాజ్యము పూర్తిగా నన్యాక్రాంతమయినది. సోమనాథుఁడీ విషయమును బేర్కొన్నాఁడు గాన, బసవపురాణ రచనము క్రీ.౧౧౮౩ కుఁ దర్వాతిదగుట స్పష్టము.

పిడుపర్తి బసవన ఓరుఁగంటిలో భక్తులు బసవపురాణముఁ జదువుచుండఁగాఁ బ్రతాపరుద్రుఁడు వచ్చి వినెనని వ్రాసినవ్రాఁత ప్రతాపరుద్రునిఁ గూర్చి కాక రుద్రదేవునిఁగూర్చి కావచ్చును. రుద్రదేవుఁడు క్రీ. ౧౧౯౮ దాఁక రాజ్యమేలినాఁడు గావున నాకథ యప్పుడు

జరిగియుండవచ్చును. సోమనాథుఁడు రుద్రదేవునే ప్రతాపరుద్రుఁడని భేదము తెలియక చెప్పియుండ వచ్చును.

ఆకథ జరగినదే యగునేని బసవపురాణము క్రీ. ౧౧౮౩ కుఁ దర్వాత ౧౧౯౮ కీఁ బూర్వము రచితముగను. ఇంచుమించుగా క్రీ.౧౧౯౦ బసవపురాణరచనాకాలమని నిర్ణయింపవచ్చును.

సోమనాథుని నెలవు

సోమనాథుని యింటిపేరు పాలుకురికి, పాల్కురికి, పాలకురికి అని మూఁడు రూపములును గానవచ్చుచున్నవి. ఈతఁడు నివసించిన గ్రామము పాల్కురికి యగును. అన్యవాదకోలాహలమని సోమనాథునిపేరనే "సోమనాథలింగ" యను సంబోధనముతో సీసశతకమును రచియించిన శైవుఁ డొకఁ డీతఁడు పాల్కురికి గ్రామవాస్తవ్యుఁ డని చెప్పెను. పాల్కురికి గ్రామము నేఁటి నైజాము రాష్ట్రమున నోరుఁగల్లు మండలమునఁ గలదట! సోమనాథుఁడు సిద్ధిపొందిన పిదప నాతనిసమాధిపై 'సోమనాథలింగ' మని శివలింగము ప్రతిష్ఠితమయ్యెనని కొందఱందురు. పాల్కురికిలో సోమనాథలింగము గలదేమోకాని యది యీ సోమనాథుని యనంతర మాతని సమాధిపైఁ బ్రతిష్ఠితమయ్యెనని కొందఱందురు. పాల్కురికిలో సోమనాథ లింగము గలదేమోకాని యది యీ సోమనాథుని యనంతర మాతని సమాధిపైఁ బ్రతిష్ఠితమయ్యె ననుట విశ్వాస్యము గాదు. సోమనాథుఁడు సమాధిలో బయలయినది పాల్కురికి గ్రామమునఁ గాదు. కర్ణాటదేశమున శివగంగాక్షేత్రము చేరువనుగల కలికెమను గ్రామమున నాతఁడు సమాధిస్థితుఁ డయ్యెను. పిడుపర్తి బసవన బసవపురాణము, పాల్కురికి సోమనాథపురాణము, కర్ణాటకవిచరిత్రము, మొదలగు గ్రంథము లీ విషయమును రాద్ధాంతపఱుచు చున్నవి.[1]

పాల్కురికి గ్రామమున జనించుటచే సోమనాథున కాయూరి

---

1 పిడుపర్తి బసవన బసవపురాణమున నీ విషయము గానరాదని కొందఱనవచ్చును. అందు " కలిమలభంగచంగ శివగంగకుఁ జెంగుటఁ గల్కె మన్పురిన్" అని యుండవలసినచోట నచ్చుతప్పు– "శివగంగకుఁ జెంగటఁ గల్గమత్పురిన్ అని పడినది.

లింగమూర్తి పేరే తల్లిదండ్రులు పెట్టియుండవచ్చును. అక్కడ సోమనాథదేవాలయము, సోమనాథుని పుట్టుకకుఁ బూర్వముననే వెలసియుండవచ్చును.

సోమనాథుని కులగోత్రములు

సోమనాథుఁ డారాధ్యబ్రాహ్మణుఁడని పలువురు తలంచిరి. కాని శ్రీ బండారు తమ్మయ్యగా రితఁడు జంగముఁ (జంగమకులమువాఁ) డని వ్రాసిరి.[1]

వారి యభిప్రాయముతో నే నేకీభవింపఁజాలకున్నాఁడను. సోమనాథుఁడు బ్రాహ్మణుఁడే యని నేను దలంచుచున్నాఁడను పండితారాధ్యచరిత్రము, చతుర్వేదసారము, బసవరాజీయము మొదలగు సోమనాథుని గ్రంథములను బరిశీలించినచో సోమనాథుని బ్రాహ్మణత్వము సందేహింపరానిదిగా గోచరించును. మంచి శిష్టాచార సంపత్తిగల బ్రాహ్మణునకే యెఱుకపడఁ దగిన విషయములెన్నో పయి గ్రంథములందుఁ గలవు. వానిలో వేదమంత్రము లుదాహృతములయినవి,. వేదభాష్యము లుద్ధృతములయినవి. వైశ్వదేవాది శ్రౌతకర్మల రహస్యము లెన్నో విమర్శింపఁబడినవి. ఆనాఁడిట్టి విషయములు బ్రాహ్మణుల కందరానివిగా నుండెడివి. పండితారాధ్యచరిత్రమున" నలిఁ బాల్కురికిసోమనాథుండనంగ, వెలయువాఁడను జతుర్వేదపారగుఁడ" అనుట యాతని బ్రాహ్మణత్వము నుద్ఘోషించుచున్నది. బ్రాహ్మణేతరుఁడు వేదమును జదువరాదనుటకుఁ బ్రమాణములను సోమనాథభాష్యమున సోమనాథుఁడే యుదాహరించియున్నాఁడు.[2]

పండితారాధ్య చరిత్ర కృతి శ్రోతయగు పాల్కురికి సూరనామాత్యుని సోమనాథుఁడిట్లు సంబోధించుచున్నాఁడు :

"పరమపవిత్ర ! యాపస్తంబసూత్ర !
హరితసగోత్ర! విద్యాపుణ్యగాత్ర !...

1 ఆంధ్రపత్రిక యుగాది సంచిక, దుందుభి సంవత్సరము ; పుట 144 చూచునది.

2. ప్రసాదస్థలమాహాత్మ్యప్రకరణమున :- అశుద్ధాత్మా శుచిర్లోభా న్మద్భుక్తం పావనం పరమ్, భక్షయ న్నాశ మాప్నోతి శూద్రో హ్యధ్యయనా ది వ; శూద్రస్య వేదాధ్యయన మగ్రజాగ్రహణం తథా." ఇత్యాదులు.

మచ్చిక నా ముద్దుమఱంది వీవనియు
నెచ్చెలికాఁడవు నీవె కాకనియు"
"అలిలేని సఖుఁడ ! సూరార్య ! నా ముద్దు
మఱంది! విన్మిది మహిమప్రకరణము"

సోమనాథునివలె వీర శైవదీక్షితుఁడు గాకుండుటచేఁ గాఁబోలును దన మఱందియగు సూరార్యుని యాపస్తంబసూత్ర భారద్వాజ గోత్రము లిట్లు పేర్కొనఁబడియెను. భారద్వాజగోత్రుఁడగు సూరార్యునకు బావమఱందియగు సోమనాథుఁడును సూరార్యునివలె బ్రాహ్మణుఁడే యగును. గట్టిగాఁ జుట్ట ఱికము కానవచ్చుచున్నను నది వట్టివరుస కన్నమాటయే యని కొట్టి వేయుట సరికాదు. అట్లు కొట్టివేయుటకుఁ జుట్టఱికమునఁ బ్రబల బాధకములు గానరావలెను గదాఁ ఏవీ? ఇంటి పేరొక్కటి యగుటచే నిచ్చి పుచ్చుకొను సంబంధ మసంబద్ధమగు ననుట యసంబద్ధము ఏకగ్రామవాస్తవ్యులగుటచే భిన్నగోత్రులకుఁ గూడ నొకయింటి పేరేర్పడవచ్చును. భిన్నగోత్రు లొకేయింటిపేరు, ఒకేకులము గలవారసంఖ్యాకులుగా నగపడుచున్నారు సోమనాథునియు, సూరనార్యునియు నింటిపేరొక్కటగుటచే వారిర్వురు నొక్కవంశమువారే యని నిరూపింపరాదు. ఒక్కవంశమువా రగుదురేని బావమఱంది వరుసయు దూషితమే యగును.

పలువురు కర్ణాటాంధ్రకవులు సోమనాథుని నారాధ్యనామముతోఁ బేర్కొనిరి. పాల్కురికి సోమనాథపురాణ మాతఁడు బ్రాహ్మణుఁడని, వేమనారాధ్యుని వంశమువాఁడని వాకొన్నది. శైవులయిన బ్రాహ్మణులకే యారాధ్యనామమానాఁడు చెల్లినది. బసవపురాణ, పండితారాధ్యచరిత్రాదులు పరిశోధింపఁదగును బెలిదేవి వేమనారాధ్యుఁడు జంగముఁడని (జంగమ కులమువాఁడను నర్థమున) వ్రాయుట యవిచారమూలకము. పండితారాధ్యచరిత్రమున బెలిదేవి వేమనారాధ్యచరిత్రము గలదు. వేమనారాధ్యున కొకభూవరుఁడు నమస్కరించెను. ఆతఁడాశీర్వదింపఁడయ్యెను. ఆ భూవరుఁ డన్న వాక్యము లిట్లున్నవి :

దండియై నృపకుమారుం డంతఁబోక...
కొంతభక్తియుఁదోఁప సంతతాభ్యుదయ
కరులు మహాభక్తవరులు భూసురులు,
హరవేషధరు లఘహరులు చిత్పరులు
మీరని[మొక్కుడు మేలొందుమనక,
యూరకయుండుట యుచితమే పెంపె."

మీఁది ద్విపదలు బెలిదేవి వేమనారాధ్యుఁడు బ్రాహ్మణుఁడని చెప్పుచున్నవిగావా? 'సోమనాథుని గురువునకుఁ దాతయైన బెలిదేవి వేమనారాధ్యుఁడు జంగముఁడు' అనియు, 'కావున జంగములకు శిష్యుఁ డు'........ ' జంగముఁడు గాక మఱొక్కఁడెట్లగును?' అనియుఁ గావించు నాక్షేపము నిలువఁగలదా? వేమనారాధ్యుఁడు జంగముఁడగుట నిజము కాదుగదా. ఆ కారణముచేఁ దత్పౌత్ర శిష్యుఁడు సోమనాథుఁడును జంగముఁ డగు ననుటయు దబ్బఱయేకాదా! ఇది 'గజముమిథ్య ; పలాయనమును మిథ్య' యన్న ట్టున్నదిగాదా!

జంగముఁ డయిన పిడుపర్తి సోమన పాల్కురికి సోమనకుఁ గృతిగా బసవపురాణమును జెప్పుటయు, ఆతఁడు సోమనాథునిఁ దనకుఁ గులగురుఁ డనుటయుఁ బాల్కురికి సోమనాథుఁడు జంగముఁ డగుననుట కెట్లు సాధకములో నేనెఱుఁగఁ జాలకున్నాఁడను !

సోమనాథుఁడు బ్రాహ్మణుఁ డయినను శివదీక్షితుఁ డగుటచేఁ దన కులగోత్రాదికమును జెప్పుకొనఁడయ్యెను. తన్ను గన్న తల్లిదండ్రుల పేళ్లు ప్రథమ కృతియగు బసవపురాణమున మాత్రము :

" భ్రాజిష్ణుఁడగు విష్ణురామిదేవుండు
తేజిష్ణువగు శ్రియాదేవి యమ్మయును
గారవింపఁగ నొప్పు గాదిలిసుతుఁడ"

నని చెప్పుకొన్నాడు. అప్పటికి వారు బ్రదికియుండవచ్చును. వారి ప్రోపును సోమనాథుఁడు పడయుచుండవచ్చును. తర్వాతి కృతులలో వారిపేళ్లెత్తనే లేదు.

"ధర నుమా మాతా పితారుద్ర" యనెడు
వరపురాణో క్తినీశ్వరకులజుండఁ
బేరెన్నఁబడిన శ్రీబెలిదేవి వేమ
నారాధ్యులను బరమారాధ్య దేవు
మనుమని శిష్యుండ మద్గురులింగ
ఘన కరుణాహస్త గర్భసంభవుఁడ
మును బసవపురాణమున నెన్నఁ బడిన,
పెనుపారు జనులకుఁ బెంపుడుకొడుక
....
బసవని పుత్త్రుండ బసవ గోత్రుండ."

–పండితారాధ్యచరిత్ర

బసవపురాణమునఁ బేర్కొన్న తల్లిదండ్రుల నిందుఁ బేర్కొనలేదు. వారి యెడ నంతగా గౌరవము గూడఁ జూపలేదు. "పెనుపారు జను " లన్నాఁ డు. వారికిఁ "బెంపుడు కొడుక" నన్నాఁడు. ఇట్లు తల్లిదండ్రులను, గులగోత్రములను బేర్కొనకుండుటకుఁ గారణ మాతనికిఁ దల్లిదండ్రులు కులగోత్రములు లేకపోవుట కాదుగదా !

ఆ కారణము ననుభవసారమున నిట్లు చెప్పినాఁడు :–

"క. భువిలో శివదీక్షితులగు
శివభక్తులపూర్వజాతిఁ జింతించుట రౌ
రవనరకభాజనం బా
శివుఁ బాషాణంబుఁ గాఁగఁ జింతించుక్రియన్.

సీ. "..........................
ధర నుమా మాతా పితా రుద్రయీశ్వరః
కులమేవచ" యనియుఁ గలదుగాన
సద్గురుకారుణ్యసంజాతులెల్ల స
గోత్రులనక యన్యగోత్రు లనఁగఁ

ఆ.వె. దగునె యొక్క తల్లిదండ్రుల కుద్భవం
బైన ప్రజలలోన హీనవంశ్యు
లెందుఁ గలుగబోదురే శివగోత్ర స
త్పాత్ర భక్తిసూత్రపథచరిత్ర."

ఈ పద్యములు శివదీక్షితుఁడగుటచే సోమనాథుఁడు దనజన్మజాత్యాదులఁ బేర్కొన నొల్లఁడయ్యెనని తెలుపుచుండుట లేదా? 'ఈశ్వరుకులజుండ, నీశ్వర పుత్రుండ' నని చెప్పికొన్నను నాతని తలిదండ్రులు వేఱుగాఁ గలరని మనము గ్రహించుచుంటిమి గదా!

ఈ సంప్రదాయ మొక్కశైవులందేకాక శాక్తులందును గలదు. శాక్తదీక్ష గొన్నవారు పుట్టినప్పుడు తమకుఁ బెట్టినపేరుగాక దీక్షానామమని వేఱొక పేరు ధరింతురు. శైవులకుఁ గల గురుకరోదరజనితత్వము వారికిని గలదు. దీక్షాగ్రహణమునాఁటనుండియు జన్మము వే అయినట్లే వారి నిశ్చయమును. వారికిని జాతాశౌచమృతాశౌచాదులు నిషిద్ధములే. ఈ విషయమున శాక్తతంత్రములకు శైవతంత్రములకు సాదృశ్యమే. కాలాముఖపాశుపతాదిశైవు లిట్టినియమములు గలవారే. కాని, బసవేశ్వరోపజ్ఞముగా నుద్భుద్ధమయిన వీరశైవము మాత్రము వీరవ్రతముగలదై కొంతవిలక్షణ విధానము గాంచినది. తద్విషయము బసవేశ్వరమతమనుచోటఁ బ్రపంచించి వ్రాయుదును.

సోమనాథుఁడు బ్రాహ్మణుఁడయినను దీక్షితుల సంప్రదాయము చొప్పున జన్మగోత్రసూత్రాదికములను జెప్పుకొనకపోయెను. ఇతర విధముల నాతని బ్రాహ్మణత్వము ప్రవ్యక్తమగుచున్నను నీయసమర్థసాధనమును గొని యాతఁడు బ్రాహ్మణుఁడు కాఁడనుట యుక్తమా?

ఇఁక బసవపురాణమున బ్రాహ్మణులను 'ద్రాటిమాల'లని, 'పచ్చిమాల' లని గర్హించుటచే సోమనాథుఁడు బ్రాహ్మణుఁడు గానేరఁ డనుటయు నసంగతమే యగును. పయితిట్లు సోమనాథునివి గావు. వీరశైవవివాదము లందు బసవేశ్వరాదుల వాక్కులను సోమనాథుఁ డనుకరించి చెప్పెను. కాని, యవి సోమనాథుఁడు స్వయము నోరారఁ దిట్టినవిగావు. గ్రంథమునఁ బ్రసక్తులగు కథాపురుషుల పనులను, బలుకులను ననువదించినంత

మాత్రమున వానిని గ్రంథకర్త కతకరింపరాదు గదా! బసవపురాణమున బ్రాహ్మణగర్హ యుండఁగాఁ బండితారాధ్య చరిత్రమున బ్రాహ్మణప్రశంస గలదు. మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడు బ్రాహ్మణ ధర్మముల నాదరించినవాఁడు గావున, నందు సోమనాథునకట్లు వ్రాయవలసెను. బసవేశ్వరుఁడు బ్రాహ్మణధర్మములు గర్హించినవాఁడు గావున బసవపురాణమున నిట్లు వ్రాయవలసెను.

సోమనాథుఁడు బ్రాహ్మణుఁడగుట నిస్సంశయమే. అయినను మనకాలము వారయిన వీరేశలింగముపంతులుగారు, రామమోహనరా యోపజ్ఞముగాఁ బేర్వెలసిన బ్రహ్మసమాజ సిద్ధాంతములమీఁది యభిమానాతిశయముచేతను, తన్మతతత్త్వ జ్ఞానాతిరేకముచేతను వయస్సు చాలఁగాఁ గడచిన పిదప యజ్ఞోపవీతాదికమును ద్యజించినట్టుగా సోమ నాథుఁడును బసవేశ్వరోపజ్ఞముగా వెలసిన వీరశైవసిద్ధాంతముమీఁది యభిమానముచే శివభక్తిపారవశ్యముచే గాయత్రీయజ్ఞోపవీతాదికములను, గులమును జాలవయస్సు కడచినపిదప విడనాడినాఁడేమో యని యాతఁ డాంధ్రదేశమును విడిచి కర్ణాటదేశమునకుఁ జేరుటనుబట్టి నే నించుక సంశయించితిని. కాని, సోమనాథభాష్యమును జూడఁగా నాసంశయమునకు స్థానములేదని యేర్పడెను. గాయత్రీమంత్రము శివపరమనియు ననుష్ఠేయమనియు సోమనాథుఁడందు వ్రాసెను. బసవేశ్వరుని కాలమున వీరశైవమత మాంధ్రదేశమున వేరూనలేదు. బసవేశ్వరునికిఁ దర్వాతఁ జాలఁ గాలము గడిచిన తర్వాతనే యల్పాల్పముగా నది యాంధ్రదేశము నంటుకొన్నది.

నేఁటి జంగమజాతివారు పాల్కురికి సోమనాథుని కాలమునఁ గూడ నాంధ్రదేశమునఁ గలరన్న నమ్మకము కల్మినిగాఁబోలును, దమ్మయ్యగారు పయివాదముఁ దెచ్చి పెట్టిరి. ఆ కాలమున జంగమపదము చరలింగమను నర్థమునఁ గలదేకాని నేఁటి జంగమజాతికి వాచకముగాలేదు. ఈ జాతి యప్పటి కింక నేర్పడలేదు.

నన్నిచోడని కుమారసంభవకృతి నందుకొన్న మల్లికార్జునుఁడు పెక్కుచోట్ల

జంగమ మల్లికార్జునుఁడని పేర్కొనఁబడెను. కాని, యందే యాతఁడు 'భూసురవంశాద్యుఁడు' ఇత్యాదివిధముల బ్రాహ్మణుఁడనియే ప్రస్తుతుఁడయ్యెను.

మీఁది చర్చవలన సోమనాథుని బ్రాహ్మణత్వము నిర్వికల్పముగా నిలువఁగలదని నేను నమ్ముచున్నాఁడను.

సోమనాథుని గురువులు

శ్రియాదేవియు, విష్ణురామిదేవుఁడును నీతనికిఁ దల్లిదండ్రులని యిదివఱకే వ్రాసితిని. ఈతనికిఁ గవితావిద్య నేర్పిన విద్యాగురుఁడు కరస్థలి విశ్వనాథుఁడు.

"సకృపాత్ముఁడగు కరస్థలి విశ్వనాథు
ప్రకట వరప్రసాదకవిత్వయుతుఁడ.

-బసవపురాణము

"గీ. విమల చిత్రపూర్తి విశ్వేశవరమూర్తి
వినయవర్తి భువన వినుతకీర్తి
విభుకరస్థలంబు విశ్వేశుకారుణ్య
జనిత విమలకావ్యశ క్తియుతుఁడ."

-అనుభవసారము

ఈతనికి శివదీక్ష నొసఁగిన గురుఁడు గురులింగార్యుఁడు -

'గురులింగవరకరోదర జనితుండ', 'గురులింగ తనూజుండ', 'పేరెన్నఁబడిన శ్రీబెలదేవివేమ-నారాధ్యుఁడను పరమారాధ్యదేవు. మనుమని శిష్యుండ మద్గురులింగ- ఘనకరుణాహస్త గర్భసంభవుఁడ.'

పయివాక్యములవలన బెలిదేవి వేమనారాధ్యుల మనుమఁ డయిన గురులింగార్యుఁ డీతని దీక్షాగురుఁడని తెలియనగును. సంస్కృతపండితారాధ్య చరిత్రమునఁగూడ నిట్లేకలదు.

"బెల్దేవి వేమనారాధ్య ప్రశిష్యస్య కృపానిధేః
గురులింగార్యస్య దయాహస్త గర్భ సముద్భవః.

'మనుమ' డనఁగా నాచార్యవంశమున మనుమఁ డని సంస్కృత గ్రంథకర్త గ్రహించెను. కావుననే 'ప్రశిష్యస్య' అనెను.

ఇంకొక గురుఁడు పోతిదేవర -
'కట్టకూరి-పోతిదేవర పదాంబుజ షట్పదుండ'

ఈ కట్టకూరి పోతిదేవర యెట్టివాఁడో యెక్కడివాఁడో యెఱుఁగరాదు.

సోమనాథుఁడు పేర్కొన్న సమకాల భక్తులు

చెన్న రాముఁడు- ఈతఁడు వడగాము రామేశుని శిష్యుఁడు ; సోమనాథునికిఁ బ్రాణసఖుఁడు. కరస్థలి సోమనాథయ్య- ఈతఁడు పండితారాధ్యుల శిష్యుఁడు; శ్రీశైల త్రిపురాంతకవాస్తవ్యుఁడు; మల్లినాథుఁడు- రెంటాల మల్లినాథుఁడు- ఈతఁడు సీమాలంఘన (పొలమేరదాఁటరాదను నియమము) వ్రతము గలిగి శ్రీశైలము, కుమారాచలమునకుఁ దూర్పుదెసను మెట్లు కట్టించి యక్కడనే యున్నవాఁడు. దోచమాంబ-ఈమె శివున కనుదినము నైదు కరవీరపుష్పములర్పించునట్లు వ్రతముపూని యందొక్కనాఁ డొక్కపుష్పము తక్కువకాఁగాఁ దనకన్నిచ్చి శివునిచే మరలఁ బడసి కీర్తి గన్నదట! గోడగి త్రిపురారి- ఈయన మున్నయదేవయోగికి శిష్యుఁడు; నారయకుఁ గుమారుఁడు; నీలకంఠునికి నన్నగారు ; సోమనాథుని యనుభవసారకృతికిఁ బతి. గొబ్బూరి సంగనామాత్యుఁడు - ఈతఁడు మండెఁగ మాదిరాజు (బసవన తండ్రిగాఁడు) శిష్యుఁడు; గొబ్బూరి కధిపతి; బసవపురాణకృతిశ్రోత. పాల్కురికి సూరనామాత్యుఁడు- ఈతఁడు వీరపోలేశ్వరునికి శిష్యుఁడు; పాల్కురికి సోమనాథునకు ముద్దుమఱఁది ; పండితారాధ్యచరిత్ర కృతిశ్రోత.

సోమనాథుని కృతులు

పిడుపర్తి బసవన తన బసవపురాణమున సోమనాథుని కృతుల నిట్లు పేర్కొన్నాఁడు:

సీ. బసవపురాణంబు, పండితారాధ్యుల
చరితంబు, ననుభవసారమును, జ
తుర్వేదసార సూక్తులు, సోమనాథ భా

ష్యమ్ము, శ్రీరుద్రభాష్యమ్ము, బసవ
రగడ, గంగోత్పత్తిరగడ, శ్రీబసవాఢ్య
రగడయు, సద్గురురగడ, చెన్న
మల్లు సీసములు, నమస్కారగద్య, వృ
షాధిపశతకంబు, నక్షరాంక

గీ. గద్యపద్యముల్ ,పంచప్రకారగద్య
యష్టకము, పంచకము, నుదాహరణయుగము
నాది యగు కృతుల్ భక్తహితార్థబుద్ధి
జెప్పె నవి భక్తసభలలోఁ జెల్లుచుండు.”

ఇందు బసవపురాణము, పండితారాధ్య చరితము,అనుభవసారము, చతుర్వేదసారము, చెన్నమల్లు సీసములు, వృషాధిపశతకము, (ఒక) బసవోదాహరణము అనునవి తెల్గుకృతులు. సోమనాథభాష్యము (దీనికే బసవరాజీయ మని మాఱుపేరు), రుద్రభాష్యము, అష్టకము, పంచకము, నమస్కారగద్య, అక్షరాంకగద్య, పంచప్రకారగద్య, (ఒక) బసవోదాహరణము, సంస్కృతభాషలో నున్నవి. కడమవి కన్నడమున నున్నవి. వీనిలో రుద్రభాష్య మిప్పుడు గానరాకున్నది. “సోమనాథస్తవమని మఱియొక ద్విపదస్తవము తెలుఁగు భాషలోనే యీ కవివరుని దొకటి గలదు.” అని శ్రీ బండారు తమ్మయ్యగారు వ్రాసిరి. అది యోరుఁగంటిలో ముదిగొండ శంకరారాధ్యులవారిచేఁ బరిష్కృతమై ముద్రితమైన ‘మోక్షోపాయ’ మను పుస్తకమునఁగల సోమనాథస్త వమే యగునేని దానికిఁ గర్త పాల్కురికి సోమనాథుఁ డనుట నిరాధారము. దాని ముగింపిట్లున్నది :-

“భక్తులసంగంబు భక్తసద్గోష్ఠి
భక్తులపదసేవ పదపడి చేయ
కరుణ నొసంగవే కైలాసవాస
గురునాథ శ్రీపాలకురికి సోమేశ !”

తద్రచనము సోమనాథుని రచనమువలె లేదు. తమ్మయ్యగారు పేర్కొన్న సోమనాథస్తవ మింకొకటి కలదేమో! సోమనాథుని గ్రంథములనెల్లఁ బఠనపాఠ

నాది ప్రచారమునకుఁ దెచ్చినవాఁడు. తచ్ఛిష్యపరంపరలోనివాఁడు నగు పిడుపర్తి బసవన్న యాగ్రంథమును బేర్కొనలేదు.

కర్ణాటకమున సోమేశ్వరశతక మొకటి యీతనికృతిగాఁ జెప్పఁబడునది గలదు. దోషభూయిష్ఠమగు నా శతకము పాల్కురికి సోమనాథుని కృతిగా విశ్వసింపఁజాలమని కర్ణాటవిద్వాంసు లనుచున్నారు. కర్ణాటకవి చరిత్ర కారులును నా శతకము సోమనాథుని రచనమగుటనుగూర్చి సంశయించిరి. అష్టకములను పంచకములనుగూడఁ బరిగణించిన పిడుపర్తి బసవన యీ శతకము సోమనాథుని రచనమే యగునేని పేర్కొనక విడువఁడు. “సోమేశ్వరా” యని సంబోధనము మకుటముగాఁ గల యాశతకము సోమనాథుని శిష్యపరంపరలోనివాఁ డితరుఁడు రచియించిన దయియుండవచ్చును. సోమనాథునిఁ బ్రస్తుతించునది అన్యవాదకోలాహల మని నామాంతరముగల సోమనాథలింగశతకము గలదు. అదికూడఁ గర్తృనామ రహితమే. కొందఱు దానిని గూడ సోమనాథునికృతినిగాఁ దలంచిరి.[1] అదిపొరఁబాటు.మఱియుఁ గర్ణాటకవిచరిత్రమున నీతఁడు ‘సహస్రగణనామములు’. ‘శీలసంపాదనము’ అను కర్ణాటగ్రంథములనుగూడ రచియించినట్లు వ్రాయఁబడెను. పండితారాధ్య చరిత్రలో సోమనాథుఁడు గణసహస్రనామస్తవముఁ జేర్చెను. కర్ణాటకవులు దానిని బేర్కొనుటనుబట్టి కర్ణాటకవిచరిత్రకారు లాగ్రంథము వేఱుగాఁ గర్ణాటమున రచితమైన ట్లూహించిరి. మఱియుఁ గన్నడకవిచరిత్ర మిట్లు చెప్పుచున్నది: “భైరవేశ్వరకావ్యపుఁ గథాసూత్ర రత్నాకరమున నిట్లు గలదు. సోమనాథుఁడు జ్యోతిర్మయ శాంభవీజ్ఞాన దీక్షాబోధలోని పరమరహ స్యార్థమును సంగయ్య యను శరణునికి నూటయఱువది వచనములలో సంగ్రహించి యుపదేశించెను” దీని యాథార్థ్యము మన కెఱుఁగరాదు.

కృతుల వివరణము

బసవపురాణము- ఇఁకముందు దీనిఁ గూర్చి విపులముగా వివరణ ముండును.

పండితారాధ్యచరిత్రము- ఇందు మల్లికార్జున పండితారాధ్యుని

1 కర్ణాటకవిచరిత్ర, దానిని బట్టి కం. వీరేశలింగము పంతులుగారును

చరిత్రము వర్ణితమయినది. ఇది బసవపురాణమువంటి ద్విపదకృతి. గ్రంథస్వరూపమునందును, కవితాగౌరవమునందును బసవపురాణముకంటె గొప్పది. బసవపురాణమునఁ జెప్పఁబడని శివభక్తులకథ లిందు గలవు. అందుఁ జెప్పఁబడనిది బసవేశ్వరచరిత్ర మిందుఁ గొంత గలదు. గురురాజకవి దీనిని సంస్కృత భాషలోనికిఁ బరివర్తించినాఁడు. అది కొంత ముద్రిత మయినది. శ్రీనాథకవిసార్వభౌముఁడు దీనిని బద్యప్రబంధముగా రచియించి నాఁడు. అది నేఁడు గానరాకున్నది.

చతుర్వేదసారము– ఇందు శివపారమ్యము ప్రతిపాదితమయినది. పండితారాధ్య చరిత్రమునను, సోమనాథభాష్యమునను జెప్పఁబడిన యుక్తులే, ఉదాహృతములయిన శ్రుతిస్మృతిపురాణాదులే యిందును సీసపద్యములలోఁ జక్కఁగాఁ బొందికగాఁ జెప్పఁబడినవి. నాలుగువందల సీసపద్యము లిందు గలవు. ప్రతి పద్యమును బసవసంబోధనముతో ముగియుచున్నది. పండితారాధ్యచరిత్రమున నీకృతి పేర్కొనఁబడినది.

అనుభవసారము– ఇది చిన్న పద్యకృతి: గురుభక్తి మహిమ, శివపూజా విధానము, భక్తలక్షణము, జంగమసేవ, ఇష్టలింగార్పణము, షట్స్థలవివరణము మొదలగు శైవధర్మము లిందుఁ దెలుపఁబడినవి.

చెన్నమల్లు సీసములు – ముప్పదిరెండు సీసపద్యములు. షట్స్థలవైభవ మిందుఁ బ్రశంసింపఁబడినది. 'చెన్నమల్లు' అను మకుటముతో నీ సీసపద్యములు ముగియుచున్నవి.

వృషాధిపశతకము – "బసవా బసవా బసవా వృషాధిపా" అను మకుటముతో నిందుఁ బ్రతిపద్యమును ముగియుచున్నది. ఈ వృత్తశతకమున బసవపురాణకథాసార మెల్లఁగలదు. బసవేశ్వరప్రస్తుతి గలదు. పెక్కు పద్యములు శబ్దచిత్రము గలవి. సంస్కృత ద్రవిడ మణిప్రవాళ కర్ణాట మహారాష్ట్ర భాషల పద్యములు గూడ నిందుఁ గలవు.

ఇవి ముద్రితములైన యాంధ్రగ్రంథములు.

బసవోదాహరణము– ఇది యముద్రితము.

ఆది :

ఉ. శ్రీగురులింగతత్పరుఁ డశేషజగన్నిధి శుద్ధతత్త్వ సం
యోగసుఖప్రపూర్తి వృషభోత్తమమూర్తి యుదాత్తకీర్తి ది
వ్యాగమమార్గవర్తి బసవయ్య కృపాంబుధి మాకు భక్తి సం
భోగములం బ్రసాదసుఖభోగములం గరుణించుఁ గావుతన్.

కళిక : వెండియుఁద్రిభువన వినుతిసమేతుఁడు
మండిత సద్గుణ మహిమోపేతుఁడు
సురుచిరశివసమ సుఖసంధానుఁడు
పరమపరాపర భరితజ్ఞానుఁడు
విదితానందా న్వీత మనస్కుఁడు
సదమలవిపులవిశాలయశస్కుఁడు.

అంతము:

ఉ. నీవు దయాపయోనిధివి నిన్ను నుతించినఁ గల్గు భక్తి నీ
చే వరవీరశైవరతి చేకుఱు నీకయి యిత్తుఁ గబ్బముల్
నీవలనం గృతార్థత జనించును నీకు నమస్కరింతు నా
భావమునందునుండి ననుఁబాయకుమీ బసవయ్య, వేఁడెదన్.

ఇఁక సంస్కృత గ్రంథములు :

సోమనాథభాష్యము –దీనికే 'బసవ రాజీయ' మని నామాంతరము. ఇది యిర్వదియైదు ప్రకరణములు గలది. శైవసంప్రదాయము లిందు వివరింపఁబడినవి. ఇందు గాయత్రీమంత్రము శివపరమని నిరూపింపబడినది. లింగా ర్చనా ప్రాధాన్యము చెప్పఁబడినది. వైదికాచారగర్హణము గానరాదు సరిగదా దాని ప్రాధాన్యముగూడ నిందుఁ బ్రతిపాదితమయినది. శ్రుతిస్మృతిపురా ణాగమాదులనుండి పెక్కుశ్లోకము లిం దుద్ధృతములయినవి. హరదత్తాచార్యుల చతుర్వేద తాత్పర్యసంగ్రహమునునుండి యిందుఁ బెక్కుశ్లోకము లుదాహృతము లయినవి.

రుద్రభాష్యము :– యజుర్వేదమందలి రుద్రాధ్యాయమున కిది

భాష్యమయి యుండును . నేఁడిది గానరాకున్నది. ఇవి ముద్రితములు.

ఈ క్రింది గ్రంథము లముద్రితములు.

బసవోదాహరణము – ఇది బసవేశ్వరస్తుతి రూపమయినది. సరళమయిన రచనతో హృద్యముగ నున్నది.

ఆది:

అపిచ పురాతననూతనశివగణపాదోదకపరిలసదభిషేకః;
క్షపితవిపల్లవపల్లవజంగమ లింగసమర్చననిచితవివేకః.

అంతము :

య స్సంగీతనిధి, ర్యమాహు రభవం, యే నార్చితం సూనృతం,
యస్మై స్వస్తి, యత స్తదీయ ముదభూ, ద్యద్వీరశైవవ్రతమ్ ;
యస్యాపాంగసహోదరీ చ కరుణా, యస్మిన్ మహత్త్వాదికం
స త్వం త్రీణి జగంతి పాహి బసవామాత్యేశ చూడామణే !

నమస్కారగద్యము – ఆది :

శ్లో. శ్రీకంఠోద్భవవేదచోదితలసద్వీరవ్రత ప్రక్రియా
చారాదేశకదేశికాయ భువనస్తుత్యాయ సత్యాయచ;
....
సాక్షాచ్ఛ్రీ వృషభాధిపాంశ బసవాధీశాయ తస్మై నమః
అపిచ శ్రీ ప్రమథేంద్రాయ నమో
వ్యపగత...................................

అంతము :

మఘవత్ప్రణుతపదాబ్జాతాయ దాతాయ
విఘసత్రితయసుఖోద్ధరణాయ శరణాయ;
కుసుమశరరిపుభక్తవృషభాయ వృషభాయ
బసవాయ తే నమస్తే నమస్తే నమః.

శ్లో. సరస నమస్కృతి గద్యం వరపదమణిఖచితవాక్సువర్ణాభమ్;
అష్టోత్తర శతకుసుమం రచితం పాల్కురికి సోమనాథేన.

పంచప్రకార గద్యము –ఆది:–

శ్లో. స్వస్తిశ్రీ ప్రమథాన్వయోత్తమ శిలాదశ్రీమునీంద్రాత్మజ
శ్రీకంఠప్రతిబింబమూర్త యనఘ శ్రీనందినాథప్రభో;
తస్యాంశోద్భవ దండనాథ బసవ శ్రీనామధేయప్రభో
త్వత్కారుణ్యతరంగితం మయి సదా సంక్షిప్యతా మీక్షణమ్.

జయజయ బసవ శ్రీమన్మహావృషభేంద్రాపరావతార నిసహచిత వీర మాహేశ్వరాచారసార ప్రమథగణాలంకార జగత్త్రయాధార దేవా ! బసవా!

అంతము :

జయశివరంజన, జయభవభంజన, జయకరుణాకర, జయసురభీకర, జయగత దూషణ, జయ ఋతభాషణ, జయగుణరాజిత, జయగణపూజిత, జయజయశ్రీ బసవదండనాథ నమస్తే.

అక్షరాంకగద్యము –ఆది :

అపిచ శివశృంగార, ఆదిపథవిస్తార, ఇహపరసుఖాధార, ఈషణత్రయ దూర, ఉద్ధతగుణోపేత, ఊర్ధ్వరేతోజాత............

అంతము :

శమితవిషయోద్రిక్త, షడ్వర్గనిర్ముక్త, సహజజంగమభక్త, హరగణ హితచ్ఛత్ర, లలితకీర్తికళత్ర, క్షరవిముఖనిజగాత్ర, అక్షరస్తుతిపాత్ర, శివకరజ బసవ దండనాథ నమస్తే.

అకారాదిక్షకారాంత మకరో దక్షమాలికామ్;
ప్రసాదీ సోమనాథార్యో బసవస్య కృపానిధేః.

అక్షరాంకశ్లోకములును గలవు

అష్టోత్తరశతనామగద్యము – ఆది :

శ్రీమద్గురు బసవేశ నమస్తే, సామయభవ నిర్నామ నమస్తే,

అంతము :

ఆద్య నమస్తే, వేద్య నమస్తే, తత్త్వ నమస్తే, చిత్త్వ నమస్తే,
భావ నమస్తే, భావి నమస్తే, సద్గురుబసవస్వామిన్ నమస్తే.

వృషభాష్టకము– ఆది :

పక్షీంద్రవాహనతపోబలసాధనీయ
సర్వేశ్వరోల్లసిత వాహనలాల్యమాన !
కాపాలిరూప సముపేత పునీతదృష్టే
శ్రీ వజ్రశృంగ వృషభాధిపతే నమస్తే !

అంతము :

పాల్కుర్కి సోమరచితం వృషభాష్టకం యః
స్తోత్రం శృణోతి పఠతే హరినిశ్చితార్థమ్;
సోఽథాశు యాతి వృషభాధిపతేః ప్రసాదా
ల్లబ్ధాద్ విశుద్ధపదభక్తిఫలాదభీష్టమ్.

పంచరత్నములు –ఆది :

ప్రియతమశివభక్తా బిందునాదానురక్తా
మయి భవ శివయుక్తా హారహీరప్రభాక్తా
నియమితసకలాంగా నీలకంఠప్రసంగా
నయతు బసవలింగాధీనభక్తిక్రియాంగా.

అంతము :

శ్రీమతే వృషభేంద్రాయ సోమనాథేన ధీమతా.
పంచరత్నం కృతం స్తోత్రం జ్ఞానవైరాగ్యభక్తిదమ్.

బసవాష్టకము – ఆది :

జయజయ బసవాంశా సత్యసద్భక్తివాసా
జయజయ శివగోత్రా సత్ప్రసాదైకపాత్రా;
జయజయ భవదూరా శాశ్వతైకాంగవీరా
జయజయ బసవాఖ్యా సంవిదాశ్చర్యసౌఖ్యా.

అంతము :

బస్వాష్టక మిదం పుణ్యం సర్వపాపప్రణాశనమ్;
యః పఠేచ్ఛృణుయాద్వాపి శివలోకే మహీయతే.

కడమ కన్నడ రగడల కాద్యంతములు చూపకుండెదను.

సోమనాథుని పేరఁ గల కృతులు

పిడుపర్తి బసవన పద్యబసవపురాణమును సోమనాథుని పేర నంకితముచేసినాఁడు. దానిఁగూర్చి యింతకుముందుఁ గొంతప్రస్తావము జరగెను. అన్యవాదకోలాహలమని పేరుగల సోమనాథలింగశతక మీతని పేరనే కలదు. అందు సోమనాథస్తుతియును, శివపారమ్య ప్రతిపాదనమును, మతాంతరగర్హణమును గలవు. అది కర్ణాటకమునను గలదట. వీరశైవకవులెల్లరు సోమనాథుని స్తుతించిరి. కర్ణాటకభాషలో వీరశైవకృతులు పెక్కులు గలవు. కావునఁ నందుఁ బలువురు కవులీతనిఁ బ్రస్తుతించిరి. వీరశైవు లీతని మతప్రవర్తకులలోఁ బ్రస్తుతింతురు. ఈతఁడు భృంగీశుని యవతారమని వారి నమ్మకము. ఈతఁడు బసవేశ్వరునియుఁ బండితా రాధ్యునియుఁ జరిత్రముల రచించినట్లే యీతని చరిత్రమును బాల్కురికి సోమనాథపురాణ మనుపేరఁ గర్ణాట భాషలో విరక్త తొంటెదార్యుఁడనుకవి రచియించినాఁడు. ఆతఁడు క్రీ.౧౫౬౦ ప్రాంతములవాఁడు.

పాల్కురికి సోమేశ్వర పురాణము –ఇందు సోమనాథుని చరిత్రమును బ్రధానముగాఁ జేసికొని సోమనాథుని సమకాలమువా రగు రెంటాల మల్లినాథుఁడు, పాల్కురికి సూరామాత్యుఁడు మొదలగువారియు, నింకను బ్రాచీనులగు మఱిపెక్కురయుఁ జరిత్రములను, శివలీలలను గ్రంథకర్త వర్ణించినాఁడు. సోమనాథచరిత్ర మిం దల్పముగానే కానవచ్చును. ఉన్నదాని సారమిది.

“సోమనాథుఁడు వేమనారాధ్యవంశమువాఁడు; పాల్కురికి గ్రామవాస్తవ్యుఁడు ; గురులింగార్యునకు మంగళాంబకుఁ బుత్త్రుఁడు (ఈతఁడు దీక్షావంశమునఁ దలిదండ్రులపేళ్లు చెప్పినాఁడు.) ఓరుఁగంటి ప్రతాపరుద్రునిచే నారాధితుఁడయినాఁడు. (పిడుపర్తి బసవన చెప్పిన కథనెల్ల నీతఁడును జెప్పినాఁడు). అప్పుడు చక్రపాణి రంగనాథుఁ డనువైష్ణవునితో సోమనాథునకు మతవిషయమునఁ దగవు వాటిల్లెను. ఆ శైవుని దర్శింపఁడు గాన సోమనాథుఁడు తెరచాటుననుండి వాదముచేయ నంగీకరించెను. కాని, యా వైష్ణవుని జయించుటకు సోమనాథుని పుత్త్రుఁడగు చతుర్ముఖబసవేశ్వ

రుఁడే తలపడెను. వారిర్వురకును గొప్పవాదము జరిగెను. రంగనాథుఁ డోడిపోయెను.; పరాజయదుఃఖముతో నా రంగనాథుఁడు శ్రీశైలమార్గముననే తిరిగిపోయెను. శ్రీశైలమల్లికార్జునునిఁ జూడక ద్వేషబుద్ధి తోడనే యరిగెను. ఆశివద్వేషముచే నాతనికిఁ గన్నులు గ్రుడ్డివయ్యెను. అహోబలమున కరిగి యాతఁడు నరసింహస్వామిని బ్రార్థించెను. ఆ స్వామివలన స్వప్నమున శివాధిక్యబోధమును బడసి లజ్జితుఁడై తిరిగి శ్రీశైలమునకు వచ్చి శ్రీశైలమల్లికార్జునుని బహువిధములఁ బ్రస్తుతించెను. పదపడి పాలకురికికి వచ్చి సోమనాథుని దర్శించి యపచారము క్షమింపఁ బ్రార్థించెను. సోమనాథుఁ డనుగ్రహించెను. రెండవకన్నును వచ్చెను. రంగనాథుఁడు శైవదీక్షనొసఁగుమని సోమనాథునిఁ బ్రార్థించెను. పుత్త్రుఁడగు చతుర్ముఖ బసవేశ్వరునిచేత సోమనాథుఁ డాతని శివదీక్షితుని జేయించెను. రంగనాథుఁ డప్పుడు వీరభద్ర విజయ శరభచరిత్రాదులను రచియించి గురుపాదముల కర్పించెను. తరువాత సోమనాథుఁడు కర్ణాటదేశమునఁ గలికె మను నగ్రహారమునకుఁ బోయి సమాధిస్థుఁడై లింగైక్యమందెను.

ఇందుఁ బ్రధానము, నపూర్వముగాఁ గానవచ్చుచున్నది చక్రపాణి రంగనాథుని విషయము.

ఈ పాల్కురికి సోమనాథపురాణమే కాక కర్ణాటకృతి యగు గురురాజ చరిత్రముగూడ నీ చక్రపాణి రంగనాథునిచరిత్రమును జెప్పుచున్నది. ఈ తొంటెదార్యకవి చెప్పినట్టే యాగురురాజచరిత్రకర్త సిద్ధనంజేశకవియు రంగనాథుని యోటమిని జెప్పినాఁడు. 'వీరభద్రవిజయము' 'శరభలీల' యను గ్రంథములనే కాక యాతఁడు శ్రీగిరినాథవిక్రమ మని యేనూఱు సీసపద్యముల తెలుఁగు గ్రంథమును గూడ రచించెనట! దానినే సంస్కృతమునఁ గూడ రచించెనట ! ఆ కవి యిట్లు చెప్పుచున్నాఁడు :

> శ్రీశైలభర్తకును సీసంబులేనూఱు
> లేసప్పపద్యంగ ళెంటుసావిరగళుం
> భాసురద దండకం సాహస్ర తారావళియు నాల్కు లయగ్రాహియు
> ఆశతకవృత్తగళు దోధకం సావిరవు

> భాసురదతోటకం నూఱు రగళెగ ళేదు
> భాషిసిద మత్తకోకిల మూఱు సాసిరం గీతియం తాఱునూఱు.
> సరసమంజెర వెంటు కందంగ ళైనూఱు
> విరచిసిదకృతియు మూవత్తాఱు గద్యగళు
> నిరువ మూవత్తాఱు వుభయశతకం వొప్పు మిగిలు సర్వేశ నిమగె.

ఈతని తెలుఁగు కృతియగు శ్రీగిరినాథ విక్రమముగాని, తక్కిన కర్ణాటకృతులు గాని నేఁడుగానరాకున్నవి. కాని యీతని కృతియే యనఁ దగినదిగా 'నయన రగడ' యని నామాంతరముగలది 'శివభక్తిదీపిక' యనుకృతి కలదు. పరిశీలింపఁగా నాకృతి సోమనాథపురాణ గురురాజచరిత్రములు చెప్పినకథనే నిరూపించునదిగాఁ గానవచ్చినది. ఆ కృతిలోని పట్టులను గొన్నింటిని జూపుచున్నాఁడను. అది కొన్ని వందల చరణములుగల రగడ.

> క. శ్రీపార్వతీశుఁ జూడక
> పాపాత్ముఁడ నగుచుఁబోవఁ బథమునఁ జక్షుల్
> దీపించు దృష్టి దొలఁగిన
> శ్రీపతి నడుగంగఁజెప్పె శివుఁ గర్తనుగాన్.

> రగడ : శ్రీశైలవల్లభుని శిఖరంబుఁ బొడగంటి
> కాశీపురాధీశు గౌరీశుఁ బొడగంటి,
> మహినొప్పు శ్రీశైలమహిమ నేఁ బొడగంటి,
> బహువేద శాస్త్రముల్ ప్రణుతి సేయుటఁగంటి
> భూలోకకైలాస పురమనఁగఁ గనుఁగొంటి
> ఫాలాక్షుఁ డిచ్చోటఁ బాయకుండుటఁగంటి
> ధృతిఁ దూర్పుమొగసాలఁ ద్రిపురాంతకముఁ గంటి
> ....
> పర్వతలింగంబుఁ బ్రాణేశుఁ డని కంటి
> పర్వతేశ్వరుహృదయ పద్మనిలయునిఁ గంటి
> ....
> భక్తు లప్రతిహతప్రతిభమతులని కంటి

భక్తులకుఁ బ్రత్యర్థిపరులు లే రనికంటి
భక్తు లాపదలచేఁ బట్టుపడరని కంటి
....
శివభక్తిదూషకులు చిరపాపులని కంటి,
శివభక్తిదూషకులు చెడిపోదురని కంటి
....
త్రిభువనము భక్తులకుఁ దృణకణంబని కంటి
సభలందు భక్తులకుఁ జయవాదమని కంటి
....
....
గౌరీశుఁడే సర్వకర్తగాఁ బొడగంటి
కారుణ్యమున శివుఁడు గనిపించెనని కంటి
....
బహుపాపములు నన్నుఁ బట్టువిడుచుట గంటి
నయముగా నయనములు నాకీయఁ బొడగంటి
....
భయభక్తులను భర్గుపాదములు పొడగంటి
నిది పుణ్యమని కంటి నిది గణ్యమని కంటి
నిది యోగమని కంటి నిది భోగమని కంటి
నిది ధర్మమని కంటి నిది మర్మమని కంటి
నిది నిత్యమని కంటి నిది సత్యమని కంటి
నింక శ్రీగిరిఁజేర నేఁ గందునని కంటి
శంకరుని కృపవడయు సమయ మిదియని కంటి
నింక నాయెత్తు కృతు లిత్తునని పొడగంటి
నింకఁ గృతిసెప్ప నాకేమి భరమనికంటి
వడిఁ గృతుల్ నాయెత్తు వచ్చునని పొడగంటి
తనర శ్రీరంగకవి దాతయని పొడగంటి
భువిలోపలఁ బ్రసిద్ధ పుణ్యుఁడని పొడగంటి."

* * * *

సోమనాథపురాణ, గురురాజచరిత్రములందు రంగనాథుఁడని పేరుండఁగా నీ రగడలో 'శ్రీరంగకవి' యని పేరున్నది. రెండు నొక్కనిపేళ్లే కావచ్చును; ఇది వైష్ణవము వీడినతర్వాతిపేరు గావచ్చును. మల్లికార్జునస్వామిని దర్శింపకపోవుటచేఁ గనులుపోవుట, అట్లు పోవుటకుఁ గారణ మడుగఁగా శ్రీపతి (అహోబలనృసింహుఁడు) శివుఁడే కర్తయని తెలుపుట కృత్యాది పద్యమునఁ గలదు. సభలందు భక్తులు జయించుట, శివానుగ్రహమునఁ బోయినకన్నులు మరల వచ్చుట రగడలోఁ గలదు.

మఱికొన్ని గాథలు

మఱియు ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకశాలలోని స్థానిక చరిత్రములందును గర్ణాటకవిచరిత్రముననుగూడ నీ క్రింది విషయములు గలవు :

సోమనాథుఁ డోరుఁగంటిలో నుండఁగాఁ బెరుగుకురికిశాస్త్రి, నేతికురికి శాస్త్రియని యిర్వురాతనితో వివదించిరట; పాలకురికిలో నుండి వచ్చినవారే గదా పెరుగురికి నేతికురికి శాస్త్రులని యవహేళనముచేసి సోమనాథుఁడు వారిని జయించెనట!

గణపుర ప్రభువయిన జగదేకమల్లునిచే సోమనాథుఁడు లింగముద్రతో గొంత భూమిని బడసెనట.

సోమనాథుని నిష్ఠలు, నియమములు

ఈతఁడు చతుష్షష్టిశీలసంపన్నుఁ డని పలువురు చెప్పిరి. చతుష్షష్టిశీల ముల వివరణమున కిది చోటుగాదు. 'భవిజన దర్శన స్పర్శ నాలాప వివిధ దానాదాన విషయదూరగుఁడ'నని యీతఁడు చెప్పుకొన్నాఁడు. శైవేతరుల (భవుల) మొగములఁ జూడమని శైవులును, వైష్ణవేతరుల మొగములఁ జూడమని వైష్ణవులును వ్రతములు పూనుట గలదు ! అట్టివారు నేఁడునున్నారు!

సోమనాథుని వైదుష్యము

సోమనాథుని పాండిత్యవిశేషము చతుర్వేదసారముననను, పండితారాధ్య చరిత్రముననను, బసవరాజీయము (సోమనాథభాష్యము) నను గాననగును.

వేదములనుండి, పురాణములనుండి శివపారమ్యప్రతిపాదకము లయినవాక్యముల నీతఁడు హెచ్చుగాఁ జూపినాఁడు. వేదములు, వేదభాష్యములు (కొన్నిచోట్ల వేదభాష్యముల ప్రతీకముల నిచ్చినాఁడు. ఆ భాష్యము లెవ్వరివో? విద్యారణ్యభాష్యమప్పటికి పుట్టలేదు గదా!), పూర్వోత్తరమీమాంసలు పురాణములు మొదలుగా మతాచారవిధులకు సంబంధించిన సంస్కృత గ్రంథములనెల్ల నీతఁడు శోధించినాఁడు. శైవమత వ్యాపకులలో నాంధ్రులలో మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడు, నీతఁడు గొప్ప విద్వాంసుడు. ఇతర మతఖండనాదుల పట్టులందు మల్లికార్జునపండితారాధ్యులు శివతత్త్వసారమునఁ జెప్పినయుక్తులనే యీతఁడు వివరించి తన పండితారాధ్య చరిత్రమునఁ జేర్చినాఁడు. బసవేశ్వరుఁడు పరమశైవుఁడై శివభక్తిరసామృత సింధువున నోలలాడిన భక్తాగ్రణియు, గేయకవితా విశారదుఁడును నగును గాని యీ యిర్వురంత గొప్పవిద్వాంసుఁడు గాఁడేమో!

పాండిత్య మిట్లుండఁగా నీతఁడు సంస్కృతాంధ్ర కర్ణాట ద్రవిడ మహారాష్ట్రభాషలలోఁ గవితఁ జెప్పనేర్చినవాఁడు. సంస్కృతాంధ్ర కర్ణాట భాషలలో నీతఁడు రచించిన గ్రంథములే కలవు. కాని , యీతని సంస్కృతకవిత యంత రసవంతమయినది గాదు. సంస్కృతవచన రచనయు నంత మేలయినదిగాదు. ఆంధ్రదేశమునను, ఆంధ్ర వాఙ్మయమునను గడించిన గౌరవమున కంటె సోమనాథుఁడు కర్ణాటదేశమునను, గర్ణాటవాఙ్మయమునను హెచ్చు గౌరవము గడించెను. కాని, యీతని కర్ణాటరచనములు నంతగొప్పవి గావు. బసవపురాణ, పండితారాధ్య చరిత్రలలోఁ బ్రస్తుతులయిన పలువురు భక్తుల చరిత్రములు ద్రవిడ మహారాష్ట్ర దేశములందుఁ బ్రఖ్యాతము లయినవి. ఆ భాషలలో నాతనికిఁ బరిచితి లేకున్నచో నాయాచరిత్రముల నాతఁడు సంధానింపఁజాలక పోవును. బసవపురాణమున నొకచోట ప్రౌఢమయిన ద్రావిడకృతినే ప్రపంచించినాఁడు. ఈతని యాంధ్రకవితా నైపుణ్యము, ఆంధ్రభాషావైశారద్యము, గ్రంథ విమర్శన ప్రకరణమునఁ బ్రస్తుతింతును. ఈతనికిఁ 'దత్త్వవిద్యాకలావకవితాసార' 'అన్యవాదకోలాహల' 'ప్రత్యక్షభృంగీశావతార' బిరుదములు గలవని కర్ణాటకవి చరిత్రకారులు

వ్రాసిరి. ఆంధ్రగ్రంథములందు బిరుదములు గానరావు. కాని, పద్యబసవపురాణమం దీతఁడు 'జైనమస్తకవిన్యస్త శాతశూలకలిత బిజ్జలతలగుండు గండబిరుదశోభితుఁ' డని ప్రశంసింపఁబడినాఁడు.

బసవపురాణము

ఈ గ్రంథము ప్రధానముగా బసవేశ్వరుని జీవిత చరిత్రమును జెప్పుచున్నది. బసవేశ్వరుఁడు లింగైక్యమందినపిదప నల్పకాలమునకే (ముప్పది యేండ్లకే) రచితమగుటచే నిది తచ్చరిత్రమును దెలుపు సాధనములలో ముఖ్యమయిన దనవచ్చును. బసవేశ్వరుని చరిత్రమును దెలుపునవి, తజ్జీవితకాలముననే వెలసినవి, శాసనములు మొదలగు సాధనము లింతకంటె బలవంతము లింతవఱకుఁ గానరాలేదు.

ప్రధానముగా నిందు బసవేశ్వరచరిత్రమే వర్ణితమయినను, అనుప్రసక్తములుగా నుపాఖ్యానములుగా నింకను బలువురు భక్తుల చరిత్రములు వర్ణితములయినవి. సోమనాథుఁ డేతద్గ్రంథరచనమునకుఁ గథావస్తుసామగ్రిని గథాకోవిదులగు వృద్ధులవలన నుండియుఁ, బ్రాచీనులగు భక్తులను, బసవేశ్వరుఁ డును, జెప్పిన పాటలు పదములు మొదలగు గేయరచనములవలన నుండియు గ్రహించినట్లు చెప్పుకొన్నాఁడు.

ఆతతబసవపురాతనభక్త
గీతార్థసమితియే మాతృక గాఁగఁ
బూరితంబై యొప్పు పూసలలోన
దారంబుక్రియఁ బురాతనభక్త వితతి
చరితలలోపల సంధిల్ల బసవ
చరిత మేవర్ణింతు సత్కృతి యనఁగ.....

ప్రస్తుతింపంగ సద్భక్తి విస్ఫురణఁ
బ్రస్తుతికెక్కినబసవని చరితఁ
జెప్పితి భక్తులచే విన్నమాడ్కిఁ
దప్పకుండఁగను యథాశక్తిఁ జేసి."

బసవపురాణము సోమనాథోపజ్ఞమేయగుటను బయిద్విపదలు స్పష్టపఱుచుచున్నవి. కాని, యీ సోమనాథుఁడే పండితారాధ్య చరిత్రమున రెండుచోట్ల నిట్లు చెప్పినాఁడు :-

బసవన్నగీతముల్ వచరించువారు
బసవపురాణమొప్పఁ జదువువారు.....
అరుదగు దాసయ్య యఱువత్తుమువుర
చరితంబులను శ్రీబసవపురాణంబు
నేలలువెట్టంగ నింపుసొంపారు
శైలిమైఁగ్రాలుచుఁ జదివెడువారు
చాతుర్య మెసఁగ బసవదండనాథు
గీతంబు లాదిగా గీతాఢ్యులయిన
సకలపురాతన చారుగీతములు
ప్రకటించి ప్రకటించి పాడెడువారు.

– పండితారాధ్యచరిత్రము.

ఈ ద్విపదలు పండితారాధ్యులవారు శివరాత్రి మహోత్సవమును శ్రీశైలమున జరప నేఁగినపుడు శ్రీశైల మధిరోహించు భక్తులచేష్టల వర్ణించు పట్టుననున్నవి. వీనినిబట్టి చూడఁగా బసవపురాణ మాకాలమునకే యున్నట్టుగా నేర్పడును. సోమనాథుఁడు, శైవగ్రంథసంచయమునఁ దనబసవపురాణము పేరుగూడఁ జేర్చుకొనుట నభిలషించియుఁ దనబసవపురాణ రచనానంతర మది శ్రీశైలమధిరోహించు భక్తులచేఁ బఠింపఁ బడుచుండుట నభిమానించియుఁ గాలదోషము గలుగుటను బాటింపక యట్లు చెప్పియుండవచ్చును. అంతేకాని, వాస్తవముగా నాకాలమునకు బసవపురాణము పుట్టలేదు.

బసవ పురాణమున బసవేశ్వర చరిత్రముగాక మఱి మహారాష్ట్రులు, ఆంధ్రులు, కర్ణాటకులు, ద్రవిడులు నగు భక్తుల చరిత్రములుగూడఁ బెక్కులు వర్ణితము లయినవి. అందాంధ్రకర్ణాట మహారాష్ట్ర దేశభక్తులలోఁ బ్రాయికముగాఁ బలువురు బసవేశ్వరుని సమకాలము వారగుదురు. కావున వారి కథలు బసవేశ్వరుని కథవలెనే వృద్ధశైవులు చెప్పుటచేతను, కొన్నిగొన్ని గేయములలో (బసవేశ్వర ప్రభృతులు రచించినవి) ప్రస్తుతము లగుటచేతను

దెలిసికొని పెంపొందించి వర్ణించియుండును. కాని, ద్రమిళభక్తుల కథలు కొన్ని మిక్కిలి ప్రాచీనము లగుటచేతను, ద్రవిడ భాషలో నాకథలు గ్రంథరూపమున రచితములయి యుండుటచేతను, హెచ్చుగా నాకథలే బసవపురాణమున వర్ణితములయి యుండుటచేతను, అందును నట్టిద్రవిడ భక్తుల చరిత్రములను దెలుపునదియు, మిక్కిలి ప్రాచీనమైనదియునగు 'తిరుత్తొండర్‌తొొఖై' అను గ్రంథము బసవపురాణమునఁ గొంత ప్రపంచితమై యుండుటచేతను సోమనాథుఁ డా కథల నేదేని ద్రవిడగ్రంథమున నుండి గ్రహించి తెలిఁగించెనేమోయని సందేహింపఁదగును. బసవపురాణమున వర్ణితములగు ద్రవిడభక్తుల చరిత్రములనే వర్ణించు ద్రవిడగ్రంథములలో 'పెరియపురాణ' మను గ్రంథము మిక్కిలి ప్రఖ్యాతమయినది. శివభక్తుల కథల కది నిధానము. ఆ గ్రంథమునకు ద్రవిడ భాషలో గొప్ప గౌరవము గలదు. అది 'శేక్కిజ్జార్' అను శివకవిచే రచితమయినది. ఆతఁడు సోమనాథుని కంటె నించుకపూర్వుఁడు. అనపాయుఁడను కులోత్తుంగచోడుని యానతిచే నది రచితమయ్యెనని యందుఁ గలదట! రెండవ కులోత్తుంగచోడునకే యనపాయుఁడని పేరుగలదు గావునను, ఆతఁడు క్రీ. 1145 నాఁటివాఁడు గావునను దత్కృతమయిన పెరియపురాణమున నుండి సోమనాథుఁడు కథల గ్రహించియుండఁగూడును. కాని, చదివిచూడఁగాఁ నాపురాణమునఁ జెప్పఁ బడిన కథారీతులకును, బసవపురాణమునఁ జెప్పఁబడిన కథారీతులకును సంబంధమంతగా గానరాకున్నది. స్థూలదృష్టినే సోమనాథుఁడు వానిని గ్రహించియుండవచ్చును.

మల్లికార్జున పండితారాధ్యుని శివతత్త్వసారమున సూత్రప్రాయముగాఁ గొందఱు శివభక్తుల కథలు చెప్పఁబడినవి. సోమనాథుఁ డాకథలనెల్ల నిందు వివరించినాఁడు. ఇందుఁ దిన్నగా వివరింపకున్నవానిఁ గొన్నింటిని బండితారాధ్య చరిత్రమునఁ జెప్పినాఁడు. బసవ పండితారాధ్య చరిత్రములను రచించు ఛలమునఁ బ్రాక్తనభక్తుల చరిత్రముల వర్ణించి తన వాక్కును బవిత్రపఱుచుకొందునని యాతఁడే చెప్పుకొన్నాఁడు. బసవపురాణ రచనమున కించుక ముందుగాఁ (క్రీ. 1165) హరీశ్వరుఁడను కవిచేఁ గర్ణాటకమున 'శివగణదరగళె' యను గ్రంథము రచితమయినది. అందును శివభక్తుల

చరిత్రములే వర్ణితము లయినవి. అదికూడ నీతని గ్రంథరచనముకుఁ దోడ్పడి యుండవచ్చును. మఱియు సంస్కృతమున శివభక్తుల (అఱువదిమూవుర) చరిత్రములఁ జెప్పుగ్రంథములు గలవు. అవి సోమనాథునికిఁ దర్వాతివి కానిచో వానిని గూడ నీతఁడు చూచి యుండవచ్చును.

బసవపురాణము గౌరవము - దాని పరివర్తనములు

సోమనాథోపజ్ఞముగా వెలసినదైనను బసవపురాణము శైవులలో మత గ్రంథముగా బహుప్రఖ్యాతిని బడసెను. ఆంధ్రదేశముకంటెఁ గర్ణాటదేశమున దీనికి గౌరవము మిక్కిలి యెక్కువ. బసవేశ్వరుఁడు పెంపొందించిన వీరశైవము (దీనిస్వరూపము ముందు తెలియును.) హెచ్చుగాఁ గర్ణాటదేశమునఁ బెంపొందెను గాన, తచ్చరిత్రమునకుఁగూడ నక్కడ గౌరవమెక్కువ. తనఘనకృతులు తెనుఁగుననే వెలయించినవాఁ డయినను, సోమనాథుఁడు గూడఁ గర్ణాటదేశముననే హెచ్చుగా గౌరవముఁ బడసెను. ఆంధ్రదేశమునఁ గూడఁ నారాధ్యబ్రాహ్మణులకంటె వీరశైవులగు జంగములు లింగబలిజెలు మొదలగువారు దీనిని మిక్కిలి గౌరవముతో నారాధింతురు. శుభాశుభ సమయములం దీ గ్రంథమును వారు పారాయణము చేయు చుందురు. ఇందలి యుపాఖ్యానము లనేక ప్రబంధములుగా నితర కవులచే రచితములగుటేకాక యీ గ్రంథమే యనేక కవులచే ననేక విధరచనలతో ననేక భాషలలోనికిఁ బరివర్తితమయినది. కర్ణాటకమున భీమకవి దీనిని షట్పదివృత్తములలో ముక్కకుముక్కగాఁ బరివర్తించెను. రాఘవాంకకవి 'వృషభేంద్రవిజయ' మనుపేర వృత్తములలో రచియించెను. ఇంకను గన్నడమునఁ బెక్కు గ్రంథములు గలవు. సోమనాథుని తెలుఁగుకృతిని, భీమన కర్ణాటకృతిని ననుసరించి యరవమున నొకకవి బసవపురాణమును బద్యకృతిగా రచియించెను.

తెలుఁగునఁ బిడుపర్తి బసవన పద్యకృతిగాక యింకను బెక్కులు బసవపురాణములు గలవు. బెజవాడ వాస్తవ్యుఁడు, శ్రీపతి పండితారాధ్య సింహాసనారూఢుఁడు నగు మహాదేవారాధ్యుఁడొక బసవపురాణమును, బద్యకృతిని రచియించెను. మఱియు నాపస్తంబసూత్రుఁడు, హరితసగోత్రుఁడు నగు

తుమ్మలపల్లి నాగభూషణకవి వేఱొక బసవపురాణమును బద్యకృతినే రచియించెను. ద్విపదలుగా, యక్షగానములుగా బసవపురాణమును రచియించిన వారింకను బెక్కురు గలరు. బసవపురాణము సంస్కృతమునకుఁ గూడఁ బరివర్తితమైనది. కాని, యాసంస్కృత గ్రంథమునుజూచి పలువు రది మిక్కిలి ప్రాచీనమైనదనియు, దానిఁబట్టియే భాషాగ్రంథములు పుట్టెననియు, నది వ్యాసప్రణీతమనియు భ్రమింతురు. ఆ గ్రంథమం దట్లే కలదు. గద్య మిట్లున్నది:

"ఇతిశ్రీ బాదరాయణమహర్షి ప్రణీతే శ్రీబసవేశ్వర పురాణే స్వరూప గ్రంథే పరమరహస్యే స్కందాగస్త్య సంవాదే త్రిచత్వారింశోఽధ్యాయః."

ఇది ప్రాచీనమయినదిగాని వ్యాసప్రణీతముగాని కాదనియుఁ గృష్ణామండల మందలి యేలూరిలోఁ గాపురమున్నవారు కందుకూరివారు దీనిని దెనుఁగు బసవపురాణమునుబట్టి సంస్కృతమునకుఁ బరివర్తింపఁ జేసిరనియు దానిలోని ద్విచత్వారింశాధ్యాయమందలి కథనుబట్టి మనము గ్రహింపవచ్చును. అందిట్లున్నది :-

"కృష్ణాగోదావరీనదుల నడిమిదేశమున హేలాపుర (ఇది యేలూరి కిటీవలి వారు పెట్టినపేరు) మని నగరముగలదు. ఆ నగరమున 'పేరలింగ' మని నీతిశాస్త్ర విశారదుఁడొకఁడు పుట్టఁగలఁడు. అతఁడు లింగధారి; శివార్చనపరుఁడు. ఆయన భార్య వీరమ్మ. వారికి అమృతలింగమని కుమారుఁడు పుట్టును. ఆతఁడు శ్రీశైలమందు మల్లికార్జున దేవునిఁ గూర్చి తప మాచరించును. మల్లికార్జునస్వామి ప్రత్యక్షమై నీకుఁ బుత్రుఁడనుగాఁ బుట్టుదునని వరమిచ్చును. అట్లే పుట్టును. అతనిపేరు మల్లికార్జునుఁడే. ఆతఁడు మహాప్రాజ్ఞుఁడు; లింగార్చన వ్రతుఁడు. ఆయన జ్యేష్ఠపత్ని గురవమ్మ. వారికి వీరలింగమని కొడుకు పుట్టును. తర్వాత అమృతలింగము, వీరేశ్వరుఁడు, సాళ్వేశుఁడు, మూర్తిరాజు, కూడలిసంగయ్య అను వారు జనింతురు. పిదప నొకనాఁడు స్వప్నమున పాలంకి సదాశివుఁడను తమ గురువురూపముతో శివుఁడు ప్రత్యక్షమై మల్లికార్జునున కిట్లు చెప్పును. "నీగర్భమున నిఁక బసవేశ్వరుఁడు జన్మించును. ఆతనికి బసవేశ్వరుఁడని పేరిడుము. మీకు

గురువయినపాలంకి సదాశివాఖ్యుఁడగు నాచే నీ పుత్త్రులందఱకు లింగధారణముఁ జేయింపుము" అని. ఆస్వప్నముచొప్పుననే కొన్నాళ్లకాతనికిఁ గుమారుఁడు కలుగును. ఆతనికి బసవేశ్వరుఁడని పేరిడుదురు. వారియింటిపేరు కందుకూరివారు. ఆతఁడు మహావిద్వాంసుఁడు, మహాదాత, అనేక రాజసమ్మానితుఁడు నగును. ఆతనికి గంగమ్మయని వీరమ్మయని యిర్వురు భార్యలగుదురు. అందు వీరాంబాబసవేశ్వరులయోగము గౌరీశంకరుల యోగమువలె శాశ్వతమైవెలయును" అని యాయధ్యాయము కథాసారము.

ఏలూరిలో కందుకూరివారని ప్రఖ్యాతులగు నారాధ్యబ్రాహ్మణులు నేఁడు నున్నారు. అత్తలూరిపాపకవి చెన్నబసవపురాణమును గృతినందినవా రాయింటివారే. సోమనాథుని ద్విపద బసవపురాణము నింతకుముందుఁ జక్కఁగా నచ్చునఁ గూర్పించినవా రావంశమువారే. ఆ గ్రంథముచివర వారు తమవంశావళినిగూడఁ జేర్చిరి. ఈ సంస్కృతబసవపురాణమున వర్ణితుఁ డగు బసవేశ్వరుని నావంశావళిని బట్టి గుర్తింపనగును.

శంకరకవికృతిగా సంస్కృతబసవపురాణమును గర్ణాటక చరిత్ర పేర్కొనుచున్నది. అది యిదిగాక వేఱొకటి కావచ్చును. ఏ లనగా నిది వ్యాస ప్రణీతమని కలదు.

బసవేశ్వర చరిత్రము

(బసవపురాణమునుబట్టి)

శ్రీ శైలమునకుఁ బశ్చిమభాగమునఁ గర్ణాటదేశమున హింగుళేశ్వర భాగవాటియను నగ్రహారముగలదు. (ఇది యిప్పటి బిజపూరు జిల్లాలో నున్నది.) అందు మండెగ మాదిరాజనుబ్రాహ్మణుఁడు గలఁడు. ఆయన భార్య మాదాంబ. నందీశ్వరుఁడామె గర్భమునఁ బుత్త్రుఁడై జనించెను. ఆ బాలుని జననవేళకుఁ గూడలి సంగమేశ్వరదేవుఁడు తాపసవేషమున వచ్చి లింగార్పిత మాతనికిఁ గుడుపవలదని మాదాంబకు బోధించిచనెను. తల్లిదండ్రులు బసవఁడని యాశిశువునకుఁ బేరిడిరి. గర్భాష్టమవర్షమున నాతనికిఁ దండ్రి యుపనయనముచేయ యత్నించెను. భక్తివేఱు, బ్రాహ్మ్యమువేఱు గావున భక్తుఁడగు తనకు బ్రాహ్మ్య మక్కఱలేదని చెప్పి తండ్రితో వాదించి బసవన యుపనయనము చేసికొనఁడయ్యెను.

తల్లిదండ్రులతో వేర్పడి తనసహోదరి నాగమాంబతో నాతఁడిల్లువీడి వెలికిఁ జేరెను. మాదాంబసోదరుఁడును, కళ్యాణకటకము నేలుచున్న బిజ్జలుని దండనాయకుఁడును నగు బలదేవుఁడు వారి నాదరించెను. భవికిఁ బుత్త్రిక నీయనని పూనిక గల్గియున్నవాఁడు గావున నాబలదేవదండనాయకుఁడు తనకూఁతురగు గంగాంబను బసవనికిచ్చి పెండ్లిచేసెను. ఆ వింతపెండ్లికి లోకు లాశ్చర్యమందిరి. పిదప బసవన్న, గంగాంబ, నాగాంబ మువ్వురును గూడలిసంగమేశ్వరుని దర్శింప నేఁగిరి. సంగయ దేవుఁడు మునుపటి విధమునఁ దాపసవేషముతో గుడిముందు ప్రత్యక్ష మయ్యెను. బసవన యారాధించెను. శివభక్తులదుశ్చరిత్రములు మేలుగానే గ్రహింపుమనియు, శత్రులయినను లింగవంతులను మిత్రులనుగానే చూడుమనియు ప్రాణాపాయము వచ్చినను బూనినవ్రతము విడువకుమనియు, భక్తులజాతుల విచారింపకుమనియు, శివద్వేషులను జంపుమనియు, వేదశాస్త్రార్థ సంపాదితమైన భక్తిని లోకమున నెలకొల్పుమనియు, – ఇత్యాది విధముల సంగయదేవుఁడు బసవనికి హితోపదేశము చేసి గుడిసొచ్చి యంతర్ధాన మయ్యెను. భక్తులెల్లరు నబ్రమంది బసవనను బ్రస్తుతించిరి.

బలదేవదండనాయకుఁడు శివలోకమున కేఁగెను. ఆతని దండనాయకపదమును బిజ్జలుఁడు బసవని కొసఁగెను. బసవన కళ్యాణకటకమునకుఁ జేరెను. ఆతని యాదరువున నసంఖ్యాకులుగా శివభక్తులు కళ్యాణమునకుఁ జేరుచుండిరి. అప్పుడు కళ్యాణముననున్న శివభక్తుల సంఖ్య లక్షయు నెనుబదివేలని పండితారాధ్యచరితమందుగలదు. మిండ జంగములే పండ్రెండువేలుండెడు వారట! ఇందఱకును బసవన యీప్సి తార్థములు సంఘటించుచుండెడివాఁడు. బసవనసోదరియగు నాగాంబకుఁ జెన్న బసవన్న యని కొడుకు గల్గెను. ఆతఁడు బసవన తర్వాత బసవన యంతవాఁడు. మేనమామ నాతఁడెంతయుఁ నారాధించుచు శిష్యుఁడై యాతని యాజ్ఞలో మెలఁగుచుండెను.

అల్లమప్రభువను శైవాచార్యుఁ డొకనాఁడు బసవనియింటికి వచ్చెను బసవన యామహనీయునకు విందువెట్టెను. ఆతఁడు బసవనికి బెక్కువరము లొసఁగెను. అప్పటనుండి బసవన యనేకాద్భుతకృత్యములఁ జేయఁజొచ్చెను.

ఒకనాఁడు దొంగతికము చేయుటకయి కొందఱు దొంగలు భక్తులువోలె వంగకాయలు లింగములుగాఁ గట్టుకొని బసవనయింటి కరుదెంచిరి. బసవనచూచి వారిని గుర్తించి దయచేయుఁడని యాహ్వానించి “లింగభక్తులు గానివారు నాయిల్లు సొరరాదుగాన మీరు మాహేశ్వరులే. లింగార్చనలు సేయుఁ” డని వేఁడెను. దొంగలు జడిసి కూర్చుండిరి. బసవన వారికి వాంఛితార్థ మొసఁగెను. వారి మెడలోని వంగకాయలు నిజముగా లింగము లయ్యెను.

ఒక భక్తుఁడు బసవనికడకువచ్చి నిత్యలింగార్చనమున ముగ్గువెట్టుటకు గాను పదిపుట్లముత్తెములు కావలె ననఁగా బసవన చూచిన మాత్రనే జొన్నలరాశి ముత్యములుగా మాఱెను. దాని నాభక్తున కొసఁగెను. ఈ విధముగా నెడలేక శివభక్తుల కాతఁడు దానము సేయుచుండుట నెఱిఁగి సంగయదేవుఁడొకనాఁడు జంగమరూపమునవచ్చి ‘నాకు మూఁడవకన్నొసఁగు’ మనికోరెను. లింగపసాయితమను ఖడ్గమునుబూని ‘ నీమాయ నేనెఱుఁగనా? యిదె చూచుకొమ్మ’ ని యుద్ధమున నాయనకు ముక్కన్నుఁ జూపెను. లజ్జించి సంగయదేవుఁడు మాయమయ్యెను. ‘ఇసీ! పాఱిపోయితివా? వారు వీరు వలె నిన్ను, నేను వరమడుగువాఁడ ననుకొంటివా? నీ భక్తులారగింపఁగా మిగిలిన ప్రసాదమే కలకాలము నాకుఁ గలదు. నీ కేమైనవలయునేని కోరుము; నేనొసఁగెదను. మాట తప్పువాఁడనుగాను; నీయాన! నీ ప్రమథులయాన!’ యని గద్దించి యాదేవు నోడించి బసవన గెలిచెను.

ఒకనాఁడు బిజ్జలునికొల్వునఁ గూర్చుండి వ్యవహారము నడపుచు బసవన నడుమ నసందర్భముగా “వెఱవకు వెఱవకు ” మనుచుఁ గడువఁ బై కెత్తువిధమునఁ జేతులు పైకెత్తెను. బిజ్జలుఁడు నవ్వి! ‘ఏమయా నీకు భక్తిరసము తలకెక్కెనా? శైవపుఁబిచ్చియెత్తెనా? అదియేమి అట్లసందర్భముగా మాటాడితివి? చేతులెత్తితివి?’ అని యడిగెను. ‘ త్రిపురాంతకుని గుడికిఁ దూర్పున (ఇది కళ్యాణ కటకమునఁ గలదే.) గపిలేశ్వరమున నొకతపస్వి యనుదినము నాఱుపుట్లపాలతో శివునభిషేకించు చున్నాఁడు. ఆ పాలు వీథివీథులను గాలువలుగట్టి పాఱుచున్నవి. చల్లమ్ము గొల్లది యొకర్తె నెత్తిపైఁ గడువఁబెట్టుకొని యటపోవుచుఁ గాలుజారి పడఁబోవుచు “బసవయ్యా” అని పిలిచెను. ఆమెకుఁదోడ్పడితిని. ఆ గొల్లదాని రూపిట్టిది; దాని యిల్లిట్టిది;

విచారించి కనుఁగొనుము’ అనెను. రాజు విచారింపగా నదియట్లే జరగినట్టు తెలిసెను. అబ్బురమంది రాజుబసవన నారాధించెను.

సొన్నలికపురమున శ్రీశైల మల్లికార్జునిని వెలయించి లక్షతొంబదివేల శివలింగములఁ బ్రతిష్ఠించి మర్త్యములోని యన్నపానముల ముట్టక, సహజమకుటము, నొసలికన్నుగలిగి, మేనినీడ, అడుగుజాడ, గానరాకుండఁ గైలాసముదాఁకఁ జరించువానిని సిద్ధరామయ్య యను మహనీయుని నడిగి యొకప్పుడు శివభక్తులు కొందఱు బసవన యిహముననేకాక శివలోకమునను గూడఁ గానవచ్చుట నెఱిఁగిరి.

మిండజంగముల మిండఱికపు ముచ్చట్లకుఁగాను బొక్కసమునఁగల ధనమెల్ల బసవన వెచ్చపెట్టుచుండఁగా నుద్యోగులు బిజ్జలున కెఱిఁగించిరి. బిజ్జలుఁడు బసవనిఁ బిలిచి ‘యట్లుచేయుట పాడియా’ యని యడిగెను. ‘ఒడయల సొమ్మే యొడయల కిచ్చితిఁ గాని మీధనముగా’దని బసవన యనెను. లెక్కలు చూపెను. బొక్కసపుఁదాళములు దెఱచి చూచుకొమ్మనెను. చూడఁగా లెక్కకు మిక్కిలియై బొక్కసమున ధనముండెను. బిజ్జలుఁడు నివ్వెఱ చెందెను.

బసవనభార్య గంగాంబ కట్టుకొనిన చీరఁ దెచ్చియిచ్చినఁ గాని చేరనియ్య నని వేశ్య యొకమిండజంగమున కానవెట్టఁగా నాతఁడు వచ్చి యడిగినంతనే బసవన తన భార్యచేత నాచీర నిప్పించెను. ఇట్లు పలువురు మిండజంగములకు వాంఛితార్థము లొడఁగూర్చెను.

జాతిభేదముఁ బాటింపక బసవన భక్తులయినచో మాలమాదిఁగలనుగూడ నారాధించుచుండెను. వారు కుడిచి డించిన యుచ్ఛిష్టమును భుజించుచుండెను. వారితోఁ జెయిచెయిఁగలపి తిరుగుచుండెను. ఇది సయిపఁజాలక రాజపురోహితులు రాజుతో విన్నవించిరి. ‘కళ్యాణకటక మెల్ల బసవనిమూలమునఁ జెడుచున్నది. వర్ణాశ్రమధర్మము లిఁక నిలుచునట్లులేవు. ఆతఁడు మాలమాదిఁగలతో భుజించుచున్నాఁడు; మరల నీనగరిలోనికి మర్యాదగా వచ్చుచున్నాఁడు. శివనాగుమయ్య యనుమాలనితో నిప్పుడు దిరుగుచున్నాఁడు చూడు’ మని యాతనికిఁ జూపిరి. రాజు కోపించెను.

బసవన వాదించెను. వీరమాహేశ్వరులకు జాతిభేదము పరికింపరా దనెను. బ్రాహ్మణులకంటె, భక్తులే యధికు లనెను. శివనాగుమయ్య హస్తమునుబట్టి యొత్తి దాననుండి పాలు చిమ్మిరేఁగుటను బిజ్జలాదులకుఁ జూపెను. బ్రాహ్మణు లోడిపోయిరి. బసవనివాదమునకు లోఁగి బిజ్జలుఁడు శివనాగుమయ్యకు మ్రొక్కెను. ఏనుఁగు నెక్కించి యూరేఁగించి బసవయ్య శివనాగుమయ్యను దనయింటికిఁ గొంపోయెను.

కళ్యాణపురమున నప్పు డీపేళ్ళవారు భక్తులుండిరి

(బసవ. పుట ౨౨౬ చూడు.)

(రుద్రునిమాఱట రూపంబు లనఁగ – భద్రేభసంహరు ప్రతినిధు లనఁగ
కళ్యాణమున నిత్యకల్యాణభక్తి – లౌల్యనిరర్గళ లాలిత్యముగను
మడివాలుమాచయ్య మాదిరాజయ్య – బడవరబ్రహ్మయ్య బాచిరాజయ్య
కిన్నర బ్రహ్మయ్య గేశిరాజయ్య – కన్నడ బ్రహ్మయ్య గల్లిదేవయ్య
మోళిగమారయ్య ముసిఁడిచౌడయ్య – శూలదబ్రహ్మయ్య సుఱియచౌడయ్య
కలికేతబ్రహ్మయ్య గక్కయ్యగారు – తెలుఁగేసు మసనయ్య దెలుఁగు జొమ్మయ్య
శాంతదేవుండును జమ్మయ్య బాస – వంతు కేసయ్య యేకాంతరామయ్య
యుత్తమాంగదకేశి హొన్నయ్య గండ – గత్తెరనాచయ్య గాలాగ్ని రుద్రి
శృంగిబొప్పయగారు [1] సిగురుచందయ్య– డింగరిమల్లయ్య సంగమేశ్వరుఁడు
కదిరెరెమ్మయ మహాకాళయ్యగారు – పదుమరసును బురాణదమాయిభట్టు
నుదరదరామయ్య యోగిదేవయ్య – యుదయమరసుగారు హొన్నయ్యగారు
ధవళయ్యగారు బొంతాదేవిగారు – సవరద [2] చిక్కయ్య సారెనాయండు
శివముద్దుదేవుండు సిక్కదేవుండు –శివరాత్రి సంగయ్య యవిముగతయ్య
చండేశుచామయ్య ముండబ్రహ్మయ్య – బండె [3]యరేవణ్ణ[4] యిండెసోమన్న
హాటకేశ్వరుని బ్రహ్మయ మహాబలుఁడు – కోటేశుచామయ్య గొగ్గయ్యగారు
దుమ్మదబ్రహ్మయ్య ధూర్జటికేశి – యెమ్మెసంగయ గపిలేశు విస్సయ్య

1. శివకుమారుండు, 2. చక్కయ్యగారు, 3. యుదే, 4. మిండ.

నొణిమేశుచిక్కయ నులుకచందయ్య – గణదాసిమాదన్న [1] గంటిమల్లయ్య
మురహాటకేతయ్య హరవిహొల్లయ్య – గిరిగీఁ టు సింగయ్య గురజకాళవ్వ
బానసభీమయ్య భాస్కరయ్యయును – గోనియమల్లయ్య గొగ్గయ్యగారు
అల్లయ్యమధుపయ్య యనిమిషకేశి – హొల్లయ్య గోడలమల్లయ్యగారు
ఓలెబ్రహ్మయ కరహాళమల్లయ్య – బాలబ్రహ్మయగారు పణిహారిబాచి
కవిలెబ్రహ్మయ బందికారమల్లయ్య – యవకరకేతయ్య శివనాగుమయ్య
నిజలింగచిక్కయ్య నిర్లజ్జశాంతి – నిజభావుఁడును నిత్యనేమదమైలి
యంకబ్రహ్మయ గరహాళ బ్రహ్మయ్య – సుంకేశుబంకయ్య లెంకమంచయ్య
యేలేశుబ్రహ్మయ్య యీడెబ్రహ్మయ్య – మైలనబ్రహ్మయ్య మాయిదేవయ్య
చక్కెరబ్రహ్మయ్య శరణయ్యగారు – చిక్కబ్రహ్మయ్యయు సిరిగిరయ్యయును
వీరమారయ్యయు వీరలింగయ్య – వీరబ్రహ్మయ్యయు వీరభావయ్య
వీరనాగయ్యయు వీరకల్లయ్య – వీరభోగయ్యయు విమలదేవయ్య
[2] కక్కయ్యగల్లయ్య గాటకోటయ్య – చిక్కయ్య వీరయ్య శ్రీసూరసాని
కొండగుడ్మేతయ్య గుండయ్యగారు – చండేశుబ్రహ్మయ్య శంకరయ్యయును
అమృతదేవయ్యయు ననిమిషయ్యయును – విమలదేవుండును వీరాదిగాఁగ
శివభక్తిసంపదల్ సిలివిలివోవ – సవిశేషభక్తి దృష్టప్రత్యయములఁ
జూపుచుసద్భక్తి సురుచిరమహిమ – నేపారువీర మాహేశ్వరావలికి.

కల్యాణపురమున బసవని బలఁగమును జూచి శివార్చకులు, పాశుపతులు మొదలగువా రనేకు లంతకు ముందు లింగము లేనివా రయినను నప్పుడు లింగవంతులయి వీరమాహేశ్వరులు కాఁజొచ్చిరి. అంతకుముందు శివాలయములందు దేవలకులు బోయలకు శివప్రసాద మొసఁగు చుండెడివారు. బసవన్న మతము వచ్చిన తర్వాత వారు శివప్రసాదమును దామే భుజింపఁ జొచ్చిరి. బోయల కియ్యరయిరి. పెద్దతగ వేర్పడెను. బోయలు బిజ్జలుని దర్శించి మొఱపెట్టుకొనిరి. బిజ్జలుఁడిదియేమి యన్యాయ్యమని బసవనిఁ బిలిచి యడిగెను. బసవన వాదించెను. “ శైవులవలనఁ బ్రసాదము బోయలకుఁ బోవచ్చునుగాని వీరమాహేశ్వరులవలన బోయలకుఁ జెల్లఁ గూడ” దనెను. “కాదందురేని, నేను సంగమేశ్వర దేవునకు నేఁడు

1.కరియ, 2. చిక్కబ్రహ్మయ్యయు శ్రీగిరయ్యయును – కక్కయ్య నల్లయ్య కాటకోటయ్య

విషమర్పింతును. బోయ లారగింతురుగా" కనెను. "వివిధ పక్వాన్నము లారగింప మీరును, విషమారగింప మేమునా" యని బోయలు మొఱవెట్టిరి. "శివున కర్పించి విసము బసవన యారగించునది. ఆతఁడు చావకున్న నిఁక మీఁదఁ బ్రసాదము మాకక్కఱలేదు. చచ్చిన మాకీయవలయు" నని బోయలనిరి. బిజ్జలుఁ డంగీకరించెను. బసవన్న యట్లే సంగయదేవునకు విషనైవేద్యము వెట్టి తానును దక్కిన భక్తులు నారగించిరి. బోయలు తగవు విడిచి శరణాగతులయిరి. బసవఁ డను గ్రహించెను.

జగదేవుఁడను దండనాయకుఁడు (ఈతఁడును బసవనగోష్ఠిలోనివాఁడే కాని యప్పటి కింకను, వర్ణాశ్రమధర్మముల విడనాడలేదు) తన యింట శుభకార్యముఁ జేసికొనుచు, బసవన్నను భోజనమునకు రమ్మని ప్రార్థించెను. ఆతఁడు శరణులరాక కోర్వఁగలవేని వత్తుననెను. జగదేవుఁడు వంటకము కాఁగానే బసవన రాకకుఁ బూర్వమే బ్రాహ్మణ సమారాధనము గావింపఁ జొచ్చెను. పరిచారకుఁడొకఁ డీవార్త బసవనకుఁ జెప్పెను. ఆతఁడు గోపించి తాను భోజనమునకుఁ బోవకుండెను తర్వాత నాజగదేవుఁడు బసవనను బిలుచుకొనిపో వచ్చెనుఁ బసవన తెర యడ్డము గట్టించెను. భక్తజనాళినుండి తొలఁగిపొమ్మని జగదేవునిఁ దెగడెను. "ఈశ్వరభక్తుఁడవై యుండి కర్మచండాలురతోఁ గలసి కుడిచితివి; పాపివి ; పోపొ"మ్మనెను. పెక్కుదెఱఁ గుల గర్హించెను. జగదేవుడు "కర్మబద్ధుఁడనైతిని; పాపిని. నాకిఁకఁ బ్రాయశ్చిత్తము లేదు. ప్రాణము విడుతును" అని మొఱవెట్టెను. భక్తుల యనుమతిని బసవన్న యిట్లు చెప్పెను. "ఇఁకఁగొలఁది దినములలో నీ కళ్యాణకటకమున శివద్రోహము పెంపొందఁగలదు. అప్పుడు శివద్రోహిని జంపుదునని నీ విప్పుడు మాటయిత్తువేని నీ యీ తప్పిదమును శివుఁడు మన్నించును." జగదేవుఁ దందుల కంగీకరించి వీరతాంబూలము గొనెను. బసవన భక్తులతో జగదేవు నింటికిఁబోయి భోజనము చేసెను.

బసవనిమాహాత్మ్య మెఱిఁగియుఁ గాలము సమీపించుటచేఁ గొన్నాళ్లు సన్న పిదప, బిజ్జలుఁడు బసవమతమునఁ జేరినయల్లయ్య, మధుపయ్య లను వారి నిద్దఱను బిలిపించి కారణమేదో తెలుపకుండనే కన్నులు పెఱికించెను. బసవన మొదలగువా రిఁక నీయూర నిలువరాదని

నిశ్చయించుకొని జగదేవునిఁ బిలిచి 'యిదిగో, నీబాస చెల్లించుకోవలసిన సమయము వచ్చిన' దని చెప్పి కళ్యాణకటకము పాడగునట్లు శపించిరి. అప్పుడు మడివాలుమాచయ్య, చౌడరాయఁడు, ఏకాంతరామయ్య, కిన్నరబ్రహ్మయ్య, కేశిరాజయ్య, కన్నడ బ్రహ్మయ్య, కక్కయ్య మొదలగువారితో బసవన కప్పుడి సంగమేశ్వరమున కేఁగెను. కటకము పాడుపడెను. అపశకునము లనేకములు దోఁచెను. జగదేవుఁడు మల్లయ బ్రహ్మయలను వారిర్వురు దోడురాఁగా నొకనాఁటిరాత్రి బిజ్జలునిఁ బొడిచి చంపెను. తర్వాత నాతఁడు దన్నుఁ దాఁ బొడుచుకొని మరణించెను. పిదప బిజ్జలుని బిడ్డలు రాజ్యార్థమై యుద్ధముచేసి మృతిఁజెందిరి. బసవన కూడలి సంగమేశ్వరమున సంగయదేవునిలోఁ జేరెను.

బసవన చరిత్రము

(చెన్నబసవపురాణమునుబట్టి)

చెన్నబసవపురాణము ప్రధానముగా బసవన మేనల్లుఁడు చెన్నబసవని చరిత్రమును దెలుపుచున్నది. కాని, బసవనిచరిత్రముగూడ నిందుఁగలదు. బసవని చరిత్రము విషయమున నిది బసవపురాణముతోఁ గొంత వేర్పడుచున్నది. అందుఁ జెప్పఁబడని క్రొత్త విషయములను ముఖ్యభేదములను మాత్రమిక్కడఁ జూపుచున్నాఁడను.

బసవని తోఁబుట్టువగు నాగమ్మకుఁ బెండ్లికాలేదు. భర్తలేకయే యామెకుఁ జెన్నబసవన్న పుట్టినాఁడు. బహుకాల ప్రయత్నమున బసవన కక్కయ్యయను భక్తవరుని ప్రసాదమును బడసి దానిని దన యుత్తరీయము కొంగునఁ గట్టికొని యింటికి వచ్చెను. ఆతని పరోక్షమున నాగమ్మ దానిఁ జూచి కక్కయ్యగారి ప్రసాదమును దనకొఱకై సహోదరుఁడు దాఁచితెచ్చెనని తలఁచి యారగించెను ! తర్వాత బసవన దా నారగించుటకై వెదకి నాగమ్మ యారగించుటను దెలిసికొని తన కా భాగ్యము లేకపోయినందుకుఁ జింతిలి తన సహోదరి భాగ్యవిశేషమున కబ్బురపడెను.! తత్ప్రసాదాస్వాద మాహాత్మ్యముచే నాగమ్మ గర్భమునఁ గుమారస్వామి యంశమునఁ జెన్న బసవన్న పుట్టెను! బసవన్నకంటె మిక్కిలి యందగాఁడగుటచే నీతనికిఁ

జెన్నబసవన్న యన్న పేరేర్పడెను. [1] బిజ్జలుఁడు నీలలోచనయని పేరుగలదానిఁ దనచెల్లెలిని బసవనకిచ్చి పెండ్లిచేసినట్లు చెన్నబసవపురాణమునఁ గలదని కొందఱు వ్రాసిరి. తెలుఁగు చెన్నబసవపురాణమున నాకది గానరాలేదు.

బిజ్జలుని జగదేవాదులు చంపిన పిదప బిజ్జలుని పుత్రులు మొదలగువారు కొన్నాళ్లకు బసవనను, చెన్నబసవనను, దదాప్తులను జంపుటకై దండువెడలిరి. అప్పటికి బసవన కూడలి సంగమేశ్వరమున సంగయదేవునిలోఁ జొచ్చెను. చెన్న బసవాదులను వారరణ్యమధ్యమున నడ్డగించిరి. చెన్నబస వేశ్వరుని మాహాత్మ్యమున నందు నంధతమసము క్రమ్ముకొనఁగా యాదవులు పరస్పరము పొడుచుకొని చచ్చినట్టుగా నాసేనయెల్ల గొట్టికొనిచచ్చెను. పిదప భక్తులతోఁ జెన్నబసవన్న హుళికపట్టణముఁ జేరి యక్కడి రాజుచే సమ్మానితుఁడై కొన్నాళ్ల కక్కడనే లింగైక్యమందెను.

బసవనచరిత్రము

(బిజ్జలరాయనిచరిత్రమును బట్టి)

బిజ్జలుఁడు జైనుఁడు. బసవనకుఁ బద్మావతియని పేరుగలది తోఁ బుట్టువు గలదు. ఆమెను బిజ్జలుఁడు పరిగ్రహించెను. పద్మావతిమీఁది వ్యామోహమున బిజ్జలుఁడు జాగ్రత్తగొనక రాజ్యభారమును మంత్రియగు బసవన కప్పగించెను. మాలలు మాదిఁగలు మొదలగు తక్కువ జాతులవాండ్రకు లింగములుగట్టి మాహేశ్వరులని పేరుపెట్టి కులమర్యాదలను సదాచారములను వీటిఁబుచ్చి బసవన గొప్ప సాంఘికవిప్లవము గలిగించెను.

1. బిజ్జలుని సోదరి నీలలోచనయనుదానిని బసవన పెండ్లాడెనని, శివావతారమయిన యల్లమప్రభువు కల్యాణము విడిచి శ్రీశైలమున నరఁటిచెట్టులో లింగైక్యమందె నన్నవార్త విని కూడలి సంగమేశ్వరమున బసవన లింగైక్యమందెనని, అది శక౬౦౬ లో నని, చెన్నబసవపురాణము చెప్పుచున్నట్లు, ఫ్లీటు మొదలగువారు వ్రాసిరి. తెలుఁగున బసవపురాణమునఁ గాని, చెన్నబసవపురాణమునఁగాని యీ విషయములు గానరావు. కన్నడ చెన్నబసవపురాణమున నుండియుండును. తెలుఁగు చెన్నబసవపురాణకారుఁడు (అత్తలూరి పాపకవి) పాల్కురికి సోమనాథుని బసవపురాణమునకు విరుద్ధములుగానుండు విషయములను గొన్నింటిని గుర్తించి తన కృతిలో వానిని విడిచినట్టున్నాఁడు.

రాజుప్రాభవమును గుంచించెను; అకృత్యము లనేకములు గావించెను ; జైనులను జంపించెను. బిజ్జలున కీతని దుష్పరిపాలనము దుస్సహముగా నుండెను. పరస్పరము వారిలో వైమనస్య మేర్పడెను. కొల్లాపురపు శిలాహారరాజయిన మహామండలేశ్వరుని జయించి కల్యాణమునకుఁ దిరిగివచ్చుచుండగాఁ బసవన పంపిన జంగమొకఁడు జైనవేషముతో వచ్చి దర్శించి బిజ్జలునకు విషఫల మొసఁగెను. దానిని వాసనచూచి యాతఁడు మృతిఁజెందెను. చనిపోవుచుఁ దనకుమారుఁ డయిన యిమ్మడి బిజ్జలునితో "బసవన చేయించిన పని యిది ! కావున వానిని జంపుము" అని చెప్పెను.

బిజ్జలుని తర్వాతఁ దత్పుత్త్రుఁ డయిన యిమ్మడిబిజ్జలుఁడు రా జయి బసవన్నను బట్టుకొనుటకయి తన దండనాయకులను నియోగించెను. జంగముల ననేకులను బాధించెను. కేరళ దేశమునకుఁ బారిపోయి బసవన్న యక్కడ నిమ్మడిబిజ్జలుని సైనికుల రాకకు జడిసి బావిలోఁ బడి మృతిఁ జెందెను. ఆతని భార్య నీలమ్మ విషము తిని చచ్చెను. "మరణాంతాని వైరాణి" గనుక నిమ్మడిబిజ్జలుఁ డంతతో శాంతుఁడయ్యెను. చెన్నబసవన్న తన మేనమామయగు బసవన్నకున్న ధన కనకవస్తు వాహనాదులను రాజున కిచ్చివేసెను. రాజనుగ్రహింపఁగాఁ జెన్న బసవన్న రాజమంత్రి యయ్యెను.

ఏది విశ్వాస్యము ?

ఇట్లు బసవని చరిత్రము మూఁడు గ్రంథములందును భిన్నవిధములతో నున్నది. వీనిలో విశ్వాస్య మేది యని యించుక విచారింపఁదగును. బసవపురాణము బసవని లింగైక్యమునకుఁ దర్వాత ముప్పదినలువదియేండ్లకు రచిత మయినది. చెన్నబసవపురాణము మఱి నన్నూఱేండ్లకుఁ దర్వాత(క్రీ.౧౫౮౦) ను, బిజ్జలరాయచరిత్ర మంత కింకను దర్వాత (క్రీ.౧౬౦౦) ను రచితమయినవి. కావున వీనిలో బసవపురాణమే మన కెక్కువప్రమాణముగా గ్రహింపఁదగినది. ఫ్లీటు మొదలగువారు, తెలుఁగు బసవపురాణమును దాని ప్రాచీనతను గుర్తింపమిచే మూఁడు గ్రంథములను సమానదృష్టితోఁ జూచిరి. దేనికిని వా రంతగాఁ బ్రామాణ్యము నంగీకరింపరయిరి.

బసవపురాణమునఁ జెప్పఁబడిన విషయములకును, బిజ్జలుని శాసనములఁ బట్టి యెఱుఁగ నగుచున్న విషయములకును విరోధ మేమియుఁ గానరాదు గాని, బిజ్జలుని శాసనము లెన్నేని వెలసియుండఁగా నం దొక్క దానియందేని బసవనిఁ గూర్చి కాని, వీరశైవమును గూర్చి కాని యేవిధమయిన ప్రశంసయుఁ గానరాకుండుట కొంత వింతగాఁ దోఁచును. బసవపురాణమునుబట్టి చూడఁగా బిజ్జలుని యొద్ద బసవనిమంత్రిత్వ మానాఁడు పశ్చిమచాళుక్యరాజ్యమున గొప్పయలజడిని మత సంక్షోభమును గలిగించినట్టు కన్పట్టును. ఇంత యలజడి కలిగినప్పు డది బిజ్జలుని శాసనములలోని కే విధముగానేని యెక్కి యుండఁదగును.

బసవపురాణమున వర్ణితములయిన కథలెల్లనవి యట్లే జరిగినవని చెప్పనలవిగాదు. మడివాలు మాచయ్య, తాను పూర్వదినమునఁ జంపిన మనుష్యుని మర్నాడాకాశముననుండి యవతరింపఁజేయుట, బసవన జొన్నల ప్రోవును ముత్యాల ప్రోవునుగాఁజేయుట మొదలగువాని నీకాలము వారెవ్వరు నమ్ముదురు? అవి యసంభావ్యములు కావనుటకుఁ దగ్గకాల మింకను రాలేదు. చరిత్రపరిశోధనమున మన మిట్టివాని నర్థవాదములనుగాఁ గొట్టివేయుచుందుము. ఇట్టి యద్భుతకథలు ; మతముతో భక్తితో సంబంధించిన సర్వస్థలములందును గలవు. కాని, బసవనను గూర్చి పాల్కురికి సోమనాథుఁ డు చెప్పిన యద్భుత కథలలో నొక్కదానిని మాత్రము బసవన సమకాలమువాఁ డే యగు మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడు గూడ శివతత్త్వసారమున మూఁడు పద్యములలోఁ గొండాడినాఁడు.

క. అసమేక్షణ ! శివభక్తుం
డసమశ్రేష్ఠుఁ డని పలికి యన్యులతోడన్
బొసపోరై బండారువు
బసవన విసమెత్తి త్రావి బ్రదుకఁడె రుద్రా!

క. వసుధ నుమేశుఁడె దైవము
ప్రసాదమె పవిత్ర మీశుభక్తులె కులజుల్
పొసపో రని బండారువు
బసవన విస మెత్తిత్రావి బ్రదుకఁడె రుద్రా !

క. కుసుమశరారీ ! శివలిం
గసమేతులు దక్కఁ బొందఁగా నిది నిర్మా
ల్యసుఖం బని బండారువు
బసవన విష మెత్తిత్రావి బ్రదుకఁడె రుద్రా !

ఇది జరిగినను జరగియుండవచ్చును. పరతత్త్వము శివుఁడే యని త్రికరణశుద్ధిగా నమ్మిన మహాభక్తుఁడు, బసవేశ్వరుఁడు నిర్భయముగా నిస్సంశయముగా నిబ్బరించి లింగమూర్తిపై భారమువైచి నిజముగా విషము ద్రావి యుండవచ్చును. సంకల్ప బలమున నీశ్వరానుగ్రహమునఁ జెక్కు చెదరక నిలిచి యుండవచ్చును. అది యసంభావ్యమని నేఁడు మన మనుకొనఁ బనిలేదు. ఉత్తమయోగ్యత లేవియు నుండకయే సీతారామనామకుఁ డొక యొడ్డీఁడు నేఁడు విషమును, గరఁగించిన సీసమును, నింక నెన్నింటినోకూడఁ దినుచు సర్వభక్షకుఁడని పే రంది నిరపాయముగా నుండుటను మనము వినుచుంటిమి; కనుచుంటిమి.

బసవన తోఁబుట్టువును బిజ్జలుఁడు పరిగ్రహించుటను గాని, బిజ్జలుని తోఁబుట్టువును బసవన పరిగ్రహించుటను గాని సోమనాథుఁడు వాకొనలేదు. అవి నమ్మఁదగినవిగా నాకు దోఁపవు. బసవన తోఁబుట్టువగు నాగాంబ భర్త లేకయే కొడుకును గనె నని చెన్నబసవపురాణము చెప్పుచున్నది గాని, యదియు నేఁటి కింకను మన కసంభావ్యముగానే తోఁచుచున్నది. బసవపురాణమున నామెకుఁ జెన్న బసవన్న యని కొడుకు గల్గినట్టు కలదే కాని, యామెకుఁ బెండ్లి జరగినదో లేదో, యామె యాకొడుకు నెట్లుగనెనో తెలియవచ్చుట లేదు. బసవన్న తండ్రితోఁ దగవులాడి యిలువీడి వచ్చునప్పుడే యామెయు సోదరునితో నిలువీడినది. బసవన యుపనయనము చేసికొననట్లే యీమె వివాహమును జేసికొనలేదా? ఈ సంశయమే కక్కయ్యగారి ప్రసాదపుఁ గథకుఁ గారణమై యుండును. జైనులు శైవులు పరస్పరము ద్వేషము గలవా రగుటచేఁ జెన్న బసవపురాణమున వీరొక కథను గల్పింపఁగా బిజ్జలరాయ చరిత్రమున దీనికిఁ బ్రతికూలముగా వారొక కథను గల్పించిరి. చెన్నబసవపురాణమున నీలలోచన యను బిజ్జలుని సోదరిని బసవన పరిగ్రహించిన ట్లుండఁగా, బిజ్జలరాయ చరిత్రమున బసవనసోదరి యగు

పద్మావతిని బిజ్జలుఁడు పరిగ్రహించిన ట్టున్నది. మఱియుఁ జెన్న బసవపురాణమునఁ జిత్రకన్యకథ యని యసభ్యపుఁగథ యొకటి గలదు. అది యిది :- బిజ్జలునికి సౌందర్యవతియగు సోదరి గలదు ఆమె గుఱ్ఱాల కాపరిని గూడెను. బిజ్జలున కది తెలిసెను. "బసవని సోదరియగు నాగమ్మ పెండ్లి లేకుండనే చెన్న బసవన్నను గన్నందుకు నేను బరిహరించితిని. దానికిఁ బ్రతిగా నాకే యిట్టి యవమానము దాపరించెను." అని దుఃఖించి యాతఁడా గుఱ్ఱపుఁ గాపరిని జంపించెను. చిత్రకన్యను జిత్రవధచేయఁ దలారుల కాజ్ఞాపించెను. వారట్లు చేయుటలో నామె హస్తములు దెగి చెన్న బసవన్న యింటివాకిటఁ బడెను. అతి సౌందర్యవంతములుగా నున్న యా హస్తములను జూచి మిండజంగము లచ్చెరు వందిరి. ద్వారపాలకులు జరిగిన వృత్తాంతమును జెప్పిరి. మిండజంగము లంత సౌందర్యవంతురాలగు నాచిత్రకన్యను జూడ మైతిమిగదాయని వగచిరి. ఆమెను బ్రదికించి మాకుఁ జూపు మని బసవనను బ్రార్థించిరి. ఆమె శరీరశకలము లెల్ల నేటి తెప్పించి బసవన యామెను బ్రదికించెను. మిండజంగముల బులుపులు మెండయ్యెను. బసవన యామెను మిండజంగము లెల్లరకును భోగార్థమై నియోగించెను. అందఱు మిండజంగముల యాసలను దీర్పఁగాఁ దగ్గసత్త్వము నామె కొసఁగెను. ఆ మిండగీం డ్రామెను దోడ్కొనిపోయిరి."

ఈ రోఁతకథను జెప్పుటకుఁ జెన్న బసవపురాణకర్త వెనుకాడఁ డయ్యెను. బసవనసోదరి యగు నాగమ్మ చరిత్రమును గూర్చి జైను లాక్షేపింపఁగా వారికిఁ దలవంపుగా నుండుటకై శైవు లీ కథను గల్పించియుందు రనియే నేను దలంచుచున్నాఁడను. తెలుఁగు చెన్నబసవపురాణమున నంతగాఁ జరిత్రవిషయమే లేదు.

చరిత్ర విషయమునఁ జెన్నబసవ పురాణము, బిజ్జలరాయ చరిత్రము నంతగా విశ్వసింపఁదగినవి కావని నా తలంపు. బిజ్జలరాయచరిత్రము బిజ్జలుఁడు జైనుఁడని చెప్పుచున్నది. కాని, బసవపురాణమున నెక్కడను బిజ్జలుఁడు జైనుఁడనుట కాధారము కానరాదు. ఆతఁడు జైనుఁడనుటగూడ యవిశ్వాస్యమేయని నా తలంపు. బిజ్జలునియుఁ దత్పుత్త్రులయు శిలాతామ్రశాసనములు పెక్కులు నేఁడు దొరకియున్నవి. అందుఁగూడ వారు

జైను లనుట కాధారములు గానరాక పోవుటేకాక శివభక్తులనుటకే యాధారములు గానవచ్చుచున్నవి. వారు శాసనములందు సువర్ణవృషభ ధ్వజులుగాఁ దెలియవచ్చుచున్నారు. ఇది వారి శివభక్తతను సూచించుచున్నది. బసవన నెలకొల్పిన వీరశైవమున బిజ్జలుఁ డభినివిష్టుఁడు గాకపోవచ్చును. కాని, యాతఁడు శివద్వేషము గలవాఁడు మాత్రము గాఁడు. బసవపురాణమున నట్లెక్కడను లేదు. మఱియు,

క్రీ.౧౧౬౫ నాఁటి యబ్లూరుశాసనము (ఏకాంతరామయ్య విషయము దీనఁగలదు. అది ముందు దెలియఁగలదు. ఇదేకథ బసవపురాణమునను గలదు.) ను బట్టి చూచినను గూడ బిజ్జలుఁడు జైనుఁడుగాడనియే యేర్పడును.

"ఏకాంత రామయ్యయును, జైనులును శివుఁడు పరదైవమని జినుఁడు పరదైవ మని తగవులాడిరి; ప్రతిజ్ఞాపత్రములు వ్రాసికొనిరి. ఏకాంతరామయ్య ప్రతిన నెగ్గించుకొని జినదేవుని శిరసు విఱుగఁగొట్టించెను. జైనులు బిజ్జలుని కడకుఁబోయి మొఱవెట్టిరి. ఆతఁ డేకాంతరామయ్యను బిలిపించి యడిగెను. రామయ్య తన ప్రతిజ్ఞానిర్వహణమును నిరూపించెను. పునఃప్రతిజ్ఞ సలిపి నెగ్గుదుననెను. జైనులందుకుఁ దూఁగరయిరి. బిజ్జలుఁడు వారిని గర్హించి పంపెను. ఏకాంతరామయ్య నారాధించెను. ఆతఁ డారాధించు వీరసోమనాథ దేవున కగ్రహార మొసఁగెను" అని యాశాసనమునఁ గలదు.

బిజ్జలుఁడు జైనులను గర్హించెననియు శివుని కగ్రహార మొసఁగెననియు నుండుటచే శాసనకారుని యెఱుకలో నాతఁడు జైనుఁడుగాఁడనియే యున్నట్లేర్పడుచున్నది. ఈ శాసనము సరిగా బసవపురాణ రచనము నాఁటిది.

బసవనికాలమున గళ్యాణమునఁగల మిండజంగముల మిండఱికపుఁ గథలు గొన్ని బసవపురాణమునఁ గలవు. సత్యముగా నట్టివి కొన్ని జరగినను జరగియుండవచ్చును. భక్తులు పరమేశ్వరులే యని, భక్తులచేయు తప్పులు తప్పులే కావని, భావించు పరమభక్తులున్నప్పు డట్టి చర్యలు జరగుట కభ్యంతరమేమి. శైవభక్తుల కథలను బోలినవి వైష్ణవభక్తుల కథలు నిట్టివి యున్నవిగదా!

ఇట్లు చూడఁగా, మాహాత్మ్యములను బొగడు కథలు కొన్నిపోను, బసవపురాణమునఁ గానవచ్చు బసవనిచరిత్రమునఁ దక్కినదెల్ల దథ్యమనియే తలఁపఁగూడును. శాసనములందు బసవేశ్వరుని విషయము లేకున్నను దత్సమకాలమువాఁడగు నేకాంతరామయ్య విషయము గలదు గదా! ఆ శాసన మానాఁటి జైనశైవమతముల స్పర్ధలను స్పష్టపఱచుచున్నది గదా! శాసనాదు లెందుకు? పంద్రెండవశతాబ్ది యుత్తరార్ధముననుండి నూఱేండ్లలోఁ గల్యాణ ప్రాంతము లందుఁ గర్ణాటదేశమున బసవమతానుయాయు లసంఖ్యా కులుగా నతిశయించుట యొక్కటే బసవేశ్వరమతప్రాబల్య ప్రాభవములకు బలిష్ఠమగు సాక్షి గాఁజాలును!

బిజ్జలుఁడు కలచురి వంశమువాఁ డగుట శాసనాదుల మూలమున స్పష్టముగా మనకుఁ దెలియవచ్చుచున్నది. కాని, సోమనాథుఁ డాతఁడు చాళుక్యవంశమువాఁడని చెప్పినాఁడు.

> అల్లయ్య మధుపయ్య యనుభక్తవరులఁ
> బ్రల్లదుఁడై రాజు వఱపుడు నతని
> యాయతైశ్వర్యంబు నతుల ప్రతాప
> మాయుష్యమును భవిష్యద్రాజ్యరమయు
> నవనిలోఁ జాళుక్య లనుపేరు హరుని
> కవిలెను దుడిపించి కల్యాణకటక
> మీడితభక్తి మహిష్ఠతపేర్మిఁ
> బాడుగా శపియించె బసవనమంత్రి

–పండితారాధ్య చరిత్ర

ఈ వ్రాఁత ప్రామాదికము. బిజ్జలుఁడు చాళుక్యుఁడు గాఁడు. కలచుర్యులు వేఱు. చాళుక్యులు వేఱు. చాళుక్యులనుగొట్టి వచ్చినవాఁ డీ బిజ్జలుఁడు కలచుర్యుఁడు.

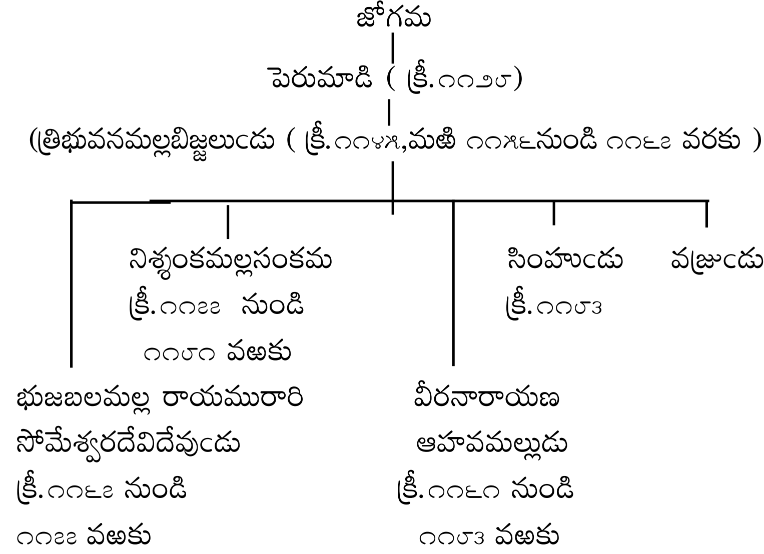
బసవేశ్వరుఁడు కప్పడి సంగమేశ్వరునకు భక్తుఁడనియుఁ, దుది కాతఁ డాకప్పడి (కూడలి) సంగమేశ్వరమునకే యేఁగి యాదేవునితో నైక్యమందె ననియు, బసవపురాణమునఁ గలదుగదా ! కర్ణాటకదేశమున సంగమేశ్వర క్షేత్రములు రెండు గలవట! సర్ వాల్టరు ఇలియట్ దొరగారు, బిజాపూరు

జిల్లా హన్గొండ తాలూకాలో కృష్ణామలాపహానదులు సంగమించు స్థలమునఁ గల సంగమేశ్వరమే బసవేశ్వరుఁడు లింగైక్యమందిన స్థలమనియుఁ దత్రత్యులక్కడి సంగమేశ్వర లింగమునకు నడుమ నొక గుంటను జూపుచు నది బసవేశ్వరుఁడు లింగములోనికి దూరినచోటి చిహ్నమని చెప్పుదురనియు, వ్రాసిరి. ఫ్లీటుదొరగా రీ విషయమును గూర్చి సందేహించిరి. బసవ పురాణమునఁ గూడలి (కప్పడి) సంగమేశ్వరమే పేర్కొనఁబడినది గావున, కృష్ణా తుంగభద్రానదుల సంగమస్థలమునఁ గల సంగమేశ్వరమునకే పయిపేరు గలదు గావున, బసవేశ్వరుఁడు లింగైక్యమందిన స్థలముగాఁ దలఁపఁబడినది యిదియే యగునేమో యని వారు వ్రాసిరి. కూడలి సంగమేశ్వర మనికాని, కప్పడి సంగమేశ్వర మనికాని కృష్ణామలప్రభానదుల సంగమస్థలమునకుఁ బేరులేకుండుట నిశ్చితమే యగునేని, కృష్ణా తుంగభద్రానదుల సంగమస్థలమే బసవేశ్వరుఁడు లింగైక్యమందినస్థలమని నిశ్చయింపవలయును.

బిజ్జలుని చరిత్రము

బసవ పురాణాదులను విడిచి శాసనాదులను గొని యీతని చరిత్రమును దెలిసికొందము.

చేదిదేశము (జబల్పూర్) నేలిన కలచుర్య (కలంజర) రాజులశాఖలలో నొకశాఖవారు కళ్యాణము నేలుచున్న చాళుక్యులయొద్ద నుద్యోగులుగా నుండిరి. అందు బిజ్జలుఁడు మూఁడవ తైలపదేవునియొద్ద నుద్యోగిగా నుండి క్రమముగా స్వతంత్రుఁడై పశ్చిమ చాళుక్యరాజ్యమున కేకచ్ఛత్రాధిపతి యయ్యెను. ఆతని కిర్వురు భార్యలు, పెద్దభార్యకు నలుగురు పుత్రులు, పిన్నభార్యకొక పుత్రుఁడు నొక పుత్రికయు జనించిరి. బిజ్జలుదార్జించిన పశ్చిమచాళుక్యరాజ్యము తత్పుత్రులకాలమున యథాయథ లయినది. సరియయిన వంశానుక్రమణి తెలియరాదు గాని, పల్నాటిలో రాజ్యమేలిన వారును, పల్నాటివీర చరిత్ర కథానాయకులునగు ననుగురాజ ప్రభృతులును, విద్యానగరరాజబంధువులై ౧౫ శతాబ్ది నుండి యాంధ్రదేశమునఁ బ్రఖ్యాతిగడించిన వారగు నార్వీటి బుక్కరాయాదులును నీ బిజ్జలుని వంగడమువారగుదురు. బిజ్జలుని వంశవృక్ష మిట్టిది :

పశ్చిమ చాళుక్యరాజులకు మన బిజ్జన తొలుత సామంతుఁడుగా నుండెను. క్రీ.౧౧౪౬ ప్రాంతముల నుండి యీతని శాసనములు గలవు. తొలుతటి శాసనములనుబట్టి యీతఁడు మూఁడవతైలపదేవుని సామంతుఁ డని యెఱుఁగనగుచున్నాఁడు. బిజాపురమునఁగల క్రీ.౧౧౫౧ నాఁటి శాసనమున నీతఁడు మూఁడవ తైలపుని సామంతుఁ డనియు, మహాప్రధానదండనాయక సేనాధిపతి బిరుదాంకుఁడైన మైలారయ్య తర్దవాడి ౧౦౦౦ ని నీతనికి సామంతుఁడై పాలించుచున్నాఁ డనియుఁ గలదు. బలగామి (బెల్గాం) లోఁ గల (క్రీ.౧౧౫౫ నాఁటిది. అది తైలపుని యాఱవపాలన వత్సరము) శాసనమున బిజ్జలుఁడు సర్వదేశములను బాలించుచున్నట్టు గలదు. బిజ్జలుని మూఁడవతైలపదేవునకు సామంతునిఁగాఁ జెప్పు శాసనములలో క్రీ.౧౧౫౫ నాఁటి దగు నీ బెల్గాంశాసనమే కడపటిది. అప్పటనుండి బిజ్జలుఁడు శాసనములలోఁ దనస్వతంత్ర పరిపాలనము వ్యక్తమగునట్లు తనయేల్బడి వత్సరములను జెప్పుకొన నారంభించినాఁడు. కాని ౧౧౬౨ వఱకు బిజ్జలుడు పశ్చిమచాళుక్య రాజ్యముపై సంపూర్ణాధిపత్యమును బడయలేదు. అయినను ౧౧౫౬ నుండి సామంత స్థితిని మీఱి స్వతంత్ర స్థితికి వచ్చినాఁడు.

క్రీ.౧౧౬౨ బిజ్జలుని యేడవ పరిపాలనవత్సరము. అప్పటి శాసనములలో నాతఁడు "కలచుర్య చక్రవర్తి" "సమస్త భువనాశ్రయ శ్రీపృథివీవల్లభ మహారాజాధిరాజ పరమేశ్వర పరమభట్టారక" బిరుదములఁ జేర్చుకొన్నాఁడు. ఆతని కప్పుడు శ్రీ ధరదండ నాయకుఁడు, పద్మరసు, అమ్మణ, సోమదేవయ్య, విజయాదిత్యుఁడు (మహామండలేశ్వరుఁడు) కార్తవీర్యుఁడు, ఈశ్వరయ్య, సిద్ధలయ్య, కలియమ్మరుసు, పెర్మాడి యనువారు సామంతరాజులుగాఁ బేర్కొనఁబడిరి. క్రీ.౧౧౬౮ శాసనములో బిజ్జలుఁ డేకచ్ఛత్రాధిపత్యముగా రాజ్యమేలుచు రాజ్యభారమును దనకొడుకయిన సోవిదేవునిమీఁదఁ బెట్టినట్టున్నది. ఆ శాసనము సోవిదేవునిదే. నాఁటిదే బిజ్జలుని కడపట శాసనము. అది యాతని పండ్రెండవ పాలనవత్సరము. సోవిదేవుని తర్వాత నాతని తమ్ములు సంకమ, ఆహవమల్లుఁడు, సింఘణుఁడు కూడఁ గొలఁది దినములు రాజ్యమేలిరి. ఏచలదేవి యనుభార్యవలన బిజ్జలునికి వజ్రదేవుఁడు, శ్రీయాదేవి యనుకుమారుఁడును గుమార్తెయుఁ గలిగిరి.

క్రీ ౧౧౮౨ లో బిజ్జలుని కొడుకులను వీడి పశ్చిమ చాళుక్యరాజ్యలక్ష్మి మరలఁ జాళుక్యరాజేయగు నాల్గవ సోమేశ్వరునిఁ జెందినది. కలచుర్య వంశ్యుల పరిపాలన మంతతో నంతరించినది– శాసనములవలన బిజ్జలవృత్తాంత మింత మాత్రమే తెలియవచ్చుచున్నది.

బసవన కృతులు

కర్ణాటకభాషలో బసవన్న "లాలితంబుగ నాల్గులక్షల మీఁద, నోలినర్వది నాల్గువేల గీతము" ల రచియించినట్లు బసవపురాణము చెప్పుచున్నది. పయి సంఖ్య యా గీతముల గ్రంథసంఖ్య కావచ్చును. పండితారాధ్యచరిత్రమున బసవనిగీత మొకటి మొదలెత్తి యుదాహృతమయినది.

అక్కజం బక్కజం బని బాసగీత
మొక్క టానతియిచ్చె ...."

బసవన్న గీతములు గొన్ని నేఁడును గర్ణాటభాషలోఁ గానవచ్చు చున్నవి. షట్ స్థలవచనములు, కాలజ్ఞానవచనములు, మంత్రగోప్యము, శిఖారత్న[1]వచనములు అను పేరుగలవి యిప్పుడు దొరకుచున్నవి. వీనిలో

1. ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకశాలలోఁ జూడనగును. అవి యింకను ముద్రితములు గాలేదు. ఇందుదాహృతములయిన గేయములు కర్ణాటకచరిత్రలో నుదాహృతము లయినవి.

కూడలి సంగమ దేవుని సంబోధన ముందును. బసవన కాయన యిష్టదైవము గదా! బసవేశ్వరుని కర్ణాట గేయములను మచ్చునకుఁ జూపుచున్నాఁడను.

"నరెకెన్నెగె తెరెగల్లకె శరీరగూడవగదమున్న
హల్లుహోగి బెన్నుబాగి అన్యరిగె హంగాగదమున్న
కాలమేలె కయ్యనూరి కోల హిడియదమున్న
ముప్పిందొప్పవళియదమున్న మృత్యుముట్టదమున్న
పూజిసు నమ్మ కుడలసంగమదేవరా!

అరగిన పుత్తళియ నురియ నాలగె హొయ్దుమాతాడువ సరసబేడ.

బెణ్ణెయ బెనకంగె కెందదుండలిగెయ మాడి
చిల్లవాడిదరె హల్లు హోహుదు
కుడలసంగయ్యన శరణరొడనె
సరసవాడిదరె అదు విరస కాణిరయ్య
ఉళ్లవరు శివాలయ మాడిసీయరు
నానే మాడువె బడవనయ్య

ఎన్న కాలేకంభ దేహవే దేగుల శిర హొన్నకళస నోడయ్య
కుడల సంగమదేవయ్య కేళయ్య స్థావరక్కటివుంటు జంగమక్కటివుంటె.

ఆడి కాలు దణియదు నోడి కణ్ణు దణియదు మాడి కైదణియదు హాడినాలగె దణియదు సుడి తలె దణియదు బేడి మనం దణియదు ఇన్నువే నా నిమ్మకైయార పూజిసి భజిసదె మనదణియలొల్లదు కుడల సంగమదేవా నిమ్ముదరవ బగిదాను హోగువ బరవెనగె.

మడకెయె దైవవు మరదల్లియె దైవవు బీదియకల్లె దైవవు బిల్లనారియె దైవవు కాణిరైయ కొళగవె దైవవు గిళియెదైవవు కాణిరైయ దైవ దైవవెందు కాలిడలింబిల్లవు దేవనొబ్బనె కుడలసంగమ దేవ.

జాతివిడిదు సూతకవ నరసువరె, జ్యోతివిడిదు కత్తలెయ నరసువరె, ఇదే తకొ మరుళు మానవా జాతియల్లి అధికవెంబె విప్రశతకోటియొ ళిర్దల్లి

ఫలవేను భక్తశిఖామణియెందుదు వచన నమ్మ కుడలసంగన శరణర పరుషవ నంబుకెడ బేడ మనుజా."

సంగీతకళలో బసవన గొప్ప నేర్పుగలవాఁ డని పెక్కుచోట్ల సోమనాథుఁడు ప్రశంసించినాఁడు.

చ. విరచితశుద్ధ సాళవ నవీన మృదుస్వరమంద్ర మధ్య తా
ర రుచిర దేశిమార్గ మధురస్వరగీత సుధాతరంగిణీ
తరలతరంగజాల సముదంచితకేళి విలోల సంగమే
శ్వర శరణయ్య నీకు బసవా బసవా బసవా వృషాధిపా!

సంగీతమున నింతనేర్పు గలవాడు గావుననే యన్ని గేయకృతుల నాతఁడు రచియింపఁగల్గెను. భక్తిరసప్లుతముగా నాతఁడు గేయముల రచించి మధురతరముగా స్వయము గానముచేయుటచే నాకాలమున ననేకులను స్వమతమునకుఁ ద్రిప్పుకొనఁ గల్గినాఁడు.

బసవనకు బాలసంగయ్యయని కొడుకొకఁడు జనియించెననియు బసవన కంటెముందే యాతఁడు లింగైక్య మందె ననియు, నప్పుడు బసవన:-

పుష్ప విద్దంతె మొగ్గెయ నర్పిసికొండ శివను
పక్వవాద ఫల విద్దంతె కసుగాయ కోయ్ద శివను"

అని ప్రలాపించెననియు, భైరవేశ్వరకావ్యము కథాసూత్ర రత్నాకరమునఁ గలదని కర్ణాటకవిచరిత చెప్పుచున్నది.

బసవనకృతులలో షట్‌స్థలవచనములను నేను జదివి చూచితిని. తెలుఁగున శంకరవచనములు, వేంకటేశ్వరవచనములు నున్న విధమున నవి భక్తిరసభరితములై తేటగాఁ జదువఁదగినవిగా నున్నవి.

కర్ణాటాంధ్రభాషలలో బసవనమీఁద రచితములయిన స్తుతి గ్రంథములకు మితిలేదు. ఆతఁడు నందీశ్వరునియవతార మని వీరశైవుల విశ్వాసము. పాల్కురికి సోమన తన బసవపురాణకథాసారము నెల్లఁ దెలుఁ గున వృషాధిపశతకమునను సంస్కృతమున బసవోదాహరణాదులందును

వెలయించినాఁడు. అతఁడు రచియించిన గ్రంథములెల్ల బసవస్తుతిరూపములే. బసవేశ్వరు నుపాస్యదైవతముగాఁ గొల్చిన వారిలోఁ దొల్తటివాఁ డాతఁడే. బసవేశ్వరునియెడ నాతనికిఁ గలభక్తి యింతంతనరానిది. వృషాధిపశతక, బసవోదాహరణాదులఁ జదివిననది తెలియనగును.

బసవన సమకాలమువారు

బసవపురాణమున బసవనకు సమకాలమువారుగాఁ బేర్కొనఁబడిన వారిని గూర్చి తెలియఁదగినవిశేషములు గొన్ని గలవు. కావున, సంక్షిప్తముగా వారి చరిత్రముల నిక్కడ వివరించుచున్నాఁడను.

మడివాలు మాచయ్య (పుట ౧౦౦)

ఈతడు చాఁకలి. మహిమగల భక్తుఁడు. ఈతఁడు శివభక్తుల మడుఁగుల నుదికి తెచ్చునప్పుడు భవు లడ్డు రాఁగూడదు. వచ్చెనేని చంపును. ఒకనాఁ డొక బాటసారి యడ్డురాఁగా వానిని జంపెను. బిజ్జలుఁ డందుకుఁ గోపించి యీతనిఁ జంపుటకై యేనుఁగును బంపెను. దానినిగూడ నీతఁడు చంపెను. బసవన తెలుపఁగ బిజ్జలుఁ డీతని మాహాత్మ్యమును విని యచ్చెరువంది యీతనికి శరణాగతుఁ డయ్యెను. ఈతఁడు చచ్చిన మనుజుని, నేనుఁగును మరల బ్రదికించెను.

ఈతఁడు కాలజ్ఞానవచనములను, ఇతరవచనములను రచియించి నట్లు కన్నడకవిచరిత చెప్పుచున్నది. సాధారణముగా నా కాలపు వీరశైవు లందఱుపేర "కాలజ్ఞాన" మని యేదేదో భవిష్యద్విషయముఁ జెప్పునవిగా గొన్ని గ్రంథములు కన్నడమునఁ గలవు. అవియెల్లను వారువారు రచియించినవే యనుటను గూర్చి నేను సంశయించుచున్నాఁడను.

అల్లమప్రభువు (పుట ౩౬)

బసవపురాణ మీతని నతిలోకచరిత్రునిఁగాఁ జెప్పుచున్నది. కర్ణాటకవి చరిత్రమున నీ మహనీయుని చరిత్రమిట్లు వ్రాయఁబడినది.

"ఈతఁడు శూన్యసంపాదనము, మంత్రమాహాత్మ్యము, షట్‌స్థలవచనములు, మంత్రగోప్యపదములు, సృష్టివచనములు, బెడగినవచనములు, (ప్రభుదేవర) కందములు, కాలజ్ఞానవచనములు నను గ్రంథముల రచియించెను.

ఈతఁడు వీరశైవగురువులందు బహుప్రఖ్యాతుఁడు "శ్రీమద్దేశికషట్‌స్థలచక్రవర్తి, బ్రహ్మానంద, పరమశివమూర్తి, విరక్తశిఖామణి, మాయాకోలాహల ప్రభుదేవుఁ" డని శైవగ్రంథకర్త లీతనిఁ బేర్కొనిరి. ఈయన విషయమునఁ బ్రభులింగలీలలు, అల్లమప్రభుసంగీత పదములు మొదలగు గ్రంథములు పుట్టినవి.

ఈతఁడు శ్రీశైలమున నరఁటిచెట్టులో శివైక్యమందె నన్నవార్త వినియే బసవేశ్వరుఁడు కూడలి సంగమేశ్వరునిలోఁ జేరెనని (కన్నడ) చెన్నబసవపురాణమునఁ గలదట.

సిద్ధరామయ్య (పుట ౪౮)

బసవపురాణ మీతఁడు సొన్నలిక పురవాస్తవ్యుఁ డనియు, నభినవ శ్రీగిరి యని యాగ్రామమును బెంపొందించి శ్రీశైలమల్లికార్జును నక్కడికిఁ గొని వచ్చి ప్రతిష్ఠించి యింకను బెక్కుశివలింగముల నెలకొల్పి మేనినీడయు, నడుగు జాడయుఁ గానరాకుండఁ జరించువాఁడనియు, సమాధియోగమున శివలోకమునకుఁ బోయివచ్చుచుండువాఁ డనియుఁ జెప్పుచున్నది. ఆ గ్రామమున నాతఁడొక తటాకము ద్రవ్వించి విద్యాసముద్రుఁడని బిరుదుగల కర్పరుఁ డనుయోగి నోడించి తాను గట్టుకొన్న యా తటాకము నడుమను సమాధిని గల్పించుకొనియందే బయలయ్యె నట. నిజజననమును సుగ్గళవ్వకు రేవణసిద్ధుఁడు సూచించినట్టును, చెన్న బసవన్నకడ లింగదీక్షను, దత్త్వోపదేశమును బొందినట్లును గొన్ని వీరశైవగ్రంథములు చెప్పుచున్నవి.

యోగినాథవచనములు, మిశ్రస్తోత్రత్రివిధి, సిద్ధరామేశ్వరత్రివిధి, అష్టావరణస్తోత్ర త్రివిధి, మంత్రగోప్యము, కాలజ్ఞానము, అను గ్రంథముల నీతఁడు కన్నడమున రచియించెను. రాఘవాంకకవి (క్రీ.౧౧౬౫) ఈతని చరిత్రమును సిద్ధరామపురాణ మనుపేర రచించెను.

సకలేశ్వరు మాదిరాజయ్య (పుట ౮౯)

ఈయన శ్రీపర్వతమున వసించు శివయోగీంద్రుఁడు. ఏడువందల యేండ్లీతఁడు శివానుగ్రహమున జీవించెనట. బసవనను జూచునాఁటి కీతఁ డార్నూఁట యేఁబది యేండ్లవాఁ డట! మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁ డీతని నిట్లు ప్రస్తుతించినాడు.

క. భూతలమున నిది యెంతయు
నూతనమని పొగడ నేఁడునూఱేండ్లు మనం
దే తనరుభక్తిఁ ద్రిపురా
రాతీ, సకలేశు మాదిరాజయ్య శివా!

ఈ మాదిరాజయ్య కళ్యాణకటకమును శపించి బసవేశ్వరుఁడు వీడివచ్చునప్పు డాతనితోడ నుండినట్లు బసవపురాణమునఁ గలదు. మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడు (శివతత్త్వసారమును) బసవేశ్వరాదులు లింగైక్యమందిన పిదప శ్రీశైలమునకుఁ జేరి తానును లింగైక్య మందఁబోవుచుఁ గడకాలమున రచియించెను. తద్రచనాకాలమునకు మాదిరాజయ్యయు లింగైక్యమందెనని యెఱుఁగనగును. మాదిరాజయ్య కృతిగాఁ గన్నడమునఁ గొన్ని రచనములు గలవట! కెరెయ పద్మరసున కీతఁడు పితామహుఁడట.

మఱియుఁ గిన్నరబ్రహ్మయ్య (పుట.౧౪౨) కన్నడ బ్రహ్మయ్య, ముసిఁడి చౌడయ్య, సురియచౌఁడయ్య, తెలుఁగు జొమ్మయ్య, శివనాగుమయ్య యనువారు బసవనసమకాలమువారు. వీరినిగూడ మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడు శివతత్త్వసారమున స్మరించినాఁడు. కలకేతబ్రహ్మయ్య, మోళిగమారయ్య, ఏకాంతరామయ్య, కక్కయ్య, భోగయ్య, గుడ్డవ్వ, జగదేవదండనాయకుఁడు, పదుమరసు, పురాణదమాయిభట్టు, అల్లయ్య, మధుపయ్య, మొదలగువా రింకను బసవన్న సమకాలమువారు గలరు. వారిని గూర్చి (పుట.౨౨౯) చూడఁదగును. మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడు శివతత్త్వసారమున వీరినిఁ బేర్కొనలేదు. ఇందీక్రిందివానిని గూర్చి యించుకచరిత్ర మెఱుక కందుచున్నది.

మోళిగమారయ్య

నేఁటి బందరుదేశమందలి మాండవ్యపురమును [1] పాలించుచు శివభక్తుల నారాధించుచు నుండెను. బసవన్న యతనియొద్ద నున్న శివభక్తులను దనతోఁ బిలుచుకొనిపోఁగా అతనిని జంపుట కిద్దఱు సేవకులను బంపెను. వారు జంగమవేషమును వేసికొని బసవనియింటియందు శివభక్తులనడుమఁ గూర్చుండిరి. బసవని మహిమచే వారిమెడలందున్న వంగకాయలు లింగకాయ లయినవి. ఇది విని మారయ్య వైరాగ్యమున నిట్లు పాడెను.

హిరియరదర్శన నయనక్కె చెలువు ;
సత్పాత్రక్కిడువుదు హస్తక్కెచెంద;
సత్యవనుడివుదు వాక్యక్కెభూషణ;
శివస్తుతికేళువుదు కర్ణక్కె అలంకార ;

శరణరకూడె సంభాషణెప్రాణకై శృంగార
ఇంతిల్ల దనరన బాళుహోలెయజోగికైయ పాత్రదిందకడె

156 పుట. కన్నడ కవిచరిత్ర

అనిపాడి రాజ్యమును బరిత్యజించి కళ్యాణమున కేగి కట్టెలుకొట్టి అమ్ముకొనుచు జంగమార్చన చేయుచుండెను.

మోళిగమారయ్య వచనము లని కర్ణాటగ్రంథము గలదు.

ఏకాంతరామయ్య (పుట.౧౬౦)

బసవపురాణమునఁ జెప్పఁబడిన విషయమే యీషద్భేదముతో నొక శాసనమునఁ గలదు. దాని సారార్థమును జెప్పుచున్నాఁడను.

---

1. గోదావరి మండలమందు గల యీ మాండవ్యపుర మేదో?

శా॥ శ్రీమద్రాజమహేంద్రనామనగరీ శ్రీదుర్గవర్యస్థితా
సామాన్యస్ఫురమాణ దక్షపురపశ్చాద్భాగతుల్యా నదీ
గ్రామణ్యంతిక పూర్వదిక్ప్రథితతీర ప్రాంత దివ్యోదిత
శ్రీమాండవ్య పురీవరం బలరె ధాత్రీనూతనస్వర్గమై.
–శ్రీ గుణరత్నకోశము.

హనగల్లు కదంబులలోనివాఁ డగుకామదేవ మహామండలేశ్వరునిదా శాసనము. అందు శాసనసంవత్సరము పేర్కొనఁబడలేదు. కాని, యీ కామదేవుఁడు క్రీ. 1181 నుండి 1203 దాఁక రాజ్యమేలినాఁడు గాన శాసనమును దన్మధ్యకాలపు దయియుండును. బసవపురాణ రచనాకాలము శాసనరచనాకాలము నించుమించుగా నొక్కటే యగును.

"కుంతలదేశమున సోమనాథశివాలయము గల యలందిపట్టణమున వేదవేదాంగవేత్త శ్రీవత్సగోత్రుఁడు పురుషోత్తమభట్టను బ్రాహ్మణుఁడు గలఁడు, ఆతని భార్యపేరు పద్మాంబిక. వారికిఁ జిరకాలము సంతానము లేదయ్యెను. పుత్రార్థమై వారు శివు నారాధించిరి. సపరివారుఁడై కైలాసమున శంకరుఁడు సభదీర్చి యుండగా నారుదుఁడరుదెంచి' సిరియాలాదులు బొందితోఁ గైలాసము నకు వచ్చుటచేతను భూలోకమున జైన బౌద్ధమతములు పేట్రేగుచున్నవి.' అని నివేదించెను. 'తన్మత నాశనార్థమై భూమిలో నవతరింపుము. అని శివుఁడు వీరభద్రు నాజ్ఞాపించెను. శివాజ్ఞ చొప్పుననే వీరభద్రుఁడు పురుషోత్తమభట్టు గర్భమునఁ బ్రవేశించెను. పురుషోత్తమభట్టు కలలోఁ గనుపడి "మీకుఁ గొడుకు గల్గును. రాముఁడని పేరిడుఁడు. ఆతఁడు దక్షిణాపథమున జైనమతస్థుల నోడించి తన్మతనాశనము చేయును." అని తెల్పెను. అట్లే కొడుకు గల్గెను. రాముఁడని పేరిడిరి. శివభక్తిని బోధించిరి. ఏకాంత భక్తినిబట్టి యాతని కేకాంతరామయ్యని పేరయ్యెను. త్రికరణశుద్ధిగా నాతఁడు శివతన్మయుఁడై దక్షిణదేశమునఁగల సోమనాథదేవాలయములకెల్ల నేఁగి యాయాసోమనాథ దేవుల నెల్ల నారాధించెను. ధార్వార్ మండలమున లక్ష్మేశ్వర్అనే హులిగ్గెరియొద్ద సోమనాథదేవాలయమున స్వామిలింగమూర్తిని గొలుచుచుండఁగా నాస్వామి ప్రత్యక్షమై "అబ్లూరి కేఁగి నీ వక్కడనేయుండి తలయయిన నొసఁగి జైనుల నోడఁగొట్టుము" అని యాజ్ఞాపించెను. అట్లే అబ్లూరి కేఁగి సన్న్యాసివలె బ్రహ్మేశ్వర దేవాలయము కడ నాతఁడు శివు నారాధించుచు నుండెను. సంకగౌండుఁడని పేరు గల గ్రామాధికారితోఁ గలసి యాయూరిజైనులు జినదేవుఁడే భగవంతుఁడని యా శివాలయముఁ జేరి జినుని మ్రొక్కసాగిరి. 'శివుఁడే పరదైవ' మని యేకాంతరామయ్య

వాదించెను. సృష్టిస్థితిలయ కారణము శివుఁడే యని రాద్ధాంతపఱిచి వారి యారాధనమును నిరాకరించి గర్హించెను. "వట్టిమాట లెందుకు? శివుఁడే పరదైవమగు నేని నీతల నాయన కప్పగించి మరలఁ బడయుము. అట్లుచేసెదవేని నీవాదము నెగ్గెనని మే మొప్పుకొందుము. జినవిగ్రహమును బాఱవైచి శివలింగమునే యారాధింతుము" అని వారనిరి. ఏకాంతరామయ్య యంగీకరించెను. తాటాకులమీఁదఁ బంతములు వ్రాసికొనిరి. శివగీతములు పాడుచు నేకాంతరామయ్య తన తలఁదఱుఁగుకొనెను. ఏడవనాఁటి కాతనితల మరల వచ్చెను. జైనులు చలచల్లఁగా జాఱిరి. తమమాట చెల్లించుకొనరయిరి. జైను లెంతో జాగ్రత్తతో రక్షించుచున్నను గూడ నేకాంతరామయ్య వా రారాధించు జినదేవుని తల విఱుఁగఁగొట్టి దానిని దా నారాధించు శివదేవునకుఁ గానికగాఁ గొనితెచ్చెను. (ఆ శాసనమున సంకగౌండఁడు సేనతో ఒంటరియగు నేకాంతరామయ్య పయికి యుద్ధమున కేఁగి నట్లు ఓడినట్లు శివానుగ్రహమున నేకాంతరామయ్య గెల్చినట్లు చిత్రముగూడఁ జెక్కఁబడియున్నది) జైనులు తమ మతనాశనమునకుఁ గోపించి కళ్యాణమునకు వచ్చి దేశాధీశ్వరుఁడగు బిజ్జలుని యొద్ద మొరపెట్టుకొనిరి. బిజ్జలుఁడు వారి మాట విని యేకాంత రామయ్య పైఁ గోపించి యాతనిఁ బిలిపించి యడిగెను. ఆతఁడు జైనులు వ్రాసి యిచ్చిన ప్రతిజ్ఞాపత్రమును జూపెను. జైను లింకను బందెముకు వత్తురేని వారి జినాలయము లేడ్నూఱును దనతలఁ దగులఁబెట్టి యయిన వ్రచ్చివైపింతు ననియెను. బిజ్జలుఁడప్పుడు నానా దివ్యస్థలములనుండి ప్రఖ్యాతులయిన జైనాచార్యులను బిలిపించెను. ఏకాంతరామయ్యతోఁ బందెమునకు నిలుఁడనెను. వారు నిలువ రయిరి. బిజ్జలుఁడు వారి నపహసించి యిఁక మీఁద శైవులతో వివాదములు పెట్టుకొనకుఁడని మందలించెను. ఏకాంతరామయ్యకు సభలో జయపత్రము వ్రాసియిచ్చెను. ఆయన కాళ్లు గడిగి యారాధించెను. అప్పటినుండి యాసోమనాథునికి వీరసోమనాథుఁడని పేరయ్యెను. ఆస్వామికి బనవాసి పండ్రెండువేలలో సత్లేజి డెబ్బది గ్రామములలోని దగు గోగేలి గ్రామమును బిజ్జలుఁ డప్పుడు దానము

చేసెను. పిదప నాల్గవ చాళుక్య సోమేశ్వరుఁడు తన సేనాపతియగు బ్రహ్మనితో శెలయావచియకొప్పయందు సభ చేసినప్పుడు శివభక్తుల కథలలో రామయ్య కథకూడ వినెను. ఉత్తరము వ్రాసి యేకాంతరామయ్యను బిలిపించి యాతఁడు తన యంతఃపురమున నాతని కాళ్లు గడిగి యారాధించెను. ఆ వీరసోమనాథ దేవునకే బనవాసి పంద్రెండు వేలలోనే నాగరఖండము డెబ్బది గ్రామములలో నొక గ్రామము సమర్పించెను.

పిదప మహామండలేశ్వర కామదేవుఁ డక్కడి కరిగి యాకథలెల్ల విని యేకాంతరామయ్యను హానుగల్లు అనుగ్రామమునకుఁ బిలిపించి కాళ్లు గడిగి యారాధించి (యావీరసోమనాథ దేవాలయమునకే హానుగల్లు ౫౦౦ లలో హోసనాథ్ డెబ్బదింటిలో) ముండాగోడు దగ్గఱ మల్లిహల్లి యనుగ్రామము సమర్పించెను.

ఈ శాసన మప్పటిది. బిజ్జలుఁడు దేవాలయమునకు దానము చేసినప్పుడు మహామండలేశ్వరుఁ డని పయిశాసనమునఁ గలదు. కావున నప్పటి కాతఁడు మూఁడవ తైలపదేవుని నోడించి స్వతంత్రుడు గాలేదు. అనఁగా నాకాలము క్రీ. 1162కుఁ బూర్వమగును.

పద్మరసు

ఈతనితాత శివయోగి మల్లికార్జునుఁడు. మల్లర సని యాతని నామాంతరము. కర్ణాటకదేశమందలి కల్లకురికియం దాతఁడు ప్రభువై యుండి విరక్తుఁడై శ్రీశైలమున కరిగెను. తత్పుత్రుఁడు సకలేశమాదరసు కొంతకాలము కల్లకురికిని బాలించి విరక్తుఁడై శ్రీశైలమున కరుగుచుఁ ద్రోవలో శిష్యప్రార్థనమున 'అంబ' యనుగ్రామమునఁ గొంతకాలము వసించి పిదప శ్రీశైలమున కరిగి తండ్రియయిన మల్లరసును జూడఁగా నాతఁడు, "నీ వింకను నేనూఱేండ్లు భూలోకమున వసించి కల్యాణకటకమున ధర్మస్థాపనార్థమై పుట్టిన బసవనితోఁ గలసి వర్తింపుము" అని నిబోధించెను. ఈతని పుత్త్రుఁడు అంబగ్రామమం దుండెను. ఆతనికి నరసింహబళ్ళాళుని

దండనాయకుఁడును కమ్మకులవల్లభుఁడును నగు గౌరప్ప యక్కయగు మంగళనిచ్చి పెండ్లిచేసిరి. వీరి పుత్త్రుఁడే కెరెయపద్మరసు. ఈతని భార్య దండనాథగౌరప్ప పుత్త్రియగు మాదేవి. నరసింహ బళ్లాళుఁడు గౌరప్ప కనంతర మాదండనాయకపదమును పద్మరసు కొసఁగెను.

పద్మరసు గురుపరంపరకుఁ జేరినవాఁడు; చతుశ్శాస్త్రపండితుఁడు. ఈతఁడు బేలూరిలో నొకచెరువును ద్రవ్వించుటకై రాజధనాగారముననుండి పంద్రెండువేల పొన్నులను దీసికొని యొక మిండజంగమున కొసఁగెను. అది రాజు విని పద్మరసును బిలిపించి యడిగెను. చెరువు సర్వంసిద్ధమయ్యెను వచ్చి చూడవచ్చునని పద్మరసనెను. రాజును బిలుచుకొనిపోయి చూపెను. ఆ చెర్వునకుఁ బిట్టసముద్రమని పేరు. ఈ చెరువును గల్పించుట చేతనే యీతనికిఁ గెరెయపద్మరసని పేరయ్యెను. కెరె యనఁగాఁ గన్నడమునఁ జెఱువు.

ఈ పద్మరసు మంత్రిపదమును విడిచి బేలూరులోనే వసించు చుండెను. త్రిభువన తాతాచార్యుఁడని యొక యాంధ్రదేశ బ్రాహ్మణుఁడు విష్ణువే పరదైవమని స్థాపించుటకై యనేకస్థలముల కేఁగి వాదార్థములు నెఱపి జయమందుచుండెను. దోరసముద్రము (బళ్ళాళరాజు రాజధాని) నకు వచ్చి బళ్లాళ రాజును దర్శించి శాస్త్రార్థము చేయింపఁగోరెను. రాజు పద్మరసును బిలిపించెను. త్రిభువన తాతాచార్యునకును, బద్మరసునకును శాస్త్రార్థము జరిగెను. వాదమునఁ బద్మరసు గెలిచెను. వాదనిర్ణయ ప్రకారము త్రిభువన తాతాచార్యుఁడు వైష్ణవమతము వీడి పద్మరసునకు శిష్యుఁడై వీరశైవదీక్షఁ గొనెను.

పిదపఁ పద్మరసు తనకుమారుఁ డయిన కుమారపద్మరసుకు జ్ఞానోపదేశమును జేసి కాశీయాత్రవెడలి మార్గమునఁ బంప (హంపి)కు వచ్చి హరిదేవకవిని జూచి " ఉమాపతి నిన్ను నేఁటి కెనిమిదవనాఁడు తనలోఁ జేర్చుకొనును, అంతలో నీవు రచించు కావ్యమును ముగింపుము." అని చెప్పి కాశి కేఁగి యక్కడ విశ్వేశ్వరునితో నైక్యమందెను.

కెరెయపద్మరసు త్రిభువనతాతాచార్యులతో శాస్త్రార్థము నెఱపునప్పుడు నరసింహబల్లాళుని యాస్థానమున నీ క్రింది కవీశ్వరు లుండిరి. దోరసముద్రపు రామన్న, ఉభయకవిశరభభేరుండుఁ డనఁబడు కవీంద్రరాఘవుఁడు, హుళిగరమాయిదేవ పురాణభట్టు, గురుభక్త కామన్న, విశ్వన్న, ఉద్ధతశాస్త్రి, నికరభంజన నాగనాథార్యుఁడు, అతిరసికకర్ణాభరణ బుధవరుఁడు పదవాక్యప్రమాణజ్ఞ దేవరస పండితుఁడు, అనేకకలావేత్త హంపి రావితందె, జగదారాధ్య నాగిదేవుఁడు, అష్టభాషాకవీశ్వర శివదాఁడు, శైవవిరుద్ధమతదావ దాదరసుశరణకవి– ఇత్యాదులు.

పద్మరసు నరసింహబల్లాళుని సభలో శ్రీశివాద్వైతసాకార సిద్ధాంతసానంద చరిత్ర మనుసంస్కృతగ్రంథమును రచియించి, త్రిభువన తాతాచార్యులను జయింపఁగా సభలోని విద్వాంసులెల్లరును నీక్రిందివిధముగా నాతనిఁ బ్రశంసించిరి.

దోరసముద్ర వెంబ హెసరిం కరమొప్పున రాజధానియోళ్
ధీరనృసింహభూవర నహోమహియం పరిపాలిసు త్తిర
ల్కారసియాణ్మ నోలగకె బందనగుర్విసు తాంధ్రదేశ దిం
శౌరియ భృత్యనోపు భువనత్రయతాతన నిప్పునోర్వం.

శివనిల్లా శివభక్తి యిల్ల శివసిద్ధాంతంద లిల్లా మతం
సువిచారస్థితిగిల్ల నాడెవనజాక్షం దైవవా వైష్ణవం
సువిశాలం నిజభక్తిగెం దెనుతె పత్రాలంబనం గెయ్యేత
ద్భువియం పద్మరసార్యరోడిసిదరీసానందచారిత్రదిం.

పిందె సమస్తనీలపటసాంఖ్యర బౌద్ధర జైనభేదదోళ్
సందరభాట్టతార్కికర కూడతివాదిసి, సోర్కిసూక్తియ
ల్లొందదబద్ధవాదియెనిపుద్ధత వైష్ణవనంవిభాడిసు
త్తిందుధర ప్రతిష్ఠయగపద్మరసర్ నెగళ్దర్ ధరిత్రియొళ్.

ఇవిగాక యొక్కొక కవీశ్వరుడును వేర్వేఱుగా సంస్కృత కర్ణాట

భాషలలోఁ బద్మరసుమీఁద రచించిన పద్యములును గలవు. పద్మరసుకు సకల శాబ్దికసార్వభౌమ, ఉద్ధతవాది నికరవేశ్యాభుజంగ, తార్కికచక్రవర్తి, శ్రీశివాద్వైత సాకార సిద్ధాంత ప్రతిష్ఠాపనాచార్య, శరణకవి, భవిదూరాది బిరుదులు గలవు.

ఈతఁడు సానందచరిత్రమునుగాక దీక్షాబోధమని వేఱొక గ్రంథమును గూడ రచియించెను.

పద్యబసవపురాణ కర్తయగు పిడుపర్తి బసవన తండ్రి సోమనాథుఁడీ దీక్షాబోధను దెనిఁగించెను. వీరశైవమత వ్యాపనమున కీ గ్రంథమెంతేని యా కాలమున నుపకరించి యుండును. గురుశిష్యసంవాదరూపమున సులువుగా వీర శైవ సంప్రదాయమునెల్ల నీ గ్రంథము నిరూపించుచున్నది. తత్కాలపు వీరశైవమత స్వరూపము దెలుపు గ్రంథములలో నిది ప్రధానమయినది. మతవిమర్శము పట్టున నే నెక్కువగా నీ గ్రంథమును గ్రహింతును.

మాయిదేవుఁడు :– ఈతఁడు పద్మరసుపయిఁ బ్రశంసా రూపముగాఁ జెప్పిన పద్య మొకటి గలదు.

జగదేవ దండనాయకుఁడు :– ఈతఁడే బసవేశ్వరుని నిదేశము చొప్పున బిజ్జలుని సంహరించినవాఁడు. మల్లయ్య, బ్రహ్మయ్య యనువా రిర్వురీతనికిఁ దోడయిరి.

అనుపకొండ రాజధానిని జయింప సైన్యసమేతుఁడై వచ్చి యరికట్టి కాకతి ప్రోలరాజు ప్రతాపప్రదీప్తి ముందు నిలువనేరక క్షణములో జగద్దేవుఁ డొకఁ డోడి పాఱెనని యనుమకొండ శాసనము చెప్పుచున్నది. ఆ జగద్దేవుఁడు పట్టిపొంబుచ్చపురాధీశుఁడని, సంతాన రాజులలో నొక్కఁడని, మహామండలేశ్వరుఁ డని, క్రీ.౧౧౪౯ లో నాతఁడు కుందూరుగ్రామము దానము చేసినట్లు శాసనము గలదని, యాంధ్రుల చరిత్రము చెప్పుచున్నది. బిజ్జలునిఁ జంపిన జగదేవుఁ డీతఁడు కావచ్చును.

ప్రాచీనభక్తులు

బసవపురాణమునఁ బ్రస్తుతులయిన ప్రాచీన భక్తులలోఁ బెక్కు 'ఱఋవత్తుమూర్' అను పేర నఱవమునఁ బ్రఖ్యాతులయిన యఱువది మూగురు భక్తుల లోనివారు. ద్రవిడమున వారికి 'నయనార్ల'ని పేరు. నైనార్లు, నాయనార్లు అని కూడఁ దెలుఁగునఁ గలదు. అఱువదిమూవురలో బసవ పురాణమునఁ గొందఱును, పండితారాధ్యచరితమున మఱికొందఱును బ్రస్తుతు లయిరి. కాని, యానుపూర్వితో వారినెల్లరును సోమనాథుఁడు స్తుతింపలేదు.

అఱువదిమూవుర పేళ్లను మన సోమనాథుఁడు పండితారాధ్య చరిత్రము చతుర్థ ప్రకరణమున సహస్రగణనామ సంఖ్యానమున నిట్లు పేర్కొన్నాఁడు :

తిరునీలకంఠుండు తిరునీలనక్క
తిరుమూల దేవుండు తిరునాళ్లపోవ
మానకంజారుండు మంగయక్కరసు
ఆనయనార్ మొన్నయధరుండు పిట్ట
నంగ రోహిణి పిళ్లనయనారు నంగ
సంగచండుండు పూసలనయనారు
పరమనాచియరు దీపదకళియారు
కరిగణనాథుండు గరికామదేవుఁ
డమరనీతి యిరువదాండారి మురుఘు
నమినంది యేణాధినాథుండు సాంఖ్య
తొండభూపతి చిరుతొణు తిరుకురిపి
తొండండు నంబి సిర్తొండండనంగ
సీరాలదేవుండు సేదిరాజయ్య
గారికాళవ్వ యేకాశి సోమాసి
మారుండు వీరపెర్మాణిదేవుండు

వీరచోడఁడు జడయా రిరిత్తాండి
యెల్వచలంది వాగీశనైనారు
కొళ్ళులి యెళయదంగుళియ నైనారు
చిఱుపులియా రులచ్చిరియారు నారు
మిఱుమిండయారు నమిత్తండయారు
కరియంబ యరిపాలు కడమలనంబి
కళియంబ గుగ్గుళ కళియనైనారు
కన్నప్పతాపసి కరయూరచోడు
చెన్నయ్య చోడండు చేరమరాయఁ
డిడుగుడిమారయ్య నిడుమారదేవుఁ
డడిభర్తయణుమూర్తి యఱువత్తుమూరు.

సంఖ్య కఱువదిమూగురే యయినను సంస్కృత కర్ణాటద్రవిడ గ్రంథములలో వారిపేళ్లు గొన్ని భేదించుచు నెక్కువగుచున్నవి[1] ఒక గ్రంథమున బేర్కొనఁబడినవారిని గొందఱను వేఱొక గ్రంథము పేర్కొనకున్నది. ఒకనికే యొక గ్రంథమున నొకపేరు, వేఱొక గ్రంథమున వేఱొక పేరును గలదు. వానిని సరిచూచి బసవ పురాణమునఁ బ్రస్తుతులయిన వారిని గూర్చి యించుక వివరణము చేయుచున్నాడను.[2]

సుందరనాయనారు :- (పుట ౧౨౮) [3] నంబినాయనారని

1. కన్నడమున - 'అఱువత్తుమూవుర పురాతనచరితె' 'త్రిషష్టి పురాతనచరితె' 'అఱువత్తుమూరు పురాతనశరణరచరిత్రె' ; సంస్కృతమున- స్కాందోపపురాణ, శివరహస్య, శివభక్త మాహాత్మ్యములు ; తమిళమున-పెరియపురాణము.
2. మైసూరు ప్రాచీనవస్తు పరిశోధక సంఘమువారు ఈ సంవత్సరపు కార్యనివేదన ప్రకటనమున 'అఱువత్తుమూవుర' చరిత్రమునుగూర్చి కొంతపరిశోధనము నెఱపినారు. ఇక్కడ నాకది కొంత యుపకరించినది. వీరినిగూర్చి ద్రవిడవిద్వాంసులే యింకను సరియైన పరిశోధనము జరపఁజాలకున్నారు. నేనిక్కడ మైసూరు రిపోర్టులోనున్న క్రమము ననుసరించు చున్నాఁడను.

(3. ఇందలి ఈ పుటసంఖ్యలు బసవపురాణము ఆంధ్ర గ్రంథమాల -౨ 1926 ముద్రణము ననుసరించినవి.) -ప్రకాశకులు.

ఒడయనంబి యని యీతని నామాంతరములు. సుజ్ఞానిని, జటీశ్వరుఁడు ఈతని తల్లిదండ్రులు. నదిపురపు నరసింహవర్మ (నరసింహమునయర్) ఈతనిఁ బెంచుకొన్నాఁడు. ద్రవిడ భాషలో నీతఁడు గొప్పకవి. తిరుత్తొండర్‌తొఘై యని యీతఁడు రచియించిన శైవస్తోత్రమును బ్రపంచించి సోమనాథుఁడు (౧౩౪ పుట) కొంత తెలిఁగించినాఁడు. ఒడయనంబివిలాస మని యీతని చరిత్రమే తెలుగునఁ బ్రబంధముగా రచితమయినది.

మిఱుమండఁడు :- (పుట౧౨౮) మెఱెమిండర్, విఱన్‌మిండర్, వీరమిండ, శంగునాయనార్ అని యీతని పేళ్ళితర గ్రంథములఁ గలవు.

చేరమచక్రవర్తి – మహాగోదుఁడని యీతని నామాంతరము. పయి ముప్పురును సమకాలమువారు.

కుమ్మర గుండయ్య – (పుట.౧౩౯) తిరునీలకంఠర్ అని నామాంతరము

దంగుళి మారయ్య – (పుట.౧౩౮) ఇళయాంగుడిమారన్ అని యఱవమున, 'భక్తోదంగుళిమారాఖ్యః' అని సంస్కృత బసవపురాణమున, 'ఏళయ దంగుళిమారన్' అని కన్నడమునఁ గలదు.

చేదివల్లభుడు– (పుట.౧౩౭) సిద్ధిరాజని నామాంతరము.

ఇఱువదాండారి – ఇరువత్తుఁడు (పుట.౧౦౪), ఇఱిపత్తనాయనార్. ఎఱి పత్తనాయనార్ అని ద్రవిడకర్ణాటములందుఁ బేరు. సంస్కృత బసవపురాణమున ఇరువత్తుఁడని కలదు.

కరయూరిచోడఁడు– (పుట.౧౩౭) కరపూరిచోడఁడని కన్నడము. పొగ్ళాళ్ చోళఁడని యఱవము.

ఏణాధినాథుఁడు – (పుట.౧౩౬) ఏణాదినాథుఁడని యఱవము సంస్కృత బసవపురాణమున ఏణాధినాథుఁడనియే కలదు.

ఉడుమూరి కన్నప్ప – (పుట.౭౮) కణ్ణప్పన్. శ్రీకాళహస్తివాఁడు.

గుగ్గులుకళియారు – (పుట.౧౩౫) కంకుళినాయనార్ అని యఱవము.

మానకంజారుఁడు – (పుట.౫౭) చోళరాజు.

అరివాళునాయనారు – (పుట.౧౩౫) సంకులాదాయుఁ డని నామాంతరము. శూద్రుఁడు.

రుద్రపశుపతి – (పుట.౬౩) తెలుఁగు బసవపురాణమున నున్న కథ వేఱు; అఱవమునను, గన్నడమునను నున్నకథ వేఱు. తెలుఁగుకథలో 'ఆదిపురాణ' మని ద్రవిడ శివపురాణము పేరున్నది. అఱవమున నట్టి గ్రంథము తెలియరాదు.

చండేశుఁడు – (పుట.౨౨౮).

తిరునావుకరశు – (పుట.౧౭౨) అప్పర్ అని నామాంతరము. ఈతఁడు తిరుజ్ఞానసంబంధి కుబ్జపాండ్యుల సమకాలమువాఁడు. ద్రవిడమున గొప్పకవి.

కరికాళవ్వ – (పుట.౬౯) పూతవతి నామాంతరము.

నక్కనైనారు – (పుట.౬౫) తిరునీలనక్కనైనార్, నీలనగ్న ,మురుగర్ నామాంతరములు.

నమినంది – (పుట.౧౭౮) నేమినంది నామాంతరము

పిళ్లనైనారు – (పుట.౧౭౪) తిరుజ్ఞానసంబంధి నామాంతరము. సౌందర్యలహరిలో శంకరాచార్యులవారు 'ద్రవిడశిశు'వని యీతనినే ప్రశంసించిరి. వాగీశ, నక్కనైనార, హరదత్తాచార్యాదుల కీతఁడు సమకాలము వాఁడు. వైష్ణవుల పన్నిద్దఱాళ్వారులలో నొకఁడగు తిరుమంగైయాళ్వారుతో నీతఁడు భాషించెనట.

కలికామదేవుఁడు – (పుట.౧౩౨)

తిరుమూలదేవుఁడు – (పుట.౧౪౦)

నాట్యనమిత్తండి – (పుట.౭౬) దండియడిఘళ్. బసవపురాణమున నున్న కథవేఱు. పెరియపురాణకథ వేఱు.

సాంఖ్యతొండఁడు – (పుట.౧౭౯) తెలుగున సర్వత్ర 'సాంఖ్య' అనియే యున్నదిగాని యాతఁడు శాక్యుఁడగుటచే శాక్యతొండఁడని యుండఁదగును. అఱవమున నట్లే కలదు.

చిఱుపులి – (పుట.౧౪౦) శిఱుపులి, నిరోధిశార్దూలుఁడు అని నామాంతరములు.

చిఱుతొండఁడు – (పుట.౧౪౦) సిరియాలుఁడు, దభ్రభక్తుఁడు నామాంతరములు. ఈతఁడు రెండవపులకేశిని జయించి, వాతాపికోటను బట్టుకొని తన రాజున (మొదటి నరసింహవర్మ ?) కొసఁగెను. ఈతఁడు సేనాధిపతి. కాంచీపుర వాస్తవ్యుఁడు. క్రీ.శ.౬౩౦ నాఁటివాఁ డగును. ఈతని కొడుకు సీరాలుఁడు ; భార్య తిరువెంగాణి; దాసి చంద (న) నంగ.

అడిభర్త –(పుట.౧౩౬) అదిపత్తర్ అతిభక్తర్ నామాంతరములు.

కళియంబనైనారు – (పుట.౧౩౭) కలికంపఁడు, కలికంబఁడు నామాంతరములు.

సుందరపాండ్యుఁడు – (పుట.౧౭౬) కుబ్జపాండ్యుఁడు కూనపాండ్యుఁడు, గూనిపాండ్యుఁడు నామాంతరములు. జినసేన భట్టాకలంకాదు లీతని జైనునిఁ జేసిరి. పిదపఁ దిరుజ్ఞానసంబంధి శైవునిఁ జేసెను.

నరసింగ మునయర్ – (పుట.౧౨౧) శిరత్తుణెనాయనార్, రణ మిత్రుఁడు అని కర్ణాట సంస్కృత గ్రంథములందు నామాంతరము లున్నవి. అందు నరసింగ మునయర్ కథ వేఱుగా నున్నది.

కొట్టరువుచోడఁడు – (పుట.౧౨౧) కుట్టులినాయనార్.

పూసలనాయనారు – (పుట.౧౪౦) పోసల నాయనార్.

మంగయక్కరశి – (పుట.౧౭౬ ౧౭౭) సుందర పాండ్యుని భార్య. పొగ్వాళ్ కరయూరి) చోడనికూతుఁరు.

అఱువదిమూగురలో ద్రవిడకర్ణాట గ్రంథములందు వర్ణితులలో బసవపురాణమునఁ గానవచ్చినవారిని బయిఁ బేర్కొంటిని. ద్రవిడ కర్ణాట గ్రంథములందుఁ గానవచ్చువారు కొందఱు మన బసవపురాణమునఁ గానరాకున్నారు. బసవపురాణమునఁ గానవచ్చువారు గొందఱు ద్రవిడకర్ణాట గ్రంథములందుఁ గానరాకున్నారు. కథలలోఁగూడఁ గొన్ని భేదములుగలవు. ఆయా విషయములు సమగ్రముగాఁ జర్చించుట కిది చోటుగాదు.

మఱికొందఱు

శంకరదాసయ్య, తేడరదాసయ్య, దుగ్గళవ్వ – వీరు మువ్వురును సమకాలమువారు (పుట.౧౧౧,౧౧౪, ౧౮౧,౧౯౯), పశ్చిమ చాళుక్య రాజయిన జగదేకమల్లుఁడు (ఈతఁడే రెండవ జయసింహావల్లభుఁడు. దేసింగుఁడు, సింగబల్లహుఁడు అని పేర్కొనఁబడినవాఁడు నీతఁడే), కళ్యాణకటకమునఁ బంచలోహములతోఁ బోతఁపోయించి నెలకొల్పిన విష్ణుప్రతిమను దృష్టించి జడయశంకరస్థానవాస్తవ్యుఁడైన శంకరదాసయ్య తుత్తునియలు చేసెను. ఈ సింగబల్లహుని భార్యయే సుగ్గళదేవి. ఈమె శైవమతస్థురాలు. తేడరదాసయ్య యీమె గురుఁడు. తన మాహాత్మ్యమును ప్రకటించి తేడరదాసయ్య సింగబల్లహుని శైవునిఁగాఁ జేసెను. పొట్లచెరువు, కొలిపాక యనుపురము లాతని రాజ్యస్థానములుగా శాసనములందుఁ గలదు. పొట్లచెరువులోనే తేడరదాసయ్య మాహాత్మ్యమును బ్రకటించి యక్కడి జైనమఠముల నేణ్ణూఱింటిని జెడఁగొట్టించెను. అప్పుడు రాజుతో నక్కడి జైనులెల్లరుగూడ శైవమత మవలంబించిరి. పొట్లచెఱువు బళ్లారి మండలమందుఁ గలదు. కొలిపాక యెక్కడిదో యెఱుఁగరాదని ఫ్లీటుదొరగారు వ్రాసిరి. కాని యది నిజాం రాష్ట్రాంధ్ర దేశమున నున్నది.

హలాయుధుఁడు – ఈతఁడు చిఱుతొండనికి సమకాలమువాఁడని కలదు. చిఱుతొండఁడు క్రీ. శ. ౬౩౦ వాఁడని గుర్తించితిమి గాన, యీతఁ

డు నాకాలమువాఁడగును. హలాయుధస్తవమని యీతఁడు రచియించిన శివస్తవము (పంచస్తవిలో నొకటి) కలదు. హలాయుధ నిఘంటు వీతనిదగునో కాదో?

ఉద్భటుఁడు- (పుట ౨౧౯) శైవులెల్లరు నీతని స్తుతింతురు.

క. హరలీలాస్తవరచనా
స్థిరనిరుపమభక్తిఁ దనదుదేహముతోడన్
సురుచిర విమానమున నీ
పురమున కుద్భటుఁడు ప్రీతిఁ బోవఁడె రుద్రా!

శివతత్త్వసారము.

క క్రమమున నుద్భటుఁడు గవి
త్వము మెఱయఁ గుమారసంభవము సా (నా?) లంకా
రము గూఢవస్తుమయకా
వ్యముగా హరలీలఁ జెప్పి హరుమెప్పించెన్.

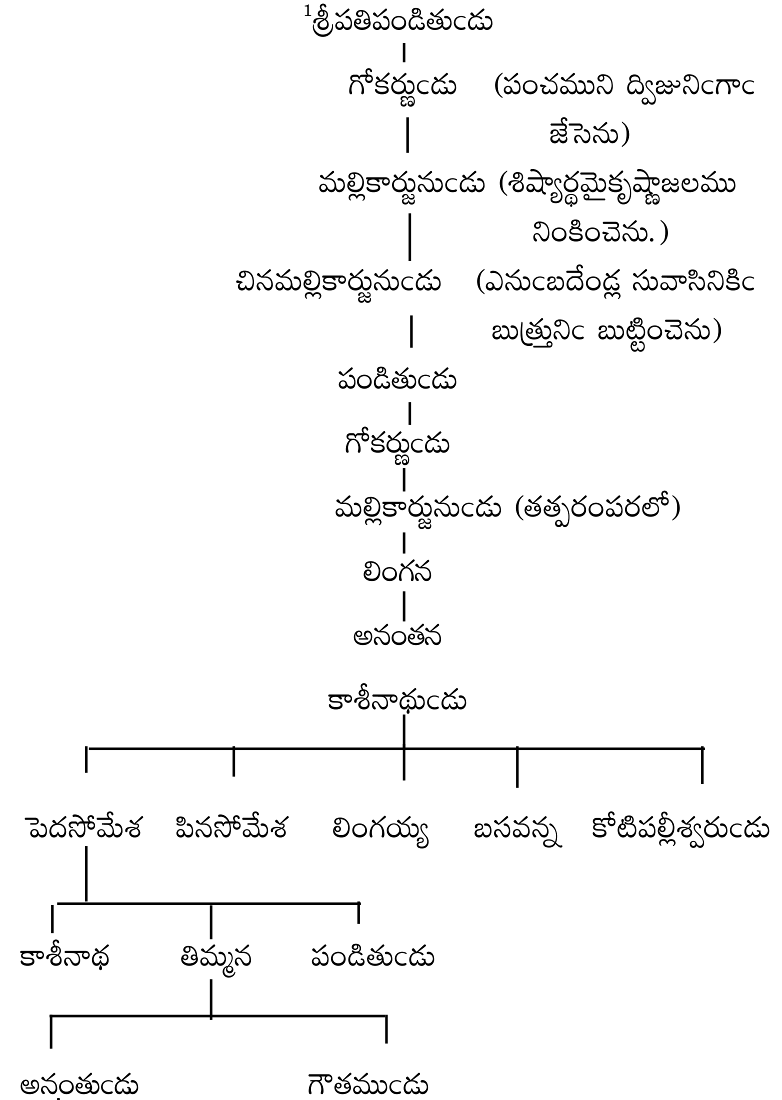
నన్నెచోడ కుమారసంభవము.

ఉద్భటారాధ్యచరిత్ర[1] మని తెనాలి రామలింగకవి యీతని చరిత్రమునే తెలుఁగునఁ బద్యకావ్యముగా రచియించెను. తెలుఁగుదేశమున నుద్భటారాధ్య పరంపరవా రారాధ్యులు పలువురున్నారు. ముదిగొండవా రుద్భటారాధ్య పరంపరవారని యుద్భటారాధ్య చరిత్రమునఁ గలదు. ఆతఁడు ఘూర్జరదేశమునఁ గల బల్లకిపుర వాస్తవ్యుఁడని బసవపురాణాదులందుఁ గలదు. కాశ్మీరరాజగు జయాపీడునిసభలో విద్యాపతిగా నుండెనని (క్రీ. శ. ౭౭౯ నుండి ౮౧౩ వఱకు)

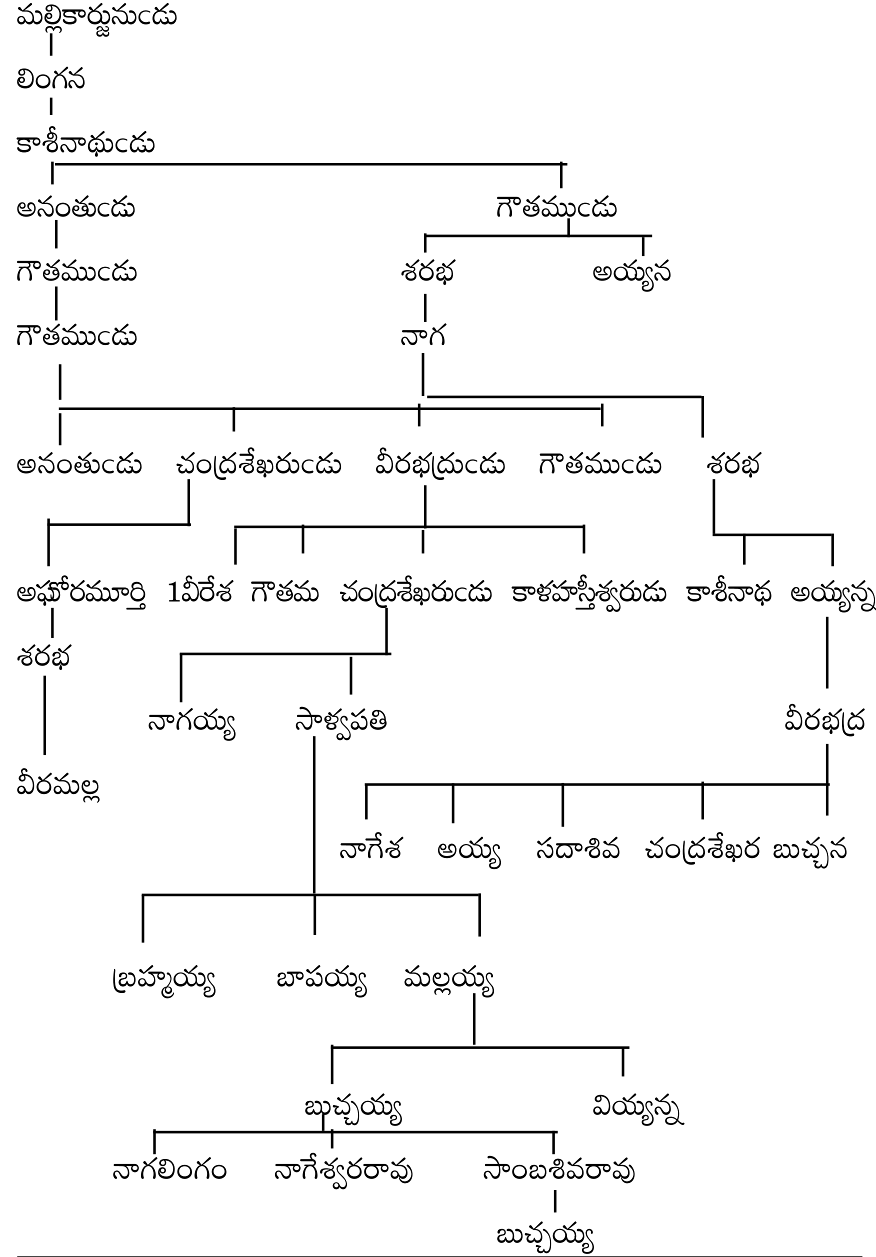
1. ఇది సరస్వతీ పత్రికలో (ముక్త్యాల) ముద్రితమయినది. విశేష విషయములు విపులముగా దానికి నేను వ్రాసిన పీఠికలోఁ జూడదగును.

(చూ. పుటలు 79- 97. ప్రకాశకులు)

వంశవృక్షము

1. శ్రీపతిపండితుని యనంతరము బహుపురుషాంతరములదాఁక నీ వంశమువారు బెజవాడవాస్తవ్యులు గానే యుండిరి. ధర్మగుప్తాభ్యుదయాదిప్రబంధకర్తకాలమునఁ గాఁబోలును ఎలకుఱ్ఱినగ్రహారముగాఁ బడిసి వారు బెజవాడ వీడి తమ యగ్రహారమున వసింపఁజొచ్చిరి. శ్రీ నాగేశ్వరరావు గారు నేఁడు బెజవాడలో దివ్య సౌధమును గట్టించి తత్స్థానవాస్తవ్యులై యెనుబదివందల యేండ్లకంటె నెక్కువకాలము నుండి తమవంశము వారికిఁ జెల్లుచున్న ప్రాచీనపుఁగాణాచిని మరల నిలుపుకొన్నారు.

1. ఈతఁడు భద్రాయుశ్చరిత్ర, ధర్మగుప్తాభ్యుదయ ప్రబంధకర్త. ఈ తరముదగ్గఱనుండి సమగ్రమయిన వంశవృక్షము గలదు. కాని, యిందు శ్రీ నాగేశ్వరరావుగారి శాఖయే కైకొనఁబడినది.

రాజతరంగిణిలోఁ గలదు. కర్ణాటకవులు కుమారపాల ఘూర్జరు చరిత్రమునే యుద్భటచరిత్రమునుగాఁ జెప్పిరి. అది ప్రామాదికమేమో! ఇర్వురకథలకుఁ గొంత సామ్యముగలదు. దానిఁబట్టి వారు పొరఁబడియుందురు. ఆ కర్ణాట కవులకంటెఁ బూర్వుఁడయిన పాల్కురికి సోమనాథుఁడు వారిర్వుర కథలను వేర్వేఱుగా వర్ణించినాఁడు.

పండితత్రయము

శ్రీపతిపండితుఁడు, శివలెంక మంచెనపండితుఁడు, మల్లికార్జున పండితుఁడు పండితత్రయమని పాల్కురికి సోమనాథుఁడు చెప్పినాఁడు.

హరభక్తియుత్పత్తి కధిపతి నాఁగఁ
బరగెను దొల్లి శ్రీపతి పండితయ్య
చెనసిభక్తి క్రియాస్థితికర్తయనఁగఁ
జనియెను లెంకమంచెనపండితయ్య
దూరాన్య సమయసంహారుఁడై చనియె
శూరుండు మల్లికార్జున పండితయ్య
ఖ్యాపితభక్తికిఁ గారణపురుషు
లై పండితత్రయంబన భువిఁజనిరి.

– పండితారాధ్య చరిత్ర.

శ్రీపతిపండితుఁడు – (పుట ౨౧౦) ఈయన యాంధ్రుఁడు; బెజవాడ వాస్తవ్యుఁడు.

పశ్చిమచాళుక్యరాజగు నాఱవ విక్రమాదిత్యుని యొద్ద దండనాయకుఁడై పెక్కు రాజ్యములను జయించిన యనంతపాలుఁడు కొండపల్లినాడు పాలించుచు బెజవాడలో నుండఁగా నీ శ్రీపతిపండితుఁ డాతనికి గురుఁడైయుండెను. అనంతపాలుని శాసనము బెజవాడకుఁ జేరువగానున్న చేఁబ్రోలఁగూడఁ గలదు. ఆతఁడు క్రీ.శ.౧౦౯౫ – ౧౧౧౮ లో నుండెను. శ్రీపతిపండితుని మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడిట్లు ప్రశంసించినాఁడు.

క. ఒక్కఁడె దైవము శివుఁడని
నిక్కము సేయుటకు ముడిచె నిప్పులు సీరన్
స్రుక్కక శ్రీపతి పండితుఁ
డక్కజముగ విజయవాడ నలజమ్మి శివా!

మన సోమనాథుఁడుగూడ నీకథనే పేర్కొన్నాఁడు. [1] శ్రీపతి పండితుని వంశమువాడగు కాశీనాథుని వీరారాధ్యుడు తన ధర్మగుప్తాభ్యుదయమున నీ కథ నిట్లు వివరించి చెప్పినాఁడు.

గీ అరయఁ దత్పండితేంద్ర నిజాంశభూతి
భవులు శ్రీపతి మంచెనపండితులును
మల్లికార్జునపండితుఁ డెల్ల జనులు
వినుతు లొనరింప వెలసి రుర్వీతలమున.

గీ. వారు భువి వీరశైవ ప్రవర్తనంబు
బ్రాహ్మణాచారమగునంచుఁ బత్యమాన
వేదవేదాంత సిద్ధాంత విశ్రుతముగఁ
దెలియఁ జేయుచు విలసిల్ల రలఘుమహిమ.

క. ధీరుడు శ్రీపతిపండితుఁ
డారయఁ బ్రాచీనదేశికాహ్వయుఁడు మహో
దార దివాద్వయమార్గ
స్పారధురంధరుఁడు లోకపావనుఁ డెన్నన్.

క. ఆగురుడు విజయవాటిని
భోగోజ్జ్వలమందిరమున బుధయుతుఁడై శై

1 శ్రీపతి పండితవంశమవారే తర్వాత 'కాశీనాథుని' వారయిరి. కాశీనాథుని వీరారాధ్యులు రచియించిన ధర్మగుప్తాభ్యుదయ భద్రాయుశ్చరిత్ర కృతులనుబట్టియు, తచ్ఛిష్యుఁడగు సిద్ధరామయ్య రచించిన సంస్కృతోదాహరణ స్తవాదులనుబట్టియు నీ విషయము గుర్తింపనగును. కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావుగారి కీ వీరారాధ్యుఁడు 5వ తరమువాఁడు. శ్రీపతి పండితోపక్రమముగా వీరారాధ్యులవఱకు వంశక్రమము, పయిగ్రంథములందుఁ గలదు. అది యిట్టిది.-

వాగమ నైగమబోధా
యోగమునఁ జరింపుచుండి యొకనాఁ డనియెన్.

క. శివుఁడే దైవము ధరలో
శివభక్తులె సత్కులీన సిద్ధాంతపరుల్
శివమంత్రమె మనురాజము
శివుని ప్రసాదంబె భోగశేఖర మరయన్

వ. అని శపథంబుగా బలుకుచు ననంతపాలదండనాయక మహీధవాది శిష్యతతి సేవాయత్తచిత్తంబులం బ్రవర్తింపుచుండఁ బరవాది కోలాహలుండై జయవాటీపురంబున విజయధ్వజంబెత్తి మహోత్తర శైవాచార్యుం డనఁజెలంగు చుండి యొక్కనాఁడు.

సీ. సరవిఁ గృష్ణానదీ స్నానంబు గావించి
నిత్యకృత్యంబులు నెఱయఁ దీర్చి
వచ్చుచోఁ బురవీథి వసుధేశు మదగజం
బరుదేరఁ దొలఁగుచు నచట నొక్క
గొడగరి వాకిలిఁ గడఁజొచ్చినిలిచిన
నంతఁ దద్గృహమేధి యరుగుదెంచి
శరణార్థి, గురురాయ, సతతంబు నా వ్రతం
బార్వు రయ్యలకు శివార్చనంబు

దగసలుపుచుంట నొకయయ్య తక్కువయ్యె
నేఁడు లింగైక్య మిఁకనాకు నిక్క మనిన
మంచిదని వాని వ్రత మొనరించి వేడ్క
వచ్చు దేశికుఁ గని పరవాదులుదరి

క ఓహో, బ్రాహ్మణుఁడట యితఁ
డాహా యగ్గొడగరింట నారోగిణ మి
ట్లీహీ యొనరిచివచ్చెను
ద్రోహంబని చుట్టుకొనిరి దుర్మతు లగుచున్

గీ. పరగ నీరీతిఁ బరవాదు లురవడించు
గతికిఁ దామున్ను జేసిన కడుఁ బ్రతిజ్ఞ
నిగమసమ్మతి రూఢిగా నెఱపఁదలఁచి
వారు గొనిపోవ నృపసభఁ జేరె గురుఁడు

వ. ఇట్లు పరవాదు లప్పండితేంద్రు ననంతపాల దండనాయక భూవరాస్థానంబునకు గొనిపోయి యిట్లనిరి.

క. గొడగరి మల్లయ యింటను
గడుపారఁగఁ గుడిచిరాఁగఁ గాంచితి మితఁడే
ర్పడ మీగురు వెట్లగునని
కడుఁదోఁచక యుంటి మిపుడు కలఁగుచు నధిపా!

సీ. అని యిట్లు విప్రులాడిన నలంకుచు సభ్యు
లా పండితునిఁ జూచి యనఘచరిత!
యిది యెట్టిదగునని ముదలింపఁ జిఱునవ్వు
సెలవులదై వాఱి చెలువుదనర
నింతయు నిజము మేమెనయ మున్నొ నరించు
ప్రతినయిట్టిది యసత్ప్రాజ్ఞులార,
మొనసి యాత్మాద్వైతమున శివాద్వైతంబు
ననుఁ జెందువారలఁ గినిసిజాతి

గీ. భేద మెంచఁగరాదని పృథులశాస్త్ర
రీతులును మౌనివర్గంబు నీతి దెలియుఁ
డరసి జాబాలశతరుద్రియాదులందుఁ
బలుకు పలుకులు వినుఁడు విభ్రమముమాని.

(పౌరు లంగీకరింపక పండితుని బహిష్కరించిరి- పచనాదులకగ్ని నొసఁగరయిరి - అంత)

సీ. వేదవేదాంతార్థ విధులచే సాధింపఁ
గాలేక మూర్ఖులై కదిసి మీర
లగ్ని మీకిడమని యార్చుట లది మీకుఁ

గలిగియుండినఁగదా కడమమాట
లని కోపశిఖివీక్షణాగ్ర ప్రచారియై
గరిగొని విస్ఫులింగములఁ దనుప
బొమలు గంటిడ ధరాభ్రమణంబుచే దిశల్
కుమ్మరిసారె చందమ్ము నెఱప

గీ. గగనభాగంబునం దిరుల్ గ్రమ్ముకొనఁగ
సర్వజీవౌఘమును సభాసదులు మూర్ఛ
నొంద నప్పండితేంద్రుఁ డత్యుగ్రవేగ
సరణి లంఘించెఁ దన్మహాస్థాన వీథి.

వ. అప్పండితేంద్రుండు జయవాటికాపురమల్లికార్జునాగ్నేయభాగంబున నున్న శమీశాఖి సమీపంబునకు నరిగి యద్దేవున కభివందనంబును ప్రమథగణ స్తోత్రంబును గావించి వీతిహోత్రు నాకర్షింపుచుఁ దనమీఁది పట్టుపచ్చడంబునం గట్టి యిట్లనియె.

మ. వినుమీ పావక, శైవగేహములలో విశ్రాంతి దక్కన్ బురం
బున నెందున్ వసియింపకీ కుజనవిస్ఫూర్జన్మదంబున్ హరిం
పు నగేంద్రాలయునాజ్ఞ దప్పి యనయంబున్ మీఱినన్ వీరభ
ద్రునిచే నీకగు బన్నమున్ దెలియఁగా దొడ్డాడ నింకేటికిన్.

(అట్లు శ్రీపతిపండితుని యానచొప్పున గ్రామమున నగ్నికరవయ్యెను. అనంతపాలదండనాథాదులతో నెల్లరునువచ్చి శరణార్థులయిరి. వారము దినములయిన పిదప శ్రీపతిపండితుఁడు శమీవృక్షపుఁ గొమ్మను వ్రేలఁగట్టిన పచ్చడపుమూటను విచ్చి యగ్నిదేవుని విడిచిపుచ్చెను. పండితుని మాహాత్మ్యమున కచ్చెరువంది యనేకులు తచ్ఛిష్యులయిరి. తదాది శ్రీపతిపండిత సంప్రదాయము వారికి బెజవాడ యాస్థానమయ్యెను.)

శివలెంక మంచెనపండితుఁడు (పుట.౧౯౭)

శివలెంక యింటిపేరివా రారాధ్యబ్రాహ్మణులు నేఁడును బ్రఖ్యాతులుగా నాంధ్రదేశమందుఁ గలరు. శ్రీపతిపండితారాధ్యుని వంశవృక్ష మున్నట్టే

మంచెన పండితుని వంశవృక్షమును నేఁటి శివలెంకవారియొద్ద నెందేని కలదేమో ! మంచెనపండితుఁడు శ్రీపతిపండితున కించుక తర్వాతికాలమున నుండెను.

మల్లికార్జున పండితుఁడు

ఈయన చరిత్రము ప్రసిద్ధమే. ఈ పీఠికలో నింతకుముందక్కడక్కడఁ గొంత ప్రస్తుతము నయ్యెను. గోదావరీతీరమందలి దాక్షారామ మీయన జన్మదేశము. ఈయన పెక్కుగ్రంథముల రచియించెను. అందు శివతత్త్వసార మను తెల్గుకృతి నొకదాని నేను ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకశాలకై సేకరించితిని. ఇప్పుడు మఱియొక 'శ్రీముఖదర్శనగద్య' మనుదానిఁ గనుఁగొనఁగల్గితిని. దాని యాద్యంతము లిట్టివి :-

ఆది :-

శ్లో. త్రైలోక్యస్య భవానేవ నిగ్రహానుగ్రహక్షమః;
శ్రీవిశ్వేశ్వర మాం పాహి మహేశ్వర! నిరీశ్వర !

జయజయ రుద్ర, వీరభద్ర, విరించిపంచమశిరఃఖండన, యజ్ఞపురుష శిరఃఖండన !-

అంతము :-

మల్హణప్రియ, బల్లాణప్రియ, కుమ్మరగుండయ్యప్రియ, అఖిలభువన భక్తజనప్రియ, దేవా! సురపతిప్రముఖ నిఖిల ప్రార్థితప్రథన పరమేశ్వర, దేవా నమస్తే నమస్తే నమః.

శ్రీమాన్ మాహేశ్వర శ్శిష్టో మల్లికార్జునపండితః;
శ్రీముఖదర్శనగద్యం హృద్యం గ్రథితవాన్ (?)

శైవమతము

క్రీస్తు పుట్టుకకుఁ బూర్వమున నుండియు, అనగా రెండువేల యేండ్లకుఁ బూర్వమున నుండియు దక్షిణాపథమున శైవవైష్ణవ మతములు పేర్వెలయు చున్నవి. ప్రధానముగా వైష్ణవమతమునకు ద్రవిడ దేశమందును,

శైవమతమునకుఁ గర్ణాటాంధ్రదేశములందును బ్రచారము గలదు. శ్రీరంగక్షేత్రము వైష్ణవులకును, శ్రీశైలము శైవులకును, దీర్థములుగా నుండెడివి. ద్రవిడదేశమునఁ గూడ మధురాదిక్షేత్రములు, శైవులకుఁ దీర్థములుగా నున్నవి గలవు. శ్రీశైలము కర్ణాటాంధ్రదేశముల కూడలిలోఁ గలదు గావునను, బ్రాయికముగాఁ గర్ణాటాంధ్రదేశములకుఁ బాలకు లొక్కరే యయిరి గావునను, లిపిలో మాత్రమే కాక భాషలోఁగూడ నంతగా భేదములేదు గావునను గర్ణాటాంధ్రులా కాలమునఁ బరస్పరము మిక్కిలి సన్నిహితులుగా నుండెడివారు. శ్రీశైలము చతుర్ద్వారములు[1] (త్రిపురాంతకము, సిద్ధవటము, అలంపురము, మాహేశ్వరము) గలదై యాకాలమునఁ గర్ణాటాంధ్రశైవాచార్యు లకు నిత్యనివాసముగా నుండెడిది. ఎడతెగక శైవులు శ్రీశైలమునకు రాకపోకలు జరపుచుండెడివారు. నిత్యముగా నక్కడ ననేకులు నివసించుచుండెడి వారు. సామాన్యముగా నిక్కడ శైవులని నేను పేర్కొన్నను నాకాలపు శైవులలోఁ గొన్ని భేదములు గలవు. ఆ భేదములు పాశుపతము, కాలాముఖము, కాపాలికము మొదలగు పేళ్లుగలవి. శివుఁడే పరతత్త్వమని విశ్వసించువా రయినను వీరిలోఁ బరస్పరము మతస్పర్థలు, విరోధములు గూడ నుండెడివి.[2] వీరికెల్లరకు నైకకంఠ్యము లేకుండెడిది. వీరెవ్వరుగాని వర్ణాశ్రమ భేదములను విడనాడినవారుగారు. పయిశైవమతముల సూక్ష్మభేదములను స్పష్టముగాఁ గనుఁగొనుటకు బలవత్తరములయిన యాధారములు నేఁడు దొరకకున్నవి. శైవగ్రంథములం దుద్ధృతములయిన యాగమతంత్ర శ్లోకములనుబట్టి యాయామతముల స్థూలస్వరూపములను మాత్రము గనుఁగొన సాధ్యమగును.

---

1 శ్రీశైల సంకల్పము: "పూర్వద్వార త్రిపురాంతక దక్షిణద్వార జ్యోతిస్సిద్ధవట, ప్రతీచీద్వారా ఆలంపురీ బాలబ్రహ్మేశ్వర ఉత్తరద్వార మాహేశ్వరాఖ్య చతుర్ద్వారోప శోభితే"

2. శ్లో॥ వామాః పాశుపతా శ్చైవ కాలాముఖ మహావ్రతాః
కాపాలా భైరవా శ్శాక్తా స్స్రావకా యోగధారణాః
శైవా బహువిధా శ్చైవ వైష్ణవాః పాంచరాత్రికాః;
వైఖానసాః కులాః కౌలా స్తత్సంభేదా స్తథా ఉమే;
సాంఖ్యాశ్చలాకులా శ్చైవ తథా హంసపరాయణాః ;
ఏతే సమయిన స్సర్వే అన్యోన్యకలహప్రియాః ;
ఏతాన్ సర్వాన్ పరిత్యజ్య వీరశైవం వదస్వ మే – వీరాగమము.

ఆ కాలపుఁ దంత్ర గ్రంథములును, నాగమగ్రంథములును, నాయా మతములవారి యనుష్ఠాన నిబంధములును నేఁడు పర్యాప్తముగా మనకు దొరకుటలేదు. విద్యారణ్యులవారి సర్వదర్శనసంగ్రహమునఁ బాశుపత శైవమతములు నిర్వచింపఁబడినవి. బ్రహ్మసూత్రములకు శ్రీకంఠశివాచార్యులు రచియించిన భాష్యము విశిష్టాద్వైత సిద్ధాంతమును వాసుదేవుఁడని, శివుఁడని యనుటలోఁ దక్కఁ దక్కిన విషయములం దంతగా భేదములేదు. అప్పయదీక్షితులవారి కాలమున నుండియే యీ గ్రంథ మెక్కువ వ్యాప్తిఁ జెందినట్టు గానవచ్చుచున్నది. కావున నిది యంతగాఁ బ్రాచీనమయినది గాకపోవచ్చుననియు నప్పయ దీక్షితులవారి కాలముననో యంతకించుక పూర్వకాలముననో, రచితమై యుండవచ్చు ననియుఁ గొందఱనుచున్నారు. రామానుజులవారీ శ్రీకంఠభాష్యమునే వరవడిగా నుంచుకొని తమ శ్రీభాష్యమును రచించిరనియు, నీ శ్రీకంఠ శివాచార్యులు శంకరులనాఁటి వారనియుఁ గొందఱనుచున్నారు. ఈ విషయ మిట్లుండఁగా నీ నడుమ బ్రహ్మసూత్రములపయి శ్రీపతి పండితారాధ్య రచితముగా శ్రీకరభాష్యమని యొక గ్రంథము బయల్పడినది. ఇది శ్రీపతిపండిత రచితము గాదనియే నా నమ్మకము. శంకరాద్వైతము ప్రబలిన పిదప నాగమతంత్రమతములవారు గూడ, దమ మతములు బ్రహ్మసూత్రాభిప్రేతములే యని నిరూపించుటకు యత్నించిరి. స్వసిద్ధాంతానుసారముగా బ్రహ్మసూత్రములకు భాష్యముల రచించిరి. ఈ పూన్కి శంకరులకుఁ బూర్వకాలమున నున్నట్టు గానరాదు.

శ్రీకంఠభాష్యమునఁగాని, శ్రీకరభాష్యమునఁగాని పాశుపత కాలాముఖాది శైవమతభేదముల స్వరూపములు గానరావు. వీరాగమ వాతూలాగమాదులు కొన్ని శైవమతములను నిరూపించునవి గలవు.

శ్రీశైలము శైవమతస్థుల కునికిపట్టుగా నుండి తత్తన్మతముల కభ్యుచ్ఛ్రయము గల్గించుచుండుట యాకాలమున దక్షిణాపథమునఁ జైనబౌద్ధమతముల వ్యాప్తికిఁ గొంత యడ్డంకిగా నుండెను. ఈ యడ్డంకిని దొలఁగఁ ద్రోసికొనుటకై బౌద్ధులయిన సిద్ధనాగార్జునాదులు శ్రీశైలము మీఁదనే నెలవుకొని యక్కడనే స్తూపములఁ గట్టుకొని స్వమతములను వ్యాపింపఁజేయ మొదలిడిరి. జైన బౌద్ధ మతములు అహింసాతత్త్వమును బోధించుచు జాతిభేదమును బాటింపక యనుష్ఠాన సౌకర్యము గలిగి

సర్వసమ్మతములుగా నుండుటచే ననేకు లా మతములందుఁ జేరఁజొచ్చిరి. బహుభేదములతోఁ బరస్పర స్పర్థలతో నున్న శైవమతము లానాఁడు సన్నగిలఁ జొచ్చెను. శంకరులవారి యద్వైతసిద్ధాంతము మహోదయముగలదై జైనబౌద్ధమతములనే కాక శైవమతములను గూడఁ జిదుకఁ గొట్టసాగెను. ఇట్లు కాలము గడవను గడవను, శైవమతములు చాల సన్నగిల్లుటయు, జైనబౌద్ధ మతములు సమధిక వ్యాప్తిగలవగుటయు, తర్వాత నద్వైత మతము సర్వాధిక వ్యాప్తిగలదగుటయు, దటస్థించెను. ౧౦,౧౧,౧౨, శతాబ్ధుల నాఁటి కాంధ్రకర్ణాటదేశములందు మతముల స్థితి యిట్లున్నది. అప్పుడు జైనబౌద్ధాద్వైత మతముల తళ్లుననుండి స్వమతమును రక్షించుకొనుట శైవమతముల వారి కావశ్యకమయ్యెను. అందుకై యాంధ్రకర్ణాట దేశములందుఁ గొందఱు మహనీయులు వెలసిరి. ఆంధ్రదేశమున వెలసిన మహనీయులు పండిత త్రయము, వీరి విషయ మింతకుముందే వ్రాసియున్నాఁడను. శివలెంకమంచెన పండితుఁడును, శ్రీపతి పండితారాధ్యుఁడును రచించిన గ్రంథములేవో మనకు దొరకకున్నవిగాని మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడు రచించిన గ్రంథము, శివతత్త్వసారము, నేఁడు దొరకియున్నది.[1] అందు ముందుగా నద్వైతమతమునే యాయన ఖండించెను. చందవోలు మొదలగు స్థలములం దీ పండితారాధ్యులవారు జైనబౌద్ధమతముల నెట్లు విధ్వంస పఱిచిరో పండితారాధ్య చరితముఁ జదివినఁ దెలియఁగలదు. ఈయన పాశుపతశైవమత ప్రవర్తకుఁడు. ప్రాచీన సంప్రదాయానుసారముగా శైవమతమును వైదికముగా నీయన నిలువరింపఁబూనెను. ఇట్టు ప్రాచీన సంప్రదాయములను బరిపోషించుట వలన లాభమంతగాఁ గానరాదని యెఱిగి యింతకంటెఁ దీవ్రముగాఁ గర్ణాటదేశమున బసవేశ్వరుఁడు, ఏకాంత రామయ్య, పద్మరసు మొదలగువారు వర్ణాశ్రమాచార కలితములై యున్న ప్రాచీన శైవమత భేదముల నెల్ల నడచిపుచ్చి వానిలోనుండి వీరశైవమని

---

1 ఈ గ్రంథమును దొలుదొలుత నరసాపురమున నొక జంగముదేవరయింట నుండి నేనే దొరతనము వారి ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకశాలకై సేకరించితిని. పుస్తకమునఁ గానరాకున్ననునది శివతత్త్వసారమని మల్లికార్జున పండితారాధ్య రచితమని తొలుత గుర్తించి, కీర్తిశేషులయిన కె.వి. లక్ష్మణరావుగారికి దాని యుత్కృష్టతను దెలిపి ముద్రిపంఁగోరఁగా వా రాంధ్రసాహిత్య పరిషణ్మాల మునఁ బ్రశస్తమయిన పీఠికతోఁ బ్రకటించిరి.

క్రొత్త శైవమును సర్వశైవమత సారముగా నుద్ధరించి నెలకొల్పిరి. దీనినే ప్రాచీన శైవమతములలోఁ దగవులు చల్లారే యైక్య మేర్పడెను. నూతనోత్తేజముఁ గాంచి శైవమతము బలముగలదై నెలకొనెను. వర్ణభేదమును విడుచుటచే నీ శైవము జైనబౌద్ధమతములవలె సర్వసాధారణమై సులువుగా నందఱచే నాదృతమయ్యెను. ఒక ప్రక్క నిట్లు వీరు స్వమతమందు సౌలభ్యసౌకర్యములను గల్పించి పలువుర నందుఁ జేర్చుకొనుటతోపాటు, తమకు మతమునఁ బ్రబలప్రాతికూల్యము గలిగియున్న జైనబౌద్ధమతములను దండనీతి నుపయోగించి చెండాడి కూడ స్వమతమును బ్రబలపఱుచుకొనిరి. ఇంత గొప్ప కార్యమును సాగించుట సాధారణులకు శక్యముగాదు గదా! పశ్చిమ చాళుక్య రాజ్యమును గైవసపఱుచుకొని యేకచ్ఛత్రాధిపతిగాఁ గళ్యాణమున రాజ్య మేలుచున్న బిజ్జలుని మంత్రియు, దండనాథుఁడును మహనీయుఁ డునగు బసవేశ్వరుఁ డీ సంఘమందు ముందు నిల్చెను. ఈతఁడు స్వయము మహాభక్తుఁడు. శివుని వాహనమగు నందీశ్వరుని యవతారమే యీతఁడని శైవులెల్లరు విశ్వసించిరి. ఆజానజమయి శివభక్తి యీ మహనీయునందుఁ గుదురుకొనెను. శివుఁడే పరతత్త్వమనియుఁ దదన్యదేవతారాధనము దగదనియు నీతఁడు వనిప్రాయమందే నిశ్చయించుకొనెను. వర్ణాశ్రమాచారధర్మములను దదభిమానులయిన తలిదండ్రులను వర్జించెను. తానును దనదోడి శివభక్తులును సుదృఢముగా నేర్పఱుచుకొన్న మతధర్మముల నిర్వహించుటలో నిర్భయతతో మెలగెను. ఆ కాలమునఁ బశ్చిమచాళుక్య దేశమున నీతఁడు మతరాజ్యమేలె ననవచ్చును. తన మతము ననువర్తింపని వారిని జంపించెను. అట్లు చంపవలసినదిగా సంగమేశ్వరదేవుఁ డీతని బాల్యముననే శాసించెనట. ఈ శాసనము ననుసరించి యీతఁడు తన యేలికయగు బిజ్జలునిఁ గూడఁ జపించెను!

బసవేశ్వరుని మత మొక్క నూఱేండ్లలోఁ గర్ణాటదేశమెల్ల వెల్లివిరిసినది. ఈ వీరశైవమతమున వేలకొలఁది జనులు ప్రవేశించిరి. బ్రాహ్మణుల దగ్గఱ నుండి చండాలురదాఁక నాకాలమున నీ కుల మాకులమని భేదములేక యెల్లరు కూడిన సంఘమువారే నేఁడు లింగాయతు లనుపేరఁ గర్ణాటదేశమున నున్నారు. బసవేశ్వరుని యనంతరము గొంతకాలమున కాంధ్రదేశమునఁ గూడఁ దన్మతము వారు, జంగములు, వ్యాప్తి చెందిరి.

బసవేశ్వరునకుఁ బూర్వమున్న శైవమతములను గూర్చియు, బసవేశ్వర ప్రవర్తితమైన వీరశైవమును గూర్చియుఁ గొంత వివరింతును.

పాశుపతము

ఈ వ్రత మథర్వశిర ఉపనిషత్తునందుఁ జెప్పఁబడినది. శ్రీకంఠభాష్యము గూడ దానినే పేర్కొనుచున్నది. బ్రహ్మ ప్రణవపంచాక్షరీ ప్రాసాదాది మంత్రములు, పశు, పతి, పాశాది వస్తువ్యవహారము, భస్మోద్ధూళన త్రిపుండ్ర ధారణ లింగార్చన రుద్రాక్షధారణాది ధర్మములు పాశుపతులకుఁ గలవని శ్రీకంఠభాష్యమువలనఁ దెలియనగును. ఈ విషయములనే మల్లికార్జున పండితారాధ్యులవారి శివతత్త్వసారము గూడఁ బ్రపంచించి చెప్పుచున్నది. పాశుపతు లద్వైతమతమును మిక్కిలి గర్హించిరి. వారు జీవేశ్వరులకు భేదము చెప్పుదురు. పశువులగు జీవులు పతియగు రుద్రుని యనుగ్రహముచే పాశమయిన సంసారముననుండి ముక్తులై మోక్షసుఖము ననుభవింతురు. జీవులకుఁ బాశబంధము తొలఁగును గాని పశుత్వము తొలఁగదని మల్లికార్జున పండితుఁడు చెప్పెను.

క. గోపతి కృతమున భవపా
శాపేతములయిన పశువులట్టులు భవనా
శాపేతులైన పశువులు
ప్రాపింతురు మోక్షసుఖము పశుపతి నీచేన్.

మఱియు, వారు సన్న్యాసమును గర్హింతురు.

క. ప్రాజ్ఞులు వేదజ్ఞులు లో
కజ్ఞులు చేకొంద్రె గతశిఖా గాయత్రీ
యజ్ఞోపవీతనాస్తికు
లజ్ఞులు చేకొంద్రుగాక యద్వైత మజా!

శ్రీకంఠభాష్యము గూడ సన్న్యాస మావశ్యకమనుటలేదు. పాశుపతులు విశిష్టాద్వైత సిద్ధాంతమువారు. మల్లికార్జున పండితారాధ్యులవారి శివతత్త్వ సార మీ విషయమును స్పష్టముగాఁ దెలుపుచున్నది :

క. వేదోక్త సదాచారా
పాదనమున నెగడునట్టి పశువులకుఁ బురా
పాదిత దురితక్షయమై
యాదరమున ధర్మ మధికమగు నీశానా!

క. ధర్మాధిక్యంబున నతి
నిర్మలబోధయు విరక్తినిష్ఠయుఁగల య
క్కర్మలకు నీ ప్రసాదము
పేర్మిని శివభక్తి పుట్టుఁ బృథుభావమునన్.

క. మానితశివభక్తి శివ
జ్ఞానధ్యానముల నీ ప్రసాదాతిశయా
నూనతఁ గర్మక్షయమై
యానందప్రాప్తి ముక్తుఁడగు నీశానా !

విశిష్టాద్వైత సిద్ధాంతమునకు జీవగఱ్ఱయనఁదగిన శ్రుతి (నాయ మాత్మా ప్రవచనేన లభ్యో న మేధయా న బహునా శ్రుతేన, యమైవైష వృణుతే తేన లభ్యస్తస్యైష ఆత్మా వివృణుతే తనూం స్వామ్) ప్రతిపాదితమయిన యర్థమునే పయిపద్యములును జెప్పుచున్నవి.

విశిష్టాద్వైతులవలె వీరును శ్రౌతస్మార్తకర్మలతో సమానముగా నా (శైవా) గమోక్తములయిన కర్మములను గూడ నాచరింతురు. [1]

కాలాముఖులు

వీరి సిద్ధాంతమేదో స్పష్టముగాఁ దెలియరాదు. కాని, వీరు శక్తిపూజను గూడఁ జేయువారుగాఁ దెలియవచ్చుచున్నారు. మండలార్చనాదులు శాక్తసంప్రదాయములు గొన్ని వీరికిఁ గలవు. లింగార్చనము శక్తిశివ

1 వేదో ఽపి శివాగమ ఇతి వ్యవహారో యుక్తః, తస్య తత్కర్తృత్వాత్; అతశ్శివాగమో ద్వివిధః, త్రైవర్ణికవిషయస్సర్వవిషయ శ్చేతి; వేద స్త్రైవర్ణిక విషయః, సర్వవిషయ శ్చాన్యః, ఉభయో రేక ఏ ఈశాన స్సర్వవిద్యానామ్....... అతః. కర్తృ సామాన్యా దుభావప్యేకార్థపరం ప్రభామాణమేవ.– శ్రీకంఠభాష్యమ్.

సంయోగరూపమయినదే. శక్తిచిహ్నము పానవట్టము, శివచిహ్నము లింగము నగును. శక్తిరహితుఁడగు శివుఁడు చేష్టింపఁజాలడనియు, శక్తిసహితుఁడగు శివుఁడే సర్వశక్తుఁడనియుఁ బ్రాచీన శైవసిద్ధాంతము. ఈ విషయమునే శంకరాచార్యులవారు సౌందర్యలహరిలో 'శివశ్శక్త్యాయుక్తో యది భవతిశక్తః ప్రభవితుం – నచే దేవం దేవో న ఖలు కుశల స్స్పందితు మపి' అని చెప్పిరి. మఱియు జీవాత్మ శక్తిపీఠమనియుఁ, బరమాత్మ లింగమనియు, లింగపీఠములు జీవాత్మైక్యబోధకము లనియు నాగమములందుఁ గలదు : జీవాత్మా శక్తిపీఠం స్యాత్ పరమాత్మా తు లింగకమ్'.

కాలాముఖులు శక్త్యర్చనముగూడఁ గావింతురు. వారు నిత్యబ్రహ్మ చారులు. గార్హస్థ్యము వారికిఁ దగదు. నన్నిచోడని కుమారసంభవమునఁ గాలాముఖ శైవసంప్రదాయములు కొన్ని గాననగును.

పాశుపతాదులు లింగధారులుగారు

దేవలకులు మంత్రదీక్షాన్వితులును
శైవపాశుపతాది శాసనధరులు
వారివారిక లింగవంతులై చూచి
వారివారిక లింగవంతులై కూడి

–బసవపురాణము. (౨౨ వ పుట)

ఈ ద్విపదలు బసవేశ్వరుని యుద్బోధమువలన లింగధారణములేని పాశుపతాదులుకూడ లింగధారులయి వీరశైవమునఁ జేరఁజొచ్చిరని చెప్పుచున్నది.

వ్రతం పాశుపతం చైవ కాలాముఖకపాలికే,
లింగాంగసంగహీనత్వా త్తచ్ఛిష్యో నరకం వ్రజేత్.

– వీరశైవాచార సంగ్రహము.

శ్లో. శైవాన్ పాశుపతాన్ వామాన్ కాలాముఖమహావ్రతాన్,
అతిరిచ్యతి దేవేశి! ప్రాణలింగార్చనో బుధః.

– వీరాగమము.

పై శ్లోకములు పాశుపతులు, కాలాముఖులు, కాపాలికులు

లింగధారులు గారనియు, అట్టివారికి శిష్యుఁడగువాఁడు నరకము నందుననియుఁ జెప్పుచున్నవి. ఇట్టి శ్లోకములు పెక్కులు గలవు.

తెలుఁగునాటి యారాధ్యులు వీరశైవులు గారు; పూర్వకాలమున వీరు లింగధారులు గారు

ఈ విషయము తగవులకుఁ దానకమగునని నే నెఱుఁగుదును. అయినను నాకు వాస్తవముగాఁ దోఁచినదానిఁ దెలుపుచున్నాఁడను. ప్రాజ్ఞులు పరిశోధింపఁదగుదురు. తెలుఁగుదేశపువారగు పండితత్రయము (శివలెంకమంచెన పండిత, శ్రీపతిపండిత, మల్లికార్జున పండితులు) లింగధారు లనుటకు బలవదాధారములు నాకుఁ గానరాలేదు. మల్లికార్జున పండితారాధ్యుల గ్రంథమున నెక్కడను లింగధారణ ప్రశంసయే లేదుగదా! ఆంధ్రదేశమున నాకాలమునఁ గాలాముఖులు గూడఁ బలువురుండిరి. నన్ని చోడని గురువయిన మల్లికార్జునుఁడు కాలాముఖమతమువాఁడు. ఆతఁడుగూడ లింగధారి గాఁడు. కుమారసంభవమం దెక్కడను లింగధారణ ప్రశంస గానరాదు. వీరశైవులు గర్హించు వర్ణాశ్రమాచారవిధులు, వైదికకర్మలు వీరికి సమ్మతములు. మల్లికార్జున పండితారాధ్యులకు బ్రాహ్మణ్యముమీఁద నాస్థ గలదు. వర్ణాశ్రమధర్మనిబంధనముమీఁదఁ దాత్పర్యము గలదు. శివభక్తి యందుఁ దన్మయత్వమును గలదు. బసవేశ్వరుఁడు మహాశివభక్తుఁడని యాయన యెడల నద్భుత గౌరవమును, వైదిక కర్మలను గర్హించి వర్ణాశ్రమాచారములను రూపుమాపుచున్నాఁడని యతృప్తియుఁ గాంచినవాఁడై బసవేశ్వరుని దర్శించి వాదించుటకై పోవుచుండఁ ద్రోవలోఁ దన్మృతివార్త వినవలసెననియు, "భక్తిమీఁది వలపు బ్రాహ్మ్యంబుతోఁ బొత్తుఁ బాయలేను నేను బసవలింగ" యని యాతఁడు చెప్పెననియుఁ బ్రతీతి గలదు. దీనిఁబట్టికూడ నాతఁడు బసవేశ్వరుని మతమువాఁడు కాఁడని స్పష్టముగా నెఱుఁగనగును. లింగమును ధరించిన వీరమాహేశ్వరుఁడు (వీరశైవుడు) వర్ణాశ్రమ ధర్మములను, వైదిక కర్మములను నాచరింపరాదని కలదు. ఇట్లు విడుచుటే వీరవ్రతము. వీరశైవులు జంగములయిన (చరించునట్టి) శివలింగములేయని వీరశైవ గ్రంథములు పలుకుచున్నవి. శివత్వమును బొందినవారు మరల వైదిక కర్మాచరణమునకుఁ

బాల్పడరాదు. కర్ణాటదేశమునఁగల లింగాయతులు సరిగా నట్టివీర శైవ సంప్రదాయమువారు. వారికి లింగధారణము గలదే కాని, యజ్ఞోపవీతాదులు లేవు. వారు బ్రాహ్మణులవలె విశుద్ధమయిన సదాచారము గలవారే కాని, బ్రాహ్మణులతోఁ గాని, తదితరులతోఁగాని సహభోజనము నొల్లరు. వారు బ్రాహ్మణాదివర్ణధర్మముల నభిమానింపరు. ఆంధ్రదేశపు టారాధ్యులు సంపూర్ణముగా బ్రాహ్మణ ధర్మములు గలవారు. తక్కిన బ్రాహ్మణులతో వీరు సహభోజనము గావింతురు. బ్రాహ్మణ్యము నభిమానింతురు.

దశమశతాబ్ది కింకను బూర్వకాలముననుండి గౌడదేశమున గోళకీమఠ మను పేర గొప్ప శైవాచార్యమఠము ప్రఖ్యాతిగాంచెను. భావశంభు, సోమశంభు ప్రభృతులు తన్మఠాధిష్ఠాతలు. సోమశంభువు తనపేర నొకపద్ధతిని రచి యించెను. శివలెంకమంచెన పండితుఁ డీ సోమశంభువు మనుమఁడట! ఈ పరంపర వారు 'కలచురిక్ష్మాపాలదీక్షాగురువు' లని పలుచోట్లఁ బ్రస్తుతింపఁ బడిరి. కలచురిక్ష్మాపాలుఁడగు బిజ్జలునకుఁ గూడ వీరు గురువు లయియుందురని నేను దలంచుచున్నాఁడను. బిజ్జలుని కాలమునఁ బశ్చిమ చాళుక్యరాజ్యమున నీ పరంపరవారు పలువురు శివాచార్యులుండిరి. బసవపురాణము ౨౨౮-వ పుటలో వారి పేళ్లుచూడఁదగును. ఏతన్మఠపరంపరవారు వేలకొలఁది మహనీయులు దక్షిణాపథమెల్ల వ్యాపించిరి; కేరళమునకుఁగూడ నరిగిరి; మఠముల నెలకొల్పిరి. కృష్ణలీలాశుకుని గురువగు నీశానశివాచార్యుఁడు కేరళమం దుండినవాఁడు. ఆయన చోళరాజగు రాజరాజచోళునకును గురువై యుండెను. ఈశానశివగురుదేవపద్ధతి శివ, ధర్మశివ, విశ్వేశ్వరశివాదులు తెలుఁగుదేశమునకుఁ జేరిరి. విశ్వేశ్వర శివాచార్యుఁడు కాకతీయగణపతి చక్రవర్తికి శివదీక్షాగురుఁడై, తండ్రియై (దీక్షనొసఁగుట చేతనా?) యాంధ్రదేశమునఁ గృష్ణాతీరమునఁ మందర గ్రామమున గొప్పమఠము నెలకొల్పెను. తా నందు నెలకొనెను.

శ్లో. శ్రీ చోళేశ్వర మాలవక్షితిపతీ రాజన్యచూడామణీ
యచ్ఛిష్యౌ కిమతః పరం గణపతి క్షోణీపతి ర్యత్సుతః,
న స్యాత్కస్య ముదే స దేశికవర శ్శైవాగమాంభోనిధి

శ్రీవిశ్వేశ్వరదేశికః కలచురిక్ష్మాపాలదీక్షాగురుః.
త్వంగత్పింగ జటాకిరీట ముదయస్మేరారవిందాననం
ముక్తాకుండలమండితాం సశిఖరం హారై ర్మనోహారిణమ్,
విద్యామంటపవర్తినం గణపతిక్ష్మాపాల దీక్షాగురుం
శ్రీవిశ్వేశ్వరశంభు మీక్షితవతాం తే చక్షుషీ చక్షుషీ.
– మల్కాపుర శాసనము.

కాళేశ్వరము, పొన్నగ్రామము, మంద్రకూటము, మానేపల్లి, ఊటుపల్లి, చంద్రవల్లి, కంభంపల్లి, ఆనందపురము, కొమ్మూరు, శ్రీశైలము, వెల్లాల, ఉత్తర సోమశిల మొదలగు గ్రామములందు శివాలయములను, మఠములను నీతఁడు నెలకొల్పెను. వీరి పరంపరవారు తెల్గుదేశమున కృష్ణదేవరాయల తర్వాతి కాలముదాఁక గూడఁ బలువురు ప్రఖ్యాతులై యుండిరి. శ్రీనాథునిచే నోడింపఁబడిన డిండిముఁ డీ పరంపరవారికి సంబంధించినవాఁడే. నేఁ డద్వైతమతాచార్యపీఠములుగా నున్న విరూపాక్ష, పుష్పగిరిపీఠము లానాఁడు వీరు నెలకొల్పిన శైవమఠములే. పెదకల్లేపల్లిలో శివాలయము నీ సంప్రదాయమువాఁడును, బుష్పగిరిమఠాధిపతియు నగు సోమశివాచార్యుఁడే కాకతీయ ప్రతాపరుద్రుని పాలనమున క్రీ. శ. ౧౨౮౨ నాఁడు కట్టించెను. ఆయన విగ్రహము గూడ నక్కడఁగలదు. పెక్కు గ్రామములందు వారి ధర్మప్రతిష్ఠలు గలవు. కృష్ణరాయల కాలమున నున్నవారును, ముక్కుతిమ్మనాదులకు గురువులు నగు నఘోరశివాచార్యదక్షిణామూర్తి శివాచార్యులు, వీరి సంప్రదాయమువారే. సూత్రభాష్యకారుఁడు, శ్రీకంఠశివాచార్యుఁడు గూడ నీ పరంపరలోనివాఁడే యగుననుకొందును. వీరి యుద్బోధముచేతనే కాఁబోలును బ్రతాపరుద్రుని కాలమున నాంధ్రదేశ శివాలయములలోఁ బెక్కింటఁ దమ్మళ్లు తొలఁగింపఁబడి, వెలనాటివారు పూజారులుగా నిలుపఁబడిరి. ఈశానశివాఘోరశివాదులు రచించిన దీక్షాప్రతిష్ఠాది నిబంధనముల ననుసరించియే నేఁడాంధ్ర దేశ శివాలయములలో నుత్సవాదులు నడిపింపబడుచున్నవని నేఁదలఁచున్నాఁడను. శైవాగమసమ్మతమయిన వైదిక ప్రక్రియ చేతనే యారాధ్యలాయుత్సవాదుల నేఁడును నడుపుచున్నారు. ఆంధ్రారాధ్య సంప్రదాయము పూర్వకాలమున నీ శివాచార్య పరంపరవారి సంప్రదాయముగానే యుండెనని

నేను దలఁచుచున్నాఁడను. పెక్కువిధములఁ జూడఁగా నాంధ్రారాధ్య సంప్రదాయ మిట్టిదిగాఁ గానవచ్చుచున్నను, లింగధారణము, కరపీఠార్చనము. షట్స్థల వివేకము మొదలగునవి వీరశైవ సంప్రదాయోద్భూతములు గొన్నిగూడఁ గలసియుండుటచే వీరును వీరశైవులేమో యనియు సంశయము గల్గును. వీరశైవులకు ముఖ్యమయిన వైదిక కర్మత్యాగము, కులాశ్రమాచార త్యాగము, అన్యదేవతారాధన త్యాగము మొదలగు వీరవ్రతములు వీరికి లేకుండుట యట్టి సంశయమునకుఁ బ్రబల బాధకముగాను నున్నది. ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకశాలలో ౧౧- ౫- ౧౬ అని సంఖ్యగల ప్రాచీన తాళపత్రగ్రంథమున గోదావరీతీరమున నొక స్వాములవారు ప్రాచీన గ్రంథములను శైవసంప్రదాయములను జక్కఁగాఁ బరిశోధించి, యక్కడి బ్రాహ్మణులకు వ్రాసిన పత్రిక యొకటి గలదు. అది యిప్పటి కిన్నూఱేండ్ల క్రిందట వ్రాయఁబడినదై యుండును. ఆనాఁటికి రెండువందల యేండ్లకుఁ బూర్వము ఆంధ్రదేశము వారు ౬౬ కుటుంబములవారు బ్రాహ్మణులు శ్రీశైలమున కేఁగి యక్కడ లింగ ధారణదీక్ష గొనిరనియు, కొందఱక్కడనే వీరశైవులై యుండిరనియుఁ, గొందఱు వైదికధర్మముతో లింగధారణమును గూడఁ నాంధ్రదేశమందుఁ బాటించుచుండి రనియు నందుఁగలదు. ఇది వాస్తవమేమో పరిశోధింపవలసియున్నది. ప్రాచీనాంధ్రారాధ్య సంప్రదాయ గ్రంథములలో లింగధారణాది విషయములు గానరాకుండుట చేతను, నాంధ్రారాధ్యులలో నిప్పటికిఁ గొన్ని కుటుంబములవారు లింగధారణము లేకయే యుండుటచేతను మీఁదివిషయము విశ్వాస్యమే యగునని నేఁ దలంచుచున్నాఁడను.

క్రీ. శ. ౧౩౫౦ నుండి ౧౪౫౦ దాఁక సుప్రఖ్యాతులుగానున్న కొండవీటిరెడ్లు, తన్మంత్రులు శైవమతాభినివిష్టులుగా నుండిరి. వారికిని వారి మంత్రి యగు మామిడి ప్రెగ్గడయ్యకును శంకరారాధ్యులను వారు గురువులుగా నుండిరి. ఆ శంకరారాధ్యులకే పెదకోమటి వేమారెడ్డి పినపాడను గ్రామము నగ్రహారముగా నొసఁగెను. దానికి శాసనము గలదు. తెనాలి దగ్గఱఁ బినపాటిలో నేఁడా శంకరారాధ్యులవారి వంశమువారు మృత్యుంజయారాధ్యులు గలరు. వీరిది యుద్భటారాధ్య వంశమట! కాని, వీరికి

లింగధారణము లేదు. బహుకాలమున నుండి సుప్రఖ్యాతమయియున్న యీ వంశమువారు లింగధారులు గాకుండుట వింతగాదా! మఱియు నాంధ్రదేశపు టారాధ్యుల కుటుంబములలో మిక్కిలి గౌరవము గడించినవారు లింగధారణము లేని వా రింకను గొందఱు గలరు. గోదావరీ మండలమున నయ్యగారివా రని యారాధ్యులు గలరు. [1] వారికిని లింగధారణములేదు. ఉద్భటుఁడు భోజునకు దీక్షాగురువని పండితారాధ్య చరిత్రమునను, నుద్భట చరిత్రమునను గలదు. భోజుఁడు రచించిన శైవతంత్రము తత్త్వప్రకాశము నేఁడు సుముద్రితమై యున్నది. అందు నేఁటి యారాధ్య సంప్రదాయ విషయము లేవియుఁగానరావు. గోళకీమఠ సంప్రదాయమువారు తమ గ్రంథములందు భోజుని గ్రంథములను బ్రమాణముగాఁ గొనియున్నారు. ఉద్భటుఁ డీ భోజునకు గురువేయగునేని యాతఁడు నేఁటి యారాధ్య సంప్రదాయమువాఁడు గానేరఁడు. ఆ యుద్భటుని వంశమువారగు నాంధ్రారాధ్యులుగూడ భోజగ్రంథ, గోళకీమఠాచార్యకృత గ్రంథోపదిష్టమగు వైదిక శైవసంప్రదాయమువారే యగుదురు. బసవేశ్వరుని కాలమునుండి యాంధ్రదేశారాధ్యులు వీరశైవులై లింగధారులై యుందురేని కర్ణాటదేశమునఁ బోలె వీరికిని మఠములు, గురుపరంపరలును నుండెడివి. ఆంధ్రదేశమున గోళకీమఠ సంప్రదాయము వారి మఠములే యుండెడివిగాని, నేఁటి యాంధ్రారాధ్య సంప్రదాయము వారి మఠములెన్నఁడు నున్నట్టు దెలియరావు. పండితత్రయోద్భటారాధ్య వేమనారాధ్యాది వంశపరంపరలవారాభి జాత్యముగలవారారాధ్యవంశములవారు పలువురు వెలయుచున్నను, లింగధారణాది దీక్షలు గొనుటలో గురువంశములు, శిష్యవంశములు నను భేదము లేక వీరిలో నెల్లరును సమానసమ్మానమునే పడయుచున్నారు. బహుకాలమున నుండియు నిట్టి సంప్రదాయమే సాగుచున్నచో నిప్పుడు లేకున్నను బూర్వకాలమున నేని యట్టి మఠము లుండకపోవునా యని సంశయము.

1 వీ రార్వేలనియోగులు గాని యారాధ్యులు గారని కొందఱనుచున్నారు. "కూచిమంచి తిమ్మకవ్యాదుల గురువైన దెందులూరి లింగనారాధ్యుని శిష్యులందఱు 'అయ్యగారు అనుటచే నాయన తర్వాతి వారయ్యగారివారైనారు" అని బ్రహ్మశ్రీ నడుకుదుటి వీరరాజుపంతులుగారు వ్రాసిరి. రక్తాక్షిచైత్ర భారతి చూడుఁడు.

దహనసంస్కారము నేఁడాంధ్రారాధ్య సంప్రదాయమున లేదు. కాని తావన్మాత్రమున వీరు వీరశైవులనఁగాదు. ఇటీవల వీరు లింగధారణముతో పాటు ఖననసంస్కారమునుగూడ పరిగ్రహించియుండవచ్చును. గోళకీమఠ సంప్రదాయమువారు కూడ నుత్తములైన శివదీక్షితులకు నాశౌచముగాని, శ్రాద్ధాదికము గాని యక్కఱలేదనిరి. 'నిర్వాణదీక్షితానాంతు సూతకం నైవవిద్యతే' – 'దీక్షితానాం చ శైవానాం శ్రాద్ధం స్యాచ్ఛైవమేవ హి, న వైదికం కృతం శైవం శివలోకం స గచ్ఛతి' – ఆశౌచదీపిక, అఘోరశివాచార్యుఁడు.

ఆంధ్రారాధ్య సంప్రదాయము వారి దీక్షపేరు చిన్మయదీక్ష. వీరశైవులదీక్ష పేరుత్తరదీక్ష. రెండు సంప్రదాయములు వేఱనుట కిదియు నొక తార్కాణ. కృష్ణదేవరాయలకుఁ బూర్వకాలమున నాంధ్రదేశమున నారాధ్యబ్రాహ్మణులు లింగధారులయి యుండిరనుటకుఁ బ్రబలాధారములు గలవేమో యింకను బరిశోధింపవలసి యున్నది.

వీరశైవము బసవేశ్వరాద్యుపజ్ఞమే

లింగధారణమును జెప్పుశ్లోకములు గొన్ని యాగమములలోనివిగాను, బురాణములలోనివిగాను నిటీవలి వీరశైవ గ్రంథములందుఁ గలవు. ఆ శ్లోకములే కాక, కొన్ని యాయాగమములుగూడ వీరశైవమతము వెలసిన కాలమునను, నటు తర్వాతికాలమునను నేర్పడినవని నేను దలఁచు చున్నాఁడను. వీరశైవసిద్ధాంతమును దెలుపు నాగమము వీరాగమమని యొకటి గలదు. అది యిట్టిదే. ఏలనఁగా నందుఁ బెక్కుచోట్ల నాల్గుశైవమఠములు పేర్కొనఁబడినవి. నల్గురు శైవాచార్యులు పేర్కొనఁబడిరి.

శ్లో. రేవణో మరుసిద్ధేశో రామదేవో మునీశ్వరః,
పండితారాధ్య ఇత్యేతే చతుర్మఠమునీశ్వరాః.

ఇందు నాల్గవవాఁడగు పండితారాధ్యుఁడు శివలెంకమంచెన పండితుఁ డయినను, శ్రీపతిపండితుఁడయినను, మల్లికార్జున పండితుఁడయినను బసవేశ్వరుని కించుమించుగా సమకాలమువాఁడే యగును. తక్కినవారు గూడ బసవేశ్వరుని నాఁటివారే. ఈ యాగమమున వీరశైవ సంప్రదాయములెల్ల వివరింపఁబడినవి. ఇది పురాతన గ్రంథమనుట నే నంగీకరింపఁజాల

నయ్యెదను. మఱియు రేణుక (రేవణ) సిద్ధరచితము సిద్ధాంతశిఖామణియు, మాయిదేవరచితము శివానుభవ సూత్ర (విశేషార్థ ప్రకాశన) మును, పద్మరసుదీక్షాబోధయుఁ, నీలకంఠాచార్యుని క్రియాసారమును గలవు. వీరశైవ సిద్ధాంతమును నిరూపించు గ్రంథములలో మూలభూతము లివి. ఈ గ్రంథముల రచించినవారు బసవేశ్వరుని కాలమువారును దర్వాతికాలము వారును నగుట విస్పష్టవిషయము. బసవ పురాణమును బట్టి, అబ్లూరుశాసనమునుబట్టి యీ మతము క్రీ.శ.౧౧౫౦ ప్రాంతమున నేర్పడినది గానే తెలియనగుచున్నది. ప్రాచీనాగమగ్రంథములం దక్కడక్కడ వీరశైవ సిద్ధాంతానుకూలములగు శ్లోకములు గొన్నియున్నను, వానినెల్ల నుద్ధరించి కులాచార నియమములను ద్రెంచి వీరశైవమని క్రొత్తసిద్ధాంతము నెలకొల్పిన వారు మాత్రము బసవేశ్వరాదులే యనుటకు సంశయింపఁబనిలేదు. ఈ యర్థమునకు సాధకములయిన విషయములు పెక్కులు బసవపురాణమునఁ గూడఁ గలవు.

వీరశైవము

వీరశైవులు "శివలింగం కరాద్యంగే వీరశైవస్తు ధారయేత్" అను విధి చొప్పున లింగధారణము చేయుదురు. ధరించిన యాలింగమునకుఁ బ్రాణలింగమనియు, నిష్టలింగమనియుఁ బేరు. అది లోపించెనేని గండగత్తెఱ వేసికొని చనిపోవలసినదే కాని వారు జీవించియుండరాదు.

ప్రాణలింగ వ్రతే లుప్తే ప్రాయశ్చిత్తం న విద్యతే,
ప్రాణత్యాగాత్పరం తస్మా త్సావధానేన ధారయేత్.
ప్రాణలింగే చ విచ్ఛిన్నే లింగే ప్రాణాన్ పరిత్యజేత్,
ప్రతిదీక్షాం ప్రాప్యతిష్ఠే ద్రౌరవం నరకం వ్రజేత్.

సిద్ధాంతశిఖామణిలోఁ బ్రాణలింగమనఁగా నంతర్లింగమనియు, నిష్టలింగమనఁగా బాహ్యలింగమనియు, కరపీఠార్చన ముత్తమమనియుఁ గలదు. 'ఇష్టలింగ మిదం స్థూలం యద్బాహ్యే ధార్యతే సదా, ప్రాణలింగం తు తత్ సూక్ష్మం యదంతర్భావనామయమ్. బాహ్యపీఠార్చనా దేత త్కరపీఠార్చనం వరమ్'.

వీరశైవ మద్వైత సిద్ధాంతము ననుసరించును.

శివేన సహ సంబంధా చ్ఛైవమిత్యాదృతం బుధైః,
ఉభయో స్సంపుటీభావా ద్వీరశైవ మితి స్మృతమ్.
వీ శబ్దే నోచ్యతే విద్యా శివజీవైక్య బోధికా,
తస్యాం **ర**మంతే యే శైవా వీరశైవా స్తుతే స్మృతాః
స్వయం లింగాంగసంబంధీ శివ ఏవ న చాపరః.

ఇట్లు చెప్పియు సిద్ధాంతశిఖామణికారుఁ డద్వైతమతమును గర్హించెను. అద్వైతమునఁ జేరినచో బాహ్యలింగార్చనము మానివేయుటగును గాన యా మతము పనికిరాదనెను. సర్వాద్వైతమని, యీశ్వరాద్వైతమని భేదముఁజెప్పి యీశ్వరాద్వైతమే తగును కాని, సర్వాద్వైతము తగదనెను. మల్లికార్జున పండితారాధ్యుఁడుగూడ నీ యద్వైతభేదముఁ జెప్పెను.

వీరశైవులు జాతిభేదము పాటింపరాదు.

శ్లో. ఏకపీఠం జగత్సర్వ మేక మాకాశమాలయమ్,
ఏకతోయం సదా పీత్వా జాతిభేదం న కారయేత్.

అమరంగ నటుగాక యఖిలమర్త్యులకు
సమముధాతువులును సమముపిండములు
సమము సూతకములు సమము జన్మములు
సమము నిద్రాహార సంగకృత్యములు
సమము మోహభయాభిషంగలోభములు
సమమింద్రియ విషయసముదాయములును
సమములీభూతపంచకములు నవయ
వములును సుఖదుఃఖవాసనల్ సమము
లదిగాక ధరయేక మఖిలజీవులకు
తుద నాకసంబు పొత్తు సమస్తమునకు
తోయమొక్కటి జగత్తునకుఁ బ్రాపింప
నైయుండుఁ గులభేదమైన లాగెట్లు.

* * *

సద్రతి బ్రాహ్మణక్షత్రియ వైశ్య
శూద్రకులీను లంచును బల్కెదీవు
ఎక్కడ వారికి నేతెంచెఁ గులము
టక్కరు లాడుమాటలుగాక యనిన.

– దీక్షాబోధము.

ఇట్లు వీరు జాతిభేదమును గర్హించి యాకాలమున ననేకుల లింగ ధారులఁగాఁజేసి వారినెల్లర నొక్క పొత్తునకుఁదెచ్చి తమ మతమున కభ్యుచ్ఛ్రేయ మును గూర్చుకొనఁగల్గిరి. కాలక్రమమునఁగూడ నాపూన్కి యట్లేసాగుచుండఁ గల్గెనేని యాంధ్రకర్ణాటదేశములందు జాతిభేదము సమసిపోయికూడ నుండ వచ్చును. కాని, దానిఁ బ్రబలముగాఁ బ్రతిఘటించిన యద్వైతాది మతముల యధికవ్యాప్తిచే, నానాజాతులనుండి క్రొత్తక్రొత్తవారు నాఁటనాఁట వీరశైవులగు చుండుటగాని, తన్మూలమున జాతిభేదములు సమయుటగాని సందర్భింప దయ్యెను. తర్వాతి కాలమున నక్కడక్కడఁ గొందఱు కొందఱు కొలఁది కొలఁదిగా మాత్రమే వీరశైవ దీక్షగొని యాసంఘమునఁ జేరిరి. దానిచే బసవేశ్వరాదుల కాలమున వేర్పడి యేర్పడిన శైవదీక్షితుల వంశపరంపరలును దర్వాతివారు కొలఁది మందియు మాత్రమే కూడి నేఁడు లింగాయతు లనుపేరఁ బ్రత్యేక సంఘమై వెలయుచున్నారు.

ఇటీవల కాలమున నా మతమునఁ గ్రొత్తగాఁ జేరిన వారంతగా లేకపోవుటచే జాతిభేదమును బాటింపరా దను సిద్ధాంతమును స్థాపింపఁ బూనిన యా సంఘమే సంకుచితమై తాను నొకజాతియై తనకు ముందున్న జాతులకంటె నింక నొక్కజాతిని హెచ్చింపఁగల్గెనే కాని, జాతిభేదమును సమయింపఁ జాలదయ్యెను.

వీరశైవమత స్వరూపము, వీరాగమము, వీరశైవాచార సంగ్రహము మొదలగు గ్రంథములందుఁ గానవచ్చును. బసవేశ్వరుని సమకాలము వాఁడగు కెరెయ పద్మరసు రచియించిన వీరశైవదీక్షాబోధలోఁ బ్రధాన విషయము లెల్ల జక్కఁగా స్పష్టపఱుపఁబడి యున్నవి. పిడుపర్తి సోమనాథుని తెలుఁగు దీక్షాబోధను జదివి వీరశైవమత స్వరూపమును జక్కఁగాఁ దెలిసికొన వచ్చును.

శివకవులు

వీరశైవులలోఁ గవీశ్వరులగువారు శివునిమీఁదను దద్భక్తుల మీఁదను దక్కనితరులగు భవులమీఁద నెప్పుడును గృతులఁ జెప్పెడివారుగాదు. కావున, వారికి శివకవు లని పేరు గల్గెను. కర్ణాటాంధ్రగ్రంథములలో శివకవుల ప్రశంస పెక్కుచోట్లఁ గలదు. శివకవులు భవికవుల గర్హించిరి. కవితలోఁ గూడ వారు వేఱుమతము వారయిరి.

ఐనను లోకహితార్థంబు గాఁగ
నానేర్చు కొలఁది వర్ణనసేయువాఁడ
నవరసరసికత భువిని బేర్కొన్న
శివకవి ప్రవరుల చిత్తంబు లలర
నిప్పాట నితరులఁ జెప్పెడిదేమి
తప్పులు దారులుఁ దడఁబడఁబలికి
వెలసిన చదువులు వీటిఁబో రిత్త
పొలిసిపోయిరి దమపురులు దూలఁగను
మృదుమహత్త్వము గానమిని బొంకులనఁగఁ
బడుఁ 'గవయః కిం న పశ్యన్తి' యనుట
యనుచుఁ గుకవులఁగీటునఁబుచ్చిపేర్చి,

–బసవపురాణము.

సోమనాథుఁడు బసవపండితారాధ్యచరిత్రములందును, అనుభవసారమందును, శివకవులను స్తుతించెనే కాని, యాంధ్రకవితాగురుఁ డనఁబడిన నన్నయ మొదలగు నితరకవులను వేరిని స్తుతింపలేదు.

శివకవుల గ్రంథములు

మల్లికార్జున పండితారాధ్యుని శివతత్త్వసారమును, నన్నిచోడని కుమార సంభవమును, మన సోమనాథుని కృతులును, నిప్పుడు మన కుపలబ్ధము లయిన శివకవుల గ్రంథములలోఁ బ్రాచీనములు. మల్లికార్జున పండితుని కృతులు మఱికొన్ని దొరకవలసియున్నవి. మల్లికార్జునపండితుని

కంటెఁ బూర్వుఁడు శ్రీపతిపండితుఁడు గూడఁ గవియట! ఆయన బెజవాడలో నుండినవాఁడు. ఆయన తెలుఁగుకృతు లేమేని రచియించెనేమో యెఱుఁగ రాదు. పండితారాధ్య చరిత్రలో నీ క్రింది గ్రంథములు పేర్కొనఁబడినవి.

అంచితబాణగద్యాక్షరగద్య
పంచగద్యాదులు వటుగణాడంబ
రంబు వర్ణాడంబరంబు వ్యాసాష్ట
కంబును శ్రీనీలకంఠ స్తవంబు
శ్రీరుద్రకవచంబు శారభంబును మ
యూరస్తవము హలాయుధ మనామయము
మలహణమును మహిమం బనుస్తవము
మలయరాజీయంబు మౌనిదండకము
స్తుతిమూలమగు మహాస్తోత్ర సూత్రములు
శతకంబు శివతత్త్వసారంబు దీప
కళిక మహానాటకము నుదాహరణ
ములు రుద్రమహిమయు ముక్తకావళులు
గీతసూక్తములు భృంగి స్తవంబులు పు
రాతనముని ముఖ్యరచితాష్టకములు
హరలీల–

*　　　*　　　*

ఆనందగీతంబు లర్థిఁ బాడుచు శి
వానందలీలల నలరి యాడుచును
శంకరగీతముల్ సరవిఁబాడుచును
శంకరలీలల జతుల కాడుచును
బరమశివానందభరితమై మఱియు
హరగణాగ్రణు లున్న యవసరంబునను

*　　　*　　　*

మదినుబ్బి సంసారమాయాస్తవంబు

పదములు దుమ్మెదపదముల్ ప్రభాత
పదములు పర్వతపదము లానంద
పదములు శంకరపదముల్ నివాళి
పదములు వాలేశుపదములు గొబ్బి
పదములు వెన్నెలపదములు సెజ్జ
వర్ణన మఱి గణవర్ణనపదము
లర్ణవఘోషణ ఘూర్ణిల్లుచుండఁ
బాడుచు నాడుచుఁ బరమహర్షమున
....

–పండితారాధ్యచరిత్రము.

పయివానిలోఁ బెక్కులు సంస్కృతగ్రంథములు. శివతత్త్వ సారము తెల్గుకృతి. శతకము, దీపకళిక మొదలగునవికూడఁ దెల్గుకృతులు గావచ్చును. ఆనందగీతములు, శంకరగీతములు, తుమ్మెదపదములు, ప్రభాతపదములు మొదలగు గేయరచనలుగూడ తెల్గువే. కాని యవి మన కిప్పుడు దుర్లభములుగా నున్నవి. దీనినిబట్టి చూడఁగా నీ శివకవుల తెలుఁగు కృతులు పద్యరచనము గలవి. మల్లికార్జునపండితారాధ్యుని కాలమునకంటెఁ బూర్వము లేవేమో యని సంశయము కలుగుచున్నది. ఉన్నచో సోమనాథుఁడు పేర్కొనియుండును గదా! శివకవుల రచనారీతులను బరిశోధింపఁగా వీరి గ్రంథములకును, నన్నియాదు లగు (భవి)కవుల గ్రంథములకును బెక్కుభేదములు గానవచ్చుచున్నవి. అవి ముందు వివరింతును :

జానుఁదెనుఁగు

శివకవులు పలువురు జానుఁదెనుఁగును బ్రశంసించిరి :

చ. సరళముగాఁగ భావములు జానుఁదెనుంగున నింపు పెంపుతోఁ
బిరిగొన వర్ణనల్ ఫణితి వేర్కొన నర్థము లొత్తగిల్ల బం
ధురముగఁ బ్రాణముల్ మధుమృదుత్వరసంబునఁ గందళింప న
క్షరములు సూక్తులార్యులకుఁ గర్ణరసాయనలీలఁ గ్రాలఁగాన్.

– నన్నిచోడుఁడు.

ఉరుతరగద్య పద్యోక్తులకంటె
సరసమై పరగిన జానుఁదెనుంగు
చర్చింపఁగా సర్వసామాన్యమగుటఁ
గూర్చెద ద్విపదలు గోర్కిదైవాఱ

– బసవపురాణము.

....
ఒప్పదు ద్విపద కావ్యోక్తి నావలదు
ఆరూఢ గద్యపద్యాది ప్రబంధ
పూరిత సంస్కృత భూయిష్ఠరచన
మానుగా సర్వసామాన్యంబు గామి
జానుఁదెనుఁగు విశేషము ప్రసన్నతకు

– పండితారాధ్య చరిత్రము.

సోమనాథుఁడే జానుఁదెనుఁ గనఁగా నిట్టిదని వృషాధిపశతకమున జెప్పినాఁడు :

చ. బలుపొడతోలుసీరయును బాఁపసరుల్ గిలుపారుకన్ను వె
న్నెల తల సేఁదుఁ గుత్తుకయు నిండిన వేలుపుటేఱు వల్గు పూ
సలు గలతేని లెంక వని జానుఁదెనుంగున, విన్నవించెదన్
వలపు మదిన్ దలిర్ప బసవా బసవా బసవా వృషాధిపా !

ఆ కాలమున నీజానుఁదెనుఁగు మిక్కిలి ప్రసన్నమై సర్వ సామాన్యమై యుండెను. తర్వాతి మన కవీశ్వరులు సంస్కృతప్రాయమైన రచనను దెలుగునఁ జొప్పించి జానుఁదెనుగును సన్నగిలఁ జేసిరి. ఇటీవలి తెలుఁగురచనలలో నెక్కువ రుచ్యములయిన నానుళ్లను బలుకుబళ్లను మిక్కిలి తక్కువ కాఁ జొచ్చెను. సోమనాథుని గ్రంథములోను, నన్నిచోడని గ్రంథము లోను మన కిపుడర్థము గాని జానుఁదెనుగుఁబలుకు లనేకములున్నవి. సంస్కృత ప్రాయముగ రచనలకు మన మలవడుటయు, దేశితెలుఁగురచనలఁ ద్రోసిపుచ్చుటయు నిట్టగుటకుఁ గారణములు. ఈ విషయము నించుక వివరింతును.

దేశిరచన

తెలుఁగునకుఁ దోడిభాషయగు ద్రవిడభాషలో దేశిరచన లెక్కువగా నెక్కొన్నవి. ద్రవిడదేశీయులగు జైనులయు, శైవులయు, వైష్ణవులయు దేశిచరిత్రములు ద్రవిడభాషాసహజములగు దేశివృత్తములలో సంస్కృత సంపర్క మంతగా లేని ద్రవిడదేశిభాషలో రచితములై వెలసియున్నవి. కర్ణాటకమున నంతగా నట్టిరచనములు లేవుగాని తెలుఁగున కంటెఁ గొంత హెచ్చుగా నున్న వనవచ్చును. ఆదికాలమునఁ దెలుఁగు గ్రంథములు ప్రాయికముగా సంస్కృత భాషలోనున్న పురాణాద్యార్యగ్రంథముల కనువాదములుగానే వెలయుటచే నాంధ్రసహజములయిన దేశిరచనముల కాదరువు సన్నగిల్లెను. మన పూర్వులు పౌరాణికములయిన యార్యకథల మీఁదను, సంస్కృతచ్ఛందస్సు మీఁదను సంస్కృత ప్రాయమయిన తత్సమభాషమీఁదను నభిమానము గలవారయి దేశీయేతి వృత్తములను దేశీయచ్ఛందస్సులను, దేశిభాషను జిదుకఁ ద్రొక్కిరి. నేఁడు మనము స్త్రీపామరాదుల గేయరచనములని యనాదర మునఁ జూచు పదరచనము వరుసలే ద్రవిడభాషలోని ప్రౌఢకావ్యములందలి వృత్తములుగా నెలకొన్నవి. తరువోజ, ద్విపద, రగడ, అక్కర, గీతి, సీసము మొదలగు పరిమిత జాతులే దేశిచ్ఛందో జనితములు మన గ్రంథములం దాదృతములయ్యెను. ఈ దోషముచే మన తెలుఁగు ప్రబంధములం దాంధ్రతా ముద్ర యంతగాఁ గానరాకున్నది. కొంతవఱకాంధ్రతాముద్ర నచ్చొత్తి ప్రబంధముల రచించినవారిలో నగ్రగణ్యుఁడీ సోమనాథ కవియే. ఈతఁడు దేశీయ కథలను దేశిచ్ఛందో జనితమగు ద్విపదమున దేసితెనుఁగు బాసలో రచించినవాఁ డగుటచే నీతని కవితలో నాంధ్రతాముద్ర సక్కఁగా నత్తికొనెను. ఈతఁడు తన కవితారచనము నిట్లు ప్రశంసించుకొన్నాఁడు.

....
సత్కృతియన నూత్నసంగతిదనరఁ
దొమ్మిదిరసములు దొలఁకాడ వాని
యిమ్మడి వర్ణనలెసఁగఁ దద్విగుణ
మగు నలంకారంబు లసలార వాని

ద్విగుణార్థభావనల్ దీటుకొనంగఁ
దేటతెనుంగున ద్విపదరచింతుఁ
బాటిగాఁ దత్కథాప్రౌఢి యెట్లనిన
జాతులు మాత్రాను సంధానగణ వి
నీతులు గాన'**యనియతగణె** 'ర
నియును '**బ్రాసోవా**' యనియు '**యతిర్వా**' య
నియుఁ జెప్పు ఛందోవినిహితోక్తిగాన
ప్రాసమైనను యతిపై వడియైన
దేసిగా నిలిపి యాదిప్రాసనియతి
దప్పకుండఁగ ద్విపదలు రచియింతు
నొప్పదు ద్విపదకావ్యోక్తి నావలదు.

ఆరూఢ గద్యపద్యాది ప్రబంధ
పూరిత సంస్కృత భూయిష్ఠరచన
మానుగా సర్వసామాన్యంబు గామిఁ
జానుఁ దెనుఁగు విశేషము ప్రసన్నతకు
అట్టునుగాక కావ్యము ప్రౌఢిపేర్మి
నెట్టన రచియింప నేర్చినఁజాలు
నుపమింప గద్యపద్యోదాత్త కృతులు
ద్విపదలు సమమ భావింప నెట్లనిన.
సరళతసరణి ప్రసన్నత చెన్ను
పరిణతగణపదపద్ధతి శబ్ద
శుద్ధి ప్రయోగప్రసిద్ధి గళాస
మృద్ధి నానుడి వడిమితి యతి యర్థ
పుష్టినైజము రసపుష్టి వినూత్న
సృష్టి విశేష్య విశేషణశ్లేష
సొంపు గుమారత పెంపు మాధుర్య

మింపు మృదుత్వంబు గుంపోజు సదువు
యమకంబు గమకంబు యతిగతి గార
కము పూరకము గ్రియ గాంతి విశ్రాంతి
రంగుబెడంగు మెఱుంగు సమాన
సంగతి యక్షరశయ్య సంఘటన
నిపుణత రసికత నెఱి సమాసార్థ
ముపమాన మవధాన ముత్ప్రేక్ష లక్ష్య
లక్షణవ్యక్తి యలంకార యుక్తి
దక్షత సుమతి విచక్షత యనిన
జాతుల రచనాప్రణీతులఁగావ్య
నీతుల రీతుల నేతు లుట్టంగ
వరకవుల్ గొనియాడ వర్ణన కెక్క
ధరఁజెప్పు కృతియ యుద్యత్కృతిగాక
జల్లి పూరక మపశబ్ద మక్రమము
వొల్లు వ్యత్క్రియ జడ్డు వొం దసంఘటన
కాకు వ్యర్థం బసంగతి విరసంబు
వైకల్య మత్యుక్తి వైరిపదంబు
తలవిరు పసమగ్రత శిథిలబంధ
ములుదబధంబు గ్రామ్యోక్తి గంటకము
ద్రాభ ఛందోవిరుద్ధం బాదియగు న
లాభప్రలాపోక్తి లాఘవం బనక
వసిగూర్చు కృతులు నా వద్దును బెరుగు
బిసుకుచందము బిలిబిలికృతుల్ గృతులె
అటుగాన యభివినుతానందితోక్తి
పటుగద్యపద్య ప్రబంధసామ్యముగ
కావ్యకళాప్రౌఢిఁ గల్పింతు ద్విపద
కావ్యంబు భావ్యంబుగాఁగ నట్లయ్యు

నవికలవేదవేదాంతేతిహాస
వివిధాగమపురాణవిహిత సూక్తముల
నిదమిత్థమనుచోట నివియె ప్రామాణ్య
పదములు గాcగ ద్విపదలు సంధింతు
సొట్టైనరత్నంబు చుట్టును బసిcడి
గట్టిన భావన నెట్టణc దెనుcగు
సంధిపూర్వాపరసంఘటనముల
బంధురచ్ఛందోనిబద్ధముల్ గాcగ
వేదసూక్తములకు వెరవైనమాట
లాదటc గన్పింతు నది జల్లి యనక
వలనెఱింగియు వేదవాక్యంబు ద్విపద
కొలcదినే పలుకుటకును మది మెచ్చి
కేలిముద్రిక రత్నకీలనసేయు
చో లేశమైనవచ్చునె రత్నమొత్త
సొట్టైనరత్నంబు చుట్టునుబసిcడి
గట్టుట యతివివేకం బిట్లయయ్యు
దేసిగా వచియింతు ద్విపదకు వళ్లుc
బ్రాసంబులునుc బొందుపడcగc దావలయు
ననుచుc దదీయసూక్తాక్షరపంక్తి
జెనకక యింతొప్పc జెప్పనేయనుచు
సన్నుతిc జేయుచు సత్కవు లలరc
దిన్ననిసూక్తుల ద్విపద రచింతు
నదియునుగా **కైహికాముష్మికద్వి**
పద హేతువవుట ద్విపదనాcగcబరగు
ద్విపదాంబురుహముల ధృతి బసవేశు
ద్విపదాంబురుహము లతిప్రీతిc బూన్తు

– పండితారాధ్య చరిత్రము.

తన గ్రంథములు సుగ్రహములుగా నుండవలెనని యాతcడు తలంచెను. సంస్కృతభాషలో ననుష్టుప్పు సులువుగా రచింపcదగినదై, యక్షరబాహుళ్యము లేమిచే సులువుగాc జదువcదగినదై, యన్వయక్లేశము లేమిచే సులువుగా నర్థము చేసికోcదగినదై పురాణాదులందు లక్షలకొలcది గ్రంథసంఖ్యతో వెలసియుండుట యెఱిcగి దానివలెc దెలుcగున వెలయc దగినది ద్విపదయని గుర్తించి సోమనాథుcడు తన ప్రధాన గ్రంథములగు బసవపురాణ, పండితారాధ్య చరిత్రములను ద్విపదరచనములందే నెలకొల్పెను. ఆరూఢ గద్యపద్యాది ప్రబంధపూరిత సంస్కృత భూయిష్ఠ రచన సర్వ సామాన్యము గాదనియు, జానుcదెనుcగు మిక్కిలి ప్రసన్నముగానుండు ననియు, నది ద్విపదరచనమున మిక్కిలి పొసcగి యుండు ననియుc బయి ద్విపదలందు సోమనాథుcడు సూచించినాcడు. మఱియు సులువయిన రచనముగలదని ద్విపదను దక్కువగాc జూడవలదనియు, సర్వసామాన్య మగుట ద్విపద కొకగుణవిశేషమనియు, గద్యపద్యోదాత్తకృతుల కది తీసిపోదనియు, గావ్య గౌరవమును బోషించునది, దోషరాహిత్యమును గుణ సాహిత్యమునుగాని, ఛందః ప్రయాసాతిశయము గాదనియుc జెప్పినాcడు.

ద్విపదరచన సర్వసామాన్యమే

వర్తమాన నాగరకలోకము గొంత వర్జించుచున్నను నాcడు నేcడు నాంధ్రలోకము నాలుకలపై నాట్యమాడుచున్న పాటలు, పదాలు మొదలగు దేశి రచనలలో నూటికిc దొంబదివంతు రచనములు ద్విపదలును, దద్వికారములునై యున్నవి. ఒక్క ద్విపదమే విషయభేదమునుబట్టి, స్థలభేదమునుబట్టి, పాఠకభేదమునుబట్టి పఠించు తీరులలో బహుభేదములను బొందుచున్నది. తోలుబొమ్మలవాండ్ర యాటలలోను, స్త్రీల పాటలలోను, పంబవాండ్రయు , బవనీండ్రయు, సుద్దులలోను, మఱియుc బెక్కువిధములగు పామర రచనములలోను బహుళముగా ద్విపదయు, మంజరియుc గానవచ్చును. కాని, వారివారి పాటతీరులు వేరు గానే యుండును. ప్రాచీనలేఖకు లిట్టిరచనములను దాటియాకులపై వ్రాయునప్పుడు వారు

చదువు ఫణితిలో నేర్పుడు దీర్ఘస్వరాదులతోనే వానిని వ్రాయుచుండెడివారు. మన బసవపురాణముగూడఁ గొన్ని ప్రతులలో నట్టితీరున వ్రాయబడియున్నది.

కైలాసమునఁ దొల్లి గఱకంఠుగొలూవ
శైలేంద్రకన్యక సనుదెంచు నెడాను.

ద్విపద రచనమున వెలయించుటచేఁ దన గ్రంథములు పండితులకే కాక పామరులకుఁగూడ నుపాదేయములు కాఁగలవని, యట్లు కావలయునని సోమనాథుఁడభిమానించెను. అవి యట్లే వెలయఁగల్గెను.

ఛందస్స్వాతంత్ర్యము

ఈ యభిమానముచే సోమనాథుఁ డితరాంధ్రకవులు పాటించిన ద్విపద ఛ్ఛందోనిబంధమునఁ గొంత స్వాతంత్ర్యము వహించి మాఱుపాటు గావించెను. తాళ్లపాక చిన్నన్న ప్రాచీన సంప్రదాయానురోధమున ద్విపదలక్షణము నిట్లు నిర్వచించినాఁడు.

వాసవుల్ ముమ్వరు వనజాప్తుఁ డొకఁడు
భాసిల్ల నది యొక్కపదము శ్రీకాంత
క్రమమున నవినాల్గు గణముల నడచుఁ
గ్రమదూరముగఁ బ్రయోగము సేయరాదు
ఆ పాదమునకు మూఁడవగణం బాది
దీపించు యతి యంబుధిప్రియతనయ
యుపమింప నవి ప్రాసయుతములై రెండు
ద్విపదనా విలసిల్లె వికచాబ్జపాణి
ద్విపదకు ద్విపదకుఁ దెగఁజెప్పవలయు
నెపుడు సంస్కృతమున నితర భాషలను
యతుల లోపలఁ బ్రాసయతి దక్క సకల
యతులుఁజెల్లును బ్రయోగానుసారమున
ద్విపదతో ద్విపద సంధిల నేకశబ్ద

మపుడు ప్రయోగింప నది యయుక్తంబు
మఱియు సంస్కృతపు సమాసరూపమున
నెఱయ నెన్నిటినైన నిర్మింపఁదగును
....
అనులక్షణమ్ముల ననువొంది సుకవి
జన సుప్రయోగైక శరణమై......

– అష్టమహిషీకళ్యాణము.

రంగనాథరామాయణాదు లీ లక్షణము ననువర్తించుచున్నవి. కాని, సోమనాథుని రచన మిట్లు లేదు. ద్విపదమున నితరకవు లెవ్వరును బాటింపని ప్రాసయతి నీతఁడు చేర్చెను. రంగనాథ రామాయణమునఁగాని, గౌరన హరిశ్చంద్ర చరిత్రమునఁగాని, ప్రాసయతి యెక్కడను గానరాదు. ఈతఁడును నీతని కనుయాయు లగు శివకవులు మఱికొందఱును మాత్రమే యీ ద్విపదప్రాసయతిని జేర్చిరి. '**అనియతగణైః**' '**ప్రాసో వా**' '**యతిర్వా**' యని మూఁడు సంస్కృతసూత్రముల నుదాహరించి సోమనాథుఁడు మాత్రాగణ ఘటితము లగు జాతులందుఁ బ్రాసయతి చెల్లునని నిర్ణయము చేసినాఁడు. ఈ నిర్ణయము సంగతమే యనఁదగియున్నది. అయినను రంగనాథాదులు దీని నంగీకరింపమికి హేతువేమో: మఱియు ద్విపదయు ద్విపదయుఁ గలయునప్పు డొక్కపదమే యిటు గొంతయు నటు గొంతయునై యుండునట్లు రంగనాథాదు లెక్కడను గూర్పరయిరి. 'ద్విపదతో ద్విపద సంధిల నేకశబ్ద–మపుడు ప్రయోగింప నది యయుక్తంబు' అని చిన్నన్న స్పష్టముగా నీ విషయమును నిరూపించినాఁడు. అయినను మన సోమనాథుఁ డీ నిర్ణయమును బాటింపలేదు.

జాతులు మాత్రానుసంధానగణవి
నీతులుగాన **యనియతగణైర**
నియును బ్రాసో వా యనియు యతిర్వా య
....
అతిశయప్రీతి బ్రహ్మాండపురాణ

మతమహోమోహస్యమాహాత్మ్య మన మొ
దలఁద్రిపుండ్రం మోక్షదం త్యక్త మనవి
రళ మేతదన్యత్ర రమతే యనఁగ ను
చితసూక్తి యట్ల వాసిష్ఠలైంగంబు.

(పండితారాధ్యచరిత్రము)

ఇట్లు గూర్చుట పండితారాధ్యచరితమందే హెచ్చుగాఁ గానవచ్చును. బసవపురాణమున నేద్విపద కాద్విపద విడఁబడియేయున్నది.

ఇది యిట్లున్నను నీతఁడు, దర్వాతికవు లంతగాఁ బాటింపనిదియు, నన్నయరచనమందుఁ దిన్నఁగా నెన్నఁదగియున్నదియు నగు సీసరచనా వైలక్ష ణ్యమును అనుభవసారమునను, జతుర్వేదసారమునను జక్కఁగాఁ బాటించినాఁడు. మఱియు క్రౌంచపదవృత్తమున, నన్నిచోడనికంటె నెక్కువ నియమమును బాటించినాఁడు.

చంచుల నాస్వాదించుచు లేఁదూం డ్లకరువుప్రియలకు నలఁదుచు మైరో..

–నన్నిచోడఁడు.

భక్తివినీతుల్ యుక్తిసమేతుల్ భవభయనిపతిత పశుగణపూతుల్...

–సోమనాథుఁడు

ఇందు నన్నిచోడని రచనమున చరణము రెండుదళములై మొదటిదళ మునఁ బ్రాసయతియు, రెండవదళమున వేఱుగా యతియుఁ గల్గియున్నది. సోమనాథుని రచనమున నింత కెక్కువగా ద్వితీయదళమున యతి ప్రథమ దళ ప్రథమాక్షరమున కనుగుణమైనదిగా నున్నది. అర్వాచీనకవులెల్లరు నీ విధానమునే యనుకరించిరి.

ప్రాసవిశేషములు

సోమనాథుని గ్రంథములలో నితర (భవి) కవికృతులం దంతగాఁ గానరానివి ప్రాసవిశేషములు గొన్ని గానవచ్చుచున్నవి. నన్నయాదుల కృతులలోఁ బ్రాసములందు హల్‌సామ్యము తప్పక కాననగును. అనఁగాఁ బ్రథమచరణ ద్వితీయాక్షరమున నెన్నిహల్లులు సంయుక్తములుగా నున్నవో యన్ని సంయుక్త హల్లులును దక్కిన మూఁడుచరణములందును గూడ

ద్వితీయాక్షరమునఁ గూడి యుండును. మల్లికార్జునపండితుఁడు మొదలగు శివకవు లీనియమము నంతగాఁ బాటింపరయిరి. కతిపయ హల్ సామ్య మున్నఁ జాలునని వీరు దలంచిరి.

క. నమ్మినభక్తుఁడు గన్నడ
బమ్మయసద్భక్తి మహిమ పరికింపఁగ లో
కమ్ములఁ జోద్యముగాదె య
ధర్మంబును ధర్మమయ్యెఁ దత్త్వాతీతా!

ప్రాంతవ్రాతలలో "ధమ్మ౯ " యని యుండును.

క. ఇవ్వసుమతిఁ గడుఁగమ్మని
పువ్వులలోఁ బుట్టి నట్టి పువ్వులు గొఱయే
సర్వజ్ఞభక్తి విరహితుఁ
డెవ్వఁడు నుత్కృష్టజాతుఁ డేటికిఁగొఱయే.

–శివతత్త్వసారము.

"మర్త్యలోకమునకు మఱివేఱె యొకఁడ
కర్తయున్నాఁడె లోకత్రయవరద!"

"మధ్యాహ్న మగుటయు మారయ్య లింగ
తద్ధ్యానసుఖ నిరంతర వర్తియగుచు."

"అక్షణంబునఁ బంచభక్ష్యముల్ గుడిపి."

"కర్ణంబునావుడు బిజ్జలుఁడంత
లజ్జయు సిగ్గును బుజ్జగింపగ."

"బుజ్జగించుచు వెడ్లుబుడ్లునుబెట్టు
నిర్జీవిక్రియఁ బడు నివ్వెఱఁగందు."

"తత్త్రిపురాంతకస్థానవాస్తవ్యుఁ
డైత్రిపురాంతకుం డభినుతిఁబేర్చు."

–బసవపురాణము.

ప్రయోగరత్నాకరమున వేములవాడ భీమకవి నృసింహపురాణ మందలిదని యీ క్రిందిపద్య ముదాహృతము.

క. ఈ క్షితికి వచ్చి వేగమ
దాక్షారామమున వారతరుణుల నృత్తం
బీక్షించి యంతకంటెను
దత్ క్షణమున నేర్చి రంభ తగవేర్పడఁగన్.

రేఫాధిక్యమునుమాత్ర మితరాంధ్రకవులు గొందఱుగూడ నంగీకరించిరి. ఈ సంప్రదాయము మల్లికార్జునపండిత సోమనాథాదులచేఁ గ్రొత్తగా నెలకొల్పఁ బడినదిగాదు. కర్ణాటభాషలో నిట్టిప్రాసము గలదు. ఆ భాషలో దీనికి శాంతప్రాస మని పేరు.

క. బెరసిరె ముంసంయోగా
క్షరంగళేక స్వరంగళిం సుప్రాసం
నెరెదు విపర్యాసక్రమ
దిరె సతతం శాంతపూర్వమక్కుం ప్రాసం

క. పత్తిప్రమాదఫలకమ
నత్యుగ్రగ్రాహనివహ సంక్షోభితదోళ్
మత్తీరత్నాకరదోళ్
పుత్రికెయెనెబిళ్దళింతు బాళ్దుదెచోద్యం

క. శాంతప్రాసదభేదమ
దిం తక్కుం.........

–కవిరాజమార్గము.

వర్గాక్షరములు పరస్పరము ప్రాసములుగా నుండవచ్చుననియు వర్గప్రాసమని దానిపేరనియు, శ[illegible]షసలు, పరస్పరము ప్రాసముగా నుండవచ్చుననియు దానిపేరు సమీపప్రాసమనియుఁ గవిరాజమార్గమునఁ గలదు. శివకవు లీ ప్రాసములఁ గూడఁ బ్రయోగించిరి. అర్వాచీనాంధ్ర లాక్షణికులు ప్రాచీనకవుల ప్రయోగములఁ బెక్కింటిని సాధనాంతరములచే సమర్థించి పయిప్రాసముల క్రిందఁ బరిగణింపఁ బనిలేకుండఁ జేసికొనిరిగాని,

కొన్ని పట్టుల నెట్టును సమర్థింపఁజాలక పోయిరి. శసప్రాసము, థ ధ ప్రాసము, దధ ప్రాసము పెక్కు తెనుఁగు కృతులలోఁ గానవచ్చును. మన సోమనాథుఁడును బ్రయోగించెను. తెలుఁగునఁగూడ శాంతప్రాసములు, వర్గప్రాసములు సమీపప్రాసములు గలవు. ప్రాచీన లాక్షణికులు వానిని బరిగణించిరి. శివకవులు ప్రాచీన సంప్రదాయమును జక్కఁగాఁ బాటించిరి గాని, యితర కవులు నిర్బంధముల హెచ్చించుకొనిరి.

మఱియు, నన్నిచోడఁడు సోమనాథుఁడును, బూర్ణబిందువునకు నర్ధబిందువునకుఁ బ్రాసముఁ గూర్చిరి.

క. పోఁడిగ నగజతపశ్శిఖి
మూఁడుజగమ్ములను దీవ్రముగఁ బర్విన బ్ర
హ్మాండముఁగాఁచిన కాంచన
భాండముక్రియఁదాల్చెఁ దత్ప్రభాభాసితమై.

– కుమార సంభవము.

పాండురాంగంబైన పడఁతిగర్భమునఁ
బోఁడిగా వెలుఁగుచుఁ బుత్త్రుఁడీ క్రియను.

– బసవపురాణము.

వర్గప్రాసమును, సమీపప్రాసమును నంగీకరించునప్పుడు పూర్ణార్ధ బిందుప్రాసమునుగూడ నంగీకరించుట సంగతమే యగును. అయినను నన్నయాదులగు కవు లీ ప్రాసము నంగీకరింపరయిరి. వారి గ్రంథములలో గానరాదు. ఇప్పుడర్ధబిందువులుగా నెఱుఁగఁబడుచున్న పదములు పోఁడి, మూఁడు మొదలగునవి యానాఁడు పూర్ణబిందువులుగనే యెన్నఁబడుచుండ వచ్చుననియు, నిది పూర్ణబిందుప్రాసమే కావచ్చుననియుఁ గొందఱందురు. అది యట్లుగాదు. పోఁడి, మూఁడు పదములను మరల నీ కవులే యర్ధబిందు ప్రాసమునఁగూడఁ గూర్చిరి గావునను, నాకాలపుఁ గవు లెల్లరు నా పదముల నర్ధబిందు విశిష్టములఁగనే ప్రయోగించిరిగావునను, నది పూర్ణార్ధ బిందుప్రాస మనియే తలఁపవలెను.

నాఁడు నావిందిగెనాఁ బురవీథిఁ
బోఁడిగా గుడ్డవ్వ వోవభూసురులు

– పుట. ౨౨౩

ఇత్యాదులు పెక్కులు ప్రయోగము లర్ధబిందు విశిష్టతానిర్ణాయకములు గలవు. మఱియు నన్నయ భారతకృతిపతియగు రాజరాజనరేంద్రుని కూఁతురు సోమలదేవి (ఇంచుమించుగా నన్నయకాలమున) చెక్కించిన దాక్షారామ శిలాశాసనమునఁగూడ నొక పద్యమం దీ ప్రాసము గానవచ్చుచున్నది.

సకలవసుమతీశ మకుటలసద్రత్న
కిరణరుచివిరాజి చరణుఁడయిన
నిజభుజప్రధాని బెజయితదేవని
కూఁతుసరియె పోల్పఁ గాంతలెందు.

ఈ పద్యము నాల్గవ చరణమున 'కూఁతు' పదము 'కాంత' పదము ప్రాస యతిలోఁ జేర్పఁబడినవి. ఇందుఁ 'గూఁతు' పద మర్ధబిందు విశిష్టముగా నెన్నఁ బడవలసినదే. అది పూర్ణబిందూచ్చారణముతో నుండవలసినదే యగునేని శాసనమున "కూంత్తు" అని చెక్కింపఁబడియుండును.

వేములవాడ భీమకవి నృసింహపురాణములోనిదిగా నీక్రింది పద్యము లక్షణగ్రంథములందుఁ గలదు.

ఉ. వాఁడిమి నల్లసిద్ధి జనవల్లభుఁడోర్చిన రాజుభీతితో
నాంధ్రను గావకుండ వృషభాంకము వెట్టికొనంగఁజూచితో
నేఁడిది యేమి నీ వనుచు నెచ్చెలులెల్ల హసింప నంతలో
మూఁడవకంటితోడి దొరమూర్తి వహించిన మ్రొక్కిరంగనల్

ఇందు రెండవ చరణమున 'ఆఁదుర' అని కాని, 'ఆందుర' అని కాని, యుండునేమోయని నా సంశయము. ఆంధ్రురు, నీళ్లులు ఇత్యాది విధముల బహువచన ప్రత్యయములపై మరలఁ బహువచన ప్రత్యయములు

గల రూపములు భారతాదులలో నేఁడు గానవచ్చుచున్నవి. అవి యట్టివి కాకపోవచ్చునని 'ఆఁదురు, నీళులు' ఇత్యాది విధములనే యుండియుండవచ్చునని నా తలఁపు. 'వెలయాంధ్రురకలుపు' అనుచో 'వెలయాఁదురకలుపు' అని కాని, లేక 'వెలయాందురకలుపు' అనికాని, యుండవచ్చును.

కవిజనాశ్రయమునఁగూడ 'ప్రగీతి' లక్షణములో 'మూఁడుసేసి నగణములు, రెండు నలములు, మూఁ డినగణములును మొగినహంబు, పోఁడిగాఁగనర్ధమున కగు మీఁద ని, ట్లుండఁ జెప్పవలయు నొగిఁబ్రగీతి' అని కలదు. అదియు పూర్ణార్ధబిందు ప్రాసమే.

మఱియు నీతఁడు సబిందు నిర్బిందుప్రాసమును రేఫద్వయ ప్రాసమును గూడఁ గూర్చినాఁడు.

జగతిఁ బద్మపురాణసంహితలం దె
సఁగె శంభురాఘవసంవాదమునను – పండితా,

బ్రాఁతిగా నాదివరాహదంష్ట్రంబు
ఖ్యాతమీశ్వరుచేతఁగాదె యున్నదియు –బసవ పు. ౨౦౩

బూది దా రాఁజదు వొగయదు దాను
నూఁదండు ముట్టించె నొక్కదీపంబు –బసవ పు. ౧౯

షోడశపండువు సూడఁబోదండు
పోఁడిగా నీపాలు పురహర! కొనుము ! –బసవ పు. ౭౧

ఊఁదు సార్ధానుస్వారముగా శబ్దరత్నాకరమునఁ గలదు. అది సార్ధానుస్వారమే యని నిర్ణయించుటకుఁ బ్రబలప్రమాణము కావలెను.

చీర చించుచు విప్రు లాఱడి వైచి
కారించుతఱి నుదకము లేదు గంట. –బసవ పు. ౮౩౦

అతిముఱిఁ జన్నఁ బా లర్థించివేఁడఁ
జిఱుతచే నొకపిండికరు డిచ్చితల్లి పు. ౧౨౦

తారొండె శివుఁ బంపఁదగదన్న వారు
గారొండె నంబికి వేఱొక్కభృత్యు.

–బసవ పు. ౧౩౩

'ఆరడి' యని సాధురేఫముగాఁ గూడఁ గొందఱు ప్రయోగించిరి.

యతివిశేషములు

మూఁకకు నెగయుచు ముస్సుముస్సనుచు – బసవ పు. ౧౬౦

అనుచోట నేఁటి వ్యవహారము చొప్పున "బుస్సుబుస్సనుచు" యని యుండఁ దగుననియు నదియప్పకవ్యాదులు పేర్కొన్న 'ముకారయతి' యగుటచే సాధువే యగుననియుఁ దలఁపఁదగియున్నది కాని, వ్రాఁతప్రతులలో "ముస్సు ముస్సనుచు" అని యుండుటచే నట్లే యుంచితిని. అప్పకవి చెప్పిన చొప్పున ముకార యతి ప్రాచీనకృతులందు నా కెక్కడను గానరాలేదు. అప్పకవి ముకార యతికి లక్ష్యముగా నాచన సోముని వసంతవిలాసములోనిదిగా నీ క్రింది పద్యము నుదాహరించినాఁడు.

క. అత్తఱి విటనాగరకులు
చిత్తమున వసంతకేళి సిగురొత్తంగా
మొత్తములు గట్టితెచ్చిరి
ముత్తెపురుఖుల్లరులతోడి బుఱ్ఱట కొమ్ముల్.

ఈ పద్యమందలి 'బుఱ్ఱటకొమ్ముల్' అను పదమును ప్రాచీన కవులు 'ముఱ్ఱటకొమ్ముల్' అనియే వాకొనిరి. కుమారసంభవమునఁ బెక్కుచోట్ల నన్నిచోడకవి యట్లే ప్రయోగించెను. రామాయణమం దయ్యలార్యుఁ డట్లే ప్రయోగించెను. 'ముఱ్ఱటకొమ్ములు' బుఱ్ఱటకొమ్ములుగా మాఱిన పిదప లాక్షణికు లీ ముకారయతిని గల్పించిరి. దానిఁబట్టి యర్వాచీనకవు లాయతిని ప్రయోగించుచు వచ్చిరి. 'ముస్సు' ధ్వన్యనుకరణ మైనట్టే ముఱ్ఱటకొమ్ములో 'ముఱ్ఱు' కూడ ధ్వన్యనుకరణమగునని నా తలఁపు. ప్రాచీనకాలమున 'ముస్సు' 'ముఱ్ఱు' అని యున్న ధ్వన్యనుకరణము లర్వాచీనకాలమున 'బుస్సు' 'బుఱ్ఱు' లుగా మాఱి యుండవచ్చును.

నన్నయాదులు విభక్తిముకారముతో 'పుఫుబుభు' లకును యతిని గూర్చిరి. కాని, యితర ముకారముతోఁ గూర్పరయిరి. లాక్షణికులు దానికి ము విభక్తిక యతి యని పేరిడిరి. "పుణ్యుఁడు రాఘవుండు వనముం గనియెన్" అను విధమునఁ బ్రయోగించిరిగాని 'పుణ్యుఁడు రాఘవుండు మునిముఖ్యులతో' నను విధమునఁ బ్రయోగింపరయిరి. సమానోచ్చా రణముగల 'ము' కారముల కిట్లు యతిలో భేదము గల్పించుట నేఁడు వింతగా గాన్పించును గాని యాంధ్రమున నట్టి యతివ్యవస్థ యేర్పడిన కాలమున నీ విభక్తి ముకారము వేఱువిధముగా నుండెడిది. నేఁడును విభక్తిముకారమునకు 'మ్ము, ంబు' అని రూపాంతరము లున్నవి. వనము, వనమ్ము, వనంబు అనియు రూపములు గలవు. నన్నయకుఁ బూర్వకాలమున 'ఁబు' అను రూపముకూడ నుండెడిది. ఆ కాలమున వనమ్బు, వనఁబు, రూపములే ప్రధానముగా నుండెడివి. వనమ్ము, వనము రూపములు పయి రూపములకంటె నర్వాచీనములు. ప్రాచీనశాసనము లీ విషయమును నిరూపించుచున్నవి. ద్రవిడభాషా శబ్ద స్వరూప మిందుకుఁ దోడువలుకు చున్నది. 'క. ఎట్టి విశిష్టకులంబునఁ బుట్టిన ! సదసద్వివేకములు గల్గిన ' ఇత్యాది విధముల నన్నయాదు లీ యతిని బ్రయోగించిరి. వనఁబు రూపమున్న కాలమున నేర్పడిన దగుటచే నీ మువిభక్తికయతి ముకారయతివంటిది గాదయ్యెను. ప్రాచీనులు ముకారయతిని బ్రయోగించిరనుట కప్పకవి యుదాహరించిన వసంతవిలాస పద్య మప్రయోజకము. తక్కిన పద్యము లర్వాచీనకృతుల లోనివి.

శివకవు లఖండయతిని బ్రయోగించిరి. పండితారాధ్యుఁడు 'వేదోక్తముగ నెఱుంగవలయుఁ దుదిని మహేశా' అనెను.

సోమనాథుఁడు నామాఖండయతిని గూడఁ బ్రయోగించెను.

మఱియు నేకాంతరామయ్యనా నొక్క –బసవ. పుట.౧౬౦

మఱియును శివనాగుమయ్యనా నొక్క

– ఖండమై తనరు నాగయ్యహస్తమున– పండితా. ప్రథమప్రకరణము.

అనియు గలదు.

చేయుదు లెంకమంచెన పండితులకు
శ్రీరమణుండు మంచెన పండితయ్య –బసవ. పుట ౧౯౮.

ఇందు 'మంచెన' పదము నేఁడు 'మంచన' యని ప్రయుక్తమగును. ఆనాఁడిట్టి నామపదములలోఁ కొన్నింట అన, అయ, అను విధమునఁ బద చ్ఛేదము కానరాదు. నన్నియ, మల్లియ, మంచెన, కూచెన, ఉదాహరణములు. నేఁడివి నన్నయ, మల్లయ, మంచన, కూచెనలుగా మాఱినవి. నన్నయకూడ నొకవిధమున నామాఖండయతిని బ్రయోగించెను.

ఉ. పాయకపాకశాసనికి భారతఘోరరణంబునందు నా
రాయణునట్లు [1] వాణసధరామరవంశవిభూషణుండు నా
రాయణభట్టు వాఙ్మయధురంధరుఁడున్ తన కిష్టుఁడున్ సహా
ధ్యాయుఁడు నైనవాఁ డభిమతంబుగఁ దోడయి నిర్వహింపఁగాన్.

ఇందు మూఁడవ చరణములోనిది నామాఖండయతి యనఁ దగినదియే కాని, యది సంస్కృతసమాసమధ్యగతము. సోమనాథుని ప్రయోగములకును దీనికిని మిక్కిలి భేదము గలదు. అఖండయతిని నిర్వచిం చినవాఁడు పాల్కురికి సోమనాథుఁడని 'మానుగ విశ్రమాక్షర' పద్య మాతని దని కొందఱు లాక్షణికులు పేర్కొనిరి. మఱియు,

ప్రేమంబెలర్పంగ "భృత్యా (త్యే?) పరాధ
స్స్వామి నోదండ " యన్చదువు నిష్ఠించి. బసవ. పుట.౧౦౬

పాయకశ్రుతి "రసాన్భక్తస్య జిహ్వా
గ్రే" యని యేప్రొద్దు మ్రోయుఁగావునను. బసవ. పుట.౧౬౪

పయి ద్విపదలలో 'రాధ' 'జిహ్వా' యనునవి 'గగ' ములుగా నున్నవి. ద్విపదలక్షణము చొప్పున నక్కడ "గల" ము లుండవలసి యున్నవి. "వాసవుల్ ముప్వురు వనజాప్తుఁడొకఁడు భాసిల్ల నది యొకపదము" అని తల్లక్షణము. సంస్కృతమునఁ జరణాంతమందలి లఘువు గురువు గావచ్చునని

1 తానును – పాఠాంతరము.

'పాదాంతస్థం వికల్పేన' అని విధియుఁ బ్రయోగములును గలవు. కాని, పాదాంతమందలి గురువు లఘువగుట కానరాదు. ఈ రెండు గణభంగములును సంస్కృత భాషానుకరణమునఁ బడినవి. వీనిని సమర్థించుట యెట్లో ! 'శ్లో॥ లఘు ర్భవే ద్గురుః కుత్రచిద్గురుశ్చ లఘు స్తథా, ఉచ్చారణస్య కల్ప్యత్వా న్నిదానం తత్ర సద్వచః' అను నథర్వణకారిక గతి కావలెనేమో ! మఱియు,

శునకగార్దభమ్లేచ్ఛ శుకదర్దు రాది
అంధకకరి దైత్యవ్యాఘ్రులాలాజ –బసవ. పు.౨౦౪ –౨౨౫

పయి రెండు చరణములందును 'సల' ముగా నుండవలసిన ద్వితీయ గణములలో 'త్య' 'భ' లు గురువులుగా నగుటచే గణభంగ మేర్పడుచున్నది. అన్ని ప్రతులందును నీ పాఠములే కలవు. వీనిని సమర్థించుట యెట్లో !

ద్విపదమునఁ బ్రాసయతిని జేర్చుట, రేఫద్వయసాంకర్యము నంగీకరించుట మొదలుగా సోమనాథుఁడు చూపిన ఛందస్స్వాతంత్ర్యమును శివకవులంగీకరించిరిగాని, యితరులు గర్హించిరి. కాకతి ప్రతాపరుద్రుని కాలముననే యిట్టి గర్హమేర్పడినట్లు పద్యబసవపురాణము తెలుపుచున్నది. అర్వాచీనుఁడగు నొక శివకవి యిట్లు చెప్పినాఁడు :

....
ఇలఁబాలకురికి సోమేశుండు మున్ను
తొలఁగక ప్రాసయతుల్ ద్విపదలను
లలి రచించుట యది లక్ష్యంబుగాను
నెలమి రేఫఱకారములు శివకావ్య
ముల యందుఁ జెల్లుఁ దప్పులు గావు గాన
ఆ పాల్కురికి సోమునను మతి నేను
దీపిత ప్రాసయతిచ్ఛందసరణి
నా మహాగురు దేవు ననుమతియట్ల
శ్రీమెఱయంగ రచించితినిట్లు.

–మఱి బసవపురాణము.

ఛందోవిషయమునసేకాక వ్యాకరణ విషయమునఁగూడ నన్నిచోడ సోమనాథాదులగు శివకవులకును నితరులకును బహుభేదములు గలవు. నన్నిచోడనియు, సోమనాథునియు శబ్దప్రయోగములు గొన్ని యసాధారణములై యితర కవికృతులందుఁ గానరానివై యున్నవి. అట్టివానిని గొన్నింటిని బేర్కొనుచున్నాఁడను.

అసాధారణ ప్రయోగములు

కర్ణాటాంధ్రలాక్షణికులు కావ్యదోషములలో గణించిన 'వైరిపద' మనుశబ్ద దోషము వీరి కృతులలోఁ బెక్కుచోట్లఁ గానవచ్చుచున్నది. వైరిపదము దోషమని గర్హించిన ప్రాచీన కవులే కొందఱు వానిని దఱచుగాఁ బ్రయోగించుట వింతగా నున్నది. సోమనాథుఁడు పండితారాధ్య చరిత్రమున 'వైరిపదము' ను గర్హించెను. కవిజనాశ్రయము, ఆంధ్రభాషాభూషణము, కావ్యాలంకారచూడామణి, ఛందోదర్పణము మొదలగు గ్రంథము లీ దోషమును బేర్కొన్నవి. అయినను, నన్నయాదుల కృతులలోఁ గూడ నిట్టి వైరిపదములు కొన్ని గానవచ్చుచున్నవి. అర్వాచీనలాక్షణికు లనింద్య గ్రామ్యములని యట్టివానిని గొన్నింటిని గణించిరి. ప్రాచీను లట్టివానిని వైరిపదము లనియే పేర్కొనియు ప్రయోగించిరి. వైరిపదమనఁగా సంస్కృతాంధ్ర పదముల విరుద్ధసమాసము. సోమనాథుఁడు బసవపురాణమున మాత్రము ప్రయోగించిన వైరిపదములఁ జూపుచున్నాఁడను.

పుట.౬– 'దీపగంభంబులు', పుట.౧౫ – 'చౌదళాబ్జంబు', పు.౨౬ – 'ముల్లోకవంద్య', పు.30 – 'ముల్లోకనుతుఁడు', పు.౨౪౦ – 'ముల్లోకనాథుని', పు.౪౪ – 'నిత్యనేమంబు', పుట.౫౫ – 'నిత్యపడి, పు.౧౩౪ –'నిత్య', (ఇట్టివి పెక్కుమార్లు), పుట.౫౫ – 'పుడమీశ', పు.౬౦,౬౨ – 'సర్వాంగ కచ్చడము', పుట.౧౨౪ – ' భక్తకూటువలు', పు.౧౭౮–'మజ్జనబావి', పు,౨౦౧– 'ఇతరవేల్పులు', పు.౪౪ ,౨౦౫ – 'తవనిధి', పు.౨౪౯ –'తవరాజు', పు.౧౮౫ – 'తవరాజవల్లభుఁడు', పు.౨౦౧ – ' సిరిమహాదేవాది సురలు', ౧౪౦ ధర్మకవిలె, ఇత్యాదులు. పరిశోధింపఁగా నీ పదములు, సోమనాథుని కాలమున బాహాటముగా నాంధ్రశైవ కావ్యములందుఁ బ్రయోగింపఁ

బడుచుండినట్లు గానవచ్చుచున్నది. ద్రవిడకర్ణాట భాషలలోను, దత్కాలపుఁ గృతులలో నిట్టివి కొన్ని గానవచ్చుచున్నవి. కొన్నింటిని బేర్కొనుచున్నాఁడను–

దీపగంభములు : కంభమని సంస్కృత శబ్దము లేదు గావునను, ఉన్నదనుకొన్నను, దెనుఁగుసంధి చొప్పున క,గ యగుట యసంగతము గావునను, నిది వైరిసమాసమే. తెనుఁగు పలుకులలోఁ గొన్నింట, వర్గద్వితీయ చతుర్థాక్షరములు గలవు. ఆంధ్రవ్యాకరణకర్త లవి లేవనుట యసంగతమని నా తలంపు. ప్రాచీనలేఖనములందు వర్గద్వితీయ చతుర్థాక్షరములుగా నున్నవానిని నేఁటి పరిశోధకు లాంధ్రమున నవి లేవనునమ్మకముచే వర్గప్రథమ తృతీయాక్షరములుగా సంస్కరించుచున్నారు. ద్రాబ, జఱభి, వజ్జలు మొదలగువానిఁ జూడఁదగును. సోమనాథుఁడే :

కంభకట్లను మేలుకట్లను బొలుచు– గంభీరపుష్పకాగారంబునందు. – పు.౫౬ . అని 'కంభ' పదమును బ్రయోగించెను. మఱియుఁ బెక్కు శాసనములలోను గలదు. [1]

ద్రాభఛందోవిరుద్ధం బాదియగున– లాభప్రలాపోక్తిలాఘవంబనక. – పండితా.

చౌదళాబ్జము :– ఇది చౌసీతిబంధములు, చౌషష్టికళలు, చౌపదము, చౌపుటము అను పదములవంటిది. ముల్లోకవంద్యుఁడు ఇత్యాదులు– అనంతుఁడు :–

"గీ. మొదలి తెలుఁగుపై సంస్కృతపద మొకండుఁ
జరగ లోకరూఢిని సమాసంబు చొరదు
పూని ముజ్జగంబులు ననఁబోలుఁగాని
యతఁడు ముజ్జగద్వందితుఁ డనఁగఁ జనదు"

అనెను. కాని, సోమనాథుఁ డిట్టిపదములను బలుచోట్లఁ బ్రయోగించెను. తత్కాలపు శాసనకావ్యము లందును నిట్టివి గానవచ్చుచున్నవి.

---

1 దక్షిణ హిందూదేశ శాసన సంచయము. వాల్యూం IV నెం 1378 శాసనము.

"ముల్లోకవిభుండు సక్రి" ఓపిలి సిద్ధిశాసనము. [1] నిత్యనేమము, నిత్యపడి మొ. ఈ పదములను మఱికొందఱు కవులును బ్రయోగించిరి. 'నిత్య' వేఱుగాఁ గూడఁ గలదు. నాఁటి శాసనములందును 'నిత్యపడి, దివసపడి' ఇత్యాదులు గలవు.[2] పుడమీశ– దీనిఁగూడఁ బలువురు కవులు ప్రయోగించిరి. 'పుడమిపుఁ డున్ ధనాఢ్యుఁడును' – నన్నిచోడుఁడు; 'పుడమీశ్వరగొంకనృపతి భోగసురేంద్రా' –మను మంచిభట్టు నశ్వశాస్త్రము; 'పొడగాంచి యిదియుఁ గఱచెన్ ! బుడమీశ్వర దేహమనుచు' – నారాయణకవి పంచతంత్రము; ఇత్యాదులు పెక్కులున్నవి. కర్ణాటభాషలోఁగూడ నిది కలదు. 'తవనిధి, తవరాజు' ('తపోనిధి, తపోరాజు అనుటకు) మొ. తెలుఁగు కృతులలోఁ గాని శాసనములలోఁగాని నా కిది గానరాలేదు. ద్రవిడకర్ణాట ప్రబంధములలో నిట్టివి తఱచుఁగా గలవు. తక్కిన ప్రయోగములు నా కన్యత్ర కానరాలేదు. జీవగఱ్ఱ– ఈ పదమును చతుర్వేదసారమున సోమనాథుఁడు ప్రయోగించెను. ఇది 'యనింద్యగ్రామ్య (వైరిసమాస) మని పలువు రందురుగాని నా కట్లుదోఁ పదు. శ–ర–లో దీనికి జీవనౌషధము జీవాతువు' అని యర్థము వ్రాయఁ బడినది. ఈ యర్థమును సరిగాఁ దోపదు. జీవ=వీణ మొదలగువాని తంతి చక్కఁగా మ్రోఁగుటకుఁ గాను దానిక్రింద నుంచెడు కంబళిపీఁచు లోనగునది. దాని నుంచుటకుఁగాను బెట్టినకఱ్ఱకు 'జీవగఱ్ఱ' యని పేరు. 'విపులతరంబగు వీణ దా నది యెంత కారణంబగు జీవగఱ్ఱ యెంత' చతుర్వేదసారము. "శ్రుతికి నుత్కర్షంబు సూపఁగవలయుచోఁ జెవిత్రాడు బిగియించు జీవగఱ్ఱ" క్రీడాభిరామము.

పు.౧౪౪ – అభిమానకత్తె ఈ పదము క్రొత్తగాఁ గానవచ్చినది. శ్రీనాథుఁడు గూడ నిట్టిపదములఁ బ్రయోగించినాఁడు. 'అన్న మీయన్న కోపగాఁ డౌనొ కాఁడొ', – కాశీఖండము; 'కొడుకుఁ గాంచినట్టియ కోపకత్తె' – క్రీడాభిరామము

పు.౧౧౯ –'సద్భక్తసమూహి' ఇత్యాదులు. నన్నిచోడఁడు నిట్లు ప్రయోగించెను. 'శారదనీరదసమూహిచాడ్పునఁబోలెన్', 'సితచ్ఛదసమూహి' :– కుమార సంభవము ; దశమాశ్వాసము.

1 చూ. ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

2. దక్షిణ హిందూదేశ శాసన సంచయము. IV నెం. 1020 చూ.

కర్మధారయమున మహచ్ఛబ్దము – పు.౧౨ – 'ఇదిసుమహత్తత్త్వము', పు.౨౨౫ – 'ప్రోద్గతసూత్రమహద్గురుపుత్త్ర, మండలి లోభవన్మహదాజ్ఞ' – 'పండితా.– ఇట్టి వింకను గలవు. కర్మధారయసమాసమున 'మహత్' 'మహా' అని మాఱవలసి యుండఁగా నీతఁడు 'మహత్' అనియే షష్ఠీసమాస మందుంబోలె నుంచినాఁడు. ఈ దోషము నన్నిచోడని కుమారసంభవమునఁ గూడఁ బెక్కుచోట్లఁ గలదు. 'దళితాంభోరుహసప్తపత్ర సుమహత్కా శాసనౌఘంబు' (–షష్ఠాశ్వాసము) ఇత్యాదులు.

పు.౩౭ –'వచ్చు వహిత్రంబు వడువునుబోలె' పు.౧౧౦ – 'వఱలఁగఁ దాల్చిన తెఱఁగును బోలె'. నన్నిచోడఁ డిట్టివానిని దఱచుగాఁ బ్రయోగించినాఁడు. 'బలసికొలువున్న సురగిరిభంగివోలె', 'వనముగాపు వచ్చు వడువువోలె.'

పు.౮౪ –'ఊరకో నాయన్న యూరకో తండ్రి' 'ఊరకుండు' అని ప్రయుక్తమగు శబ్దపల్లవధాతువునకు "ఊరకొను' అని యేకధాతురూపము క్రొత్తగా నున్నది. ఇట్టి ధాతువు నేఁడు వ్యవహారమునఁ గూడ వినవచ్చుచున్నది.

ఇల్ల :– పు.౨౩ –'ఇల్లకప్పడిసంగమేశ్వరంబందు.' పిడుపర్తి బసవన పద్యకృతిలో దీనిని 'ఇల్లీ కప్పడి సంగమేశ్వరమునం' దని మార్చినాఁడు. ఆ స్థలమునకుఁ గప్పడిసంగమేశ్వరమని పేరు. తెలుఁగులో 'ఇల్ల' పద మిక్కడనే కాని, యితరత్ర ఇల్ల, ఇల్లది, ఇల్లిక్కడ మొదలగు ప్రయోగములు గలవు గాని, వానిని వ్యాకర్త లామ్రేడితమున వచ్చిన యాదేశరూపములఁగా ననుగ్రహించిరి. అల్లి, ఇల్లి, ఉల్లి, ఎల్లి పదములు స్థల విశేషవాచక సర్వనామపదము లని కర్ణాటవ్యాకర్తలు పేర్కొనిరి. తెలుఁగునఁ గూడ నీ పదములు గలవు. అల్లది, అల్లవాఁడు మొదలగు విధముల నామ్రేడితమున వచ్చిన యాదేశరూపము లని సరిపుచ్చుకొనఁదగిన స్థలములోఁ గాక 'అల్ల'కు స్వతంత్ర ప్రయోగములు గూడఁ దెలుగునఁ గలవు. పు.౧౭౫ – 'దివి నల్లవోయెడు దేవదేవేశు' ఇత్యాదులు. 'అల్ల' తత్రార్థకము ;'ఇల్ల', అత్రార్థకము; 'ఉల్ల' సమీపప్రదేశార్థకము; 'ఎల్ల' కుత్రార్థకము. ఇక్కడ ప్రయుక్తమయిన 'ఇల్ల' 'ఇక్కడున్న' 'చేరువగానున్న', యనునర్థము గలది. ఇది యామ్రేడితమున వచ్చిన యాదేశరూపముగాదు. 'ఉల్ల'కుఁ గూడఁ బ్రాచీనప్రయోగములు

గలవు.'ఉల్ల తెల్లని తురగోత్తము వాలంబు'– నన్నయ, ఆదిపర్వము. 'ఉల్ల కాంచన రథముపై నున్న వాఁడు', 'దానికుల్ల తెరువు' – అరణ్యపర్వము. 'ఎల్ల' సర్వార్థకము కలదుగాని, కుత్రార్థకము తెలుఁగున మృగ్యము.

పెండ్లిండ్లు : పుట.౨౩ – నేఁడు 'పెండ్లిండ్లు' అని యెల్లరు వ్యవహరించు చున్నారు. పెండిలికి బహువచనము 'పెండిండ్లు' అగుటయే సరి. ఈ రూపము నీ కవి 'పెండిండ్ల నోములఁ బేరంటములనుఁ – బందువుదినముల' అని ప్రాసలోఁ బ్రయోగించినాఁడు.

పు.౮౦ –'ఒల్వువడు' – 'ఒలుచు' ధాతువునకుఁ గృద్రూపము నేఁడు 'ఒల్పు' గాఁ గానఁబడును. చువర్ణాంతములనయిన ధాతువులకుఁ బెక్కింటికి నేఁడు కృద్రూపమున 'పు' వర్ణము గానవచ్చుచున్నది. ఊడుచు–ఊడుపు, గెలుచు– గెలుపు, తాలుచు– తాలుపు, ఇత్యాదులు. సోమనాథుని కాలమున నివి 'వు' వర్ణాంతములుగా నుండెడివి. 'తారకుం బోరగెల్వుᳲ', చిరముగ నొల్వువడ్డ', – కుమారసంభవము ౧ , ౫ ఆశ్వాసములు. మన సోమనాథుఁ డే 'బిల్వపత్రిని నెలదాల్వుఁ బూజించి' అని పండితారాధ్యచరిత్రమునఁ బ్రయోగించినాఁడు. ఇది లేఖకప్రమాదమని దిద్దరానిది. 'అరియవట్టనమున ఊడ్చిన ఊడ్వునేల, – క్రీ.శ.౧౧౨౧ నాఁటి శాసనము. [1] ఇట్టివి పెక్కులు.

క్త్వార్థక సంధులు :– పు.౩౧ – 'ఏ వేళ వెఱచుందుము.' (నిర్వచనోత్తర రామాయణమున 'వెఱచిట్లంబుధినాథనందనులు' అని తిక్కన ప్రయోగించెను. పు.౭౬ – ' ఊచవోయున్న భావమున' పు.౧౦౫ – ఎలుఁగు వి నేతెంచి,' పు. ౧౫౩.– 'ఏ తెంచారగించె,' గలిగున్న దనుచు' పు ౧౬౦ – 'కట్టెగసల్లంత,' 'పులుగఱచు మియుచు' 'ఏటువడీల్గఁడే' ; పు.౨౦౨ – 'కలిగుండువాఁడు,' పు ౧౮౫ – 'అంజలి ముంచెత్తు నమ్మాత్రలోన,' పు. ౨౧౫ – ఇట్టివి క్త్వార్థకేకార సంధులు పెక్కు లీ కవి గ్రంథమునఁ గలవు.

ఇకారసంధులు :– పు.౪౪ –'పత్తిరీగొద్దునందు,' పు ౬౧ – 'పదఁతర్పు పణ్యముల్,' పు.౧౧౬ – 'కంచేడువాడలు' ఇత్యాదులు గలవు.

1 చూ. దక్షిణ హిందూదేశ శాసన సంచయము, IV వాల్యూం. ౪౭౯ పుట.

షష్ఠీసమాసము :– పు ౪౫ – 'సత్యమాహేశ్వరులిండ్ల,' పు.౧౧౬ – 'గతిహీనులిండ్ల,' పు.౧౫౫ – ఇతరులిండ్లైన', పు.౧౭౧ – 'వేల్పులొడయందు, జినభక్తులిండ్ల,' పు.౨౪౦– 'మా భక్తులొద్ద' – బడుగులాదరువ', పు. ౧౦౨–'పురోహితులను మతము;' ఇత్యాదులు. షష్ఠీసమాసమున విభక్తిలోపమును, అకారముపై సంధియు సర్వప్రాచీనకవి సమ్మతము. ఇట్టి ప్రయోగముల ననేకులు ప్రయోగించిరి.

కుషష్ఠి : పు.౨౦౩ – 'ఈశుకు బసవఁడు,' 'కంతుసంహరుకెన', పు.౨౧౯ ,౨౨౬ – 'కరికాల చోడుకు', 'పుడమీశుకొల్వుకు,' ఇత్యాదులు. ఇట్టివి క్వాచిత్కముగాఁ బ్రాచీన కృతులలో నున్నవి.

సంబోధనమున సంధి :– పు.౧౮౪ ,౨౧౫ – 'ఎఱుఁగరెజైనులా రెన్నఁడు మీరు,' 'ఓడులారేటికి'. పండితారాధ్యచరిత్రమునను నిట్టి సంధులు గలవు. ఇవి యితర కవుల కృతులలో నాకుఁ గానరాలేదు.

మహత్తులపై 'రో' :– పు.౬౪. 'వీరభద్రయ్యారో,' పు.౬౮– 'వీరెవ్వరయ్యారో యనుచు, దేవరో, బసవరో, ఇత్యాదులు. "రో" మహతీ వాచకముల మీఁదనే యుండు ననుట సరికాదు. ఇతర కవులు గూడ మహద్వాచకములపై 'రో' చేర్చిరి.

నెట్టణ :– 'ఇట్టి నెట్టణభక్తి యిట్టి ముగ్ధత్వము,' –'నెట్టణ భక్తికి నిలుకడయగుచు,' 'నెట్టణశరణుండ నిర్మలాంగుండ,'– ఇట్టివి పెక్కులు. 'నెట్టన' పెక్కు గ్రంథములందుఁ గలదు. అది క్రియావిశేషణముగాఁ గానవచ్చు చున్నది. ఇక్కడ విశేష్యముగా నున్నది. ప్రాచీనకృతులలో నిది విశేష్యముగాఁ గూడఁ బ్రయుక్తమయినట్టున్నది. శబ్దరత్నాకరమున 'నెట్టన' చూచునది. 'నెట్టనము' అని రూపాంతరమును గలదు.

మహ మా :– పు ౧౮౦ – 'మహలింగమూర్తి,' పు.౨౧౩– 'ఈమా(మహా) జనము' ఇత్యాదులు పెక్కులున్నవి. మహచ్ఛబ్దము 'మా' అగునని కర్ణాట వ్యాకర్తలు చెప్పిరి "మహచ్ఛబ్దకుద్భవిక్కుం మా దేశం దోషవిల్ల సంస్కృత పదంపరక్కొదవలోడం" శబ్దమణిదర్పణము. దీని కుదాహరణములు మాదేవ, మాకాళి, మాదాని, మాశౌర్య పదములు. ఇదియు నట్టిదే.

యుష్మదస్మత్సమాహార సంప్రార్థనాద్యర్థక క్రియ :- పు.౧౪౯ - 'చెప్పుదండు', పు.౧౩౪ - 'చెఱుపుదండు', పు ౧౭౯ - 'పోదండుగాక', పు. ౨౧౫ - 'చూతండు' పండితారాధ్యచరిత్ర ౨ వ ప్రకరణమున 'పదుదండు', 'ఉండుదఁడు', 'తీర్తండు' ఇత్యాదులు పెక్కులు. ఇవి యితరకవుల కృతులలో చెప్పుదుము, చెఱుపుదము, పోదము, పొదము, పదము, పదండు, చూతము, పదుదము, ఉండుదము తీర్తము అను రూపములతో వ్యవహృతము లగుచున్నవి. ఒక్క 'పోవు' ధాతువునకు మాత్రమీ కవి ప్రయోగించిన 'పోదండు, పొదండు,' 'పొదరు' రూపము లితర కవులును ప్రయోగించిరి. తక్కిన ధాతువులపై నాకిట్టి రూపములు శివకవుల కృతులలోనే తక్క నిఁక నెక్కడను గానరాలేదు ఈ రూపములు క్రొత్తగా నున్నవి.

పదాంతాజ్లోపము : - పు. ' ౧౨ - 'వెల్విరియ', పు.౨౮ - 'ఏదురుకొన్వేడ్క,' పు.౧౦౧-'నేఁడ్వింతవాఁ డొకఁడు,' పు.౨౬౯- 'భాషా ప్రణీతమన్పుదు బల్లగోల,' 'త్రాద్పేన,' - 'నేలఁబడి పొరల్ కూయిదు,' గుడిసొచ్చు గుడివెడల్' - పండితా. - ఇత్యాదులు. కొన్ని శబ్దముల తుదియచ్చు లోపించుట ప్రాచీన గ్రంథములలోఁ బెక్కింటఁ గానవచ్చును. 'వసివాళ్వాడు', 'కడివోయినవాళ్ ముదువంగ,' 'గ్రుక్కిళ్ళింగు' ఇత్యాదులు. ను, లు, రు, వర్ణాంత శబ్దములకు నువర్ణాంతధాతువులు క్రియాజన్యవిశేషణములుగా నున్నప్పుడు వాని యుకారమునకును గూడ లోపముగలదు. కాని 'వెలివిరియు' 'వెల్ విరియు' గాను, 'అనఁబడు' 'అన్బదు' గాను, 'పొరలును కూయిదును' పొరల్కూయిదు' గాను, 'వెడలును' 'వెడల్' గాను మాఱుట క్రొత్త. ఇట్టిదే 'విప్రసతికి నూఱు వేఁడఁ జన్ వరములు' - నన్నయ, సభాపర్వము. నేఁడు, త్రాడు శబ్దములు తొలుత 'నేళ్' 'త్రాళ్' గా నుండినవి గావున నవి 'వాళ్వాడు' వలె మాఱుట సంగతమే. మఱియు 'తివ్వ' 'కుర్వు' 'నుస్లు' ఇత్యాదులఁగూడ నీతఁడు ప్రయోగించెను.

'అంబుజనేత్రి' పు.౮ - ప్రాచీనకృతులలో నిట్టిరూపములు శాసనము లలోఁ దఱచుగా నున్నవి. 'అబ్జనేత్రి', 'కోమలి', 'కుసుమకోమలి', 'వల్లభి' 'నయనవల్లభి' 'పల్లవాధరి', 'బాలకి' ఇత్యాదులు యతిస్థలములందు దిద్దరానివై కూడఁ గలవు.

అవధారణార్థకము : - పు.౯ - 'పరమతత్త్వామృతంబయ చన్నుఁ బాలు,' ఇక్కడ 'అమృతంబు' పై నవధారణమున 'అమృతంబ' యగును గాని దానిపై మరల 'అ' వచ్చుట క్రొత్తగా నున్నది. యతికూడ హల్లుతోనే కలదు. తిక్కనగూడ నిట్లు ప్రయోగించినాఁడు. 'దరికొని తెగఁగాల్చునట్టిదయ యగుఁజుమీ ;' (ఉద్యోగ ౨ ఆశ్వా). పు ౨౧౫ - 'నలిగొన బొందితో ననకొనిపోఁడె', ఇటకూడ మీఁదిదానివంటిదే. ఈ 'తోనన' పలువురు ప్రాచీనకవులు ప్రయోగించిరి.

పసిబిడ్డ:- ౧౯ -ప్రాత వ్రాఁతప్రతులలోఁ గొన్నింట 'పసుబిడ్డ, కలదు. అఱవమున 'పసుఁబిళ్లై' కలదు. పసరు, కసరు, శబ్దములకు పసు, కసు, పసి, కసి, రూపము లేర్పడినవి. పసరుఁబిందె, కసరుఁగాయ, పసిపిందె, పసుఁబిందె, కసిగాయ, కసుఁగాయ, అని రూపములు గలవు. అట్టే యిదియును.

శిథిలద్విత్వము : - పు ౧౪౪ - 'అట్టయు నీడ్పించి యగడ్డవైపించె' కర్ణాట వ్యాకరణమున 'శిథిలద్విత్వము'ను గూర్చి యొక ప్రకరణమే కలదు. తెలుఁగున శిథిలద్విత్వప్రశంస గానరాదు. శిథిలద్విత్వమనఁగా సంయుక్తాక్షరము తేలఁబలుకఁబడుట. దానిచేఁ దత్పూర్వాక్షరము లఘువగును. తెలుఁగున 'అద్రుచు, విద్రుచు, చిద్రుపలు,' అనుపదములు మాత్రమే యిప్పుడు శిథిల ద్విత్వము లనఁదగినవి గానవచ్చుచున్నవి. కర్ణాట శిథిలద్విత్వములలోఁ గొన్నియైనను, దెలుఁగునఁ గూడఁ బ్రాచీనకాలమున శిథిలద్విత్వములుగా నుండియుండవచ్చును. 'యగడ్డవైపించె' నను నీ ప్రయోగ మందుకు స్ఫోరకము. తెలుఁగున నిప్పుడు 'డ' గా మాఱిపోయిన ఱ (ఞ) అక్షరముగల పద మది. 'ఈ అగఱ్ఱు' కర్నాటకమున శిథిలద్విత్వముగలదే "అగడితవైచె" అనుపాఠము పరిగ్రాహ్యముగా నాకుఁదోఁపకున్నది. 'ఈడ్పించి' యండుటచే 'వైపించె' అనియే తర్వాత నుండఁదగును. నన్నిచోడఁడు కూడ నిట్టి ప్రయోగములఁ జేసినట్టున్నాఁడు. 'శ్రీరామేశకవీశ్వరాదు లెడ్డనీ శ్రీపాదముల్'; 'ఎడ' 'ఎద' అను రూపములను గొన్నచో నిక్కడ సరిపోవును గాని వ్రాఁతప్రతిలో 'ఎడ్డ' అని యున్నది గావున, నట్లే గ్రహింపఁదగును.

కన్నడమున నదియు 'ఎడ్డ' అని శిథిలద్విత్వము గలపదము. 'మొగుచు' ధాతువు ; 'మొగుడు' ప్రేరణరూమని శబ్దరత్నాకర కారులనిరి. అట్లే యగునేని యదియు 'మొగుడుచు,మొగుడ్చు' అని యేర్పడి దానిపై శిథిలద్విత్వమై 'మొగుడ్చు' కొన్నాళ్లుండి యిప్పుడు మొగుచు రూపముగా మాఱినదనవలెను. 'మొగుపు' అని కృద్రూపముగూడఁ గలదు. బూది, బూడిదనుండి యేర్పడిన దనుటకంటె భూతినుండి యేర్పడినదనుట యుక్తము.

షష్ఠీసమాసమున 'పు,ంపు' లు :–పు.౩౨ – 'ధీరంబుకట్ట', 'గంభీరంబు తిట్ట,' ఇత్యాదులు. ప్రాచీనకృతులలో షష్ఠీసమాసమున ముకారమునకు 'పు', 'ంపు' లు గానరావని కొందఱందురు గాని యది సరికాదు. బసవపురాణపు వ్రాఁతప్రతులలో రెండురూపములును గానవచ్చుచున్నవి. 'ధీరంపుఁగట్ట గంభీరంపుఁ దిట్ట.' ఇత్యాదిగాఁ గూడఁ గలదు. తిక్కనాదులు దఱుచుగా నిట్టు ప్రయోగించిరి. ప్రాఁత వ్రాఁతప్రతులు చూడఁదగును. ప్రాసస్థలముల లోని ప్రయోగములనివార్యములు, వానిఁ జూపుచున్నాఁడను. 'చ. తపమును– గల్గు క్రీడిక, య్యపు వెరవెక్కుడై గెలుచునట్లుగ' – కర్ణ. ౩ ఆశ్వా. 'లావుదేవక య్యపువెరవేపుదాల్మి – శల్యపర్యము. 'కృపఁ దిలకింపఁ బెంపఁ బరికింపఁ గలాఁడుదయించు నంచు వే, దపుగని వేల్పు సెప్పిన' – సోమన హరివంశము, ౨ ఆశ్వా. 'కపటమువన్ని జానకి నకల్మషఁదెచ్చినయట్టి పాపక । ర్మపుఁ బొడువన్.' – భాస్కర రామాయణము, యుద్ధకాండము. ఇత్యాదులు. కవిలోకచింతామణిలో వెల్లంకితాతంభట్టు గూడ షష్ఠీసమాసమున నీ యాదేశము గలదని వచించెను.

తదియ్యము : పు.౧౨౮ – 'అయ్యా యనఁగ నేమి యయ్యా యనెడు త– దియ్యవాక్యంబునజ్జియ్య యడంచి' ఇందు 'తదియ్య' పదము సంస్కృత వ్యాకరణ విరుద్ధము. 'తదీయ' ఉండవలెను. అట్లు దిద్దినచోఁ బ్రాసభంగ మగును. 'జియ్య'కు 'జీయ' రూపాంతరము గలదు. దీర్ఘములమీఁది య, వ, లు కొన్ని ద్విత్వమును జెందుట, పూర్వదీర్ఘము హ్రస్వమగుట ప్రాకృతముననను, దెనుఁగుననను గలదు. 'హైయంగవీనము'ను 'హయ్యంగవీన' మని వ్రాయుట, యుచ్చరించుట గలదు. ఐయున్న అయ్యున్న యని

యౌవనము జవ్వనమని యయినట్టు తదీయము తదియ్యము కావచ్చును. ప్రకృతులకే కాక ప్రత్యయములకుఁ గూడ వికృతిరూపములు గలవు. కాని, యిది సంస్కృత సమాసమున నున్నది. నన్నిచోడఁడును, ననంతామాత్యుఁ డును నిట్టి ప్రయోగములఁ జేసిరి. 'మహేశుఁ డయ్యుమా, యవ్వనవారి పూర్ణసురతాభి వివర్ధితుఁడై' – కుమారసంభవము ౮ ఆశ్వాసము. 'వ్వ' ప్రాసలోనున్నది. 'నవ్వుచు– నీ యవ్వనలక్ష్మికిన్ భటుడు.' భోజరాజీయము ౬ ఆశ్వాసము.

ప్రథమాదులమీఁద గసడదవాదేశము :– ప్రాచీనకృతులలోఁ బ్రథమా విభక్తిమీఁదను, ద్రుతాంతముగాని క్రియారూపములమీఁదను, కొన్ని యవ్యయముల మీఁదను, సంఖ్యా పరిమాణవాచకములమీఁదను, కొన్ని సమాసములలోను నుండు కచటతపలకు గసడదవ లాదేశము లగుట కానవచ్చును. ప్రథమాంతముల మీఁద నీ యాదేశము నిత్యమని యాంధ్ర భాషాభూషణాదులు పేర్కొన్నవి. క్రియావ్యయముల విషయ మనిశ్చితముగా నున్నది. ప్రాఁతవ్రాఁతలలోఁ దఱచుగా నీ యాదేశము కానవచ్చును గాని యదిలేని వ్రాఁతలును గొన్ని గలవు. ప్రాసస్థలముఁ జూచి వీనిని నిర్ణయింప నగును. అట్లచూడఁగాఁ గొన్ని యవ్యయములపై నిత్యముగా రాకపోవుట కానవచ్చును. కొన్ని క్రియలపై నవ్యయములపైఁ గొందఱు కవు లాదేశము చేసియుఁ, జేయకయును బ్రయోగించిరి. సంఖ్యాపరిమాణ వాచకములపై మాత్ర మీ యాదేశము నిత్యముగాఁ గానవచ్చును. ప్రథమాంతముల మీద గూడఁ గొందఱు వికల్పముగాఁ నీ యాదేశమును బాటించిరి. ఆంధ్రశబ్ద చింతామణ్యాదుల విశ్వసించి వ్యాకరణకర్తలు గొందఱాచ్ఛికములమీఁది తత్సమములకుఁ గలదని, తత్సమములమీఁది యాచ్ఛికములకుఁ గలదని, ఇంకేమోయని వ్రాసిరి గాని యది యెల్లఁ ద్రోసిపుచ్చఁదగినది. పరిశీలింపఁగా కళలపై నుండు పదాది కచటతపలకు, గసడదవలు బహుళముగా వచ్చుననుటయే చిక్కులేని నిర్వచనముగాఁ గానవచ్చుచున్నది. ప్రాచీనకాల మునఁ బ్రథమమీఁదను, గ్రియలమీఁదను గసడదవాదేశము బహుళముగానే కలదనుటకుఁ గొన్ని ప్రయోగములఁ జూపుచున్నాఁడను. 'ప్రా। త్రత గలిగెనేని నా కొస। గు తదీయాలోకనంబగు తెలుంగుగృపన్ । – 'లే । దుదలంప

నశ్వమేధము' శాంతిపర్వము ; కన్యాత్వమే నాకులే। దుగదా! నిర్వ–రామా–షా। మ్ముకపివరేణ్య! నీ వనిన మోదితులై, 'మదీయం బైన మర్మంబు వీ। డు కృతఘ్నుండయిచెప్పెఁ గూలునని యాటోపంబు దీపింప', 'వికృతములైన ... నీవు బీ। తు కుడిచివచ్చి నోరికొలఁదుల్' – భాస్కరా. యుద్ధకాండము.

క. ఆపద్వినీతులగుదురు
కాపురుషులు పరమ పురుషకారుణిక గుణుల్
శ్రీపాటింపవినీతులు
నాపద్దశకంటె దశ దిశాంకాభరణా!

– బద్దెన నీతిసారముక్తావళి.

ఇవియెల్లఁ బ్రాచీన ప్రయోగములు. క్రియల పయిని బ్రథమాంతముల పయిని నాదేశము లేకున్నందు కర్వాచీనకవిప్రయోగముల నెక్కువగాఁ జూపవచ్చును. 'వయ। శ్రీచన రెంటికిం జెడిన రేవఁడనౌదునె నీరజేక్షణా' అవధారణార్థకము, క్త్వార్థకము మొదలగువానిపైఁ గానరాదు. అట్లు, ఏమి, మొదలగువానిపై నిత్యముగాఁ గానవచ్చును. అన్ని యవ్యయములమీఁదను బ్రాసస్థానప్రయోగములు దొరకకున్నవి. ఇతరస్థలముల విషయము వ్రాఁతలలో నిరుదెఱఁగులను నుండును. ప్రాచీన కాలముననే యీ యాదేశము సునిశ్చితముగా నుండలేదు. శాసనములు గూడఁ గొంతవఱకు వీనియనిశ్చితతను నిరూపించుచున్నవి. ప్రాచీనతరశాసనములరీతి ననుసరించి తొలుత నీ యాదేశము నీ గ్రంథమునఁ బూన్కితోఁ బాటింపఁ దలఁచితినిగాని, భారతాది ప్రయోగముల ద్వైవిధ్యమును, దాళపత్ర గ్రంథము లంతగా నీ నియమమును బహుకాలమున నుండియే పాటింపకుండుటను, వర్తమాన పాఠకలోకమున కీ విధ మపరిచిత మగుటను, గొన్ని యెడల నర్థక్లేశమును గలిగించుటను, అచ్చులో నపూర్వమయిన మార్పగుటచే నెంత జాగ్రత్తగాఁ జూచినను గన్నువంచించి కొన్ని పట్టులు గానరాకుండుటను, బర్యాలోచించి, యాపూన్కిని వీడి నేనును బహుళముగానే యీ యాదేశము నిందుఁ బాటించితిని.

౧౩౧ పు. ఏనువోయెద, – తాను నేను శబ్దములు ద్రుతాంతములుగా వ్యాకరణములందుఁ బరిగణితములగును. 'ముందరరథముడిగుమే। ను

విదప డిగియెద.' శల్య ౨ ఆశ్వా – అని తిక్కన 'ఏను' కళగాఁ బ్రయోగించెను. 'ఏనవిదప' అను సంస్కారము తప్పు. 'ఏనువెనుక' అని పాఠము కలదందురు గాని యది నా కే ప్రతిలోను గానరాలేదు. ఆ శబ్దములను బ్రాచీనులు కళలనుగానే ప్రయోగించిరని నా నమ్మకము. కళలు గనుకనే 'ఏను' పై 'పిదప' 'విదప' అయినది. మఱియు, నే। ను గరంబుత్సుక వృత్తితో– నిర్వచనో, ౪ ఆశ్వా. ఈ ప్రయోగము ద్రుతాంతత్వమునకును సాధకమే. కాని, ప్రాచీన ప్రతులలోఁ బెక్కింటఁ దాను, నేను శబ్దములమీఁది క చ ట త ప లు గ స డ ద వ లుగాఁ గాన వచ్చినవి. బసవపురాణపు వ్రాఁత ప్రతులలోనున్న పాఠమును నేను మార్పఁజాలనయితిని.

కాన కళయే :– బసవపురాణపు వ్రాఁతప్రతులలోను భారతాదుల వ్రాఁతప్రతులలోను, ఎక్కడఁజూచినను కాన కళగానే కానవచ్చును. ధృతరాష్ట్రుండును, – కా। న తగంబొందుట' యని తిక్కన ప్రయోగము గలదు. వందల కొలఁది స్థలములలో నది కళగానే వ్రాయఁబడి యున్నది. ప్రాచీనగ్రంథములలో నెక్కడను నది ద్రుతాంతముగాఁ గానరాదు. ౧౭ వ శతాబ్దినుండి రచితములయిన గ్రంథములలోనే యది ద్రుతప్రకృతికముగా మాఱినది. ప్రాచీనగ్రంథములలో 'కాన' అనియే 'న' లఘువగునట్లు వందలకొలఁది పట్టుల నున్నదిగాని 'కానన్' అని గురు వగునట్టుగా నెక్కడను ద్రుతముతోఁ గానరాదు. అది కళ యనుట కిదియొకటియే ప్రబలసాధనము కాఁదగును.

స్త్రీ, పుం వాచకములు :– పు. ౧౦౮, 'సడిసన్నదాసి' (పుం.) పు. ౧౩ – 'కొడుకులులేమికిఁ గడుదుఃఖియగుచు' (స్త్రీ), పు. ౬౦ వనిత యపూర్వలాంఛన ధారిగాఁగ' (స్త్రీ) ఇత్యాదిస్థలములఁ బుంలింగరూప ముండవలసినచోట స్త్రీలింగరూపమును స్త్రీలింగరూపముండవలసినచోటఁ బుంలింగరూపమును నీ కవి ప్రయోగించినాఁడు. (పుట ౬ , ఫుట్‌నోటు చూచునది.)[1]

1 దాసుఁడు అనవలసినచోట నీతఁడు 'దాసి' యని ప్రయోగించుచు 'విష్ణుఁబాసి వ్యాసుఁడు శివదాసిగాఁడె,' 'నుతికి మెచ్చిచ్చెఁగన్నులు' 'గాళిదాసికి' 'నీ దాసి నీ లెంక నీ డింగరీఁడ' చతుర్వేదసార సూక్తులు. చెన్నారఁ గాళిదాసియు శివుచేతఁ। గొన్న (కాళిదాస కవిని గూర్చి) పండితారాధ్య ౪ ప్రకరణము ౩౧ పుట.

శత్రర్థకములు :– పు.౭. 'వీక్షింపుచున్న,' ఇత్యాదులు. ప్రాఁతవ్రాఁత ప్రతులం దన్నింట శత్రర్థమగు 'చున్' పరమగునపుడు ఇంచు, ఇంపుగా మాఱుట సర్వత్ర గానవచ్చుచున్నది. ఈ బసవపురాణము ప్రతులన్నింటను నిట్టిరూపములే కానవచ్చుచున్నవి. కొందఱు వ్యాకరణకర్త లీ రూపములఁ గూడఁ బరిగణించిరి; కొందఱు సరి కాదనిరి. వ్రాతఁప్రతులందు వందలకొలఁది పట్టులందున్న 'యింపు' రూపములను, మార్ప సాహసింప నయితిని. కాని, యతి ప్రాసములలో నీ రూపములు ప్రాచీన గ్రంథములందు నాకుఁ గానరాలేదు. ఈ బసవపురాణమున పు ౨౩౬ 'శుభకార్య మాచరించుచు నొక్కనాఁడు,' పు.౫౨ అంచు వెండియుఁ బ్రస్తుతించుచు– ఇత్యాదులు 'ఇంపు' రాని ప్రయోగములున్నవి. ప్రాఁతవ్రాఁత లన్నింట నుండుటచే నుంచితినిగాని యీ 'యింపు' సోమనాథునికి సమ్మతమే యనఁజాలను.

అర్ధానుస్వారములు :– తిక్కనాదుల కాలముననఁగూడ నర్ధానుస్వార పరిజ్ఞాన మస్పష్టముగా నున్నట్టే కానవచ్చును. ఒకరు సానుస్వారముగాఁ దలఁచిన దానిని వేఱొకరు నిరనుస్వారముగాఁ దలఁచుటే దీనికిఁ దార్కాణము. 'ప్రోక'ను నన్నిచోడఁడు నిరనుస్వారముగాఁ బ్రయోగించెను.

క. కోకనదంబులు మొగుడం
గోకంబులు విరిసి దెసలకుం జన మెఱుఁగై
ప్రోకలుగొని మౌక్తికనిక
రాకరమనఁ దారలెసఁగె నంబరవీథిన్

–అష్టమాశ్వాసము

శబ్దరత్నాకరమున నిది నిరనుస్వారముగానే గ్రహింపఁబడినది గాని లక్ష్యము సానుస్వార మనఁదగినదిగా నున్నది. (చూ.శ.ర.) మఱియు భాస్కర రామాయణ యుద్ధకాండమున 'ప్రాఁకుదుమా' 'ఊఁకున– ప్రాకుఁలు,–ప్రోఁకలు' అని సానుస్వారముగా గ్రహింపఁబడినది. మన సోమనాథుఁడును,

పు.౧౪౪ – 'మ్రోఁకు వెంటన యెడతాఁకుచుఁ జుట్టి । ప్రోఁకగాఁ బోయుచుఁ బ్రొద్దులు వుచ్చ'

పు.౩౨ ,– సారార్థములప్రోఁక జ్ఞానాగ్నికాఁక' అని, సానుస్వారముగానే గ్రహించెను. కుమారసంభవమును, శబ్దరత్నాకరమును, నమ్మి దీనిని నేను నిరనుస్వారముగానే తలఁచి, యీ ముద్రణమునఁ దొలుతఁ గొన్ని పట్టుల నను స్వారమును (ఁ ?) అని కుండలీకరించి యుంచితిని. ఇట్లే మఱిపెక్కు శబ్దములఁ గూర్చి సంశయము గలదు. కొన్ని ప్రాచీనశాసనములలో 'పెరుగు' నిరనుస్వారముగా నున్నది. 'తనకు ననముపెరుగ' సోమలదేవి దాక్షారామశాసనము. [1] మార్కండేయ పురాణముననుండి సానుస్వారమనుటకు లక్ష్యముగా శ. ర. లో నీ క్రింది పద్య ముదాహృతము.

క. అనఘ మదాలసకడుపున
జనియించియు యోగిమాత చనుగుడిచి పెరిం
గిన తనయు లితరవనితల
తనయులు చనుత్రోవఁ జనఁగ దగియెడువారే

ఇది యిట్టుండవలెను.

జనియించియు యోగిమాత చనుగుడిచియుఁ బె
ర్గినతనయు..........................

మార్కండేయపురాణమున నుండియే

'ఉత్తముఁ డనఁగంబరంగు నుర్వి నని మునుల్'

అని పద్యము నుదాహరించి, శబ్దరత్నాకరకారులు 'పరగ' సానుస్వార మనిరి.

'ఉత్తముఁ డను పేరఁ బరగె నుర్వి నని మునుల్'

అని వ్రాఁతప్రతుల పాఠము. పరగ నిరనుస్వారమే, 'చాగు' లో నరసున్న లేదేమో! కొన్ని వ్రాఁతలలోఁ గలదు. ప్రాచీన కవులెల్లరును, సానుస్వారముగాఁ బ్రయోగించిన 'ఏఁగు' నిటీవలివారు నిరనుస్వారముగాఁ గ్రహించిరి. ప్రాచీనులు, వీపు, చీకటి, తీగ. తూగాడు నిరనుస్వారముగాఁ బ్రయోగించిరి.

1 రాజరాజనరేంద్ర పట్టాభిషేక సంచిక, దక్షిణ హిందూదేశ శాసన సంచయము IV చూ.

ఇటీవలివారు సానుస్వారముగాఁ బ్రయోగించుచున్నారు. 'నాడు' దేశార్థమునఁ గూడ శాసనములందు సానుస్వారముగాఁ గానవచ్చును. నూఱు మీఁది యౌపవిభక్తికమగు నూటిలో శ్రీనాథుని శాసనమునను, మఱిపెక్కింటను ననుస్వారము గానవచ్చును. 'ఏటికి' నిరనుస్వారముగాఁ గొందఱును సానుస్వారముగాఁ గొందఱును బ్రయోగించిరి. పు.౧౫ .నాఁటు (పుట్ నోట్ చూ.) దీర్ఘముల మీఁది యౌపవిభక్తిక టకారములకుఁ బూర్వ మర్ధానుస్వారము పెక్కు వ్రాఁతలందుఁ గానవచ్చును. 'గోచి' కి నిరుదెరఁగుల వ్రాఁతలుండును. తొరుగు సానుస్వారమని శ. ర. లోఁగలదు. అట్లనుటకుఁ బ్రమాణము నాకుఁ గానరాలేదు. అది నిరనుస్వారమే యని నాతలఁపు. 'మావిడి' సానుస్వారముగా బహుశాసనములందుఁ గానవచ్చును. ' మా విణ్డి' అని కూడ నున్నది. ఎనుబది, ఐదు, శబ్దములలో ననుస్వారముండు ననుకొనెదను. 'మాదిఁగ' లో ననుస్వారము గలదు. అది మాతంగశబ్దభవము. 'లింగులుగాక మాదింగలున్నారె' – పండితా. 'తూపు'లో ననుస్వారము గలదని కొందఱందురు. భారతమున నది నిరనుస్వారముగాఁ బ్రయుక్తము. 'కోపించి మూఁడుబల్ దూపుల–' కర్ణపర్వము. అఁట, అంట, రూపములు గలవని చిన్నయసూరి ప్రభృతు లందురుగాని ప్రాచీన కృతులలో 'అంట' రూపమే కానరాదు. 'అట' లో సున్నయుఁగానరాదు. అట, అటె, అట్టె, అనియే ప్రాచీన ప్రయోగములు. 'పోతు' హరివంశమున నెఱ్ఱప్రెగడ నిరనుస్వారముగాఁ బ్రయోగించెను. కొన్ని వ్రాఁతలలో సానుస్వారముగాఁ గానవచ్చును. కొన్ని యువర్ణాంతధాతువులకు భావార్థమున సానుస్వారమయిన 'త' వచ్చుటచే (చేఁత, రోఁత ఇత్యాదులు) తత్సదృశమయిన (చేతులు, గోతులు, పోతులు మొదలగు) శబ్దములకుఁ గూడఁ బరిజ్ఞానములేని లేఖకు లనుస్వారముల నుంచుచు వచ్చిరి. అట్లే యనుడు, నావుడు, ఆరగించుడు మొదలగు శబ్దములందుఁ గొన్ని తాటాకు ప్రతులలో ననుస్వారములు గానవచ్చును. రాముఁడు, బాలుఁడు మొదలగు శబ్దముల కుంచినట్లే యపరిజ్ఞానముచే లేఖకు లట్లు వానికిని సున్నఁజేర్చి యుందురు. వానిని జూచి కొందఱవి సానుస్వారములే యనుచున్నారు. అది సమ్మతముగాదు. అట్లగుచో నవి నిండుసున్నలుగాఁ గూడ మాఱవలెను గదా! ఎక్కడను నట్టి రూపములు

గానరావు. అవి నిరనుస్వారములనుట కనేక ప్రయోగములఁ జూపనగును.

పు.౪౭ – కడుఁదొంపిఁ గాలుజాఱుడు –

పు.౭౨– 'మృదుఁడు వా లారగించుడు రిత్తకుడుక –

ఇట్టి ప్రయోగములు భారతాదులలోను బెక్కులున్నవి. విస్తరభీతిచే విడుచుచున్నాఁడను. 'కలఁగుఁడు' అను పదమే 'కలగుండు' గా రూపాంతరమును బెందినదనియు నావుడు మొదలగువానిలో ననుస్వారముగలదనుట కిది జ్ఞాపకమనియు నొకవాదము గలదు. ఇది సరికాదు. కలఁగుడు మొదలగు శబ్దముల తుది 'డు' ధాత్వర్థకము. ఇది ప్రాచీనకృతులలోనే హెచ్చుగాఁ గానవచ్చును. నావుడు, అనవుడు మొదలగు శబ్దముల తుది 'డు' ఆనంతర్యార్థకము. ఒకటి కళ, వేఱొకటి ద్రుతాంతము. ఈ రెండింటనుగూడ నరసున్నలేదు. 'కలఁగుడు' నుండి కలగుండు వచ్చెనేని యది ధాత్వర్థకమగు 'డు' సానుస్వారమనుటకు జ్ఞాపకము గావలెనుగాని యానంతర్యార్థకమగు 'డున్'కుఁ గారాదు. అప్పుడు రెండు నొక్కటే యనవలెను. ఒకచోట ద్రుతమును ద్రోసిపుచ్చుటో రెండవచోటఁ జేర్చుటో చేయవలెను. అప్పుడు సంధులలోని చిక్కులను సమర్థింపవలెను ! ఈ కల్పనము తగదు. ఇంత యంగీకరించినను సర్వధాతుసాధారణమైన 'డు' ఎక్కడను బూర్ణానునస్వారమును బొందఁజాలక యొక్క 'కలగుండు'లో మాత్రము చెందఁగల్గెననుట యుక్తముగాదు. అదియట్లే యగునేని కలఁగుఁడు 'కలఁగుండు' 'కలంగుండు' రూపము లుండఁదగునే కాని 'కలగుండు' అని యుండఁదగదు. 'కలగుండు' శబ్దమునకు నే నిట్లు నిష్పత్తి చెప్పుదును. కల్హారము, కహ్లారము నున్నట్లు, 'హిసి' నుండి 'సింహ' మయినట్లు పారువము, పావురము నయినట్లు వర్ణవ్యత్యయముచే 'కలంగుడు' అని 'గు' కు బూర్వముండవలసిన యనుస్వారము 'గు' కుఁ దర్వాతఁబడి 'కలగుండు' అయినది. (కలఁగుడు శబ్దార్థ మాశబ్దమునకే పట్టి కలగుండు అయినది.) అనుస్వారవ్యత్యయ మేర్పడుటచేతనే 'కలగుండు' లో 'ల' తర్వాత నర్ధానుస్వారము లేదయ్యెను. మంచెళ్ళ వాసుదేవపండితుని వైకృతచంద్రికను, పట్టాభిరామపండితుని పట్టాభిరామపండితీయమును బ్రమాణముగాఁ గొందుమేని

ప్రాచీనభాషాస్వరూపము పటిపటి యగును. ప్రాచీనతాళపత్రపుఁ బ్రతులలోఁ గొన్నింట మాత్రమే అనవుడు, నావుడు మొదలగు శబ్దములం దనుస్వారము కానవచ్చును. కాని, పెక్కు ప్రతు లనుస్వారము లేకుండఁగూడ నున్నవిగదా! ఆ శబ్దములలో సున్నయుంచి వ్రాసిన ప్రతులకంటె, ఉంచకుండ వ్రాసినప్రతులే యెక్కువని నేను రూపింపఁగలను. ఇఁక నీ విషయము విడిచెదను.

శకటరేఫములు :- తిక్కనాదుల కాలమునకే ఱ-ర-భేదజ్ఞానము తార్మాఱు కాఁజొచ్చినట్టున్నది. అప్పటి శాసనములలోను గ్రంథములలోను గూడఁ గొన్ని శబ్దము లటు నిటు గానవచ్చుచున్నవి. ఱ, ర భేదమును బాటించి వ్రాసినతాళపత్రఁపుబ్రతు లరుదుగానుండును. కాఁబట్టి తత్పరిజ్ఞానము మనకు యతి ప్రాసములను బట్టియు, శాసనములను బట్టియు, సాధ్యము. కూఁతుఱు అని శాసనములలో సర్వత్ర ఱ కాననగును. నేఁ డందఱు 'కూఁతురు' అనియే తలంతురు. చేకుఱు, సమకుఱు, చేకూఱులు, బండిఱాతోను, సమకూరు, సాదురాతోను శ.ర. లోఁ గలవు. ఇది సరియా? శాసనములలో 'ఱేపు' బండిఱాగా నుండును. భారతమున నది రేయితో యతిలోనున్నది. ఱేపు బండిఱా యగుచో నేఁడు సాదు రా లుగాఁ దలఁపఁ బడునవి పెక్కులు బండిరాలు గావలసి యుండును. తీగగదల్చినఁ బొదయెల్లఁ గదలును. 'సగము' అను నర్థమున గొందఱు ప్రాచీనులు 'అర' గాను మఱికొందరు 'అఱ' గాను బ్రయోగించిరి. 'అఱచందురుని క్రొత్తమెఱుఁగులు' హరివంశము ౭ ఆశ్వా. (చూ. శ. ర.) అరచందురుడెందము లోఁ । జొరఁబారి - నరకుండు - హరినిటల, ఉత్తర హరివంశము ౧ ఆశ్వాసము. మన సోమనాథుఁడును -

పు.౧౪౬ . 'దరహసితాస్యుఁడై తలుపులదిక్కు। నరగంట నొక్కింత యఱలేక చూచి' అని సాధురేఫముగాఁ బ్రయోగించెను. నెఱియ, యని శ. ర. కారులు-

పు.౧౩౫. నెరియల పాలైనఁ బురహరనీకు- సోమనాథుఁడు. శ-ర-కారులు, ఏర్పడు, ఏర్పఱుచు, ఏర్పరించు, వెల్వడు, వెల్వఱుచు, వెల్వరించు- ఇత్యాదివిధముల 'పఱుచు' రూపాంతరమగు 'వరించు' ను

సాధురేఫముగా గ్రహించిరి. యుద్ధమల్లుని శాసనము మూఁడవ యక్కరలో 'వెల్వఱించిన నశ్వమేధంబు' అని బండిఱా కలదు. 'తివురు' శ. ర. 'తివుఱు' అని యుద్ధమల్లశాసనము. ముందర, ముందఱ-లు భారతముననే కలవు వేఱువేఱుకాదు. పేరు+పేరు, పేరువేరు ; పేర్వేరు, వేర్వేరు, అని ప్రాచీనుల ప్రయోగములు. ఎరఁగు ఎఱఁగు కలదు. పడమర పడుమఱ, రెండు దెఱఁగులను గలదు. రేఫద్వయ పరిజ్ఞాన మీ తెఱఁగున నఱవఱలై (అరవర లనియుఁ గొందఱనిరి.)యున్నది. పర్యాప్తమయిన పరిశీలనమున కిది పట్టుగాదు. ఈ గ్రంథము ముద్రణమున నిట్టి చీకాకుగలశబ్దములు గొన్నింటిని గొన్నిపట్టుల నటునిటుగాఁగూడ నుంచితిని. మఱియు బండిఱా సంయుక్తమైనపుడు నన్నయనాఁట బండిఱాగానే వ్రాఁత యుండెడిది. మన సోమనాథుఁడు మొదలగువారు సంయుక్తమయిన సాదురాతో దానిని బ్రాసములం దుంచిరి. నేఁటిలిపిలో సంయుక్తమయిన బండిఱా సాదురా గానే యున్నదిగాన నేనట్లే యుంచితిని.

అవగాగమము- నన్నయభారతమున పూరణార్థమున 'అవ' కానరాదు. 'అగు' కలదు. 'మూఁడగు పర్వము, ఇత్యాదులు. ఆ కాలపు శాసనములలో హెచ్చుగా 'అవు' కాననగును. 'మూఁడవునడపున, రెండవుకొడుకు' ఇత్యాదులు. అగు, అవులకు భేదములేదుగదా! తర్వాత, 'అవ' 'ఔ' అను రూపములు గూడ నేర్పడినవి [1]. సోమనాథుని కాలమునకే 'అవ' రూప మేర్పడినది.

పు ౧౨౩. ఇచ్చమైఁ బదుమూఁడవేటి యంత్యమున' అని కలదు. 'అగు అవు' లున్నచో 'అగునేటి, అవునేటి' అని యుండును. 'అవ' రూపముమీఁదనే 'మూఁడవది' అయినట్టు 'మూఁడవేఁడు' అయ్యెను. పెక్కుచోట్లఁ బూరణార్థమున సోమనాథుఁ 'డవ' ప్రయోగించెను. ఏ వ్రాఁతప్రతిలోను 'అగు''అవు' రూపములు గానరాలేదు. లిపికారులు కవిప్రయుక్త రూపములను మార్చి తమకాలపు రూపములను లిఖించిరనఁగూడదు. కొన్నిచోట్ల నట్లు జరిగియుండవచ్చును గాని సర్వత్ర యట్లగుట యసంభవము. నన్నయభారతమునఁ బెక్కుప్రతులందు 'అగు' పాఠమే కానవచ్చుచున్నదిగదా!

1 దక్షిణ హిందూదేశ శాసనములు 4 సంపుటము. చూ.

మఱికొన్ని

పు.౧౪౫ . 'ఇగ మెడ దునిమెదవు' – ఇందలి 'ఇగ' అరసున్న లేనిది. చిన్నయసూరి ప్రభృతు లిది సానుస్వార మనిరి–

పు.౧౫౯ 'ప్రెబ్బొంత పెయ్యలపెద్ద'– పెరు– బొంత– పెద్దబొంత గలవాఁడు –పెర్బొంత– ప్రెబ్బొంతయయినది. పెర్గడ ప్రెగ్గడ అయినట్టు–

పు.౧౪౭ 'కల్లోలంబునొందె'– ఇత్యాదులు పెక్కులు –

పు.౧౭౯ 'అర్ఘ్యపణ్యములు' – ఇది పెక్కుచోట్ల; 'అర్ఘ్యపాద్యము' లనుటకు,

పు.౨౪౨ అర్థరాత్రి, అర్ధరాత్రమనుటకు

౧౪౭ పసిఁడి మయము, తమమయము,

౧౫౬ పర్సవేదులు,

౨౯.౩౧ కట్టనిచ్చు, కట్టఁగనిచ్చి–

ఇట్టి వ్యవహారమునేఁడు లేదు. నేఁడు 'కట్నమిచ్చుట' యనియే కలదు. సోమనాథుఁడు 'కట్నమిచ్చుట' గూడఁ బ్రయోగించెను. సత్కరించి యొసఁగెడు వస్త్రమునకుఁ గట్నమని తొలుతఁ బేరై నేఁడది వస్త్రములేకపోయినను, సత్కరించి యొసఁగు భూమ్యాభరణాదులకుఁగూడ వాచకమయినది. సోమనాథుఁడు కట్నమును వస్త్రసామాన్యవాచకముగాఁ గూడ వాడినాఁడు–

పుపు.౧౦౧.. 'ఎట్టి కట్నంబైన నిచ్చి మ్రొక్కుచును' – ఇక్కడ కట్నమనఁగా 'ఉదికిన గుడ్డ' యే; కట్టునది (వస్త్రము), కట్టము, కట్టనము, కట్నము, అనురూపములఁ జెందినది. కొట్టము, కొట్టనము, కొట్నము= ధాన్యము; రాటము, రాట్టము, రాటనము, రాట్నము= నూలియంత్రము– ఈ శబ్దము లిట్టివే.

పు.౧౪౫ 'ఈఁజుమ్మర' (తుమున్నంతముగాదు.)

పు.౬౫ 'లేనెత్తి'

పు.౧౧౪ 'ఏనుంగుగోల్పడె' కోల్పడె=పోయె,

పు.౧౯౪ అతఁడదృశ్యముగ= అదృశ్యముకాఁగా

పు.౧౯౫ చోళవాళి వేళవాళి, –

ఈ పదముల కర్థమెఱుఁగరాదు. 'చోళవాళిక కాక క్షోణీతలేశ–వేళవాళికిఁ గర్తవే' అని పండితారాధ్య చరిత్రమునను గలదు. దీనిఁ గూర్చి శివతత్త్వసార పీఠికలో శ్రీ కె.వి. లక్ష్మణరావుగా రిట్లు వ్రాసిరి. "చోళవాళి=చోళపాళి, చోళరాజ్యము. వేళవాళి= వేళపాళి=కాలపాళి= కాలునిరాజ్యము. అని నే నర్థము చేసికొంటిని. కాని, అర్థము స్పష్టమనుటకు వీలులేదు." కన్నడ కవిచరిత ౧ వాల్యుం ౨౪ పుటలో 'చోళవాళి' ని గూర్చి చర్చకలదు. అది యిట్టిది :– ఈ (చోళవాళి) శబ్దమును రైస్ చోళ రాజ్యమని భ్రమించినట్లు తోఁచుచున్నది. ఈ శబ్దమునకు ఋణము లేక బాధ్యత అని యర్థమని యీ క్రింది ప్రయోగములఁబట్టి స్పష్టమగుచున్నది. "జోళదపాళియంపగెదు దిల్లా ద్రోణనుంద్రౌణియుం – రన్నకవి. జోళదపాళిగెన్న సువనిత్తాఖ్యాతియం తాళ్దవెం– కర్ణపార్యుఁడు. సలహిదొడయన చోళవాళిగె తలెయ మారువుదొందుపుణ్య– కుమారవ్యాసుఁడు"– ఈ ప్రయోగముల నన్నింటిని జూడఁగా నా కిట్లర్థము తోఁచుచున్నది. చోళవాళి= జొన్నల కయిన నిర్ణయము. వేళవాళి– జీవితకాలమున కయిన నిర్ణయము. అనఁగా, 'జీతము (తిండికి జొన్నలు) ఇచ్చినందులకుఁ జేయవలసిన సేవకే నీ వధికారివి గాని, జీవితకాలపు విధానమున కెల్ల నధికారివి కా' వనియర్థము. చోళ మనఁగా జొన్నలు. వాళి=వతను, ఏర్పాటు, నిర్ణయము. కన్నడమున 'చోళదవాళి' యని యుండుటచేత నది షష్ఠీసమాసము. ఆ కాలమున రాజసేవకులకు జీతము జొన్నలిచ్చుచుండి రనుటకు నన్నిచోడని ప్రయోగము– మునుమిడి వైరివాహినులమిుట్టి.............. జొన్నలు గొన్న ఋణంబు నీఁగుదున్. కుమారసం. ౧౧ ఆశ్వా.

పు.౨౪౦ వదరు – 'ఒదవంగ వఱ్ఱేట నోడయుండంగ– వదరూఁదినట్లు' వదరు= సొఱకాయబుఱ్ఱ, నన్నయ ప్రయోగ మిది చూడఁదగును. 'అందు వైదర్భికి నొక్క యలాబూఫలంబును శైబ్యకు నసమంజసుండను కొడుకునుం బుట్టిన ఆ॥ 'వరదుఁడైన యీశువరమున నిది యొక్క। వదరు

పుట్టె నెట్టి వరమొ యనుచు । దానిఁ బాఱవైవఁగానున్న' – అరణ్య. ౩ ఆశ్వా.

౨౧౯ పు. బ్రహ్మపురులు= దేవాలయములలోని స్వస్తివాచక బ్రాహ్మణులు. "సోమేశ్వరదేవర బ్రహ్మపురుల సానుల వృత్తులు ఒక్కొకళ్ళకు ఖ ౩ " ఇది శక.౧౦౭౫ నాఁటి నన్నిచోడ శాసనము[1] –మఱియు చేఁబ్రోలి శాసనమున 'దేవర బ్రహ్మపురి బ్రాహ్మలు ౧౪ కు' ఇత్యాది.

౪౦ పు. కైకొనిపి (కైకొనఁజేసి) 'మేలుకొనిపి' – శ్రీనాథుఁడు.

'౨౦౭ పు. కూఁతురివరియింప' కూఁతురు శబ్దము ప్రథమేతర విభక్తులలో 'రు' లోపించునని కేతన యనెను. 'పరగఁ గూఁతురు శబ్దంబుపై రుకార ! మొక్క పలుకున పైనెన నుండుఁబాయు' నని విన్నకోట పెద్దన చెప్పెను.

పు.౧౨౧ మఱియట్లనేమెచ్చి – అట్లన్ అనికూడఁ బ్రాచీన ప్రయోగములు గలవు గాఁబోలును! ౨౨౧ మల్లజియ్య, బొల్లజియ్య – దేవళములం దర్చకులుగా నుండు తమ్మళ్లకు 'జియ్య' లని వ్యవహారము. పెక్కు శాసనములందుఁ దమ్మళ్లు 'జియ్య'లని పేర్కొనఁబడిరి.

౩౦ పు. దృష్ట్లు – ఈ రూపమును నన్నయకూడఁ బ్రయోగించెను. దృష్ట్లు భ్రష్ట్లు, రూపములు ప్రాచీనతరకవి సమ్మతములు.

౯౫ పు.కొల్చురగ సంఘములు ('కొల్చునురగ') అని యుండవలసినది.

౬౯ పు. అనియొండె వేసరనాసరఁగన్న జననిఁగదాయని – వేసరను, ఆసరను అని ఛేదము. 'కుక్షింభరిత్వంబున క్షుత్క్షాములై వేసరియోసరి దాసరి గుంపు (శర–చూ) అని యాముక్తమాల్యదలోఁ గలదు. బసవపురాణమున 'ఆసరు' అవి యతిలో 'ఆ' కలదు. ఆముక్తమాల్యదలోఁగూడ 'వేసరి యాసరి దాసరిగుంపు' అని యుండవలయునేమో ! ౧౨౧ – నాసికము. దీని ముకారాంతముగాఁ బలువురు ప్రాచీనకవులు ప్రయోగించిరి.

---

1 ౧౯౧౫ సం. గవర్నమెంటువారి శాసన సంచయము. నెం ౩౬౩

పు.౧౦౯ అదిగొమ్మనుచు = అదిగో+ అనుచు; అదిగో, ఇదిగో, వీఁడుగో, వాఁడుగో అను రూపములు గలవు. 'కొనుము' కు, కొమ్ము, కో, అను రూపములు గలవు. అదిగొనుము= దానిని గ్రహింపుము, చూడుము' అని యర్థము. 'కొనుము' రూపాంతరమగు 'కో' అగుటచే నాపదము కళగాని ద్రుతాంతముగాదు. 'అది।గో కానంబడియెఁ దెల్లగొల్లెనభంగిన్' అని వరాహపురాణమునఁ గలదు. పింగళిసూరన దాని ద్రుతాంతముగాఁ బ్రయోగించుట చింత్యము. 'మనసు ప్రుచ్చిలి చొచ్చిన మత్తికాఁడు । వీఁడుగొమ్మని– ఉత్తరహరివంశము. అదిగో ఇత్యాదులున్నట్టే అదివో, ఇదివో, వాఁడువో, వీఁడువో రూపములును గలవు. ఇక్కడ, 'వో' వొమ్ము రూపాంతరము. వాఁడుగో, వీఁడుగో రూపముల యునికిని గొందఱు సందేహించుచున్నారు. పిల్లలమఱ్ఱి వీరన శాకుంతలమునను, జైమిని భారతమునను దానిని బ్రయోగించెను. వాఁడుగో మాయన్న వంశవర్ధనుడు । నేఁడేల మది దప్పెనెలఁతరోనీకు, పల్నాటి వీరచరిత్ర – 'పేరు నేతిబీఱకాయ విలుచుకొందురు గాని। చేరిచూడఁబోతె నెయ్యి చిక్క దందులో । ఈ రీతి బ్రాహ్మణుల పద్దు నెన్నఁగా నేమియుగద్దు। వాఁడుగో మాదరచెన్నవరుఁడె బ్రాహ్మణుఁడు' – చిలుకపాటివారి వచనములు–

పు.౧౨౪, ౧౭౮ 'పశువరించు' ఈ పదము నన్నయ రచనలోఁగూడఁ గలదు. 'నీ యట్లు క్రూరులై నృపతులఁ జెఱఁబెట్టి పశువరించుచుఁ బశుపతినుమేశు । వరదుఁ బూజించినవారును గలరె' సభాపర్వ.౧ ఆశ్వా. 'తనయుఁబశువఱిచి తద్వప । గొనివేల్చినఁ జూచి' అరణ్య. ౩ ఆశ్వా. మొదటి ప్రయోగమున హింసించు బాధించు అనియు, రెండవదాన యజ్ఞపశువునుగాఁ జేసి చంపు అనియు నర్థము పొందుచున్నది. పశువఱుచు, 'పశువరించు' రూపాంతరములు గావచ్చును. [1] 'పశువడు' కలదో లేదో ! సోమనాథుని ప్రయోగములకు మొదటి యర్థమే పొందుచున్నది. 'పశువరింపఁగఁ జంప' – 'పశువరించుచుఁ గొర్లపాలు సేయుచును' అనుచో హింసించు బాధించు అనియే యర్థమగును.

---

1. 'పశుపఱుచు' రూపాంతరమే యగునేని యుద్ధమల్ల శాసన లిపిరీతిని 'పశువఱించు' అని శకటరేఫముతో నుండవలెను.

పు.౮౫ విగుర్వణము. నన్నయ 'విగుర్వించు' అనియు నన్నిచోడఁడు 'గర్వవిగుర్వణంబులన్' అనియు నీ పదమును బ్రయోగించిరి. 'గుర్వీ ఉద్యమనే' అని ధాతుపాఠమునఁ బరిగణితమయిన ధాతువున నుండి పయిపదములు పుట్టినవి. గుర్వీధాతువుననుండి 'గూర్వణ' మని రూపమేర్పడునుగాని 'గుర్వణ' మని యేర్పడదు గావున నిది కర్ణాటదేశి పదమని కొందఱందురు. గుర్వు, గుర్వించు, అగుర్వు, అగుర్వించు అనునవి తద్భవరూపములగునని నేఁ దలంతును. 'విగుర్వించు' 'విగుర్వణము' తత్సమములనియే నా తలఁపు. కావుననే నన్నిచోడఁడు 'గర్వవిగుర్వణంబులన్' అని సంస్కృత సమాసమునఁ జేర్చెను. గుర్వు, గుర్వించు మొదలగు తద్భవశబ్దముల సంబంధముచే 'విగూర్వించు, విగూర్వణము' అని యుండవలసిన తత్సమ శబ్దము లను లేఖకులు 'విగుర్వించు, విగుర్వణము' అని లిఖించియుందురు. 'గు' ఎట్లును గురువేకాన 'గుర్వణ' మన్నను 'గూర్వణ' మన్నను బద్యములందుఁ జిక్కులేదయ్యెను. ఈ తలఁపు తోడనే నేను 'గు (గూ ?) ర్వణ' మని యుంచితిని.

పు.౬౭ తొంగిళ్ళు – శ. ర. లో నీ పదమునకు నీటిబొట్లు, నూనెబొట్లు అని యర్థము కలదు. భల్లాణ చరిత్రలోనివిగా బసవపురాణములోని యీ ద్విపదలే యపపాఠములతో నం దుద్ధృతములయ్యెను. (శబ్దరత్నాకరమునఁ బెక్కు పట్టుల బసవపురాణ పండితారాధ్యచరిత్రములలోని ద్విపదలోని ద్విపదలే భల్లాణచరిత్ర ద్విపద భాగవత పతివ్రతాచరిత్రములలోనివిగా నుద్ధరింపఁబడినవి. ఆయా ద్విపద లాయా గ్రంథములందు నాకుఁ గానరాలేదు. శ. ర. లో గ్రంథ సంకేత వివరణ పట్టికలో భల్లాణచరిత్రము వాలేశ్వరునిదిగాఁ జెప్పఁబడినది. వాలేశ్వరునిది పద్యకృతి) ఇక్కడ ముద్రితమయిన పాఠమును శ. ర. పాఠమును జూచినఁ దెలియఁగలదు. తలంటునప్పుడు పసిబిడ్డలఁ బండుకొనఁబెట్టుటకయి చాఁచిన యూరుద్వయమునకు దొంగిళ్ళని పేరు. 'తొంగిళ్ళపై నిడి లింగమూర్తికిని। నంగన గావించు నభ్యంజనంబు' అను ద్విపదను గన్నడకృతిలో భీమకవి యిట్లు పరివర్తించినాఁడు. 'ఎరడుతొడగళమేలె పరమన । నిరిసిసలె యభ్యంగనవ నా। చరిసు' మఱియు 'అంగిటి ముత్లొత్తునందందవ్రేలఁ – దొంగిళ్ళఁ గార్నీరు దో నెత్తిమిడుచు' అనుదానికి 'అంగులియ ముళ్ళం సుదతితం నంగుళది నొత్తువళుతుంగో। త్సంగదిం సురిదంబువనితం నెత్తి యొళెరెవళు.'

శబ్దరత్నాకరకారులు మన సోమనాథుని గ్రంథములను స్వయముగాఁ దలస్పర్శముగాఁ బరిశోధించినట్టు గానరాదు. అట్లు శోధించియుందురేని బసవపురాణ, పండితారాధ్యచరిత్రములలోని ద్విపదలనే యన్యగ్రంథములలోని వానిఁగా నుద్ధరించుటగాని యనేకశబ్దములను విడుచుటగాని సంభవింపదు. సోమనాథుని గ్రంథములు మొదటితరగతిలోఁ జేరవలసినవయినను వారైదవతరగతిలోఁ జేర్చిరి. ఇంతవఱకు నేఁజూపిన శబ్దములు గొన్ని శబ్దరత్నాకరమునఁ జేరనివే. నిఘంటువులలోఁ జేరనివి నూర్లకొలఁదిగా శబ్దము లీ సోమనాథుని గ్రంథములలో నింకనుగలవు. ఈ బసవపురాణమున స్థూలదృష్టిని నాకు గోచరించిన వానిని గొన్నింటి నకారాద్యక్షరక్రమమునకుఁ దార్చి యిక్కడఁ జూపుచున్నాఁడను. శబ్దరత్నాకరమునకందనిశబ్దములు, అందినను దప్పురూపముతో నున్నశబ్దములు తప్పుటీకతోనున్న శబ్దములు, సందిగ్ధరూపసందిగ్ధార్థములతో నున్నశబ్దములు నిందుఁగలవు.

శబ్ద విశేషములు

పు.౪౬ అంకంబువాఁడు = ముద్రాధారి

పు.౨౩౪ అక్కిలించు = అక్కలించు,

పు.౭౧ అచ్చన = అర్చన,

పు.౧౨౦ అడఁకు= ఒదుఁగు,

పు.౨౩౪ అ(?) డచాళ్లు= రాజ్యాంగోద్యోగులు,

పు.౧౫౩ అడుకు = దాఁచు

పు.౭౫ అడువరి= ఆడువరి, వప్రము,

అడ్డాయుధము = ఆయుధభేదము..

పు.౧౬౨ , అరసు= రాజు, 'రాజన్' శబ్దము, అఱవమున 'అరశన్' కన్నడముననను తెనుఁగుననను అరసు 'దేవ–రసు నిర్ధనయ్య నిరాళదేవయ్య' పండితా. పు.౩

పు.౭౩ అరివియగు= బయలగు, (అఱివి =శిథిలము చూ. కాశీఖండము)[1]

పు.౧౧౩ అరుచు= చెల్లించు,

1 బసవ. పు 73లో ఈ అంశమును శాస్త్రిగారిట్లు వ్రాసికొనిరి (ప్రకాశకులు)

పు.౧౪౬ అఱగొడ్డెతనము = (చూ.శ.ర.) అఱగొండెతనము,

పు.౬౮ అటిమి= అజీర్ణవ్యాధి, అఱుకువ రూపాంతరము అఱు+ ఇమి శ.ర. అరిమి చూచునది.

పు.౨౨౦ అఱప =చేని మంచె

పు.౧౦౫ ౧౩౪ అటిముటితనము = తొందర,

పు.౧౩౮.౧౩౯ అలుకు = చల్లు,

గీ. నెగడు పేర్బిందు లనువిడినీరఁ[1] బ్రియుఁడు।
గరజ హలముల మైపూఁతగలయఁ గలఁచి
కామబీజము లలుక వేగమున మొలచు
మొలకలన మేని నిండ ముత్పులక లెసఁగె.

–కుమార సం.౮ ఆశ్వా.

పొం। గారెడు నేతికిఁ బయిపై నీ రలికినయట్లపోలె నిష్ఫలమయ్యెన్. దశకుమారచరిత్ర, ౩ ఆశ్వా. 'పరువంపుఁ బుప్పొడి బాగుగాఁ దీర్చిన యలకలపైఁ బొలుపార నలికి,' ఎఱ్ఱన హరివంశము.

పు.౬౯ ఆదట = తృప్తి.

పు.౮ ఆదరికము = ఆదరము, (కిట్టెల్ కన్నడనిఘంటువు చూచునది)

పు.౯౯ ౧౯౧ ఇబ్బంది = అజ్ఞాని

పు.౧౦౯ ఇటివిరి (ఈ పాఠమే యుక్తము) = ఇటియుట విరియుట– సంకోచ వ్యాకోచములఁ జెందుట,మినుకుమినుకు మనుట,

పు.౧౩౭ , ౨౨౯ ఇలుపుట్టు = ఇలువరుసను వచ్చినది.

పు.౮౦ ఉడుపనేయి = ఉడుమునేయి,

పు.౭౨ ఉద్దెసించు = ఉద్దేశించు,

పు.౧౫౫ ఉనుపరి = స్వతంత్రుఁడు,

పు.౧౩౦ , ౧౯౮ , ౧౯౦ ,౨౦౦, ౨౦౨ . ఎగుదు= ఎగిసి వచ్చు, దూఁకివచ్చు,

1. నిడి నీరు = వాననీరు. తిరుపతి ప్రాంతముల వాడుక ఉన్నది. శాసనములు చూ. పీఠికలో ఈ పట్టున శాస్త్రిగారీ విషయమును గుర్తించిరి (ప్రకాశకులు)

పు.౧౩౩ ఎడయునుబుచ్చు,

పు.౪౫ ఎడవుచ్చు,

పు.౬౮.౧౨౯ ఎడవోవు = కుంటెనతనమునకుఁ బంపు, కుంటెన తనమునకుఁబోవు,

పు.౧౬ ఎరివు= బాధ,

పు.౪౩ ఏట =గొఱ్ఱె,

పు.౧౧౪ ఏటము = సమృద్ధము,

పు.౧౮౯ ఐదవెట్టు = ముట్టు.

పు.౮౦ ఒడిపిలిపాసెము = (శ.ర. లో నిది యప్రయుక్తమని కలదు.) పండఁబాఱినను బచ్చిగానున్న ధాన్యమును దంచిచేసిన బియ్యముతో వండిన పాయసము,

పు.౭౪ ఒడ్డణము = ఒడ్డాణము,

పు.౧౩౯ ఒమ్ము = ప్రియమగు,

పు.౧౬౫ ఒఱగోయు = ఒఱనుండిలాఁగు,

పు.౧౪౬ ఓజు = అధిపతి, గురువు, ఒజ్జ,

౩౨ కంభకట్టు = స్తంభములకుఁగట్టి చేయు నలంకారము. మీఁదఁ గట్టి చేయు నలంకారము మేలుకట్టు;

౧౨౫ కట్టిల్లు = అంటుకొను,

౭౨ కట్టుగ్రము = కడు+ ఉగ్రము,

౧౦౩ కట్టుగ్రుఁడు,

౧౦౦ కట్నము = వస్త్రము,

౧౧౬ కడయింటి పొడున = అతిసంసారుఁడయిన పోటుమానిసి,

౧౦౨ కనుమరి = కమ్మరి,

౭ కన్నెఱుఁగు = జాడయెఱుఁగు,

౧౫౦ కలకేత విద్య,

౧౪౯ కలకేత వేషము = ఇంద్రజాల విద్య,

౧౧౨ కల్లచ్చులు = తప్పుటచ్చులు,

౧౦౧ కల్లవెల్ల = గజిబిజి,

౧౮౮ కవణము = పొర, అడ్డు,

౧౮౩ కసిమసి గజిబిజి (గసియుమసియు)

౧౦౨ కాకఱపులు = వదరులు,

౧౨౦ కింగాణము = నైచ్యము,

౭౨, ౧౬౩ , ౨౩౨ కుడుక = కోర, గిన్నె,

౧౭౮ కుతగలు [1] = కుతజ్ఙులు, దుర్విజ్ఞానులు,

౧౦౭ కాయకము = వర్తకము, పనిపాటు, ఇది సంస్కృత సమాసమున 'కాయకలబ్ధి' ఇత్యాదివిధములఁ గలదు. 'ప్రాయపుఁ గాయకుల్ వలె' విజయ విలాసము,

౧౧౨ కొట్నము = ధాన్యము.

౧౩ కొత్తడి = స్త్రీ సమూహము, "పుణ్యచరిత్ర గులాగ్రగణ్య గొత్తడి సకలంబు" ఉద్యో. ప.

౨౧౦ కొత్తి= స్త్రీ, (కొత్తి, గోఁతికూడా ఉన్నది. హరివం) [2]

౧౪౫ కొయ్యనగాండ్రు = మూర్ఖులు,

౧౧౨ కొసనక = కొసనక్క (దేవతపేరు)

౮౪ కోడిఱెప్ప = ఱెప్పలో దుర్మాంసము పెరుగునేత్ర వ్యాధి,

౧౨౪ , ౨౩౦ . కోలాస= రిత్తకోరిక, దురాశ,

౧౦౫ క్రిగ్గాలి = క్రిక్కుగాలి, తప్పుగాలి.

౨౪౫ క్రియగొను = పనిగొను.

౧౯౧ క్రుమ్ముడి = కుఱుముడి (క్రొమ్ముడి శబ్దములేదు)

౮౫ క్రేకన్ను= క్రేవకన్ను, కడచూపు, కటాక్షము ('క్రే' తర్వాత అరసున్న లేదు. క,గ, కాలేదు).

1 కించిజ్జ్ఞులు, అతజ్జ్ఞులు, కుతజ్జ్ఞులు అని నేనన్నాను, సూర్యరాయవారు సితగులు, అతగులు, కుతగులు - ఇన్నీ ఉన్నవి గాన అతగులు = హతకులు అన్నారు, చేయి దిగండిట్టి సితగుందుగలడె పుట, 69 కన్నడమున సితగుడు = వ్యభిచారి. తెలుగున - ధూర్తుఁడు.

2. ఈ పట్టున శాస్త్రిగారిట్లు గుర్తించుకొనిరి (ప్రకాశకులు)

౨౩౭ క్షణియించు = అర్పించు.

౩౦ గజ్జెపరుపు =?

౨౧౬ గడ్డిగ బావులు =ఏతపు నూతులు.

౩౨ , ౧౪౬ గనియ = గని? కండపట్టు ? 'అన విని మేటి ధర్మమగు నట్టిది యెయ్యది, యెట్టిదెప్పుడున్। గనియగఁ బండియుండు' అరణ్యపర్వము ఆశ్వా. శ.ర. లో ' కనియ= మాఁగబండు ' అని యీ ప్రయోగమే యాధారముగాఁ గలదు. ఇక్కడను 'గనియ' కాఁ దగునని నాతలఁపు. ' ఆ చేను గనివలెఁ బండినది' అనుట కలదు.

౧౮౩ గటిగొను = ముత్తెపుఁ జిప్ప జలబిందువును దాల్చు

౯౭ గామిడి= గడుసరి

౭౧ గుడగుడలు = సంశయము.

౩౨. ౨౨౪ గుడ్డ = గుట్ట.

౧౦౨ గెలిగొను = గేలిగొను.

౬౫ గొంతి = కాంత

౨౪౦ గొఱుపడము = కంబళి

౭౪ గోరంతప్రొద్దు = ఓరంతప్రొద్దు

౨౩౪ చక్కిలించు = చక్కిలిగింత చెందు

౧౬౦ చిఱలువొడుచు = (పశువులు) నేలగోరాడుచు రేఁగిపరువెత్తు.

౨౧౯ చెరలు = ఉప్పొంగు.

౬౯ చేకళ్లు= చేతిముద్దులు.

౨౨౨ జంగెత = జంగమురాలు

౬౧ జక్కొల్పు= సమకూర్చు.

౨౨౪ జరగడుగు= జలగడుగు, (నేఁడు జలగడుగుజాతి వారనఁ బడు వారికిఁ బూర్వము ' జరగడుగువా' రనియే పేరయి యుండును)

౧౦౭ జాడము= తుండము ?

౧౩౪ జాణత = చాతురి

౭౧ జాత్ర= జాతర, ఉత్సవము.

౧౦౭ ఝూళిసేయు = జాడించు.

౭౪ టెంకణము = గోపురము ?

౨౧౫, ౨౨౬ తండు = నిస్సారము.

౧౯౫ తండె = అయ్య.

౭౬ తథ్య = సత్యము.

౬౮ , ౧౧౯ తఱుచంటి = దుడుకువాఁడు. శ – రలో తఱుసలియని యీ పదము గ్రహింపఁబడినది. తఱుసలి పై నౌపవిభక్తిక ప్రత్యయముచే తఱుసంటి మాటలు' అని నన్నయ ప్రయోగించెనని సీతారామాచార్యులవారు దలంచిరి. కుమారసంభవమున 'తఱుచంటి దన్ను నెదిరిని నెఱుఁగఁడు' అని 'తఱుచంటి' యే ప్రకృతిగాఁ గానవచ్చుచున్నది. సోమనాథుని ప్రయోగములు నన్నిచోడ ప్రయోగరీతినే సమర్థించుచున్నవి.

౨౩ బగుతులు= భక్తులు, బగితియుఁ గలదు.

౨౬ బట్టకబయలు = బట్టబయలు

౧౦౯ బడగు = వెడఁగు, పొగరుఁబోతు.

౭౦ బదరుఁడు = ఈశ్వరుఁడు

౧౬౦ బడిసివైచు = చేతులార్చు.

౧౧౨ బడుగుపనులు = దాస్యము.

౨౦౯ బరులు = చిఱుదొక్కలు

బనత = నొసలు ? దౌడ ?

౨౦, బహురూపులు = వేషములు, వేషగాండ్రు.

౧౦౫ బుగ్గరించు = విచ్చు.

౧౧౧ బులుసరితనము = దంభము

౭౦ బెడంగు = మూతి వెడల్పయినది ?

౭౦ బొత్తిస = ముసుఁగుపైఁట.

౬౮ , ౧౪౩ బొప్పఁడు, బొప్ప= బాబు

౧౭౮ మజ్జనబావి = జలకమాడుబావి

౨౨౯, ౭౪ మట్టగించు = క్రుళ్లగించు.

మడిగూడు = ప్రసాదము.

౧౩౦ మదుకు= వణఁకు.

౧౮౪ .మర్గడము = మలవిసర్జనము ?

౧౩౩ మర్మమేలము = రహస్యపుఁజనవు.

౧౭౨ మఱపడు= చాటుపడు, మఱుపడు –రూపాంతరము

౧౧౨ మసనక = దేవత పేరు

౨౧౬ మాదర = మాదిఁగ (మేదరకాదు) మాదర చెన్నయను గూర్చి–

క. చెన్నయ మాలఁడుగాఁడే
మున్ను మహాదేవుఁగొలిచి ముక్తుండయ్యెన్
జన్నమున శివుని దక్షుఁడు
మన్నింపమిఁజేసి పచ్చిమాలండయ్యెన్

– శివతత్త్వసారము

౧౦౧ ముట్టుపాటు= స్పర్శము.

౨౦౯ మున్నుదుక = ?

౧౯౮ ముట్టము, తిరుముట్టము = ప్రతిష్ఠాపీఠము.

౧౭౨ మేడెమువొడుచు = మేడము వొడుచు శ. ర. చూ.

౧౧౩, ౨౧౫ మొగవాడ = దేవాలయాదులలో దేవుఁడు మొదలగువారికి ముందుగట్టెడు నడ్డుతెర, ముఖపటము,.

౧౫౮ మోహణము = ఖడ్గపుఁబిడి.

౧౩౪ మ్రింగనఁగొండి = మ్రింగివేయువాఁడు.

౭౪ తాటనవుచ్చు = ?

౧౧౬, ౧౧౮ తాపసి = తపస్వి.

తుల్కాడు = దైవాఱు, తుల్కాడు, తొల్కాడు, రెండు రూపములును వ్రాఁతలలో గలవు.

౯౭ తొంగిళ్లు = బిడ్డఁ బందుకొనఁ బెట్టుకొనుటకై చాఁచిన యిరుదొడలు.

తొరుగు = స్రవించు.

౧౮౯ త్రట్లు = కళలు.

౧౫౮ త్రస్తరులు= పరిహాసములు

౧౫౧ దయపడు= కరుణించు.

౧౧౨ దారలువట్టు = బాకాలూఁదు.

ధర్మకవిలె= అనుగ్రహపాత్రుఁడు.

నంగ= స్త్రీ.

౧౪౪ నంజు= సందేహించు.

౨౩౪ నడబాళ్లు= రాజ్యాంగోద్యోగులు.

౨౦౦ నిట్టపాటు= నిలువునఁబడుట.

౧౬౦ నిత్రించు= నీల్గు

౧౦౭ , ౧౪౭ నెట్టోడు= భయపడు, గజిబిజిపడు.

౧౨౪ నెఱవణి= ప్రశస్తి,

౮౪ పక్కిళ్లు= ప్రక్కలు.

౧౩౫ పటవలి=వస్త్రము.

౧౬౪ పడికివల్చు= దుర్గంధముగొట్టు.

౬౧, ౧౫౨ పడిగము= పళ్లెరము, పాత్రము (తమ్మ యుమియునదే కాదు)

పడిహారి = పణిహారి, పడితెచ్చువాఁడు, వేత్రహస్తుఁడు.

౨౧ పదకవాదము= కల్పితవాదము, కవితాకల్పనము.

౨౧౨ పదరు = దబ్బనము?

౨౩౮ పదువ= తృణభేదము.

౬౪ పనువు= పనవు

౧౪౦, ౧౦౮ పన్న= అధముఁడు, సేవకుఁడు.

౨౨౮ పన్ను = పల్లము, చౌడోలు, (ఏనుంగు పన్నగునే గాడిదలకు)

౬౬ పరిచ్ఛేది = శిరచ్ఛేదసన్నద్ధు (ఁడు) రాలు.

౪౬ పరిసెనమువాఁడు = స్పర్శచేయువాఁడు.

౧౨౪ , ౧౭౮ పశువరించు = హింసించు.

౩౮ ౨౩౨ పసిగ= పసి (పసిక అనియు)

ప్రామిఁడి= గయ్యాళి, ధూర్తుఁడు.

౫౫ పాదిగ= పాతిక.

౮౬ పాయగొమ్ములు = చెట్టు పంగటికొమ్మలు 'పాయగొమ్ముల నల్లఁ బట్టు దగిల్చి యక్కొన యాకుపై వెండికోరవెట్టి' – ఉత్తరహరివంశము.

౧౭౯ పిట్టపిడ్గఱ = పిట్టపిడుగు,

౨౪౨ పుప్పించె= పుచ్చఁజేసెను.

౧౮ , ౨౦ పురులు = సౌందర్యము, కీర్తి, ధనము.

౮౨ పూన్చు= పూజించు

౪౩ పెంట్రుక= పెట్రిక.

౩౧ పెంట= పేఁట.

౪౩ పెఱికసెట్టి= శాసనములందు 'పెఱుక సెట్టి' కలదు.

౨౨ పేయ= పెయ్య.

౨౪౦ పొట్టపొర్వు= కడుఁజేరువ.

౧౨౮ పోలగు= ఒప్పు

౧౦౩ పోడేర్చు= భూమిని గృష్యనుకూలముగాఁ జేయుటకై పుట్ట పొదరు మొదలగువానిఁ గొట్టి తగులఁబెట్టు.

౭౧ పోలెలు= పోళీలు.

౬౦ .మనికులు= స్థిరులు.

౧౮౯ ప్రేలగింపులు= ప్రేలుటలు.

౮౨ పాదొ (దు) ట్రు = సాలెపట్టు.

౨౦౨ భ్రమరించు = చుట్టివచ్చు.

౨౨, ౨౨౬ లింగపసాయితము= లింగప్రసాదితము. వీరశైవులు చేత ధరించు ఖడ్గము.

౭౪ వంపుడుగట్ట= కరకట్ట

౧౯ , వట్టిపాటు= వ్యర్థము

౧౨౩ వదిగొను= వరుసపెట్టు

౨౦౪ వయ్యు= వైచు.

౧౩౬ వ ఫుట్‌నోటు చూచునది. (వలయెత్తి నీటిలో వయ్యంగఁ దడవ; వలఁగొని మఱునాఁడు వయ్యంగఁదొలుత.)

వరువుడు, వరుపుడము, వరువు, వర్వు= దాస్యము.

౧౪౯ వలివేగము (వలవేగము, అనియుఁగలదు) = కడువేగము.

౨౪౫ వర్షాఫలము= వడగల్లు (వర్షోపలమనుటకు వర్షాఫలమనెను)

౧౭౧ , ౧౯౦ వసది= జైనమఠము (నేఁడు 'బస్తి' యనఁబడును).

౩౩ వాతపూరణములు= గాలి గుమ్మటములు.

౬౨ వాళగ్రోలు = పిల్లనగ్రోవి?

౧౫౩ విడియలు= రొక్కపు జాలెలు.

౧౯౧ విసమాల్చు= మాయించు.

౧౩౮ లెంగిలిబంటు= అధమభృత్యుఁడు.

౪౬ , ౧౦౩ వెండీఁడు= బొమ్మలాడించువాఁడు.

౮౧ వెడ్లుబుడ్లువెట్టు = నిశ్చేష్టమగు

౨౨౪ ; వెరవిండి= వెరవెఱుంగనివాఁడు.

౪౨, లెంగులు= అధములు.

౧౮౦ వేఁడివెల్ల= వేఁడిబూడిద

౬౯ వేసరు+ ఆసరు= ఆయాసముచెందు, ఉజ్జగించు.

౨౨ శివమరులు= సివమెత్తుట.

౧౧౨ శివశరణులు= శివుఁడు శరణముగాఁ గలవారు.

౭౪ సువిధానులు= సువిధానమనుచు హెచ్చరిక చేయువారు.

౨౧౪ సడగరంబు= సంభ్రమము, ఉత్సాహోద్రేకము.

౧౨౨ సుళువు= తిరుగాటము.

౧౨౫ సూనెగాఁడు = కటికవాఁడు.

౧౩౦ సొకనాసి= దేవళములో గర్భాలయపు ముందటిపట్టు, 'సుకనాసి' యని శాసనములు.

౨౪౦ సోడంబు = ఖడ్గము ?

౪౬ హేళగీఁడు= కథలు చెప్పువాఁడు ?

మఱియు

౬౨ పుటలో ధూకళి, ఝుంకళి మొదలగు నృత్యపరిభాషా పదములును,

౯౦ పుటలో మొగచాళము, నవతాణము, సాళి, పెళ్లాపెళ్లి మొదలగు సంగీత పరిభాషాపదములు పెక్కులును దుర్‌జ్ఞేయములుగా నున్నవి. వాని నెల్ల నే నిక్కడఁబేర్కొన నయితిని.

మఱియు,

అనుగులము - అనుగలము, కొమ్ము - కొమ్మకసువు - కసపు, కదువ– కదవ, వరువుడు –వరవుడు, కుఱుఁగలి–కుఱఁగలి, చనువు– చనవు, పనువు– పనవు, గొడగు– గొడుగు, పెంట్రుక –పెంట్రిక, రూపములు గలవు. ఇందుఁ దొలిరూపములు ప్రాచీనములు. మోఁకాలు, మోఁచేయి, శబ్దములకు, శ–ర–లో మోఁద+కాలు, మోఁద+చెయి, యని నిష్పత్తులు గలవు. మ్రోఁకాలు, మ్రోఁచెయి, యని ప్రాచీనరూపములు. మ్రొగ్గ+కాలు, మ్రొగ్గ+చెయి, అని వాని నిష్పత్తులు. మ్రాను–మాను, మ్రోదు - మోదు, మ్రబ్బు –మబ్బు, స్రద్ద–సద్ద, మొదలగు రూపములు నున్నవి. ఇందును దొలివి ప్రాచీనములు. అట, ఇట, ఎట, ఆడ, ఈడ, ఏడ, అచట, ఇచట, ఎచట, అక్కడ, ఇక్కడ, ఎక్కడ, శబ్దములు, కళలుగాను ద్రుతప్రకృతికములు గాను గలవు. పయి శబ్దములు వ్రాఁతలలో నిరుదెఱఁగులను గలవగుటచే నేను నిరుదెఱఁగులను నుంచితిని.

ఇప్పుడు పేర్కొన్నవిగాక యింకను బెక్కుశబ్దములు శబ్దరత్నాకర సంస్కారమున కుపకరించునవి యిందుఁగలవు. విస్తరభీతిచే నింక విడుచు చున్నాఁడను.

వ్రాఁత పలుకుబళ్లు

అర్వాచీనకవుల కృతులలో నంతగాఁ గానరాని వానిని వ్రాఁతపలుకు బళ్లను గొన్నింటి నిక్కడఁ జూపుచున్నాఁడను.

ప్రవేశింపఁదడవ (ప్రవేశింపఁగానే) ౪౭ బాహుయుగ్మముఁ జాపఁ దడవ (చాఁపఁగానే) ఇత్యాదులు పెక్కులు. ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ హరివంశమునఁ గూడ నిట్టి పలుకుబడి గలదు.

౬౬ పుట. కాన నాతప్పునఁ గాఁజేసి (నా తప్పువలన) తలఁచు తలంపుఁ– బలుపునఁ గాఁజేసి – (బలుపు వలన).

౮౫ వెండియు నక్షిరోగంబొ (వేఱొక యక్షిరోగమో)

౨౩౬ అరుగుము భక్తజనాళిలో వెడలి (లోననుండి వెడలి).

౧౭౯ ఆమటఁ బదిట, (పదియామడల దూరమున)

౧౭౧ అటవార్తగలిగి (అని వినికిడి యేర్పడి)

౭౩ కొఱడుగొౘ్ౘ, ౘ్రమనుమౘ్ౘ, బడియబౘ్ౘ, కట్టెగిట్టె, సదసౘ్ౘ, నలినౘ్ౘ, కస్సుగౘ్ౘ, ఈ జంట పలుకులలో ద్వితీయముల కర్థము లేదనుకొందును. శ-ర-లో 'మౘ్ౘ' టీక చూచునది.

౭౦ పు. తల్లివి గలుగంగఁ దనకు రోగంబు (తనకు=నాకు)

౧౧ పు. నందీశ్వరుఁడు సేయు నవ్వతపంబు - ఇచ్చోఁ బ్రాత పలుకుబడి చొప్పున 'నందీశ్వరుఁడుచేయు' అని యుండుననియు నా పాఠమే గ్రాహ్యమనియుఁ దలఁచితినిగాని పెక్కుప్రతులలోఁ దొలిపాఠమే యుండుటను 'మీరు సెప్పినయట్లు మృడునకుఁబాలు, - నీవు దూపొడిచిన ఠావుదక్కఁగ, ఇత్యాదులగు బహుప్రయోగము లుండుటను జూచి యిదియు గ్రాహ్యమే యనుకొంటిని. ఇట క్రిందిమాటలకేఁ దప్పువట్ట । నిటమీఁద సిరియాలు నీశ్వరు వార్త। మఱచి యాడితిరేని మా భక్తులెడకు। మఱి మీరు హరునికోమటి తోడివారు (సిరియాలుని యొక్కయు నీశ్వరుని యొక్కయు, వార్త, హరుని తోడివారు కోమటి తోడి వారును -

౨౦ పుట, భక్తియు నీవును బద్దట్లు పడుము, - ఇత్యాదు లనేకములు గలవు. సోమనాథుఁడు తన గ్రంథములం దుపయోగించిన భాష, ప్రాచీనత చేతను, గర్ణాటాంధ్రదేశముల కూడలిపట్టున వాడిక కలదగుటచేతను, మఱియు సోమనాథుని బహుదేశభాషా పరిజ్ఞానముచేతను, వైలక్షణ్యముగాంచి నేఁడు మధ్యాంధ్ర దేశవాస్తవ్యులయి, కర్ణాటద్రవిడ భాషాపరిచయ మించుకయుఁ బొందని వారికిఁ గొంత వింత గొల్పుచుఁ గొన్ని పట్టులఁ గొఱుకఁబడనిదై యుండును.

అనుకరణములు

సోమనాథుఁ డొండు రెండు పట్టులందు నన్నిచోడని ననుకరించెను. నన్నిచోడకవి సోమనాథకవికంటెఁ బ్రాచీనుఁ డగును.

సీ. నేలయు నింగియుఁ దాళముల్ వాయింప
నెండమావులఁబట్ట బండతలయు
మ్రోఁకాలు ముడివెట్ట రోఁకటఁ జిగుళులు
గోయఁ జట్రాతిపైఁ గ్రుంగ నిడుపు
లేక చిత్రముల్వ్రాయ నాకాశమునఁ దాఁప
రమునిడ మంచుఁ గుంచమునఁ గొలువ
నేనుంగు పురు డోమ ఱా నారగొన గాలి
గంటిడ నిసుమున గట్టుదాల్ప

గీ. నీరినడుమద్రెంప నేలఁ దెన్నుండి చే
వెల్పఁ గలియుఁద్రచ్చి వెన్నగొనఁగఁ
గడవనేర్పుగలిగి కందువుమానెఁడై
కత్తిగంటు లయిన యత్తగంతు ? - కుమార.

ద్వి. నెట్టణ నేలకు నింగికి సూత్ర
పట్టమ్రోఁకాళ్లకు బట్టతలలకు
ముడివెట్టఁ దననీడ గడవంగఁబాఱఁ
వడి నెండమావుల కడ గళ్లుగట్ట
పాయక రెండుగాఁ బాఱెడునీరు
వ్రేయఁ బుల్లున్న గోరో యని యమ్మ
ఱా నారయొలువఁ జట్రాతిపైఁ గ్రుంగ
నేనుంగు పురుడోమ నిసుము త్రాడ్పేన
లలిగొనదెసలు తాళములు వాయింపఁ
జెలఁగుచు రోఁకటఁ జిగుళులు గోయఁ
గలివెన్న వుచ్చఁ గొండలుదొంతిఁబేర్ప
నిలమంచు గుంచానఁ గొలువరేఁబవలు
సేయ నాకసమునఁ జిత్రరూపములు
వ్రాయ వాయువుఁ బట్ట వడగళ్ల గుళ్లు
గట్ట వెన్నెల గుంపు గాఁజేయ వచ్చి
పుట్టినప్పుడె నేర్చు బుద్ధులప్రోఁక
-పండితారాధ్య చరిత్రము.

ఇట్టి వింక నొండు రెండు పట్టులందుఁ గలవు. మల్లికార్జున పండితారాధ్యుల శివతత్త్వసారపుఁ బద్యములు పెక్కులు పండితారాధ్య చరిత్రమున ద్విపద రూపమున దాల్చినవి. అది యసంగతముగాదు. మఱియు నాగమగ్రంథములలోని శ్లోకములు పెక్కులు బసవపురాణ పండితారాధ్య చరిత్రములందుఁ దెలిఁగింపఁబడినవి. ద్రవిడభాషలో 'తిరుతొండర్‌తొఘై' యను పేరఁగల లఘుస్తుతి కిందనువాదము గలదు.

> "పరగు మహాభక్తచరితలు నాద
> భరితమై చనఁ దిరుపాటలు సేసి
> పాడుచు నొక్కొక్క భక్తుని చరిత
> వేడుకఁ బొగడునవ్విధ మెట్టు లనిన.
>
> — ౧౩౩ పు.

ఇది దాని యుపక్రమము. కర్ణాటభాషలో బసవేశ్వరుఁడు మొదలగు వారు రచించిన గేయ వచన రూపగ్రంథములనుండి కూడ నీతఁడు గొన్ని పట్టులను దెలిఁగించి యుండవచ్చును. ఆ గ్రంథము లప్రఖ్యాతము లగుటచే వానిని గుర్తింపఁగాదు.

ఇఁక మన సోమనాథుని రచనములను బలువురనుకరించిరి. శివకవులెల్లరు ననుకరించినవారే. బమ్మెరపోతరాజు, శ్రీనాథుఁడు మొదలగువారి గ్రంథములలోఁ గూడ నప్రయత్నముగా సోమనాథుని రచనములు దొరలినవి.

> క్షీరాబ్ధిలోపలఁ గ్రీడించుహంస
> గోరునే పడియల నీరుద్రావంగఁ
> జూతఫలంబులు సుంబించుచిలుక
> భాతిఁ బూరుగుమ్రానిపండ్లు గన్గొనునె
> రాకామల జ్యోత్స్న ఁ ద్రావుచకోర
> మాకాంక్ష సేయునే చీకటిద్రావ
> విరిదమ్మివాసన విహరించుతేఁటి
> పరిగొని సుడియునే బబ్బిలివిరుల
> నెఱుఁగునే యలదిగ్గజేంద్రంబు కొదమ
> యెఱపందిచనుసీక నెఱుఁగవు గాక ! ౫౫ పు.

> సీ. మందార మకరందమాధుర్యమునఁ దేలు
> మధుపంబు వోవునే మదనములకు
> నిర్మలమందాకినీ వీచికలఁదూగు
> రాయంచ సనునే తరంగిణులకు
> లలితరసాలపల్లవ ఖాదియై చొక్కు
> కోయిల సేరునే కుటజములకు
> పూర్ణేందుచంద్రికా స్ఫురితచకోరకం
> బరుగునే సాంద్రనీహారములకు
>
> –భాగవతము.

పండితారాధ్య చరిత్రమును బద్యకావ్యముగా రచించినవాఁ డగుటచే శ్రీనాథుని యితర రచనలలోఁ గూడఁ గొన్ని పద్యభాగములు పలుకుబళ్లు నీతనివి చేరినవి. 'పాక మింతయు వృథాపాకంబుచేసె – ఆవగింజంతబూది మైనలఁది కొనిన । వెలఁది గుమ్మడికాయంత వెట్టివుట్టు ' ఇత్యాదులు –

పరివర్తనముల తీరు

ఈ బసవపురాణమును బద్యకృతిగా రచించిన పిడుపర్తి బసవన కడునేర్పరి. ఆతఁడు ద్విపదలను నిపుణముగాఁ బద్యములం దట్లే పొందించి నాఁడు. ఈ గ్రంథమున కది కొన్నిపట్టులఁ డిప్పణిగాఁ గూడ నుపయుక్త మగును. కాని, యా రచనము చాల సంగ్రహముగా నున్నది. కొన్నిపట్టు లాతఁ డర్థముకాక విడిచినాఁడు. భీమకవి కన్నడింపు మిగుల నెన్నఁదగినదిగా నున్నది. ఆతఁడు దీనిని తూ–చ– తప్పకుండ ముక్కకు ముక్కగాఁ గన్నడించి నాఁడు. కొన్ని పట్టులనించుక పెంచినట్లును గానవచ్చును. మిక్కిలి చిక్కుగా దుర్‌జ్ఞేయములుగానున్న పట్టులు గొన్ని యా కన్నడకృతిద్వారమునఁ దెలిసికొన నా కనువు పడెను. శబ్దరత్నాకరాదులలోఁ గానిరాని యనేకాపూర్వశబ్దములకుఁ గన్నడ కృతి తోడ్పాటున నేనర్థము గ్రహింపఁగల్గితిని. ఈ తెల్గుకృతి కది ప్రశస్తమయిన టీకయనఁదగును.

రచనా సౌందర్యము

మన సోమనాథుని రచన మసాధారణ సౌందర్యము గల్గియున్నదనుట యతిశయోక్తిగాదు. ఛందస్సు, భాష, విషయము మూఁడును దేశీయములే యగుటయు, కవి శివతత్త్వానుభవమున నోలలాడుచుఁ దన్మయుఁడై కవితావేశము వొందియుండుటయు నట్టి యసాధారణ సౌందర్యమునకుఁ గారణములు.

వడిఁబాఱు జలమున కొడలెల్లఁగాళ్లు
పడిఁగాలు చిచ్చున కొడలెల్ల నోళ్లు
వడివీచుగాడ్పున కొడలెల్లఁ దలలు
వడిఁజేయు బసవన కొడలెల్ల భక్తి.

అని బసవనిఁగూర్చి సోమనాథుఁడు భావప్లుతములుగాఁ బలికిన పలుకులు స్వవిషయమునఁగూడ సమన్వితము లయ్యెను. ప్రతిపదమునను శివభక్తి పరవశుఁడై యుండి సోమనాథుఁడు గ్రంథముల రచియించెను. ముగ్ధభక్తుల కథలు మొదలగు వానిలోఁ గొన్ని పట్టులు చదువునప్పుడు మనసు ద్రవించితీఱును. బెజ్జమహాదేవి కథయు గొడగూచి కథయుఁ గన్నప్పని కథయు జదువునప్పుడు నేను బెక్కు తడవలు కరఁగితిని. మాయమర్మలు లేని విశుద్ధముగ్ధభక్తిని బ్రకటించుటలో సోమనాథుఁడక్కడ మధురమధురములయిన జానుఁదెనుఁగుఁ బలుకుల జాలువార్చి ముద్దులు గురిపించెను. శబ్దాలంకారములకయి, యర్థాలంకారముల కయి, సోమనాథుఁ డెక్కడను బాధపడలేదు. తనకుఁ దెలియక యప్రయత్నముగాఁ బొందుపడినవే కాని యాలంకారికులు పేర్కొన్న కావ్యగుణముల ననుధ్యానించి పనిపూని చొప్పించినట్టు కన్పట్టుపట్టు లీ గ్రంథమున నెక్కడను గానరావు. సులువుగా రచింపఁదగిన ద్విపద మగుటచే సోమనాథుని చూపు కథాకల్పనమందును, విషయవిన్యాసమందును భావ ప్రపంచమందును బరుగులువాఱినదే కాని, యతిప్రాసచ్ఛందోభాషా బంధములందుఁ జిక్కుకొని యెక్కడను ద్రొక్కటపడలేదు. అట్లు పరుగువాఱుటలోఁ బెక్కుపట్టులందీతఁడు పాఠకుఁడు సరిగాఁ దన్నువెన్నాడఁగలఁడా యనికూడఁ జూడఁబోఁడయ్యెను. పదులకొలఁది ద్విపదలుగడచినను బయికిఁబయికి వాక్యము పొడుగువాఱుచు సాగుచుండుటే

కాని ముగియకుండుట నీ గ్రంథమునఁ బెక్కుపట్టులఁ జూడఁగలము. అట్టు ముగియకుండుటలోఁ గర్తృపదము రెండుమూఁడు తడవలు గూడ మరల మరలఁ గానవచ్చుచుండును. ఇట్టి యిక్కట్టు పండితారాధ్యచరిత్ర మున మఱింతగలదు.

శివభక్తిస్మరణము వచ్చినప్పు డీతఁ డొడలు మఱచును.

"పొరి మజ్జనోదకంబులకట మున్న
పరముపై నానందబాష్పముల్ దొరుగఁ
బూజించు నవపుష్పరాజికి మున్న
రాజాంకుపై హృత్సరోజంబు విరియ
ధూపవాసనకు మున్ ధూర్జటి మ్రోల
వ్యాపితాంతర్గతవాసన దనర
వెలుగు నీరాజనంబుల కటమున్న
మలహరునంద యాత్మజ్యోతి ప్రబల
వినివేదితపదార్థవితతికి మున్న
తన ప్రాణపద మీశ్వరున కర్పితముగ
లింగార్చనము దాను బొంగి చేయుచును
నంగచేష్టలకు నంతంతఁ బాయుచును
సుభగలింగముఁ జూచి చూచి క్రాలుచును
నభవామృతం బాని యాని వ్రాలుచును
సురుచిరోక్తుల సోలిసోలి పాడుచును
స్థిరసుఖాంబుధిఁ దేలి తేలి యాడుచును
మంగళోన్నత బహిరంగంబు నంత
రంగంబుఁ దన ప్రాణలింగస్థ మగుచు."

మఱియు,

"పరగు చతుర్వర్గఫలము లాదిగను
వరసుతు నడుగుము వాంఛితార్థమ్ము
లనవుడు మందస్మితాననుండగుచు
ననుషక్తి ముకుళితహస్తుఁడై మ్రొక్కి

యెఱుఁగ మోక్షముల పేరెఱుఁగ వాంఛితము
లెఱుఁగవేఁడెడు మార్గమెఱుఁగ నేమియును
నెఱుఁగుదు నెఱుఁగుదు నెఱుఁగుదు మఱియు
మఱియును మఱియు ముమ్మాటికి నిన్నె
కావునఁ గోరికకడమయుఁగలదె
దేవమూల స్తంభ దివ్య లింగాంగ
నీయతులిత దయాన్విత దృష్టి యిట్లు
నాయందు నాఁటి కొనలు పసరింప
నాదగు సంస్పృహాపాదితదృష్టి
నీ దృష్టిలోనన నెక్కొని పొదలఁ
గరుణింపు దక్కినవరము లే నొల్లఁ
బరమాత్మయని విన్నపంబాచరింప. పు.౮౦

మఱియును,

"బాపురే నిర్వాణి ! బాపురే తపసి!
బాపురే బాపురే కోప పుంజంబ !
పాపంబుఁ బొందెడు కోపించువాఁడు
పాపిగా కేనేల పాపి నయ్యెదను
స్థలియించు కోపాగ్ని కణములఁజేసి
కలఁగదే మానసఘన సరోవరము
ఎసఁగెడు కోపాగ్ని నింకదే చెపుమ
మసలక హృదయాబ్జమకరందధార
వెలువడు కోపాగ్ని వేఁడిమిఁజేసి
నలఁగదే సచ్చిదానందపద్మంబు
జ్ఞానంబు సొంపొ? విచారంబు పెంపొ?
ధ్యానంబు ఫలమొ ? యీ తామస గుణము !
నాకేమి సెప్పెద వీకాననమున
లేకున్నవే చెట్లు నీకుఁ గూర్చుండ
నిట్టి శాంతాత్మకు లెచ్చోటఁగలరు !
పుట్టుదురే నినుఁబోల సంయములు !

వఱదవోవు నెలుఁగు గొఱుపడం బనుచు
నెఱుఁగక యీఁత కాఁ డేఁగిపట్టుదును
వడిఁ బాఱునెలుఁ గంత వానినిపట్టఁ
గడనున్నవాఁ 'డోరి ! విడువిడు' మనుడు
'విడిచితి నది దన్ను విడువ' దన్నట్టి
వడువున విడిచిన విడుచునే మాయ
పొంగి చిచ్చుఱకంగఁ బోవుచుఁ జీర
కొం గోసరించు పెన్వెంగలియట్ల
చెల్లుఁ బొమ్మని సన్న్యసింపఁ బోవుచును
నిల్లప్పగించు నయ్యిబ్బందియట్ల
పదపడి నూతిలోఁ బడఁబోయి తాప
వెదకుచు మెట్టెడి వీఱిఁడి యట్ల
జ్ఞానాత్ముఁడై సర్వసంగముల్ విడిచి
తా నాశ్రయముఁగోరు తపసిచందమున
నిల మరు ల్వోయె రోఁకలిగొనిరండు
తలఁ జుట్టుకొనియెదఁ దా నన్నయట్లు
పానలేల చెఱకుపందెమం దొక్క
యీనె సిక్కిన నోడుటేకాదె తలఁప
రోసి సంసారంబుఁబాసి యొక్కింత
యాసించెనేనియు నది వెల్తి గాదె?"

ఇక్కడ 'కోపగర్హ' ను బలుదెఱఁగులఁ బ్రపంచించి కోపిని సిగ్గునఁ గూరునట్లు చేసినాఁడు. భావోద్రేకముగలపట్టు లిట్టివీ గ్రంథమునఁ బెక్కులు గలవు. కవిత్వ రచనాశౌండీర్య మిట్టిది పండితారాధ్యచరిత్రమం దింక నెక్కుడుగా నిండారి పండఁబాఱి యున్నది. అది యపూర్వము లగు ప్రయోగములకు, శబ్దములకు, విషయములకు, గనియ. ఆకాలపు టాంధ్రదేశ ప్రజాచరిత్రమున నది యనేక విషయములఁ దెలుపుచున్నది. ద్విపదలు జడవాఱి పొడుగులై సాగియుండుటచే నది యన్వయక్లేశమునఁగూడ దీనిని మీఱియున్నది. ఆ గ్రంథమునుండి యెత్తిచూపవలసిన యపూర్వవిషయము లనేకములు గలవు. విస్తరభీతిచే నిక్కడ విడిచితిని.

ముద్రణ విధానము

ఏలూరిలోఁ గందుకూరివారు బసవపురాణమును జాగ్రత్తతోఁ బ్రకటిం చిరి. దాని నాధారముగాఁ గొని ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకశాలలో సి.పి. బ్రౌనుదొర గారు సేకరించిన ప్రతులలోని పాఠములను దోడుచేసికొని యీ ముద్రణము సాగించితిమి. శ్రీ గిడుగు వెంకటరామమూర్తి పంతులుగా రొకతాళపత్ర ప్రతి నొసఁగిరి. ముద్రణ సమయమునఁ గ్వాచిత్కముగా దానిని గూడఁ దోడుచేసికొంటిని. భీమకవి కన్నడకృతియుఁ, బిడుపర్తి [1] బసవన పద్య బసవపురాణమును నాకు మిక్కిలిగా నుపకరించినవి. కన్నడ బసవపురాణము తీరు తిన్నన లేని ప్రాఁతకాలపు రోఁతయచ్చులో నుండుటచేఁ బ్రతిపదము దానిని బరికించుట యసాధ్యమయ్యెను. ఆవశ్యకము గల్గినపట్టులమాత్రమే దానిఁ జూడఁగల్గితిని అది సుముద్రణమున నుండెనేని నాకింక నెన్నో యపూర్వ విషయములు తెలియఁ దగియఁదగియుండెడి వని నమ్ముచున్నాఁడను. ముద్రితమైన సంస్కృత బసవపురాణము నిష్ప్రయోజనమే. అది మిక్కిలి సంక్షిప్త మైనది. కొందఱు భక్తుల పేళ్ళు మొదలగువాని నొకవిధముగా దానినిబట్టి నిర్ణయించుకొంటిని. అఱువత్తుమూవుర పేళ్ళు, ద్రవిడ కర్ణాటాంధ్రసంస్కృత గ్రంథములలో భిన్నభిన్న రీతులతో నున్నవి. తాళపత్రప్రతులలోని పాఠములను సాహసించి సంస్కరింపరాదనుతలఁపుతో నుండుటచేతను, నవి యిదమిత్థమని నిర్ణయింపఁ గుదురనివై యుండుట చేతను నక్కడక్కడ మిక్కిలి త్రొక్కటపడితిని. తొలుత నీ గ్రంథమును భాషాతత్త్వపారంగతులగు శ్రీ గిడుగు వెంకటరామ మూర్తిపంతులుగారును నేనును గలసి పరిశోధింపఁ దలఁచుకొంటిమి. కాని, వారు సుదూరదేశమున నుండుటచే నట్లు ఘటింపదయ్యెను. ఈ ముద్రణమున దొరలిన దోషములతో నాకే కాని వారికి సంబంధము లేదు. వారి తోడ్పాటుండి నచో నింకను నిది గుణోత్తరముగా సాగియుండెడి దనుకొనెదను.

---

1 పద్య బసవపురాణకర్త పిడుపర్తి సోమనాథుఁడని కవుల చరిత్రము మొదలగు గ్రంథములు పేర్కొన్నవి. ఆ గ్రంథమున గద్యములందుఁగూడ నట్లే కాననగును. కాని, కృత్యవతరణికలోఁ జూడఁగాఁ దత్కర్త పిడుపర్తి బసవనయని యేర్పడును. పరిశోధించియే నేనీమార్పును జేసితిని. గద్యములందు సోమనాథుఁడని యుండుటకుం గారణము మృగ్యము.

కృతజ్ఞత

దేశోద్ధారక కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు పంతులుగారు తాళపత్ర ప్రతులపాఠములను సేకరించుటలో మిక్కిలి వ్యయమునకుఁ బాల్పడిరి. మఱియు నేను దఱచుగా మద్రాసులో నుండకపోవుట మొదలగు కారణములచే గ్రంథముద్రణమునకుఁ జాలఁగాలము పట్టినను సైఁచిరి. ఆంధ్రదేశోపకార కార్యము లెన్నేని వారి హస్తముననుండి యవతరించుచున్నవి. 'ఉదార చరితానాం తు వసుధైవ కుటుంబకమ్' అన్నసూక్తికిఁ దార్కాణమైనవారు శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు చెన్నపురి చిత్రవస్తు ప్రదర్శనశాలలో సేకరమైయున్న శైవాచార్య శిలాచిత్రమునకుఁ జక్కఁగాఁ బ్రతిబింబము నెత్తియిచ్చిరి. మైసూరు వాస్తవ్యులగు శ్రీ బి. బసవారాధ్య బి. యె.బి.యెల్. గారు బసవపురాణము మొదలగు కర్ణాట గ్రంథముల నేతద్ గ్రంథముద్రణము ముగియుదాఁక మాకెరవుగా నొసఁగి యెంతయు నుపకరించిరి. భారతీ కార్యనిర్వాహకులును, నందును, శ్రీ గన్నవరపు సుబ్బరామయ్యగారును, ఆంధ్ర పత్రికా ముద్రణాలయమున ముద్రణాధికృత ముఖ్యుఁడగు నావుల పార్థసారథినాయఁడు గారును, ముద్రణమున సౌకర్యముగూర్చిరి. వీరికెల్ల గడుఁ గృతజ్ఞుఁడను. పీఠికారచనాదులలోఁ గర్ణాటకవి చరిత్రము రెండు సంపుట ములును, ఫ్లీటుదొరగారి బొంబై గెజిటియరును, నాకుఁ బెక్కు విషయముల నెఱిఁగించినవి. అందులకుఁ దత్కర్తలయెడఁ గృతజ్ఞుఁడను.

అనేక పాఠభేదములవలని యలజడియుఁ దెకతెంపులేక యేకధారగా నున్న ద్విపదల దీర్ఘగతియు నాయపరిజ్ఞానమును గారణములుకాఁగా నక్కడక్కడ తప్పులు దొరలినవి. వానిని పరిశోధన పత్రమునఁ జేర్చితిని. పునర్ముద్రణమున దిద్దుకొందును. ఇంకను నాకంటి కందనివి యుండవచ్చును. ఎఱిఁగినవారు దెలిపినచో దిద్దుకొందును. ప్రాజ్ఞులకు మ్రొక్కుచున్నాను.

ప్రభవ
వ్యాసపూర్ణిమ.
మదరాసు.

విద్వద్విధేయుఁడు,
వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి

" ఇది పాలకురికి సోమన
విదితకృతి ప్రభాకరుండు వేటూరి కొల
మ్మొదివియ చక్కని పీఠిక
పొదిగించి పరిష్కరించెఁబోఁ దెనుఁగొలయన్"

– త్రిశూలము నాంది నుండి :
కవిసమ్రాట్ శ్రీ విశ్వనాథ సత్యనారాయణ

బసవపురాణ పీఠికలో ప్రభాకరులు గుర్తించిన

కొన్ని మార్పులు - సూచనలు

పుట - పంక్తి

219 –21 కేరళ ద్రవిళదేశముల నుండి (కేరళమున నుండి)

220 –21 (వీరి యుద్భోధ... నిలుపబడిరి)
ఇది యప్రామాణిక మనుకొందును.

243–10 మూఁతి –మూంది, మూంజి, (అ) ; తెల్గున 'మూఁతి' లో అరసున్న ఉన్నది.
ఊదిమట్టిన పాదయుగముచే బయలు (ఊఁదు)
పాదైన ధరణిలోపలి శేషుఁడులుకు.

రథంబు। మీఁదఁ గూర్చుండఁబడియెఁ జేయూదికొనుచు – భీష్మ 1–188.

256 –28 ప్రథమ మీఁది గసడదవ గూర్చి – కవి చింతామణి చూ.వికట శ్రుతి లేనిచోట్ల ఉండునన్నాడు.

259 –23 క. ఆఁకరముతోడ నప్పెను
మూఁకలపై కుతికి కఠిన ముష్టినిహతులన్
మ్రాఁకులను శిలలఁ బీనుఁగు
ప్రోఁకలు గావించిరపుడు పొడవడఁగ వడిన్
రా. యు. కాం.

260 –20 మూపు – అరసున్నలేదు. రంగనాథరామాయణము. తాచు– అరసున్న లేదు. "తాచినఁ దోన బిట్టొడిసి తత్పదయుగ్మము –వీచి– వైచె" హరి. పూ. భా. 7–85, మఱియు పూచిన, ఏచిన–తాచు వనదేవతలచరణాచలితములైన యందియల మ్రోఁతయనన్ – నృసింహపురా ణము. 2 ఆ. 70ప.

269 –9 యభ్యంజ (?) నవనాచరిసు – (యభ్యంగనవనాచరిసు) నెపము 16 పు. చూ. (పూ. ము. నెపమునఁ గనుమూసి

నిద్రఁబొందుడును – నువిదకు గలవోలెమక్షవల్లభుఁడు) ప.వ
ప్రాసవిషయమున చూ.
తాప. అరసున్న లేనట్టున్నది. తాచులో లేదు.

274 -1 జరగడుగు – సూర్యరాయవారు గ్రహింపరయిరి.

274 -24 పణత, పడఁత – శ.ర. హనువు అని శ్రీనాథ ప్రయోగం సరిగాదు. పణె= నెత్తి/ఫాలము; కణతవలె పణత, పణెతలె నుండి ఏర్పడి యుండును. పణత అనఁగా ఫాలము అర్థము. శ్రీనాథ ప్రయోగమునకు సరిపడును.

274 -28 కోరబెడంగనో – బసవ – గొడగూచికథ
బెడంగు+ అని+ ఓ కాదు. బెడంగను+ఓ
బెడగు= కడుగు. శుభ్రపఱుచు.
తెలుపెక్కగఱవోవ బెళగిన పునుకమించిన వెండికోరగాఁ జేతఁ బట్టి (తాళ్లపొద్దుటూరు శాసనము) ఇందు బెళగిన నిరనుస్వారముగా నున్నది.
బెడంగనో= శుభ్రపఱుపనో– ఇక్కడ బెడంగు పూర్ణాను స్వారముతో నున్నది. "కోరను బెళ(డ) గనో" అని యుండునా? లేక శాసనమున సున్న ఉన్నదా?
(శాస్త్రిగారి నోట్సు నుండి)

276 -8 అడబాళ్లు ?

276 -23 పణ్ణిదమదాంధగంధసింధురంగళ్ మేతి– విక్రమార్జున విజయము. 3-48 పణ్ణు – సజ్జీకరణే – పణ్ణిదజాత్యశ్వరథా శ్వసంకుళ 10-31

278 - 23 సోడంబు –నాసాస్థి

బసవ. పూర్వముద్రణము

పు. 40 దివ్యామృతంబుఁ దివుటఁ దాలించి – తాలించు = తాలింపువెట్టు.

పు. 62 బాలరుద్రమ యొత్తుపట్టఁగవాళ – ఒత్తుపట్టఁగ =సుతిపోయఁగా

పు. 73 యడమ మంటపమును నతివిపైనయది – అతివి = శిథిలము
చూ. కాశీఖండము

పు. 73, 79. బెనసి తమ్మళి భజించిన చొప్పులేదు –తిమ్మళి– ఈ నాటికే తమ్మళ్లు ఏర్పడిరి.

పు. 79 ఎక్కుడు గోద నిన్నిక్కడ వైచి – ఎక్కుడు గో(ఁ?) డ

పు. 108 పక్షికిఁ దొడనేల పాశుపతంబు – కుమారసంభవము 'బలిమిఁ బిట్ట కలిగి పాశుపతము దొడుగనేల 1. ఆ.

పు. 134 కడమల నంబికథ – అరవంలో చూడవలెను.

పు. 145 ఇగ మెడ దునిమెద విది యేమి పుట్టె – జగములలో ....ఇఁగకాదు.

పు 149 ప్రస్పియెంతయును శ్రవంపడి యిట్లు –రంగానాథ రామాయణము నను శ్రవము – ఉన్నది.

పు. 152 పద్య బసవపురాణములో 'అర్ఘ్యపాద్యములు ' అని ఉన్నది.

పు. 161 కంపరంబవనిపై దింపించి మహిమ–కంపరము=

పు. 176 పొఱటి పాండ్యేశుడు వొలుపారమున్ను పొఱడువోయిన వీఁపుపొఱడుమానుటయు. } పొఱడు=గూను

పు. 178 సడిసన్నలెఱుఁగవే జైనకష్టుండ – సడిసన్నలు=

పు. 115
179 తమదాసియర్ఘ్యపణ్యములకుఁబోవు – పద్యబసవపురాణము.
210 303 పు. చూ. అర్ఘ్యపణ్యములు –నీళ్లు
241

పు. 226 యొత్తుడుఁ బింజించి యుడువీథిఁదాఁకి –పింజించు =

పు. 230 జాలిఁబడి కనక సాములు దమక –
వేలిచికొన్న యా విధమగుఁదమకుఁ
బగవారిబిడ్డల నగవులఁ జంపు –
పగిదిఁ జేసిన బో(?) దు బసవన మంత్రి.

కనకన బేళ్వెతగుల్దుదు
కనకన నెంబొందు మాత ధరగెనయె, సుయో
ధనన పురోహితనప్పా
కనకస్వామియనె మునిదు కృత్తిగె తిందళ్.
విక్రమార్జున విజయము 8-44

పు. 234 గొట్టరువులవారిc గుంచెలవారి
గొట్టుబోయల నాలవట్టాలవారి - గట్టుబోయల?
త్రాటc గట్టు బోయ - పాండురంగ మాహాత్మ్యము.

పు. 228 బసవమతము క్రొత్తది అనుటకు ;

... నిర్మలశివులును నిష్కల శివులు
మొదలుగాcగల శైవముఖ్యులందఱును
నిదియేమి మతములో యెఱుcగంగరాదు
బసవయ్యతోయంపు భక్తులc జూచి
వసుధc దారును లింగవంతులమనుచు
దొడcగి ప్రసాదంబుc గుడుచుచున్నారు....
నిప్పురి వీరమాహేశ్వరులనcగ
నిప్పుడేలా చెల్లనిచ్చెదమనుచు
బసవయ్య యంత్రముల్వన్నుటc జేసి
పొసపరి మాతోడc బోరుచున్నారు.

(ఆంధ్రగ్రంథమాలలో ద్వితీయకుసుమముగా వెలువడిన బసవపురాణమునకు పరిష్కర్తలైన శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు కూర్చిన పీఠిక యిది. ప్రకాశకులు శ్రీ కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు పంతులుగారు. తొలి ముద్రణము 1926. 1948 -50 ప్రాంతములలో శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు బసవపురాణము పునర్ముద్రించునపుడు చేయదలచిన మార్పులను కూర్పులను మార్జినల్ నోట్సులో కొంత సూచించియున్నారు. ఆంధ్రగ్రంథమాలవా రీ గ్రంథమును పునర్ముద్రించునపుడు గ్రంథ (మూల) మున శాస్త్రిగారు గావింపదలచిన సంస్కారములను వారి పర్యవేక్షణముననే వారి శిష్యులు శ్రీ తిమ్మావజ్ఝల

కోదండరామయ్యగారు మద్రాసులో నుండి నిర్వహించిరి. కాని దుర్విధికారణమున బసవపురాణము పునర్ముద్రణము తుది దాకక మునుపే ప్రభాకరులస్తమించిరి. లేనిచో వారే తమపీఠికలో చేయదలచిన మార్పులను కూర్పులను జేర్చి దానిని క్రొత్తగా వెలయించియుండెడివారు. అది జరుగలేదు. ఆంధ్రగ్రంథమాల వారి బసవపురాణము మలికూర్పున శాస్త్రిగారి యీ పీఠికయు తదుపరి ముద్రింపబడలేదు. దాని స్థానమున శ్రీ నిడుదవోలు వేంకటరావుగారి పీఠిక క్రొత్తగా చేరినది.

శాస్త్రిగారి బ. పు. తొలి ముద్రణమునందలి పీఠిక నిందు చేర్చి యెడనెడ వారందు గావించి యుండిన సంస్కారములను అనుబంధముగా మేమిక్కడ చేర్చినాము - (ప్రకాశకులు)

(పీఠిక తొలి ముద్రణము 1926)

బసవోదాహరణము

(తొలిపలుకు)

పాల్కురికి సోమనాథకవీశ్వర ప్రణీతములయిన తెల్గు గ్రంథములలో నేఁటి చరిత్ర పరిశోధనకు లింతదాఁక దీనిఁ దాఁకలేదు. బసవపురాణ పీఠికలో నేను దీని యాద్యంతములఁ జూపితిని. సంబోధనముతో నెన్మిదియగు విభక్తులతో నెన్మిది పద్యములును, కళికలును, నుత్కళికలును నెల్లవిభక్తులతోఁ గడపటి పద్యమును గల స్తుతిప్రశంసాపర మయిన గ్రంథమున కుదాహరణ మని పేరు. సంస్కృతాంధ్ర కావ్యలక్షణకారులు దీని లక్షణమును నిర్వచించిరి. తెలుఁగునఁ గల యుదాహరణములలోని కెల్ల నిదియే ప్రాచీన మయినది. రావిపాటి త్రిపురాంతకుని త్రిపురాంతకోదాహరణము దీనికంటెఁ దర్వాతి దయినను, దీనికంటె హృద్యతరము. ఇందుఁ గడపటి పద్యమున సప్తమీ విభక్త్యంత పదము బసవవాచకముగా లేదు. 'నీ యందు' అని యా పద్యమునఁ జేర్పఁ గుదురదు. పద్యపాఠము సరిగాదేమో! చతుర్థీవిభక్తిరూపము లిందుఁ బర్యాలోచింపఁదగినవి. ప్రాంతకాలపుఁ దెల్గుకృతి గాన యభిమానమున దీనిని బ్రకటించితిని. సంస్కృత కర్ణాట భాషలలో నీ కవి రచియించిన లఘుకృతులను శ్రీ బండారు తమ్మయ్యగారు ప్రకటింపఁ దలంపుగొన్నట్లు నాకుఁ దెలిపిరి. అట్లు వారు ప్రకటించినచో సోమనాథుని కృతులెల్ల వెల్లడియయిన ట్లగును.

(భారతి –ఫిబ్రవరి 1928. ప్రభవ సంవత్సర మాఖమాస భారతి నుండి పునర్ముద్రితమైన లఘుకృతి కిది వేటూరివారు కూర్చిన తొలిపలుకు – ప్రకాశకులు)

నీతి ద్విషష్టిక – ఉపోద్ఘాతము

'నీతి ద్విషష్టిక' అనే ఈ కృతి సుందరపాండ్యుడు రచించి నట్లు మొదటి శ్లోకం ద్వారాను, చివరి శ్లోకం ద్వారాను, గ్రంథాంతంలో ఉన్న పుష్పిక ద్వారానూ తెలుస్తూన్నది. పాండ్యదేశానికి రాజధానియైన మధురలో వెలసి ఉన్న పరమేశ్వరుని పేరు సుందరపాండ్యస్వామి అనే విషయం ప్రసిద్ధమే. ఆ పరమేశ్వరుని అనుగ్రహానికి చిహ్నంగా ఆ దేశంలోని రాజులు తదితరులూ కూడా ఆ పేరు పెట్టుకొనేవారు. ప్రాచీన పాండ్యరాజులలో సుందరపాండ్యుడు అనే పేరు కలవారు ఎంతోమంది ఉన్నట్లుగా ఐతిహాసికులు చెపుతున్నారు. శాసనాదులలో పేర్కొన్న రాజులైన సుందరపాండ్యులు చాల మంది ఉంటూండగా, గ్రంథకారులైన ఎంతో మంది సుందరపాండ్యులు కూడా ఉన్నారు. ఇంతవరకూ గ్రంథపరిశీలకు లెవ్వరూ గుర్తించని ఒక గొప్ప మీమాంసా పండితుడైన సుందరపాండ్యుని గూర్చి మహామహోపాధ్యాయ యస్. కుప్పుస్వామి శాస్త్రిగారు ఇదం ప్రథమంగా తెలిపి ఉన్నారు. 1 శ్రీ శంకర భగవత్పాదులు, ఈ సుందరపాండ్యుడు రచించిన ఏదో గ్రంథంలో ఉన్న రెండు కారికలను, సమన్వయాధికరణం చివర ఉదాహరించారు. ఐతే ఈతని పేరు నిర్దేశించలేదు. భగవత్పాదులు సుందరపాండ్యుని పేరు చెప్పకపోయినా, వారి కంటె అర్వాచీనులు, మనకంటె చాలా ప్రాచీనులూ అయిన కొందరు అద్వైత విద్యాచార్యులు ఈ కారికలను ఉదాహరించి, ఇవి సుందరపాండ్య విరచితములని చెప్పి ఉన్నారు. ఇలా చెప్పినవారు – పంచపాదికా వివరణానికి వ్యాఖ్య యైన 'ప్రబోధపరిశోధిని' రచించిన ఆత్మరూపాచార్యులు, సూతసంహితకు వ్యాఖ్యానం వ్రాసిన మాధవాచార్యులు. అమలానందుడు బ్రహ్మసూత్రభాష్యవ్యాఖ్యలో (3–3–25) "ఆహ చాత్ర నిదర్శనమాచార్యసున్దరపాణ్డ్యః" (ఇందుకు నిదర్శనంగా సుందరపాండ్యుడు

---

* ఇది 1928 వ సంవత్సరములో శ్రీ కే. మార్కండేయశర్మగారు ప్రచురించిన నీతిద్విషష్టికకు శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు సంస్కృతంలో వ్రాసిన భూమికకు హైదరాబాదు సురభారతీ సాంస్కృతిక గ్రంథమాల సంపాదకులైన డా॥ పుల్లెల శ్రీ రామచంద్రుడు గారు కావించిన తెనుగుసేత.

1. See journal of Oriental Research, March Qratrerly, Vol.1. No.1. January 1927. Pages 5-15.

ఇట్లు చెప్పుచున్నాడు.) అని అంటూ కొన్నికారికలు ఉదాహరించినాడు. తంత్రవార్తికంలోని బలాబలాధికరణంలో, కుమారిలభట్టుకూడా, ఈ కారికలనే ఉదాహరించి ఉన్నారు. దీనిని బట్టి మీమాంసాగ్రంథకారుడైన ఒక సుందర పాండ్యుడు శంకరాచార్యులకంటె, కుమారిలభట్టుకంటె కూడా పూర్వం ఉండేవాడని తెలుస్తూన్నది. అందుచేత ఈ సుందరపాండ్యుడు క్రీ. శ. సప్తమ శతాబ్దికి పూర్వం ఉండేవాడనే విషయం స్పష్టం అవుతున్నది.

కేరళదేశీయు డైన కృష్ణలీలాశుకముని, తను రచించిన "పురుషకారము" అనే వ్యాకరణగ్రంథంలో, ఒక సుందరపాండ్యుని పేర్కొంటూ ఆతని వాక్యం అన్నట్లుగా – "నిక్షతి చుమ్బతి నింస్తే తన్వ్యా ముఖపఙ్కజం ప్రేయాన్" అనే శ్లోకార్ధాన్ని ఉదాహరించాడు. కృష్ణలీలాశుకముని – రాజరాజ చోళుని గురువూ, "ఈశానశివగురుదేవపద్ధతి" అనే గ్రంథం రచించినవాడూ అయిన ఈశానదేవునికి శిష్యుడు. ఈశానదేవుడు తన "పద్ధతి"లోను, కృష్ణలీలాశుకుడు 'పురుషకారం' లోను భోజుని గ్రంథాలను పేర్కొన్నారు. అందుచేత వీరిద్దరూ క్రీ. శ. పన్నెండవ శతాబ్దిలో ఉండి ఉంటారు. ఈ విధంగా 'పురుషకారం' లో పేర్కొన్న సుందరపాండ్యుడు క్రీ. శ. పన్నెండవ శతాబ్దానికి పూర్వమే ఉండి ఉండాలని తెలుస్తూన్నది.

ఐతే ఇక్కడ ఒక చిక్కు ఉన్నది. "నిక్షతి చుంబతి" ఇత్యాది శ్లోకార్థం సుందరపాండ్యవిరచితం అన్నట్లుగా 'పురుషకారం'లో చెప్పబడినా, ఇది వీరపాండ్య విరచితంగా ప్రసిద్ధమూ ముద్రితమూ అయిన క్రియా నిఘంటువులో కనబడుతున్నది. ఆ గ్రంథప్రారంభం ఈ విధంగా ఉన్నది :–

> "తిజన్తరూపపర్యాయాః కేచిత్కావ్యోపయోగినః
> వీరపాణ్డ్యక్షితీశేన వక్ష్యన్తే శిక్షితుం శిశూన్."

ఈ విధంగా ప్రారంభించిన గ్రంథంలో –

> "కక్షతి కఖతి ప్రహసతి గగ్ఘతి ఘగ్ఘతి చ తక్కతి స్మయతే.
> నిక్షతిచుమ్బతి నింస్తే తన్వ్యా ముఖపఙ్కజం ప్రేయాన్."

అనే శ్లోకం ఉన్నది. ద్వాదశ శతాబ్దిలో ఉన్న లీలాశుకుని వాక్యమే

ప్రమాణం అని అంగీకరించిన పక్షంలో, వీరపాండ్యుని పేరు ఉన్న క్రియా నిఘంటు ప్రారంభశ్లోకం ప్రక్షిప్తమనేనా అనాలి ; లేదా ఇది అపపాఠ మనేనా అనాలి. ఐతే – క్రియానిఘంటువు క్రమబద్ధంగా ఉండడంచేతనూ, వీరపాండ్యుని పేరు శ్లోకనిబద్ధమై ఉండడం చేతనూ ఈ ముద్రితగ్రంథమే ప్రామాణిక మని అంగీకరించడం యుక్తం అని మా అభిప్రాయం. 'పురుషకారం'లో కూడా వీరపాండ్యుడనే వ్రాసినా, మీమాంసాపండితుడైన సుందరపాండ్యు డొకడు ప్రసిద్ధుడుగా ఉండడంచేత, లేఖకుడు వీరపాండ్యునికి బదులు సుందరపాండ్యుని పేరు చేర్చి ఉంటాడని ఊహించడానికి కూడా అవకాశం లేకపోలేదు. ఏమైన ఈతడు సుందరపాండ్యుడా తద్భిన్నుడా అనే సందేహం అలాగే ఉండిపోతున్నది.

ఈ నీతిద్విషష్టిక రచించిన కవి సుందరపాండ్యులలో ఒకడు. సుభాషిత సంకలనకర్తలు చాలామంది ఈతని శ్లోకాలు సేకరించారు. వల్లభ దేవుడు ఈ కృతిలోనుంచి చాలా ఆర్యలను తన "సుభాషితావళి" లోనికి గ్రహించాడు. ఐతే– ఇతడు శ్రుతానుశ్రవికమీదనే (వినికిడి) మీదనే ఈ ఆర్యలను గ్రహించాడు. అసలు గ్రంథాన్ని చూచినట్లు లేదు. ఇందులోని ఆర్యలను కొన్నింటిని ప్రకాశవర్షుడివనీ, కొన్ని రవిగుప్తునివనీ, కొన్ని అమృతవర్ధనుడి వనీ, ఏవేవో క్రొత్తపేర్లన్నీ కల్పించి వారికి అంటకట్టి ఉన్నాడు. వల్లభదేవుడు ప్రసిద్ధులవో, అప్రసిద్ధులవో ఎవరో కొందరు కవుల పేర్లు కల్పించి, వారు రచించినట్లుగా ఉదాహరించిన శ్లోకాలు తద్భిన్నులైన కవులు రచించిన కొన్ని కావ్యాలలో లభించడం పండిత లోకానికి తెలిసిన విషయమే. చాలామంది సుభాషిత సంకలన కర్తలు ఇలాగే కనిపిస్తున్నారు. జల్హణుడు కూడా "సూక్తిముక్తావళి"లో ఈ ఆర్యలను ఈ విధంగానే గ్రహించి రవిగుప్తుడు మొదలైన వాళ్ళని రచయితలుగా పేర్కొన్నాడు. శార్ఙ్గధరుడు కూడా అంతే. ఒక్క ఆర్యను తీసుకొని, ఈ ముగ్గురూ ముగ్గురు వేర్వేరు కవులకు దానిని సంబంధింపచేశారు. పోతయార్యుడు "ప్రసఙ్గరత్నావళి" లోను, పెద్దిభట్టు "సూక్తివారిధి"లోను, రచయిత పేరు చెప్పకుండగా ఈ ఆర్యలను ఉదాహరించారు. సుభాషితసంకలనకర్త లందరూ పదమూడవ శతాబ్దికి పూర్వులు గారు.

జల్హణుడు 257వ సంవత్సరంలో సూక్తిముక్తావళి రచించాడు.

వల్లభదేవుడు 'సుభాషితావళి' ని

శార్‌ఙ్గధరుడు 'పద్ధతిని'ని 1400 సం ప్రాంతంలో రచించారు.

పోతయార్యుడు 'ప్రసఙ్గరత్నావళి'ని 1460 సం.లో రచించాడు.

పెద్దిభట్టు 'సూక్తివారిధి'ని 1500 సం.లో రచించాడు.

వీరిలో ఏ ఒక్కరికీ కూడా ఈ సుందరపాండ్యుని కృతిని గూర్చి తెలియకపోవడం ఆశ్చర్యకరంగానే ఉన్నది. ఐతే వీరి అందరికంటే ప్రాచీనుడైన ఒక పండితునికి ఈ కృతిని గూర్చి యథార్థంగా తెలిసి ఉండడం ముదావహమైన విషయం.

క్రీ. శ. 1200 ప్రాంతంలో కలింగరాజు అనే నామాంతరం గల సూర్యవిబుధుడు "కులశేఖరసూక్తిరత్నహారం " అనే పేరుతో ఒక సుభాషిత సంకలనగ్రంథం గ్రంథించాడు. ఈ ఆర్యలు సుందరపాండ్య రచితాలని ఆతడు ఆ గ్రంథంలో సరిగానే చెప్పి ఉన్నాడు. అందుచేత ఇది సుందరపాండ్యుని కృతి అని చెప్పడంలో తప్పులేదు. అతడు క్రీ.శ. పన్నెండవ శతాబ్దానికి పూర్వుడనే విషయం కూడా స్పష్టం అవుతుంది. ఐతే, ఇదొక చెప్పుకోదగిన విషయంకాదు. ఎందుచేతనంటే ఈ సుందరపాండ్యుడు షష్ఠశతకం కంటె కూడా ప్రాచీనుడని నిరూపించనున్నాము.

ఈ సందర్భంలో గుర్తింపదగిన విషయం ఇది :- పంచతంత్రం రచించిన విష్ణుశర్మ ఆరవ శతాబ్దానికి అర్వాచీనుడు కాదు అని విమర్శకుల అభిప్రాయం. ఆతడు కూడా ఈ గ్రంథం నుంచి కొన్ని ఆర్యలు (29, 30, 48 శ్లోకాలు) తీసుకున్నాడు. అందుచేత ఈ సుందరపాండ్యుడు షష్ఠశతకం కంటె ముందుగానే ఉండేవాడని తేలినది.

ఈ గ్రంథానికి చివర ఉన్న -

"ఇమాం కాఞ్చనపీఠస్థాం సమేత్య కవయో భువి
ఆర్యాం సున్దరపాణ్డ్యస్య స్నాపయన్తి వధూమివ"

అనే శ్లోకం కూడా పై నిర్ణయానికి ఉపోద్బలకంగా ఉన్నది. "భూలోకంలో, కవులందరూ కలిసి,, సుందరపాండ్యుని కృతియైన, కాంచన పీఠంపైన ఉన్న ఈ ఆర్యను మధురానగరంలో సుందరపాండ్యుడనే పేరుతో వెలసిన పరమేశ్వరుని వధువైన ఆర్యను వలె, అనగా మీనాక్షీదేవిని వలె, కనకాభిషేకం చేసి పూజిస్తున్నారు " అని ఈ శ్లోకానికి అర్థం క్రీ.శ. ఆరవ శతాబ్దానికి పూర్వంనుంచే, ద్రవిడదేశంలోని మధురానగరంలో "ద్రవిడ సంఘం" అనే పేరుతో ఒక విద్వత్సమితి ఉంటూండేది. ఆ సమితిలో సభ్యులైన విద్వాంసులు ఉత్తమ కవినీ, అతని కృతినీ ఆ సంఘం పూజించే ఒక బంగారు పీఠం మీద ఉంచి కనకాభిషేకం చేస్తూండేవారు. బహుశా సుందరపాండ్యుని కృతికి అలాంటి సత్కారము జరిగి ఉంటుంది. దానినే కవి ఇక్కడ సూచించి ఉంటాడు. అందుచేత ఇది "ద్రవిడ సంఘం" ప్రచారంలో ఉన్నప్పుడు రచించిన కృతి అయి ఉంటుందని చెప్పవచ్చును.

కుమారిలభట్టు తంత్రవార్తికంలోను, శంకరభగవత్పాదులు శారీరక భాష్యంలోనూ ఉదాహరించిన మీమాంసాగ్రంథం రచించినవాడు ఈతడే అయి ఉంటాడు. ఇతడు భగవత్పాదాచార్యులకంటె ప్రాచీనుడై ఉండడమే ఈ విధంగా (ఈ సుందరపాండ్యుడూ ఆ సుందరపాండ్యుడూ ఒకడే అని) ఊహించడానికి కారణం. మరొకకారణ మేమిటంటే - ఈ కవికృతి ప్రారంభంలో "శ్రీమాన్ సున్దరపాణ్డ్యః శ్రుతిస్మృతి ప్రసృతసత్పదార్థజ్ఞః " అని వ్రాస్తూ - తాను శ్రుతిస్మృతి ప్రసృతసత్పదార్థజ్ఞః" అనే విశేషణాన్ని బట్టి ఈ కవి మీమాంసాశాస్త్రంలో నిష్ణాతుడని తెలుస్తూన్నది. ఈ ప్రమాణాలన్నింటినీ పట్టి చూడగా మీమాంసా శాస్త్రగ్రంథం రచించినవాడూ, ఈ 'ఆర్య'ను రచించినవాడుకూడా ఒక్కరే అనీ, ఇతడు క్రీ.శ. షష్ఠశతాబ్దికి పూర్వము ఉండేవాడనీ స్పష్టం అవుతున్నది.

అనేకమైన పంచతంత్రాదిగ్రంథాలలో ఈ ఆర్యలను ఉదాహరించ డాన్ని పట్టి చూస్తే పూర్వకాలంలో ఇది ఎంత బహుళప్రచారంలో ఉండేదో విశదం అవుతున్నది. ఈ ఆర్యలకు మూలగ్రంథం ఏదో తెలియకపోయినా, చాలామంది ఆధునికపండితులు కూడా పంచతంత్రభోజప్రబంధాదులలో పరిచయం ఉండడంచేతనూ శ్రుతానుశ్రవికచేతనూ కూడా సహృదయగోష్ఠులలో

ఈ ఆర్యలను ఉదాహరిస్తూ ఉంటారు. వజ్రపు తునకల వలె ఊర్జస్వలాలైన ఇందలిపద్యాలు తేనెలో ఊరబెట్టిన అల్లపు ముక్కల వలె కటు-మధురాలుగా, పథ్యంగా హృద్యంగా - ఉంటాయి. అందుచేత ఇవి సహృదయ హృదయావర్జకాలుగా ఉంటాయని సంతసిస్తున్నాము.

కొందరు ప్రాచీనాంధ్రకవులు కూడా ఈ ఆర్యలను అనువదించి తమ గ్రంథాలలో పొందుపరచుకొన్నారు. క్రీ.శ. 1300 ప్రాంతానికి చెందిన మంచనకవి, రాజశేఖరుని 'విద్ధసాలభంజిక' ను అనుకరించి రచించిన 'కేయూరబాహుచరిత్రం' అనే రసభరితమైన ఆంధ్రప్రబంధంలో ఇందులోని రెండు ఆర్యలను రెండు పద్యాలుగా అనువదించాడు.

క్రీ. శ. 1400 ప్రాంతానికి చెందిన కవిసార్వభౌముడు శ్రీనాథుడు కూడా ఒక ఆర్యని అనువదించి భీమఖండంలో ఉపయోగించుకున్నాడు. అతని పద్యం ఇది :-

తే. నికటమున నుండి శ్రుతిపుటనిష్ఠురముగ
నదరి కాకులుచేరి బిట్టరచునపుడు
ఉడిగి రాయంచ యూరక యుంట లెస్స
సైపరాకున్న నెందేని జనుట యొప్పు.[1] (చూ. శ్లో. 113)

1 నా ఉపోద్ఘాతాన్ని పరిశీలించిన తరువాత, మా మిత్రులు బ్రహ్మశ్రీ మా. రామకృష్ణ కవి మహాశయులు వ్రాసిన ఆంగ్లోపోద్ఘాతంలో, ఈ సుందరపాండ్య కృతి షష్ఠశతాబ్దికి పూర్వమే రచింపబడినది అని చెప్పడానికి మరొక ప్రమాణంగా జనాశ్రయుని "జానాశ్రయి" అనే ఛందోగ్రంథంలో పథ్యాలక్షణంలో, "చారిత్రనిర్మల జల" అనే (ఈ గ్రంథంలోని) ఆర్యను (24) ఉదాహరించడం చూపబడినది. మా మిత్రుని ఊహ సత్యమే. ఆ జనాశ్రయుడు కృష్ణాతీరాంధ్రదేశాన్ని పాలించిన మాధవవర్మ అనే నామాంతరం గల విష్ణుకుండిన వంశీయుడైన రాజై ఉంటాడు. అతడు క్రీ.శ. 580 కి పూర్వం ఉన్నవాడు. ఈ 'జానాశ్రయి' ప్రారంభంలో ఉన్న -

"స భూపతిరుదారధీర్జయతి సమ్పదేకాశ్రయో
జనాశ్రయ ఇతి శ్రియా వహతి నామ సార్థం విభుః
మఘై రురుభి రద్భుతైర్మఘవతో జయశ్రీరపి
జితా విజితశత్రుణా జగతి యేన రుద్ధా చిరమ్"

(మిగతా ప్రక్క పేజీలో)

నీతిద్విషష్టిక' అనే పేరుతో 116 ఆర్యలు ఉన్న పుస్తకం ఒకటి చెన్నపుర ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకశాలలో ఉన్నది. అందులో లేఖక ప్రమాదాలూ, గ్రంథపాతాలూ కూడా చాలా ఉన్నాయి. దానికి ఒక పుత్రికను (కాపీ) సంపాదించి, దానిని యథామతిగా సంస్కరించి, ప్రచురించడానికై, మా మిత్రుడు, బహు సంస్కృతాంధ్రగ్రంథప్రకటన ప్రఖ్యాతకీర్తి, శ్రౌతస్మార్త గ్రంథాలసంధానమూ, వాటికి టీకా వివరణాదిరచనమూ, సంస్కరణము, ప్రకటనమూ మొదలైన సత్కార్యాలలో ఆరితేరినవాడూ అయిన బ్రహ్మశ్రీ కనుపర్తి మార్కండేయశర్మ ప్రారంభించాడు. ముద్రణకార్యం సగం పూర్తి అయింది. ఇంతలో మిత్రులద్వారా ఈ విషయం తెలిసి, చెన్నపుర రాజకీయ శాసన పరిశోధకశాలాధికారులలో ఒకరైన శ్రీ ఏ. యస్. రామనాథయ్యర్ మహాశయులు తమకు తిరువనంతపూర్ రాజకీయ పుస్తకశాలలో లభించిన, వేరే మాతృక గల మరొక పుస్తకం మాకందజేశారు. దీనిపై అక్కడి అధికారులు 'ఆర్యావలీ' అనే పేరు వ్రాసి ఉన్నారు. ఇందులో 33 ఆర్యలు అధికంగా ఉన్నాయి. లేఖక ప్రమాదాలూ, పాఠాలూ కూడా చాలా వరకూ (మాకు అంతకు పూర్వం లభించిన ప్రతితో) సమంగానే ఉన్నాయి."కులశేఖరసూక్తి

అనే శ్లోకాన్ని బట్టి ఈ ఛందో గ్రంథం రచించిన జనాశ్రయుడు ఎన్నో మహాయజ్ఞాలు చేసినట్లు తెలుస్తూన్నది. పులిబూరు శాసనం కూడా ఈ విషయానికి సమర్థకంగా ఉన్నది.- "క్రతుసహస్రయాజీ, హిరణ్యగర్భప్రసూతః, ఏకాదశాశ్వమేధావబృథస్నానవిగతజగదేనస్కః, సర్వభూతపరిరక్షణచుఞ్చుః, విద్వజ్జనతపస్విజనసమాశ్రయో, మహారాజశ్రీమాధవవర్మా..... జనాశ్రయ మహారాజః గుద్దవాడ విషయే" ఇత్యాదికము. ఈ శాసనాన్ని బ్రహ్మశ్రీ పెండ్యాల సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి గారు ప్రకటించారు. ఈ తామ్రశాసనం కాలం క్రీ. శ. 609 అవుతుంది. ప్రసంగరత్నావళిలో ఈ క్రింది శ్లోం ఉన్నది.

("నీల?) శ్రీమచ్ఛకాబ్దేబ్ది శశిసాయక (514 శతాబ్దం, 592 క్రీ.శ) సమ్మితే[1]
రాజామాధవవర్మాభూ ద్విఖ్యాతో ధరణీతలే"

(సుమతి శతకంలోని "కమలములు నీట బాసిన" అన్న పద్యం అనుబంధంలోని 15వ పద్యానికి అనువాదం అనికూడా కవిగారు వ్రాసినారు. సంపాదకుడు)

1. సంస్కృతోపోద్ఘాతంలో (514 A D 192) సమ్మితే అనేది ముద్రణ దోషమై ఉంటుంది (సంపాదకుడు).

రత్నహారాన్ని" గూర్చీ, అందులో సుందరపాండ్యుని ఆర్య ఉదాహరింపబడడాన్ని గూర్చీ వారి ద్వారానే మాకు తెలిసినది. అధికంగా లభించిన ఆర్యలను గ్రంథాంతంలో అనుబంధంగా చూపించి ఉన్నాము. గ్రంథాద్యంతశ్లోకాలలో ఈ కృతికి "ఆర్యా" అనే పేరు మాత్రమే కనబడుతూన్నది. చెన్నపుర పుస్తకశాలలోని తాళపత్రపుస్తకానికి, ఎవరోలేఖకుడు, తన కెక్కడో అరవై రెండు శ్లోకాలు మాత్రమే లభించడంచేత "నీతిద్విషష్టికా" అనే పేరుపెట్టి ఉంటాడు. తలవని తలంపుగా లభించిన ఈ సహాయానికి, ఉపోద్ఘాతం వ్రాస్తున్న నేనూ, ఈ గ్రంథాన్ని ప్రచురిస్తూన్న మా మిత్రుడూ కూడా సుహృద్వరులైన బ్రహ్మశ్రీ రామనాథఅయ్యరుగారికి, సంతోషంతో, కృతజ్ఞతను తెలుపుకుంటున్నాము. మా మిత్రుడైన మార్కండేయశర్మ, ఇంతకు పూర్వం చాలా అవసరమైన అనేక గ్రంథాలు ఆంధ్రలిపిలో ప్రచురించి ఉన్నాడు. ఇటుపైన ప్రఖ్యాతులైన ఆంధ్రులు రచించిన గ్రంథాలను ప్రప్రథమంగా నాగరీలిపిలో ప్రచురించడం జరుగుతుంది. ముద్రించడంలో అవకాశం (Space) ఇచ్చే పద్ధతిని ఆంధ్రముద్రణ సంప్రదాయం ప్రకారం అనుసరించినాము. సహృదయులు ఈ పద్ధతిని మెచ్చుకొనే పక్షంలో ఇటుపైన కూడా ఈ పద్ధతినే అనుసరిస్తాము. దీన్ని నిర్విఘ్నంగా నిర్వహించేటట్లు సర్వేశ్వరుడు అనుగ్రహించుగాక అని అభిలషిస్తూన్న :

విద్వద్విధేయుడు

చెన్నపురి వే. ప్రభాకరశాస్త్రి

(నీతి ద్విషష్టిక - ఉపోద్ఘాతము (1928 -సంస్కృతము)
శ్రీ ప్రభాకరుల రచన (సంస్కృతోపోద్ఘాతమునకై చూ. పరిశిష్టము).
అనువాదము– డా॥ పుల్లెల శ్రీరామచంద్రుడుగారు (1981).

– సంపాదకులు)

" వేటురివారి వ్యాఖ్యలును పీఠికలున్ దెనుఁగుం బొలంతికిన్
బేటులురేగు గంధవొడివెట్టిన పూఁతలు నంతయయ్యు వా
రేటికొ వట్టి పేదతనమే భజియింతురు నెంతయయ్యు నో
నాటకు నెక్కుటో తెలుఁగునాటికి నాఁటికి నాఁటి కక్కటా !

తెలుఁగును బహుమార్గంబుల
వెలిఁగించెదు నట్టిదొరలు పిండీకృతశా
టులవోలె బండ లెక్కఁగఁ
గొల నీదును బాతు లంచకొలములభాతిన్

–కవిసమ్రాట్ శ్రీ విశ్వనాథ సత్యనారాయణ
"త్రిశూలము" నాంది నుండి.

ప రి శి ష్ట ము

కర్ణ భారము

తొలిపలుకు

పూవును మీఱి తొడిమ యుండరాదు. ఇంత కొండిక రూపమునకు మెండగు పీఠిక యందగింపదు.

ఈ కర్ణభారమున యందలి వస్తుసంవిధానము, భాసునకుఁ దరువాత వెలసిన కాళిదాస భవభూతి ప్రభృతుల రూపకము లందలి యేకాంక వస్తుసంవిధానమునకు సరివచ్చుచున్నది. ఈ రూపక మొక్క యంక మనియే నుదువనగు. భాసుని రూపకములందిట్టివి మఱి నాల్గు గలవు. నాల్గును వెనువెంటనే ప్రచురింపనున్నాఁడను. అవి యింతకంటెఁ గొంత పెద్దవి. జామదగ్న్య శాపప్రకారము, కవచకుండలహరణము, నిందతినిపుణముగా సవరింపఁబడినది. కాని, తగినంత కథా సంవిధానము కానవచ్చుట లేదు. కొంత గ్రంథభాగము లోపించియుండునో !

మదరాసు — వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి

(1913)

మధ్యమవ్యాయోగము

తొలిపలుకు

ఈ కొండికరూపమునఁ జమత్కృతి మెండుగనే కలదు. ఘటోత్కచుడు, హిడింబ, భీముడు, నను భారతకథలోని పాత్రములఁబట్టి యీ కథ వింతగా సంతరింపఁబడినది. కడపట, భీముని "హిడింబా ! ఏమిది? " యను ప్రశ్నముపై హిడింబ "దీనికోసమే" అని కర్ణమునఁ బల్కినపల్కు, ఈ రూపకమందలి సంవిధాన చమత్కారమునకుఁ జీవగఱ్ఱ. సహృదయులు సర్వము గుర్తింపఁగల్గుదురు ఇట్టి లఘుసంవిధానమును, జమత్కారమును, గల రూపకములను దర్వాతి కాళిదాసాది కవు లేల యుజ్జగించిరో గదా! ఇందు స్వారస్యమునకు భాసమహాకవిని మెచ్చుఁదు; వైరస్య మొదవెనే నాయది నాయది;

క్షమింపుఁడు.

మదరాసు — వేటూరి – ప్రభాకరశాస్త్రి

(1913)

చాటుపద్య మణిమంజరి

తొలిపలుకు

(ప్రథమ భాగమున)

తీరుతీయములుగల భాషా వాహినియందు సుకవుల కవితామృతము ప్రబంధరూపమున కాక చాటురూపముననును జాలువాఱును. వీనులకు విందులై డెందమును దనుపార్చుచుఁ జాటురచనము లొక్కొకయెడఁ ప్రబంధరచనముల సయితము మీఱియుండునని చెప్పుట భాషావేదుల కనుభవపునరుక్తమగును. గ్రంథములుగా నేర్పడమిచేఁ దొల్లింటి యాంధ్ర కవీశ్వరులు రచించిన చాటుపద్యము లెన్నేని యునికి తప్పినవి. పరంపరాగతములగుచుఁ గొన్ని పల్లెటూళ్లలో ముదుసళ్ల నోళ్లయందును మఱికొన్ని పురువులకు భుక్తులువెట్టు ప్రాచీనతాళపత్ర సంపుటములందును జీర్ణించుచున్నవి. ఇంపారు నిట్టిపద్యముల సంపాదించి గ్రంథరూపమున వెల్వరింపఁ దలంపుగొని యెఱిఁగినవారినెల్ల నడిగియు దొరకిన తాళపత్ర సంపుటమెల్లఁ బరిశీలించియు నానాఁటఁ గొన్నిచాటువులఁ గూర్చితిని. హైందవసారస్వతమునకు గని యనఁదగు చెన్నపురపు లిఖితపుస్తక భాండాగారము పెక్కుపద్యరత్నముల నొసఁగినది. మఱికొన్ని ముద్రిత గ్రంథములనుండియు సేకరించితిని. రాజులనుగూర్చి, రాజమంత్రులనుగూర్చి, కవీశ్వరులనుగూర్చి, నీతి శృంగార హాస్యాదివిషయములం, దింక ననేకవిషయములందుఁ, బలుదెఱఁగుల సమకూఱిన పద్యములలోఁ బెక్కింటి నేఁటి కాలపు మర్యాద నతిక్రమింపకుండ సవరించియు వీడనాడియు రత్నములనఁదగినవాని కథాసందర్భములఁ జేర్చి గ్రంథరూపమున సమకూర్చితిని. శృంగారవిషయము మిక్కిలి మెలఁకువతో నిర్దుష్టపఱిచితిని. కొన్ని పద్యములు సందిగ్ధార్థములయినను జరిత్రకారులకుఁ జిక్కుకల్గునని మార్పుసేయకయ ముద్రించితిని. నేఁటికవుల చాటువులఁ జేకొనలేదు. ప్రాచీనకృతులందలి పద్యము లేవేని యిందుఁ జేరినచో గుర్తింపలేని నా యపరిజ్ఞానమును క్షమింపవేఁడెదను. కొన్ని శతకములందలి పద్యము లిందుఁ జేర్చితిని. ప్రాచీనములగు నా శతకము లిప్పుడు కొన్ని దుర్లభములు. సహృదయుల కియ్యది యింపు నింపు ననియే నా తలంపు.

చెన్నపురి
13-8-13. — వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి

(1913)

ద్వితీయ భాగము

ప్రథమ భాగమును గూర్చినప్రకారమునే యీ ద్వితీయ భాగమును గూడఁ గూర్చి సహృదయులకు సమర్పించుకొన్నాఁడను. ఇట్లే మఱికొన్ని భాగములనుగూడఁ గూర్పఁగల్గుదునో !

చెన్నపురి
దుందుభిజ్యేష్ఠము   వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి.

(1922)